T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ



YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI PROGRAMI

ZİYÂ PAŞA'NIN ENDÜLÜS TARİHİ ADLI ESERİNDE EDATLAR

Yazar

Keziban ÜNSAL

Danışman

Doç. Dr. Serpil ERSÖZ

MANİSA–2024

Keziban ÜNSAL

ZİYÂ PAŞA' NIN ENDÜLÜS TARİHİ ADLI ESERİNDE EDATLAR

2024

TAAHHÜTNAME

Bu tezin Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını ve kullanılan tüm literatür bilgilerinin referans gösterilerek tezde yer aldığını, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, tezin yazımında akademik ve etik kurallara aykırı herhangi bir yapay zeka ve program kullanmadığımı beyan ederim.

Keziban ÜNSAL

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Keziban ÜNSAL
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Serpil ERSÖZ

Bu çalışma, Türkçede tek başına anlamı olmayan, görevli sözcük olarak değerlendiren, cümle, kelime veya kelime gruplarına çeşitli anlam ilişkisi katan ya da bu ögeleri anlam ilişkileriyle birbirine bağlayan edatların, Ziyâ Paşa'nın Endülüs Tarihi adlı eserindeki kullanımını tespit etmek amacıyla yazılmıştır.

Çalışma; Giriş, Birinci Bölüm, İkinci Bölüm ve Sonuç olmak üzere dört başlıkta incelenmiştir. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı ve yöntemi açıklanmış, kapsam ve sınırlılıkları belirtilmiştir. Birinci bölümde, Tanzimat Dönemi, Ziyâ Paşa'nın hayatı, edebi şahsiyeti, eserleri, dili hakkında bilgiler verilmiştir. Araştırıcılara göre edatın tanımı, sınıflandırması ve detaylı bilgileri de bu bölümde verilmiştir.

İkinci bölümde, sınıflandırılan edatlar, Endülüs Tarihi adlı eserdeki kullanım durumu, cümle içerisinde kullanıma bağlı olarak kazandırdığı anlamları örneklerle ortaya konulmuştur. Edatların köken bilgisi, kelime anlamıyla birlikte ilgili başlığın altında gösterilmiştir.

Sonuç kısmında ise edatların hangi dile ait olduğu sayısal veriler ile verilmiş ve tablo ile gösterilmiş, Türkçe kökenli edatlar karşısında Arapça ve Farsça kökenli edatların oranı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Osmanlı Türkçesi, Tanzimat Dönemi, Ziyâ Paşa, Endülüs Tarihi, Edat

2024, 213 sayfa

ABSTRACT

M.Sc. Thesis

Keziban Ünsal
Manisa Celal Bayar University
Graduate School of Education
Department of Turkish Language and Literature

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Serpil ERSÖZ

This study was written in order to determine the use of prepositions, which have no meaning on their own in Turkish, which are evaluated as function words, which add various meaning relations to sentences, words or word groups or which connect these elements with meaning relations, in Ziyâ Pasha's History of Andalusia.

The study is analyzed under four sections: Introduction, Section One, Second Sectoin and Conclusion. In the introduction section, the subject, purpose and method of the study are explained and the scope and limitations are specified. The information about the Tanzimat Period, Ziyâ Pasha's life and his literary personality, his works, and his language is given. The definition, classification and detailed information about the preposition by researchers are also given in this section.

In the second section, the classified prepositions, the usage status in the work Andalusian History, the meanings it gives depending on the usage in the sentence are revealed with the examples given from the work. The origin information of the prepositions is given under the relevant section together with the meaning of the word.

In the conclusion, the language origin of the prepositions is given with numerical data and shown in a table, and the ratio of prepositions of Arabic and Persian origin versus prepositions of Turkish origin is determined.

Key words: Turkish Language, Ottoman Turkish, the Tanzimat Period, Ziyâ Pasha, History of Andalusia, Preposition

2023, 213 pages

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Edatlar, görevli sözlerdir ve isim ve fiiller gibi tek başlarına anlamları yoktur. Türkçeye yabancı dillerden giren pek çok edat olmuştur. Bu çalışmada, Ziyâ Paşa'nın edatları kullanımını, Endülüs Tarihi adlı eserini esas alarak inceleyip ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışma; Tanzimat Dönemi ve Ziyâ Paşa, Endülüs Tarihi, edatlar ve Endülüs Tarihi'nde edatlar konularıyla çerçevelendirilmiştir.

Bu tez çalışmasının hayata geçirilmesi sürecinde, bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, benden yardımlarını esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım Sayın Doç. Dr. Serpil Ersöz'e teşekkür ederim. Ayrıca hayatım boyunca desteklerini eksik etmeyen, her dâim yanımda olan ve çalışmanın başından sonuna kadar sabırla bekleyen aileme, teşekkürlerimi borç bilirim.

Keziban ÜNSAL

Manisa, 2024

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

age.	Adı Geçen Eser
bk.	Bakınız
EndT.	Endülüs Tarihi
ET	Eski Türkçe
G.T.	Günümüz Türkçesi
GTS	Güncel Türkçe Sözlük
s.	Sayfa
vd.	Ve Diğerleri

TABLOLAR DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 1. Edatların Türleri	273
Tablo 2. Edatların Kökenleri	274
Tablo 3. Edatların Yapıları	275

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ **1**

Konu ve Amaç ***1***

Kapsam ve Sınırlılıklar ***1***

Yöntem ***1***

Literatür Taraması ***2***

BİRİNCİ BÖLÜM **4**

1. TANZİMAT DÖNEMİ, ZİYA PAŞA ve EDATLAR ***4***

1.1. Tanzimat Dönemi ve Ziyâ Paşa ***4***

1.1.1. Tanzimat Dönemi **4**

1.1.2. Ziyâ Paşa'nın Hayatı **5**

1.1.3. Sürgün Dönemi **7**

1.1.4. Ziyâ Paşa'nın Dili **8**

1.1.5. Ziyâ Paşa'nın Edebî Şahsiyeti **10**

1.1.6. Ziyâ Paşa'nın Eserleri **11**

1.1.7. Endülüs Tarihi **15**

1.2. Edatlar ***16***

İKİNCİ BÖLÜM **20**

2. ENDÜLÜS TARİHİ ADLI ESERDE EDATLAR ***20***

2.1. Çekim Edatları ***20***

2.1.1. Artık (ارتق) **21**

2.1.2. Aşağa/Aşağı (اشاغه/ اشاغی) **22**

2.1.3. Başka (بشقه) **23**

2.1.4. Beraber (برابر) **27**

2.1.5. Beri (برو) 29

2.1.6. Birle (برله) 30

2.1.7. Böyle (بويله) 31

2.1.8. Dâir (دائر) 32

2.1.9. Değin (دكين) 33

2.1.10. Dek (دك) 35

2.1.11. Doğru (طوغرى) 36

2.1.12. Dolayı (طولايى) 37

2.1.13. Evvel (اول) 39

2.1.14. Gayrı (غيرى) 41

2.1.15. Geri (كيرو) 43

2.1.16. Gibi (كبى) 43

2.1.17. Göre (كوره) 48

2.1.18. Gûne (كونه) 50

2.1.19. İçeri (ايچرو) 50

2.1.20. İle (ايله) 51

2.1.21. İleri (ايلرو) 54

2.1.22. Kadar (قدر) 54

2.1.23. Karşı (قارشو) 58

2.1.24. Mâadâ (ماعدا) 59

2.1.25. Mânend (مانند) 60

2.1.26. Mertebe (مرتبه) 61

2.1.27. Misilli (مثللو) 62

2.1.28. Mukâbil (مقابل) 63

2.1.29. Mukaddem (مقدم) 64

2.1.30. Naşi (ناشي) 65

2.1.31. Nazaran (نظرا) 65
2.1.32. Üzre (اوزره) 66
2.1.33. Rağmen (رغما) 69
2.1.34. Sıra (صره) 69
2.1.35. Soŋra (صکره) 70
2.1.36. Taşra (طشره) 73
2.1.37. İçin (ایپون) 73
2.1.38. Vâr (وار) 77
2.1.39. Yaŋa (یکا) 77
2.1.40. Ziyâde (زیاده) 78
2.2. Bağlama Edatları *80*
2.2.1. Ama (اما) 81
2.2.2. Ancak (انجق) 83
2.2.3. Artık (ارتق) 85
2.2.4. Bâdehû (بعده) 86
2.2.5. Belki (بلکه) 87
2.2.6. Bilakis (بالعکس) 90
2.2.7. Bilhassa (بالخاصه) 90
2.2.8. Bile (بیله) 91
2.2.9. Binâenaleyh (بناءلیه) 94
2.2.10. Bit-tabî (بالطبع) 95
2.2.11. Bunuŋla beraber (بونکله برابر) 96
2.2.12. Çünkü (چونکه) 97
2.2.13. Dahi (دخی) 101
2.2.14. Daha (دها) 102
2.2.15. Doğrusu (طوغریسی) 102

2.2.16. Eğer (اگر) 103

2.2.17. Eğerçi (اگرچه) 105

2.2.18. Fakat (فقط) 105

2.2.19. Galiba (غالبا) 108

2.2.20. Güya (گویا) 108

2.2.21. Hâlbuki (حالبوکه) 109

2.2.22. Hâlde (حالده) 110

2.2.23. Hatta (حتی) 111

2.2.24. Hele (هله) 113

2.2.25. Herhâlde (هرحالده) 113

2.2.26. Hiç olmazsa (هیچ اولمزایسه) 114

2.2.27. Hususuyla (خصوصیله) 115

2.2.28. İle (ایله) 115

2.2.29. İmdi (ایمدی) 116

2.2.30. İse (ایسه) 116

2.2.31. Ki (که) 119

2.2.32. Lakin (لکن) 120

2.2.33. Mâdem ki (مادامکه) 122

2.2.34. Mâmâfih (مع مافیه) 123

2.2.35. Meğer (مگر) 123

2.2.36. Meselâ (مثلا) 125

2.2.37. Nihâyet (نحایت) 126

2.2.38. Nitekim (نته کم) 126

2.2.39. Sadece (ساده جه) 127

2.2.40. Şâyed (شاید) 127

2.2.41. Şöyle dursun (شویله طورسون) 127

2.2.42. Şöyle ki (شویله) / Şöyledir ki (شویله درکه) 128
2.2.43. Şu kadar ki (شوقدر که)..... 128
2.2.44. Tâ (تا)..... 129
2.2.45. Diye (دیو) 130
2.2.46. Vakta ki (وقتاکه)..... 131
2.2.47. Ve / vu / vü / u /ü (و)..... 132
2.2.48. Velhâsıl (والحاصل) 136
2.2.49. Velev (ولو) 136
2.2.50. Velâkin (ولکن)..... 137
2.2.51. Veyâ (ویا) 138
2.2.52. Veyâhûd (ویاخود) 139
2.2.53. Yalŋız (یالکز) 140
2.2.54. Yine (ینه)..... 141
2.2.55. Yâni (یعنی) 142
2.2.56. Yoksa (یوخسه)..... 144
2.2.57. Zaten (ذاتا)..... 145
2.2.58. Zirâ (ذراع)..... 146
2.3. Kuvvetlendirme Edatları..... *147*
2.3.1. Acaba (عجبا) 148
2.3.2. Asla (اصلا)..... 148
2.3.3. Bile (بیله)..... 149
2.3.4. Da/De (ده)..... 152
2.3.5. Daha (دها)..... 154
2.3.6. Dahi (دخی) 154
2.3.7. Elbette (البتده) 156
2.3.8. Hatta (حتی) 158

2.3.9. Hele (هله) 158
2.3.10. Hem (هم) 159
2.3.11. İse (ایسه) 160
2.3.12. Ki (که) 162
2.3.13. Muhakkak (محقق) 163
2.3.14. Mutlakâ (مطلقا) 164
2.3.15. Ne (نه) 164
2.3.16. Niçe (نیچه) 165
2.3.17. Tabîî (طبیعی) 166
2.3.18. Yine (ینه) 166
2.4. Karşılaştırma-Denkleştirme Edatları *168*
2.4.1. Eğer … eğer (اگر… اگر) 169
2.4.2. Gerek … gerek (كرك… كرك) 169
2.4.3. Hem … hem (همده… هم) 171
2.4.4. Kimi … kimi (کمیی… کمیی) 172
2.4.5. Ne … ne (نه… نه) 173
2.4.6. Ya … veyâ (ویا… یا) 174
2.4.7. Ya … yâhûd (ویاخود… یا) 174
2.5. Soru Edatları *176*
2.5.1. Mı / mi (می) 177
2.6. Çağırma-Hitap Edatları *178*
2.6.1. Ey (ای) 178
2.6.2. Haydi (هایدی) 179
2.7. Ünlemler *179*
2.7.1. Dirîğ 180
2.7.2. Elhak (الحق) 180

2.7.3. Hayf (حیف) **181**

2.7.4. Vah (واه) **181**

2.7.5. Vay (وای) **181**

2.7.6. Yazık ki (یازق که) **182**

2.8. Gösterme Edatları ***182***

2.8.1. Tâ (تا) **182**

2.8.2. İşte (اشته) **184**

2.9. Tekerrür Edatları ***185***

2.9.1. Dahi / daha (دخی/ دها) **185**

2.9.2. Defa (دفعه) **187**

2.9.3. Kere (کره) **189**

2.9.4. Yine (ینه) **190**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **192**

SONUÇ ***192***

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM **196**

KAYNAKLAR **196**

GİRİŞ

Konu ve Amaç

Çalışmanın asıl konusu edatlardır. Edatlar, tek başlarına anlamları olmayan, ancak cümledeki diğer kelime ve kelime gruplarıyla çeşitli anlam ilişkileri kurmaya yarayan *alet sözler, vasıtalar*dır (Hacıeminoğlu 1992:V). Çekime girmezler, girdikleri takdirde edat görevini kaybeder, başka bir görev kazanırlar.

Edatlar konusu, Ziyâ Paşa'nın Endülüs Tarihi adlı eseri esas alınarak incelenmiştir. Çalışmanın amacı da bu eserdeki edatların tespiti ve kullanımının incelenmesidir.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Yukarıda tez konusunun edatlar olduğu belirtilmişti. Tezde bu konu, Ziyâ Paşa'nın Endülüs Tarihi adlı eseriyle sınırlandırılmıştır. Çünkü eser, 537 sayfalık oldukça kapsamlı bir eserdir.

Edatlar için çoğunlukla ortak görüşler bulunsa da, sınıflandırma konusunda durum farklıdır. Hacıeminoğlu'na göre genel olarak, mânâ ve vazifelerine göre on gruba ayrılırlar: 1) Çekim edatları, 2) Bağlama edatları, 3) Kuvvetlendirme edatları, 4) Karşılaştırma - Denkleştirme edatları, 5) Soru edatları, 6) Çağırma-Hitap edatları, 7) Cevap edatları, 8) Ünleme edatları (Ünlemler), 9) Gösterme edatları, 10) Tekerrür edatları (1992: V-VI).

Ziyâ Paşa'nın Endülüs Tarihi adlı eserindeki edatlar, yukarıdaki bu sınıflandırmalar temelinde incelenmiştir. İncelemede, her bir edatın yapısı ve kökeni hakkında açıklamalar yapılmıştır.

Yöntem

Tezdeki incelemeler, EnT'nin 1859 tarihli ilk baskısı esas alınarak yapılmıştır. İncelemelere başlamadan önce bu baskının transkripsiyonu yapılmıştır. Transkripsiyon aşamasında Kâmûs-ı Türkî'den (2021), Yasemin Ödük, Kâzım Masumi, Fatma Şahin tarafından Türkiye Türkçesine aktarılan *Roman Tadında Bir Şaheser:Endülüs Tarihi* (2019) adlı eserlerden ve Yavuz Kartallıoğlu'nun *Osmanlı Türkçesindeki Ekler Dudak Uyumuna*

Göre Nasıl Okunmalıdır? adlı makalesinden yararlanılmıştır. Edat konusuyla ilgili taramalar bu transkripsiyon üzerinden yapılmıştır. Orijinal metni transkripsiyonda birebir yansıtabilmek için noktalama ve imla işaretlerine de sıkı sıkıya bağlı kalınmıştır.

Tespit edilen edatlar, Necmettin Hacıeminoğlu'nun Türk Dilinde Edatlar (1992) adlı kitabı esas alınarak sınıflandırılmıştır. Tezde madde başı olarak sıralanan edatlar, EnT'deki Osmanlıca yazılışlarıyla birlikte verilmiştir. Her bir başlık altında edatların önce etimolojileri hakkında bilgi verilmiş, ardından metin içinden tespit edilen örnekleri sunulmuştur.

Edatlar için verilen örnekler, cümleleriyle birlikte yazılmıştır. Ancak cümlelerin çok uzun olduğu durumlarda edat kullanımını gösterebilecek şekilde üç nokta işareti kullanılarak kısaltıldığı da olmuştur. Cümlelerin sonunda örneklerin alındığı sayfa ve satır sayısı da parantez içerisinde verilmiştir. Bunun yanında günümüz Türkçesine aktarımı da ilgili cümlenin altına eklenmiştir.

Tespit edilen her edata Yavuz Kartallıoğlu'nun "Stambol'dan İstanbul'a: Osmanlı Türkçesi Telaffuz Kayıtları" kitabındakilerle ve sözcüğün, madde başı olarak alınan varyantı esas alınmıştır.

Literatür Taraması

Ziyâ Paşa'nın eserleri ile ilgili olarak, edebiyat alanında oldukça fazla çalışma yapılmıştır.[1] Bu çalışmaların çokluğu ve tezin konusuyla doğrudan ilgili olmayışı sebebiyle

[1] Yapılan çalışmalardan bazıları bk.: Parlatır, İ., Enginün, İ., Ercilasun, Ahmet B., Kerman, Z., Uçman, A., Çetin, N. (2014). Tanzimat Edebiyatı. Ankara: Akçağ Yayınları.; Ercilasun, B. (2007). Ziyâ Paşa Edebiyatımızın Zirvesindekiler. Ankara: Akçağ Yayınları.; Göçgün, Ö. (1987). Ziyâ Paşa. İzmir: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.; Korkmaz, R. (2014). Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı. Ankara: Grafiker Yayınları.; Bilgegil, K. (1979). Ziyâ Paşa Üzerinde Bir Araştırma, Birinci Cild, 2. Baskı, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.; Kurgan, Ş. (1963). Ziya Paşa: Hayatı, Sanatı, Eserleri. İstanbul: Varlık Yayınları.; Akyüz, K. (1999). Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri. İstanbul: İnkılap Kitapevi.; Sançar, N. (1956). Ziyâ Paşanın Eserleri Ve Eserlerinin Çeşitli Basımları. Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni: Milli Kütüphane.; Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi (1985). (Ed. Murat Belge, Fahri Aral), 1. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları.; Enginün İ. (2006). Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyete. İstanbul: Dergah Yayınları.; Çelik, Y. (1989). Ziyâ Paşa'nın Şiirini Yapan Unsurlar. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Danışman: Prof. Dr. Şerif Aktaş).; Apaydın, M. (1993). "Türk Hiciv Edebiyatında Ziyâ Paşa", Doktora Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Danışman: Prof. Dr. Mine Mengi).; Aktürk, F. (2011). Ziyâ Paşa'nın Harabat'ı (3. cilt, inceleme-metin-dizin). Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.; Karaduman, Şefika (2011), Ziyâ Paşa'nın Harâbâtının 1. Cildi (İnceleme-Metin-Dizin), Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.; Taştan, Z. ve Korkmaz, F. (2019). Ziyâ Paşa'nın Arz-ı Hal'i (İnceleme – metin). Hiperlink Yayınevi.

hepsi bu bölümde değerlendirilmeyecektir. Yalnızca Endülüs Tarihi ile doğrudan ilgili olan çalışmalardan bahsedilecektir.

Anılacak ilk çalışma, İnci Enginün'ün *Edebiyatımızda Endülüs* adlı yazısıdır. Bu yazıda, Endülüs ile ilgili şiirlerden ikisini araştırdığını ifade ederek, bunların sayısının daha çok olabileceğini vurgulamıştır (İsmaiel, 2019, s. 38).

Beşir Ayvazoğlu ise *Edebiyatımızda Endülüs* adlı yazısında, Ziyâ Paşa'nın tercümesinden bahsederek, Osmanlının Endülüs tarihi ile yakından ilgilendiğini ifade etmiştir.[2]

Bu iki yazar dışında, Belkıs Gürsoy'un da *Türk Edebiyatı'nda Endülüs* adlı makalesi bulunmaktadır. Enginün, Ayvazoğlu ve Gürsoy'un çalışmalarının ortak noktası Endülüs'ün hem Arap hem Türk edebiyatında karşılaştırmalı olarak ele alınmasıdır (Elhajhamed, 2018, s.2).

Bu çalışmalardan sonra, Endülüs Tarihi'nin Türkiye Türkçesine aktarıldığı eser söylenebilir: *Roman Tadında Bir Şaheser: Endülüs Tarihi.* Bu eser, 19. yüzyılda dört cilt hâlinde yayınlanan *Endülüs Tarihi*'nin günümüz Türkçesine aktarımını içerir. Dört ciltlik orijinal metin, bu çalışmada tek cilt hâlinde toplanmıştır.

En kapsamlı çalışmayı, Ziyâ Paşa*'nın Endülüs Tarihi* adlı yüksek lisans teziyle, Zehra Gözütok yapmıştır. Bu tez, Endülüs Tarihi'nin genel bilgileri ve muhtevasını, eserin dönemi için önemi ve etkilerini, yasaklanan kitaplar arasında oluşunu ve hakkında yapılan bazı değerlendirmeleri kapsar.

Endülüs Tarihi ile ilgili yapılan çalışmalar, yalnızca bunlardan ibarettir. Görüldüğü gibi, literatürde hem Ziyâ Paşa'nın Endülüs Tarihi adlı eseri, hem de diğer eserleri üzerine herhangi bir dil çalışması yapılmamıştır.

[2] Bu bilgi, https://insicam.net/2023/12/07/endulusten-ispanyaya bağlantılı web sitesinden alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TANZİMAT DÖNEMİ, ZİYA PAŞA ve EDATLAR

1.1. Tanzimat Dönemi ve Ziyâ Paşa

1.1.1. Tanzimat Dönemi

Tanzimat Fermânı'nın ilan edilmesinde birden fazla sebep bulunmaktadır. Korkmaz, bu sebepleri şu şekilde açıklar:

Fransız Devrimi'yle gelişen ve değişen dünyaya Osmanlı Devleti ayak uydurmamıştır. Eğitimde içe kapanık, yenileşme hareketlerinden uzak, Batılılaşmayı reddeden Osmanlı Devleti, bu durumun ilk etkisini 1683 Viyana bozgununda tecrübe etmiştir. Bu savaşta sadece asker sayısındaki üstünlüğünün savaş kazanmaya yetmeyeceğini anlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin kendine güven duygusu, savunma ve güvenlik reflekslerinin zayıflaması, sarayın liyakatsiz, öngörüsüz ve çıkarcı yöneticiler tarafından yönetilmesi, eğitim kurumlarının başlangıçtaki dünyaya açık yönünü yitirerek tamamen içe kapanması, pozitif bilimlere ait mantıktan uzaklaşması gibi nedenler Osmanlı Devleti'nin mecburen Avrupalılaşma, Batılılaşmasına sebep olmuştur. Bu yüzden Batılılaşma hareketinin sağlıklı bir dönüşüm evresi geçirdiği söylenemez. Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar geçen sürede eğitimde pozitif bilimlere yönelinmiş, tercümelere önem verilmiş, modernleşmenin önemli bir aracı olarak Takvim-i Vekayi, Ceride-i Havadis gibi gazeteler çıkmıştır (2014, s.15-27).

Yapılan bu yenileşme hareketleri, Batılışma için birer adımdır. 1839, Tanzimat Fermanı'nın ilânı ile resmîleşmiştir. Kenan Akyüz, bu ilânı şu şekilde açıklamaktadır:

"1839 yılının, Osmanlı imparatorluğunun Batı Avrupa medeniyeti ile olan münasebetlerinde çok önemli bir yeri vardır. Bu tarih, 3 Kasım 1839'dur ve bu tarihte İstanbul'da şimdiki Gülhane Parkı'nda okunduğu için *Gülhane Hatt-ı Hümâyunu* diye de anılan (Tanzimat Fermanı), yapılan resmî bir törenle ve bizzat Hariciye Nazırı Reşit Paşa (1798-1858) tarafından okunmuştur. Atılan bu ilk adımla birlikte, Türkiye'de 1860'tan sonraki batılılaşma faaliyeti, başlıca üç alanda gelişir: siyaset, toplum, edebiyat" (1999, s.3).

Bu üç alandan biri olan edebiyat için, Parlatır şunları söyler:

Tanzimat ile başlatılan yenilik hareketi etkisini, gerçek anlamda, edebiyat alanında göstermektedir. Doğu'yu örnek alan eski edebiyat, sürekli aynı konuyu işlediğinden tüketmiş, artık tekrardan ileri gidememiştir. Bu sebeple Türk edebiyatının yenilik araması kaçınılmaz

olmuştur. Tanzimat Dönemi yazarları, bu yeniliği Batı'da bulmuşlar ve Tanzimat'a kadar edebiyatımıza kaynaklık eden Doğu, Tanzimat'tan sonra yerini Batı'ya bırakmaya başlamıştır. Batı eğilimi, 1859'dan sonra ortaya çıkmıştır. Dönemin yazarları halkı aydınlatmak için öncelik olarak gazete, tiyatro, hikâye ve roman türlerine yoğunlaşmış, bu yollarla halka seslenmeyi amaçlamışlardır. Şiirimizde Batı etkisi, bunlardan sonra görülmüştür. Tanzimat ile birlikte edebiyatımıza makale, deneme, hikâye, tercüme gibi yeni türler girmiştir. Türk şiiri de eski anlayışa karşı yeni arayışlar içerisine girmiş ve bu alanda gerek şiir dili gerekse şiir türleri olarak büyük bir değişikliğe gidilmiştir. Şekille ilgili bu değişimlerin yanı sıra Tanzimat şairlerinin şiire yaklaşımı da farklılaşmaya başlamıştır. Tanzimat I. Dönem şairleri eski şiir anlayışını tenkit etme ve yıkmaya yönelik bir çaba içine girerken II. Dönem şairleri, şiiri sanat açısından ele alarak daha çok estetik yönünü ön plana çıkarmayı hedeflemişlerdir (2014, s.10-22).

1.1.2. Ziyâ Paşa'nın Hayatı

Ziyâ Paşa'nın hayatı hakkında birçok araştırma yapılmış ve çeşitli görüşler ortaya konmuştur. Bazı araştırmacılar onu, Yeni Türk edebiyatı dönemi içerisinde, bazıları da Tanzimat Dönemi sanatçıları içerisinde değerlendirmiştir. Üzerinde daha detaylı çalışan isimler ise doğrudan Ziyâ Paşa hakkında kitap yazmışlardır (Göçgün 1987, Ercilasun 2007). Bu çalışmada, Ziyâ Paşa'nın hayatı için Ercilasun'dan, eserleri için ise Göçgün'den yararlanılmıştır. Bu çalışmaların yanında farklı kaynaklara da değinilmiştir.

Hayatı hakkında şu bilgilere ulaşılmıştır:

"Ziyâ Paşa'nın asıl adı Abdülhamit Ziyâüddin'dir. 1245/1829'da İstanbul'da Kandilli'de doğmuştur. Babası Galata Gümrüğünde kâtip olan Feridüddin Bey, annesi Itır Hanım'dır. Babası Nakşibendi tarikatına mensuptur ve aslen Erzurumludur. Doğum tarihi hakkında birden fazla görüş vardır. Devrin meşhur tezkire yazarı Fatin Efendi ile ilk Türk gazetecilerinden Ebüzziyâ Tevfik ayrı tarih vermektedirler. Ziyâ Paşa'nın doğum tarihi Fatin Efendi'ye göre 1245/1829, Ebüzziyâ Tevfik'e göre ise 1241/1825'tir. Sonuç olarak Ziyâ Paşa'nın doğum tarihi, edebiyat tarihleri ve ansiklopedilere 1825 olarak geçmiştir. Kaya Bilgegil ise, Ziyâ Paşa'nın kendisinin verdiği bilgilere dayanarak doğum tarihinin 1829 olduğunu tespit eder. Ziyâ Bey'in çocukluğunda aile Kandilli'de oturmaktadır. Şair de Kandilli'de Mahalle Mektebinde öğrenime başlar. Bir süre sonra aile Süleymaniye'ye taşınır. Ziyâ, Süleymaniye civarında İmamzade Esat Efendi'nin nezareti altında yeni açılmış olan

Mekteb-i Edebiyye'ye (veya Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye) verilir. Bu arada Feridüddin Efendi oğlunun terbiyesi için elli altmış yaşlarında bir lala tutmuştur. Ziyâ 1262/1845 yılında bu okuldan mezun olur. 17 yaşındadır. Farsça ve Arapça bilmektedir" (Ercilasun 2007, s.13).

Ziyâ Paşa'nın meslek hayatı ile ilgili bilgiler şunlardır:

"1845-1846 yıllarında Bâb-ı Âli'ye girer. Vilâyet Mektubî Kaleminde memur olarak çalışmaya başlar. Bu hayatı 9-10 yıl sürmüştür. Bu süreçte İstanbul'da; Gümüşhalkalı, Servili, Altınoluk, Kılıç adındaki meyhanelere devam eder. Tezkireci Fatin Efendi, Leskofçalı Galip, Osman Şems, Nevres ve Kâzım Paşa gibi devrin zariflerleri, şairleri, nüktedanları da burada toplanmaktadır. Ziyâ Bey asıl şöhretini bu kalemde çalışırken yapar. Sadaret mektupçusu Mahmut Nedim Paşa'nın tavsiyesiyle Mustafa Reşit Paşa ile tanışır" (Ercilasun 2007, s.16).

Bundan sonraki dönemi için Parlatır, şunları söyler:

"Meyhane ve şiir âlemlerinde şöhreti iyice yayılan Ziyâ Bey, sadrazam Mustafa Reşid Paşaya ve Şeyhülislâm Arif Hikmet Beye kasideler sunarak onların beğenisini kazanmıştır. Mustafa Reşid Paşa, beğendiği Ziyâ Bey'i 4. kâtipliğe yükseltmiştir. 1862 başında da saraydaki hizmetine son verilir. Ziyâ, saraya girince rind, başıboş, sorumsuz bir meyhane müdavimi olmaktan çıkar; olgun, derli toplu, sorumlu, düzenli hayatı olan bir kişiliğe bürünür. Düzenli olarak mesaiye devam eder. İçkiyi bırakır, içine kapanır, derin düşüncelere dalar. Zayıflar, sararıp solmaya başlar. Bu durumu fark eden Mabeyn Feriki Edhem Paşa, Ziyâ'ya Fransızca öğrenmesini tavsiye eder. Bu tavsiyeye uyan Ziyâ, kendi kendine Fransızcayı öğrenir, tercümeler yapmaya başlar. Ayrıca öğrendiği Fransızca sayesinde Batı kültür ve edebiyatını keşfe çıkar. 1859 yılına kadar Mustafa Reşid Paşa'nın desteğiyle iyi bir hayat süren Ziyâ Paşa'nın Mustafa Reşid Paşa'nın ölümüyle ve yerine Âli Paşa'nın geçmesiyle hayatı zorlaşmıştır. 1861'de Abdülmecid'in ölümü ve Abdülaziz'in geçişiyle birlikte Ziyâ, Abdülaziz'e samimi bir bağlılık duydu, ona övgüler düzdü, kaside sundu. Abdülaziz de Ziyâ'yı beğenip sevdi" (Parlatır 2018, s.128-129).

Bu zamana kadar rahat bir hayat süren Ziya Paşa, Mustafa Reşid Paşa'nın ölümünden sonra zorluk çekmiş, sıkça sürgüne mâruz kalmıştır. Parlatır, bu sürgünleri sırasıyla verir ve şu bilgileri ekler:

1862'de Kıbrıs, 1863'te Amasya, 1864'te Canik mutasarrıflığına başlamıştır. 1865'te Necib Paşa torunu Mehmed, Kaya-zade Reşad, Menapir-zade Nuri, Subhi Paşa-zade Ayetullah Bey, Namık Kemal Bey, Mir'at sahibi Refik Bey; gizli olarak "İttifak-ı Hamiyet

Cemiyeti" adında bir örgüt kurmuşlardır. İlerde "Yeni Osmanlılar" cemiyeti adını alacak bu cemiyetin asıl amacı Âli Paşa'yı devirmektir. Fakat durum istedikleri gibi olmamış, padişah her birinin evini basıp tutuklamalar başlatmıştır. Ziyâ Paşa bu cemiyete daha sonra Avrupa'da iken katılmıştır. V. Murad ve II. Abdülhamid dönemlerine tanıklık eden Ziyâ Paşa, V. Murad'ın tahta çıkması için çaba gösterse de II. Abdülhamid ile pek uyuşamamıştır (2018, s.130-134).

Ziyâ Paşa, yaşamının son üç yılında Suriye valiliği (1877), Konya valiliği (1877-78) ve Adana valiliği (1878-1880) yapmıştır ve 17 Mayıs 1880 tarihinde vefat etmiştir (Parlatır 2018, s.136).

1.1.3. Sürgün Dönemi

Ziyâ Paşa'nın ilk sürgün dönemi İstanbul'a sürgün edilmesiyle başlar. Âlî Paşa ile yaşadığı sorunlar yüzünden birçok kez bu duruma mâruz kalmıştır. Ziyâ Paşa, Sultan Abdülaziz ile yakındır. Bu sebepten Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'dan sonra sadrazamlık makamına geçecek devlet adamının belirlenmesinde etkili olur. padişahı Âlî Paşa'ya karşı soğutur ve onun sadrazam olmasını engelleyerek Fuâd Paşa'nın bu göreve gelmesini sağlar.

Ayrıca Nâzım Paşa'nın hatıratında anlattığına göre Ziyâ Paşa, Âlî Paşa'nın memlekete yaptığı fenalıkları padişaha anlatır. Bu sebepten Ziyâ Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırırlar (Köybaşı 2022, s.1104).

Ziya Paşa'nın bu şekilde sürgün dönemi başlamıştır. Sonrası için Köybaşı, şu bilgileri ekler:

"Ziyâ Paşa, on üç gün sonra ise Atina'ya sefir olarak sürgün edilir ve buraya gitmek istemez. Bunun üzerine Kıbrıs'a mutasarrıf olarak gönderilir. Ziyâ Paşa'nın Kıbrıs'tan iyi hatıralarla ayrılmadığını, orada buhranlı bir dönem geçirdiğini ifade edebiliriz. Dolayısıyla Kıbrıs'ta edebî faaliyetlerde de bulunamaz. İstanbul'a geri dönen Ziyâ Paşa, bu kez de Amasya'ya sürgün edilir. Sürgün edildiği bu dönemde hemeroit rahatsızlığıyla uğraşmaktadır. Amasya yolculuğu sırasında hastalığı iyice artmış, Amasya'ya ulaştığında yatağa düşmüştür. Yeterli tedaviyi göremediği için İstanbul'a dönmek ister fakat Âli Paşa ve hükümet bu isteğini reddeder. Ziyâ Paşa, Âli Paşa'dan dolayı can güvenliğinin olmadığını düşünerek bir süre Osmanlı Devleti sınırlarının dışına gitmeyi planlamaktadır. Ziyâ Paşa, Paris seyahati için hazırlık yapmaya başlar. Bu hazırlıklar yapılırken Muhbir'deki siyasi yazıları sebebiyle Âlî

Paşa tarafından Nâmık Kemal, Erzurum'a; Ziyâ Paşa ise daha önce gönderildiği Kıbrıs'a sürgün edilir. Kıbrıs'ta kötü hâtıraları olduğu için gitmek istemez, bunun üzerine gönüllü sürgününü başlatarak Paris'e gider" (2022, s.1104-1109).

1.1.4. Ziyâ Paşa'nın Dili

Ziyâ Paşa'nın dilinin gelişmesinde, karakteri, yetiştiriliş tarzı, bürokrat ve sanatçı kişiliği gibi pek çok durum etkili olmuştur. Çocukluğundan başlayan hicivli dili, açık sözlü karakteri, şiirlerine de yansımıştır. Divan edebiyatına ilgi duymuş, Arapça ve Farsçayı öğrenerek bazı eserlerinde fazlasıyla kullanmıştır.

Çocukluğundan beri öğrenmeye meraklı olan Ziyâ Paşa, bir lala ile büyümüştür. Şiire olan ilgisini lalasının desteğiyle dışa vurmuş ve şiir yazmak için fazlasıyla çaba göstermiştir. Çocukluğundan bu yana tenkitçi bir tavrı vardır. Hatta çocukluk döneminde arkadaşlarını iğneleyici manzumeler yazmıştır. Babasından gizli Farsça öğrenmesi, kendi gayretiyle Arapça öğrenmesi ve Fransızca öğrenmesi, tercüme konusunda başarısını ve Osmanlıcayı iyi kullandığını göstermektedir. Endülüs Tarihi'nde de bu başarı açıkça görülmektedir. Karakter olarak cesur olması, sivri dilli olması ve adaletsizlik karşısındaki sert tepkileri, onun hiciv yeteneğini de geliştirmiştir. Yanlış bir durum gördüğünde çekinmeden, cesurca tenkit etmiş, hicivler yazmıştır (Ercilasun 2007, s.111-112).

Ziyâ Paşa, divan edebiyatına bağlı kalmış olsa da Batı'ya da ilgisi vardır. Bu yüzden eski ile yeni anlayış arasında sürekli gidip gelmiştir. Divan edebiyatını tanıyana kadar da halk edebiyatına bağlı kalmış ve bu iki dönemden de etkilenmiştir. Aşağıda da görüldüğü üzere benimsediği görüş ve yaptığı açıklamalarda tezatlık vardır. Arapça ve Farsça kelimelerin yaygın olmasından yakınmıştır lakin kendisi de bu kelimeleri fazlasıyla kullanmıştır.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi'nde, Ziyâ Paşa'nın dili için şu bilgiler yer almaktadır:

"Ziyâ Paşa, Divan edebiyatının kurallarından ve havasından büsbütün kopmamış olmakla beraber, dil ve edebiyat konularında devrimcidir. *Acaba bizim bağlı bulunduğumuz ulusun bir dili ve şiiri var mıdır?* sorusunu içine alan bir yazısında nazım ve nesirde kullanılan sözcüklerin üçte birinin dahi Türkçe olmadığını, Arapça ve Farsça sözcüklerin ve kuralların etkisiyle şairlerin anlamı, vezne, şekle ve hayale feda ettiklerini yazar. Ziyâ Paşa'ya göre, Divan edebiyatının dili ve örnekleri Türkçe değildir. Gerçek Türk dili, İstanbul'da ve

taşralarda halk arasında yaşamaktadır. Ziyâ Paşa, devlet yazışmalarında kullanılan dilin de anlamsız olduğuna inanır ve şöyle der: "*Maliye dairesinden çıkan bir yazıyı yazan okuyabilir; ama elinden yazı alınsa ve yazı konusunu anlatması istense, anlatamaz. Sorgu hâkimi, davalıya konuşulan Türkçe ile soru sorar ve cevaplar alır. Fakat tutanağını resmî ifade ile saptar. O biçimde onu davalıya okuduğu vakit, davalı sözlerinin âdeta Arapçaya çevrilmiş olduğunu sanarak hiçbir şey anlamaz ve nezaket gereği tutanağın altına mührünü veya parmağını basar*" (1985, 2. Cilt, s.315).

Bu bilgilere ek olarak, *Şairlik ve Şartları* adlı manzumesinde Batı dillerini öğrenme gereğini vurgulayan ve Avrupa taklitçiliğini yeren Ziyâ Paşa da şiirlerinde çağdaşı yenilikçiler gibi devlet, istibdat, millet, cemiyet, akıl vb. sözcüklerin yanı sıra birkaç kuruş, bir gün gelecek, peşiman olacaksın, ya nasıl sabretsin, insaf eyle, çok mudur, noksanın bilip gibi konuşma dilinde kullanılan deyimlere yer vermiştir (1985, 2. Cilt, s.315).

Bu bilgiler ışığında Ziyâ Paşa'nın dili için şu kanaatlere varılabilir: 1) Ziyâ Paşa'nın dili sivridir. Yanlış bulduğu durumlarda ağır bir dille hicivler yazabilir. Bu da onun bürokrat kişiliğinin kuvvetindendir. 2) Tanzimat Dönemi şairi olsa da Divan edebiyatına bağlı kalmıştır. Yine de Batı kültüründen geri kalınmamasını savunan Ziyâ Paşa, Batı kültürünü tamamen benimsemeyi değil, kendi kültürüne uyarlanmasını destekler. 3) Sert mizacının yanında lirik bir mizaca da sahiptir. Sivri dili hicivlerinde, lirik mizacı şiirlerinde açıkça görülmektedir.

Ziyâ Paşa, dilinin gücünü EnT'te ortaya koymuştur. Diğer tercüme eseri Engisizyon Tarihi'ne göre, EnT'te daha sanatlı bir dil kullanmıştır. Bu eseri sanatlı yazmasının sebebi belki de Ethem Pertev Paşa'nın bu eserin sanatlı bir dille yayınlanmasını istemesidir. EnT'te ilk değinilmesi gereken yer, Arapça ve Farsça kelimelerin fazla kullanılmasıdır. Bu eser tercüme eser olsa da Ziyâ Paşa orijinal metne tamamen bağlı kalmamış, eklemeler ve çıkarmalar yapmıştır. Roman mahiyetindeki bu eser içerisinde fazlasıyla beyitlere yer vermiştir. Cümleler oldukça uzundur. Arapça ve Farsça tamlamalar çokça mevcuttur. Açıkça görülmesi açısından bir örnek verilmiştir:

Asâkir-i İslâm bir dahî kendilerini toplayıp tekrâr hücûm ve iktihâm ettiklerinde kezâlik-i düşmân-ı dîn-i emr-i müdâfaada pâ-bercâ-yı sebât ve temkîn olmakla ve bu iki hücûmda dilâverân-ı müminînden hayli merd-neberd ser-menzil-i şahâdet olduğu cihetle nizâmlarına halel gelmekle (el-Harb-i Sicâl) goyân-ı bakiyye-i asker ehl-i îmân semt-i selâmete şitâbân olduklarını ve kemâl-i şûriş ve zihâmdan nâşî âr-ı firârı ihtiyâr edenlere

teşvîkât icrâsı mümkün olmayacağı ve bu hâlde livâ-i şevket-i İslâm ser-negûn olacağı âşikâr olduğunu Mansûr Ali Himmet ledel-müşâhede hemân râkib olduğu esb-i sabâr-ı fetâri firârîlerin ittihâz ettikleri cânibe tevcîh ve onları sebkat ile asâkir-i Müslimîne bunca mukâtelelerde delîl-i râh-ı nusret olan imâmesini başından ve nice muhârebelerde onlara bâis-i cesâret olan kılıcını miyânından çıkarıp birer tarafa attı ve esbinden nüzûl ile ser-üryânen ve lihye-i hürmet-nişânın âlûde-i hâk ederek rehgüzâr-ı tarîka boylu boyuna yatıp gûyâ firârîlere buradan ileriye gitmek kendisini çiğneyip geçmekten başka sûretle mümkün olamayacağını lisân-ı hâl ile aŋlattı (102/23-29-103/1-7).

Şükrü Kurgan, Endülüs Tarihi için "Paşa'nın eserleri içinde -belki eski tarzda nesir yazabileceğini de ispat için- en ağır dille kaleme alınmış olanı budur" ifadesini kullanır (1963, s.14). Verilen bu örnek bunu kanıtlamaktadır.

1.1.5. Ziyâ Paşa'nın Edebî Şahsiyeti

Bilge Ercilasun (2007, s.58), Ziyâ Paşa'nın hayatını dört devrede inceler: Çocukluk ve ilk gençlik yılları, saray yılları, Avrupa yılları ve Avrupa dönüşü.

Çocukluğunun ilk etkilerini gittiği okuldan alır. Ziyâ Paşa'nın çocukluk döneminde iki okul vardır. Biri Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye adında halk çocuklarının, diğeri ise Mekteb-i Maarif-i Adliyye adında memleketin ileri gelenlerinin çocuklarının gittiği okuldur. Ziyâ Paşa esnaf çocuğu olduğu için ilk bahsedilen okula devam etmektedir. Tahsil çağında bilgisi ve el yazısı üstün olan Ziyâ Paşa'nın on beş yaşından önce şiire ilgisi de başlamıştır (2007, s.58).

Babası Farsça öğrenmesini yasakladığı için lalasının desteğiyle gizlice öğrenmiştir. Bu dönemde halk şiirine daha yakın olan Ziyâ Paşa, Âşık Ömer'i Gevheri'yi okur. Okulu bittikten sonra Sadaret Kalemi'ne girer ve edebî zevki değişmeye başlar. Tezkireci Fatin Efendiyle çalışmaya başlar ve divan şiirini tanır. 9-10 yıl kadar çalıştığı kalemde yazdığı şiirlerle tanınmış şairler arasına girmiştir. Çok süre geçmeden Reşit Paşa vasıtasıyla Mabeyn'e girer ve saray dönemi burada başlar (2007, s.60).

Ziyâ Paşa saraya girmesiyle kendinde büyük değişlikler yaşamıştır. Artık daha ciddi ve çalışkandır. Burada Ethem Pertev Paşa ile tanışır ve Pertev Paşa kendisine Fransızca öğrenmesi için tavsiye verir. Ethem Pertev Paşa, üzerinde çalışmakta olduğu bir eseri Ziyâ Paşa'ya verir. Bu eser Endülüs Tarihi'dir. Bu yıllarda devrin şairlerinin bir araya getiren Encümen-i Şuara adında bir topluluk kurulmuştur. Bu toplulukta hece vezni kullanma,

Fransızca kelimelere yer verme, sade bir Türkçe anlayışı gibi Türk şiirinin eski-yeni bütün özellikleri yansıtılmaktadır. Ayrıca sarayda birçok kişinin düşmanlığını kazanmış ve saraydan uzaklaştırılmıştır. Böylece Avrupa yılları dönemi de başlamaktadır (2007, s.64-66).

Ziyâ Paşa; Paris, Londra ve Cenevre'de beş yıl müddetle kalır. Bu sürede bazı tanınmış kimselerle tanışır, görüşür: Polonyalı siyasetçi Comte Wladyslaw Plater, Vambéry, gazeteci ve tarihçi Léon Cahun gibi… Ziyâ Paşa, eserlerinin çoğunu Avrupa'da yazar. Bunlar: Rüya, Şiir ve İnşa, Arz-ı Hâl, Terkib-i Bent, Zafernâme, Veraset Mektupları'dır. Ayrıca 1868 tarihinde Londra'da yayınlanan Hürriyet Gazetesi'nin de 1870 tarihine kadar idaresinde bulunur (2007, s.66-68).

Ziyâ Paşa, 1871'de İstanbul'a dönmüştür. Kısa bir süre sarayda çalıştıktan sonra işsiz kalır ve işsiz kaldığı dönemde Harabat'ı yazar. Ziyâ Paşa hem usta bir divan şairi hem de Tanzimat aydınıdır. Eskiye olan bağılığını hiç kaybetmemiş, yenileşmekten de çekinmemiştir. Şiirlerinde sadelik de görülmüştür, sehl-i mümteni de… Eski geleneği de yenileşmeyi de şiirlerinde başarılı bir şekilde göstermiştir. Mazmunlara hâkimdir. Bunun yanı sıra âşıkane, rindane, hakîmane, hicivli ve istihzalı bir söyleyişe sahiptir (2007, s.68-69).

1.1.6. Ziyâ Paşa'nın Eserleri

Ziyâ Paşa'nın eserleri konusunda pek çok yayın bulunmaktadır. Nejdet Sançar diğer çalışanlara göre daha detaylı bir sınıflandırma yapmıştır. Sançar'ın Ziyâ Paşa'nın eserleri için yaptığı sınıflandırma şöyledir:

A) Manzum eserleri

"Ziyâ Paşa, Tanzimat şairleri arasında, en çok manzume yazanlardan birisidir. Hepsi eski tarzda olan manzumeleri, önce damadı Hamdi (Paşa) tarafından ve *Eş'ar-ı Ziyâ* ismi, sonra da Süleyman Nazif tarafından *Külliyat-i Ziyâ Paşa* adı altında birer ciltte toplanmıştır" (Sançar 1956, s.1).

Eş'ar-i Ziyâ: "Münacatlar, kasideler, tarihler, müseddesler, mersiyeler, tesdisler, tahmisler, beyitler ve şarkılardan mürekkep olan ve ayrıca meşhur Terci-i Bend'i de ihtiva eden bu kitapta, Ziyâ Paşa'nın manzumelerinden pek çoğu eksiktir" (Sançar 1956:1).

"Latin harfli ilk baskı *Ziyâ Paşa'nın Şiirleri* adıyla 1960 tarihinde Ankara'da Buluş yayınevi tarafından yapılmıştır" (Ercilasun 2007, s.121).

Külliyat-ı Ziyâ Paşa: "Ziyâ Paşa'nın el yazısı ile yazılmış şiir mecmuasındaki manzumeleriyle yine el yazısı ile yakılmış bazı manzumelerini ve yayınlanmış şiirlerini toplamak suretiyle meydana getirilen bu cilt, Süleyman Nazif tarafından hazırlanmış ve esere lüzumlu haşiyeler de ilâve olunmuştur" (Sançar 1956, s.3).

Tercii-i Bend ve Terkib-i Bend:

Ziyâ Paşa'nın Avrupa'ya gitmeden önce, Mâbeyn Kâtipliği sırasında yazdığı Tercii-i Bend, divan tarzındaki şiirlerinin en meşhurlarındandır. 1859'da yazmıştır. Dinî ve tasavvufî bir atmosferde kaleme alınmış, hikmet dolu bir eserdir (Göçgün 1987, s.15).

Terkib-i Bend'i ise 1870 yılında, İsviçre'de yazmıştır (Göçgün 1987, s.17).

Şükrü Kurgan, bu iki şiirin önemini şu cümlelerle açıklamıştır:

"Bu şiirler, eski bir nazım şekliyle yazılmış bulunmalarına rağmen, Ziyâ Paşa'yı en çok temsil eden eserlerdir. Bilhassa Terkib-i Bend dış bakımdan değilse bile, mânâ ve ruh bakımından yepyeni fikirler getirmiş ve birçok mısraları halk tarafından sevilmiş ve ezberlenmiştir" (1963, s.14).

Nâmık Kemâl bu manzumeyi:

Terkîb ile şiiri ettin ihyâ

(Terkîb-i Bend ile şiiri yücelttin)

mısraı ile övmüştür. Her biri 10'ar beyitlik 12 bendden meydana gelmiştir. Birçok beyitleri, aynen atasözleri arasına girerek, günümüze kadar tekrarlanarak gelmiş ve şâirimizin ününün devamını sağlamıştır. Tercî-i Bendde isyanın eşiğinde konuşan Ziyâ Paşa, Terkîb-i Bendde durulmuş, huzura ermiş gibidir. Lâkin, Tercîdeki fikirler, teknik ve estetik bakımdan biraz daha gelişmiş ve genişlemiş olarak, burada da kendisini hissettirir (Göçgün, 1987, s.18).

Mukaddime-i Harabat: Ziyâ Paşa'nın, Harabat adlı antolojisinin manzum ön sözüdür. Önce Harabat'ın 1281 (=M. 1874/1875) tarihinde basılan birinci cildinde (s.5-29) yayınlanmış, sonra iki kere de müstakil eser olarak basılmıştır (Sançar 1956, s.6).

B) Nazım-nesir karışık eserleri

Zafernâme: Siyasi bir hiciv eseridir. Üç bölümden meydana gelir: kaside, tahmis, şerh. Ziyâ Paşa Zafernâme'yi 1867 yılında Paris'te yazmaya başlamış, 1870 tarihinde Cenevre'de tamamlamıştır. Eserin bütünü Âli Paşa'nın Girit siyasetini tenkit etmek ve hicvetmek için kaleme alınmıştır. Ziyâ Paşa Zafernâme'nin her bir bölümünü ayrı ayrı

kimseler tarafından yazılmış gibi göstermiştir. Bu da ayrı bir hiciv unsuru olmuştur (Ercilasun 2007, s.122).

Önder Göçgün'e göre bu eser, bütünüyle bir hiciv eseri olmakla birlikte, baştan sona kadar hiç bayağılığa kaçmadan, gayet ince ve zarif bir eda içerisinde yazılmıştır. Bu sebeple devrinde de, sonrasında da hayli takdir edilmiştir (Göçgün 1987, s.26).

C) Mensur eserleri

Rüya: Ziyâ Paşa, siyasi tenkidin orijinal bir nümunesi olan bu eserini Londra'da yazmıştır (Kurgan 1963, s.15).

Zafernâme gibi bu eserini de Âli Paşa'yı hicvetmek amaçlı kaleme almıştır.

Türü ve konusu hakkında Göçgün şu açıklamaları yapmaktadır:

"Karşılıklı konuşma şeklinde kaleme alınmıştır. Konusunu, yine temelde şâirimizin Âlî Paşa'ya karşı beslediği öfke oluşturur: Ziyâ Paşa, bir gün Londra'daki Hampton Court'da, bahçe içindeki bir bankta otururken uykuya dalıyor ve bir rüya görüyor. Rüyâsında, İstanbul'da Padişah Sultan Abdülaziz'le görüşüyor ve onunla, çeşitli memleket meseleleri hakkında uzun uzun fikir alışverişinde bulunuyor. Kendisine, devlet idaresindeki bozukluklarla ilgili açıklamalar yaparak, bunun başlıca sebeblerinden birisinin Âlî Paşa olduğunu belirtiyor. Sonuçta, padişahtan; Âli Paşa'nm azline, yani işten uzaklaştırılıp, Kıbrıs Vâliliğine tâyinine dair bir ferman alıyor" (1987, s.28).

Verâset-i Saltanat-ı Seniyye: Bu eser, Mısır valiliğinin veraset meselesi hakkında yazılmış iki mektuptan ibarettir ve *Verâset Mektupları* diye tanınan küçük bir eserdir (Sançar 1956, s.8).

Arz-ı Hâl: Ziyâ Paşa'nın Londra'da iken Abdülaziz'e yazdığı uzun bir dilekçedir. Kendi biyografisini anlatır (Ercilasun 2007, s.125).

"Ziyâ Paşa, çok sevdiği Sultan Abdülaziz'e 1867 yılında Londra'da iken Arz-ı Hâl isimli bir eser takdim eder. Şair, ayrıca bu eserinde sürgün süreçlerini, yaşadığı sıkıntıları, Avrupa'ya gönüllü sürgünü ilk ağızdan padişaha anlatır" (Köybaşı 2022, s.1106).

Ç) Tercümeleri

Tartüf yahut Riyanın Encamı: Moliere'in 5 perdelik Tartuffe'ünü, Ziyâ Paşa, "Tartüf yahut Riyanın Encamı" adı ile Türkçeye çevirmiştir. Bu tercümenin en mühim hususiyetleri

nazmen çevrilişi, dilinin sadeliği ve duraksız hece (= parmak hesabı) ile çevrilmiş olmasıdır (Sançar 1956, s.10).

Engizisyon Tarihi: Ziyâ Paşa'nın, Lavallee ile Cherueî'den çevirdiği bir eserdir. Dili, Endülüs Tarihi'ne göre daha sâdedir. Burada, İspanya'daki Engizisyon mahkemelerinin durumu ele alınarak, özellikle Mûsevilere yapılan baskılar, zulümler anlatılır. Müslümanlara yapılan eziyetler ise anlatılmamış ve bunun sebebi olarak da «İslâm dünyasını üzüntüye sevketmemek» gösterilmiştir. Kitap, 1882 ve 1888'de olmak üzere, 2 defa İstanbul'da basılmıştır (Göçgün 1987, s.30).

Endülüs Tarihi: "Endülüs Tarihi" adlı bölümde detaylı olarak bilgi verilecektir.

D) Diğer Eserleri

Harabat: "Bu eser, üç büyük ciltten ibaret bir eski edebiyat antolojisidir. Türk, Arap ve Fars dilleriyle Paşa'nın Türkçeden başka bir dil telakki ettiği Çağataycada yazılmış şiirleri toplayan Harabat, içindeki metinler bakımından tamamiyle eski edebiyat üzerinde bir mesaj manzarası gösterirse de manzum ön sözü ile dikkate lâyıktır. Burada âdeta bir edebiyat tarihi hülâsası yapan Ziyâ Paşa, bazan doğru, bazan yanlış hükümler vererek evvelâ şiire nasıl başladığını anlatır" (Kurgan 1963, s.12).

E) Kitap hâline getirilmemiş eserleri

Telemak Tercümesi: "Şâirimizin tercüme çalışmaları arasmda bulunan bu eser, ne yazık ki bugün elimizde değildir. Yalnız, Ebuzziyâ Tevfik Bey; Ziyâ Paşa'nın *Telemak* tercümesinin, Yusuf Kâmil Paşa ve Ahmet Vefik Paşa tarafından yapılanlardan daha başarılı olduğunu söyler" (Göçgün 1987, s.31).

Emil Tercümesi: Şâirimizin Rousseau'dan çevirdiği bu eser, en önemli tercümeleri arasındadır. Fakat ne yazık ki bu tercüme metinleri, bugün elimizde mevcut değildir. Sâdece; Ziyâ Paşa'nın çocukluğundan, hatıralarından, bazı maceralarından söz eden Ön söz kısmı, yani *Defter-i A'mâl* «yapılan işlerin yazıldığı defter» bulunmaktadır (Göçgün 1987, s.30).

1.1.7. Endülüs Tarihi

Endülüs Tarihi, Fransız Viardot'nun aynı addaki eserinin tercümesidir. Eser dört bölümden oluşur ve iki kez basılmıştır. Birinci basım iki ciltten, ikinci basım ise dört ciltten oluşmaktadır. Birinci basımın ilk cildi 1859, ikinci cildi ise 1863 yılında basılmıştır. İlk cildi 199, ikinci cildi 336 sayfadır. En başta iki sayfalık "Cedvel ü hatâ ve savâb (جدول خطاوصواب)" başlıklı doğru-yanlış cetveli vardır. Sayfa iki ile altı arasında "Fihristül Cildül Evvel (فهرست الجلد الاول) başlıklı birinci cildin fihristi bulunmaktadır. Sayfa numarası birinci cildin devamı olduğundan, bu cilt 202-537'nci sayfaları ihtiva etmektedir. Baştaki beş sayfa "Fihristül Cildül Sânî (فهرست الجلد الثانى)" başlıklı ikinci cildin fihristidir. Bu cilt de 2 cüzden mürekkeptir (3-4. cüzler). Üçüncü cüz 202-390, dördüncü cüz 391-537'nci sayfalardadır (Sançar 1956, s.11).

Ethem Pertev Paşa'nın çevirmeye başladığı bu esere, Ziya Paşa devam etmiştir. Bunun sebebi Ethem Pertev Paşa'nın bu eserin sanatlı bir dille yayınlanmasını istemesidir. Ziya Paşa, bu eser üzerinde çalışır ve eser 14 Receb 1276'da Ziya Paşa'nın adıyla basılır (Ercilasun 2007, s.64).

Endülüs Tarihi'nin Osmanlı topraklarına sokulması, Maarif Nezareti ruhsatıyla yayımlanışından yaklaşık on yıl sonra yani XIX. yüzyılın hemen başında yasaklanmıştır. Nizamettin Parlak (2005), bu yasağın iki nedeni olabileceğini düşünmektedir. Birincisi, Ziya Paşa'nın şahsi ve siyasî görüşleri, ikincisi ise kitabın içeriğidir. Çünkü çöküş dönemi yaşayan Osmanlı'nın, aynı süreçten geçerek yıkılmış bir devletin (Endülüs'ün) tarihinin, toplum üzerinde olumsuz bir hava oluşturabileceği ihtimali bulunmaktadır (s. 3-4).

1.1.7.1. Konusu

Ziya Paşa, eserin giriş kısmında Endülüs'e neden uzak kalındığını, mevcut olan eserlerin yok edildiğini ve eldeki bilgilerin azlığını şu cümlelerle açıklamıştır:

O tarafta bulunan pek çok ulema ve eserler beri tarafa nakledilmişse de Endülüs'ün uzak mesafesi ve oradaki İslam devletlerinin Hristiyan mutaassıplarının şiddetli intikamı sonucu parçalanıp tarümar edilmiştir. Mevcut olan ilim eserlerinin ekserisinin ateşe azık olmuş olması cihetiyle o tarafın enkazından Osmanlı Devleti hiç istifade edememesinin dışında, o büyük kıtanın ahvali bile şark ahalisi arasında anlamsız bir efsane gibi bir müddet ağızlarda söylenip sonraları bütün bütün yok olarak unutulmuştur (Ödük, Masumi, Şahin 2019).

Birinci cilt İspanya'da kurulan Benî Ümeyye (Emevi) Devleti ile başlar. Devletin yıkılışına kadar olan sürede tahta geçen hükümdarları başlıklar hâlinde listelemiştir. İkinci cilt, yine aynı sistemle Tavâif-i Mülûk ve Murabıtîn Devleti Zamanı ile başlar, Muhammed Bin Tûmart Mehdi'nin vefâtı ve bölünmeler ile sona erer. Üçüncü cilt, Muvahhidler ve Benî Ahmer Zamanlarıyla Müdeccerler'e Yapılan Muameleler ve Bununla Alâkalı Olaylar bölümüyle başlar. Kurtuba'nın istila edilişi, Kral Ferdinando'nun yaptığı kötülükler, Kral Ferdinando'nun vefatı, Elhamra Sarayı'nın yapılışı, Don Nuno ve Tampleye olayı gibi konuları kapsar. Gırnata'nın İstilâsı ve İslam Devleti'nin yıkılması ile sonlanır. Dördüncü cilt ise Endülüs'ün meşhur fazilet sahipleri, Endülüs'ün memleketleri, Endülüs halkının bazı millî âdetleri, nüfus, vergi sistemi, askeriyenin durumu, denizlerdeki durum ve ilim gibi konuları içermektedir.

1.2. Edatlar

Muharrem Ergin'e göre kelimeler mana ve vazife bakımından üç çeşittir: İsimler, fiiller ve edatlar. Ergin, Türkçedeki her kelimenin mutlaka bu üç çeşitten birine girdiğini düşünür (2009, s. 217). İsimler ve fiiller tek başlarına anlamı olan ve tek başlarına kullanılan kelimelerdir. Edatlar ise görevli sözcüklerdir. Çekime girmezler, kendilerinden önce gelen isimlerden veya zamirlerden hâl ekleri veya ilgi hâli isterler. İçinde bulundukları cümleye sebep, karşılaştırma, beraberlik, zaman, miktar, yer, amaç gibi anlamlar kazandırırlar.

Edatların tanımı ya da sınıflandırılması ile ilgili olarak literatürde birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Aşağıda bu görüşlere yer verilmiştir.

Tahsin Banguoğlu, edatlar için takı terimini kullanmış ve: "İsimlerden sonra gelip onların söziçinde başka unsurlarla ilişkilerini kuran kelimelere takı (postposition) adını veriyoruz" (1974, s.385) şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca onları, kök olan takılar, isimden üreme takılar, fiilden üreme takılar ve yer yön adlarından takılar olmak üzere dört başlıkta gruplandırmıştır (1974, s.389).

Gencan (1979, s.445), edatların görevlerini üç maddede sıralar: 1) Sözcükler, kavramlar arasında türlü yönlerden ilgiler kurar. 2) İlgeç tümleçleri kurar. 3) Ekeylem alarak yüklem olur ve yapıları bakımından üçe ayırır: 1) Kök ve kök görünüşlü yalnız ilgeçler (Gibi, beri, için, ile gibi), 2) Türemişe benzeyen ilgeçler (dolayı, üzere, karşın, yalnız…), 3) Bileşikler (sanki, nitekim…).

Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü'nde, ilgeç madde başıyla "Çeşitli dillerde, önünde yer aldığı ya da ardından geldiği birimle başka bir birim ya da tümcenin geri kalan bölümü arasında ilgi kurmaya yarayan, anlamı, aynı bağlamdaki öbür birimlerle belirginleşen işlevsel biçimbirim." şeklinde bir tanım yapılmıştır (Vardar 1980, s. 94).

Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*'da şöyle bir tanım yapmıştır: "Arapça bir kelime olan edat *âlet* ve *vasıta* demektir. Onun gramerdeki yerini tesbit ederken bu aslî anlamını göz önünde bulundurmak gerekir. Nitekim, bir gramer unsuru olarak *edatlar tek başlarına anlamları olmayıp, ancak cümledeki diğer kelime ve kelime grupları arasında çeşitli ilgiyi kurmaya yarayan alet sözler*dir*, vasıtalar*dır. Daha müşahhas bir ifade ile anlatmak gerekirse, denilebilir ki edatlar dilin mantıkî kuruluşunu teşkil eden cümle yapısının *harcı*dır. Bu bakımdan görevi itibarı ile isim çekim eklerine benzer" (1992, s.V).

Ayrıca bu eserde, Hacıeminoğlu, edatları yapı, menşe ve mahiyet bakımından beş gruba ayırır: 1) Fiilden türeyenler, 2) İsimden türeyenler, 3) Yapısı ve menşei bilinmeyenler, 4) Taklidi söz mahiyetinde olanlar, 5) Yabancı asıllı olanlar (1992, s.VI).

Mânâ ve vazifelerine göre ise on gruba ayırır: 1. Çekim edatları, 2) Bağlama edatları, 3) Kuvvetlendirme edatları, 4) Karşılaştırma-Denkleştirme edatları, 5) Soru edatları, 6) Çağırma-Hitap edatları, 7) Cevap edatları, 8) Ünleme edatları (Ünlemler), 9) Gösterme edatları, 10) Tekerrür edatları (1992, s.VII).

Martinet, İşlevsel Genel Dilbilim'de, edatlar için; "İlgeç denilen birimler doğrudan doğruya işlev belirticiler sınıfına girer. Kuşkusuz bu sınıfı salt ilgeçler oluşturmaz; çünkü, işlev belirtici olmaları bakımından bir yandan çekim ekli gösteren içeren anlambirimler, bir yandan da bağımlama bağlaçları, ayrıca ilgi adılları yer alır bu sınıfta." şeklinde bir açıklamada bulunmuştur (1998, s.165-166).

Kartallıoğlu ve Yıldırım, Türk Lehçeleri Grameri'nde edatları *Türkçe kökenli* ve *yabancı kökenli* olmak üzere iki çeşit olarak ayırmıştır. Türkçe kökenli edatları ise kendi arasında *isim kökenli* ve *fiil kökenli* olarak ikiye ayırmıştır. Kullanılış biçimleri bakımından ise dört grupta incelemiştir: 1) İsimlerin yalın hâli ile kullanılanlar, 2) Zamirlerin ilgi hâli ile kullanılanlar, 3) İsimlerin yönelme hâli ile kullanılanlar, 4) İsimlerin çıkma hâli ile kullanılanlar" (2007, s.66-67).

Jean Deny, "Fransızca preposition'ın Türkçe karşılığı olarak önerilen postposition (yeri ardda olan) bu dilde aynıyla Fransızcadakiler gibi bir rol oynamaktadır. Bu adı

vermemizin sebebi Fransızcada prepositionlar (yeri önde olan) demek olup kelimenin önünde bulunarak görevlerini gördükleri halde, Türkçedekiler bu dilin hiçbir zaman ön ek alamayıp daima sondan eklemlenmesi yüzünden görev aldıkları kelimenin ancak ardı'nda yer almış bulunmaktadır. Bunlar ancak adlarda ve birtakım çekimsiz fiillerde (ve hele fiil adında) kullanılırlar" şeklinde bir açıklama yapar ve ünlemleri edatlardan ayrı tutmasını, Ali Ulvi Elöve şu şekilde açıklar: "Yazarın ünlemleri anlamca bağımsız olmayan edatlar arasına almasına gelince bir bakıma bunlar bütün bir cümlenin verebileceği bir kavramı tek başlarına verebilmektedirler. Bu bakımdan bunların edattan sayılması biraz güçtür; meğer ki yazar parçacık (particule), tabirini daha başka veya daha geniş bir anlamda almış olsun" (2012, s.531).

Zeynep Korkmaz (2011, s.1050), Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi'nde, anlamlı kelimeler niteliğindeki ad ve fiillerin dışında kalan görevli kelime türlerini kendi içinde iki alt bölüme ayırır: Biri edatlar diğeri ise bağlaçlardır.

Bu iki ögeyi aslında birer ad ya da zarf-fiil şekline dayandıran Korkmaz (2011, s.1050), birkaç sebepten (Türkçenin esnek gramer yapısı, dilin ifade bakımından yeni gramer birimlerine ihtiyaç duyması gibi) ad ve fiil kökenli kelimelerin kalıplaşma ve donma yoluyla yeni bir şekillenme sonucu edat ve bağlaç durumuna geldiğini ifade eder.

Edatların yalnız başına bir anlam taşımama ve çekime girmeme özelliği vardır. Bazı gramerciler ünlemleri, edatlar içerisinde alsa da Korkmaz (2011, s.1050) bunu uygun bulmamıştır. Bunun sebebi ise ünlemlerin çekim ve yapıma girebilmesidir.

Korkmaz, edatın tanımını şu şekilde yapmıştır: Edatlar, yalnız başlarına anlamları olmayan, ad ve ad soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlarla sıkı sıkıya bağlı bulunan, gramer bakımından onlara hâkim olan ve eklendikleri kelimeler ile cümlenin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri (benzerlik, beraberlik, başkalık, miktar, sebep, vasıta, zaman, mekân, yön gösterme vb.) kuran görevli sözlerdir (2011, s.1052).

Korkmaz, edatları üç grupta sınıflandırır: "1) Yapı ve kökenleri bakımından, 2) Kullanış biçimleri bakımından, 3) Görevleri bakımından" (Korkmaz 2011, s.1055).

Dilbilim Sözlüğü'nde edat, "Tümce içinde dilbilgisel işlevi bulunan, dillerde az sayıdaki kapalı sözcük kümesinin üyesi olan, dilin sözdizimsel özelliğine bağlı olarak tümlecinin önünde veya ardında yer alan, tümleci ile tümcenin eylemi arasında ilgi kuran,

anlamı eylemle olan ilişkisi ile belirlenen; biçimbirim; örn. için, göre, doğru, gibi. Önilgeçler tümleçlerinin önünde, sonilgeçler ise ardında yer alır. Diller, dil tipolojilerine göre, önilgeçli ya da sonilgeçli dil olarak ayrılırlar" şeklinde tanımlanmıştır (İmer, Kocaman, Özsoy 2011, s.157).

Kemal Eraslan, edatların özelliklerini yedi maddede sıralar: "1) Edatlar dilde görevli kelimelerdir. Bu sebeple anlamlarından ziyade görevleri ile dilde yer alırlar. Belli bir nesne veya hareket karşılamayıp kelime grupları ile cümleye çeşitli işlev kazandırırlar. 2) Edatlar tek başlarına kullanılmayıp diğer kelimelerle kullanılış sahasına çıkan kelimelerdir. 3) Belirli nesne ve hareket karşılamayan edatlar isimler ve fiillerden ayrılırlar. Belli bir manaları olsa dahi, dilde bu manaları ile değil, görevleriyle yer alırlar. 4) Edatlar kelimelere, kelime gruplarına ve cümleye bağlı kelimeler oldukları için, dilde yardımcı kelimelerdir. 5) Edatların isimlerden ve fiillerden önemli bir farkı da dilde ek almadan kullanılan kelimeler oluşlarıdır. Kullanılış sahasına işletme eki almadan çıkarlar. Edatların bünyesinde görülen bazı isim işletme ekleri kalıplaşmış, canlılığını yitirmiş durumdadır. 6) Edatlar ister isim ister fiil kökenli olsun, kalıplaşmış kelimelerdir. Mesela zarf-fiil yapısında olan edatlar, zarf-fiil özelliklerini yitirmişlerdir. 7) Edatlar, yapım ekleri ile yeni isim veya fiil gövdeleri teşkil etmeye elverişli kelimeler değillerdir. Bazı yapım eki almış edatlarda, ekin işlekliği kaybolmuş durumdadır" (2012, s.274).

Muharrem Ergin, konuyla ilgili, "Edatlar mânâları olmayan, sadece gramer vazifeleri bulunan kelimelerdir. Tek başlarına mânâları yoktur. Hiçbir nesne veya hareketi karşılamazlar. Fakat mânâlı kelimelerle birlikte kullanılarak onları desteklemek suretiyle bir gramer vazifesi görürler. Onun için mânâlı kelimeler olan isimlerin ve fiillerin yanında edatlara da vazifeli kelimeler diyebiliriz" şeklinde bir açıklama yapar (2013, s.348). Ayrıca, edatları; ünlem edatları, bağlama edatları ve son çekim edatları olarak üç çeşide ayırır (Ergin 2013, s.348). Konunun en başında belirtilen bilgileri de esas alarak, Muharrem Ergin'in edatlar konusundaki görüşlerini böyle özetlenmektedir.

Tüm bu bilgiler esas alınarak; edatların tek başına anlamı olmayan, gramer görevli sözcükler olduğunu, anlamlı kelimelerle kullanıldığında ve eklerle çekimlendiğinde anlam kazandığını, cümleye benzerlik, beraberlik, başkalık, miktar, sebep, vasıta, zaman, mekân, yön gösterme gibi anlamlar kattığını söylemek mümkündür.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ENDÜLÜS TARİHİ ADLI ESERDE EDATLAR

2.1. Çekim Edatları

İsmin hâl ekleriyle çekime girerek cümleye yeni anlam kazandıran kelime veya kelime gruplarına çekim edatı denir. Edat olan sözcükler çekime girmez, çekim edatları kendilerinden önce gelen ismin, zamirin ya da zarfın çekimlenmesiyle bir edat grubu oluşturmaktadır (Ergin 2009, s.366). Çekim edatları hakkında pek çok çalışma bulunmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıdadır:

Gabain (1988, s.93); isimleri, zamirleri ve sayıları takip eden, onlarla sıkı sıkıya bağlı, manalarına göre onlara tabi, fakat gramer bakımından onlara hâkim kelimelere son çekim edatları der ve bunların çeşitli menşelerden gelebileceğini belirtir. İsim ve fiil menşeli olarak iki grupta inceler.

Hacıeminoğlu, çekim edatları için kapsamlı bir tanım yapmıştır: "İsimlerden sonra gelerek, bağlı olduğu isimle cümlenin diğer unsurları arasında *zaman, mekân, cihet, tarz, benzerlik, başkalık vb. gibi* bakımlardan çeşitli ilgiler kuran kelimelere *çekim edatı* diyoruz. Bunlar, mutlaka bir isimden sonra gelmeleri ve ancak o isim sâyesinde mânâ kazanmaları sebebi ile, isim hâl eklerine çok benzerler" (1992, s.1).

Muharrem Ergin, çekim edatlarını fonksiyonları bakımından hâl eklerine benzetir. Hâl eklerinin ismin isim hâllerini, çekim edatlarının ise ismin zarf hâllerini meydana getirdiğini düşünür. Sonuç olarak da her ikisi de ismi, isim dışı münasebete hazırlar, der. Ayrıca son çekim edatlarının, isim hâl ve çekim eklerinin tamamlayıcıları, yardımcıları ve onların ortakları durumunda olduğunu tespit etmiştir. Bu bahsedilen ilişkileri örnekle açıklamıştır: sana (aldım) - senin için (aldım). Burada görüldüğü gibi bazı durumlarda isim çekim ekleri, çekim edatları ile aynilik hâlini alır ve biri diğerinin yerini tutabilir (2009, s.366).

Orhun Türkçesindeki sontakıları (birle, ötrü, üçün vd.) ele alan Talat Tekin, bu sontakılar için yalın durum, verme-bulunma durumu ve bulunma-çıkma durumu gibi türlü ad durumlarını yönettiğini söyler (2016, s.138).

Eckmann (2017, s.137), çekim edatlarının iki çeşit olduğunu belirtmiştir: 1) Sözleri ve yardımcı cümleleri birleştiren sıralama edatları (ve, birle, yoksa gibi), 2) Yardımcı cümleyi esas cümle ile birleştiren bağlama edatları (gerçi, eğer gibi).

Bu görüşlerden hareketle çekim edatlarının isimlerden sonra geldiğini, kendisinden önce gelen ismin hâl ekleriyle çekimlendiğini söylemek mümkündür. EnT'te 40 farklı çekim edatının tespiti yapılmıştır.

2.1.1. Artık (ارتق)

Belli bir zamandan ya da miktardan sonrasını belirtmek için çıkma hâli ile kullanılan edattır. *Artuk* sözcüğü, Muharrem Ergin (2009) ve Zeynep Korkmaz (2011)'da zarf olarak değerlendirilmiştir. *art-* fiil köküne *-uk* fiilden isim yapma eki getirilerek türetilmiş ve *-den sonra, -den fazla* anlamına sahip bir edat olduğu tespit edilmiştir (Hacıeminoğlu 1992, s.7; Oruç 1994, s.41; Korkmaz 2011, s.455; Li 2004, s.65).

EnT'te de cümle içinde *artık* sözcüğünden önceki isimler *+DA* ve *+DAn* eklerini almıştır ve *-den sonra, -den fazla* anlamlarında kullanılmıştır.

+DA

... İsmailiŋ pâdişâhlığını ilân eylediklerini gördükte artık el-Hamranın kendine memen olamayacağını tayakkun ederek ... (318/15-17).

G.T. İbni İsmail'in padişahlığını ilan ettiklerini gördüğünde artık Elhamra'nın kendisi için emin bir yer olamayacağını anlayarak…

+DAn

... sülâle-i Emeviye münkariz olmuş olduğundan artık Kurtuba Hükûmeti mahv ve münderis olmuş ve badeezîn Kurtubaya hiçbir gûne rişte-i alâka ve tâbiyet kalmamıştır (139/21-23).

G.T. Emevi sülalesi yıkılmış olduğundan artık Kurtuba hükümetinin izi kalmamacasıya silinmiş olduğunu…

… bundan münâsib fırsat olmayacağından artık ahvâl-i devlet bütün bütün hâtırlardan çıkıp ... şikâr olmağa başladı (333/12-15).

G.T. … bundan uygun zaman olmayacağından, artık devletin durumu bütün bütün hatırlarından çıktı.

... Araplardan zuhûr eylediğini tahkîk ve ikrâr eylediğinden artık bu ihtirâı kâh hekîm Galileye ve kâh Öyken nâm-ı filozofa isnâd ile İtalya ve Flemenk ahâlisiniŋ şimdiye kadar ettikleri iftihâr ... millet-i İslâmiyeye iâde etmelidir (531/18-22).

G.T. … Araplardan çıktığı araştırılıp bulunduğundan, artık bu icadı kâh Hekim Galile'ye, kâh Öyken adlı filozofa isnad ile İtalya ve Flemenk halkının şimdiye kadar yaptıkları iftiharın çalıntı olduğu belirlenmiş oldu. Bu iftihar konusunu hak sahibi olan İslam milletine iade etmelidirler.

İspanyada ise her dört hâneli köyde bu yolda bir mekteb bulunduğundan artık şehr ü kasabadakiler bu hesâba kıyâs oluna ve… (525/12-14)

G.T. İspanya'da ise her dört haneli köyde bir mektep bulunduğundan, artık şehir ve kasabalardakiler bu hesapla kıyas edilsin.

2.1.2. Aşağa/Aşağı (اشاغه/ اشاغی)

Ergin (2009, s.259) ve Korkmaz (2011, s.498) *aşağı* edatını, yer zarfları kısmında değerlendirmiştir. Sontakılar üzerinde çalışan Yong-Song Li, bu edata çekim edatları içerisinde yer vermemiştir. Eski Türkçedeki *aşak* isim kökünün, belirtme ve yönelme hâl eki ile çekimlenmesi sonucu oluşan edattır. Anlamı *-den öte, -den ileri, -den aşağı*dır (Hacıeminoğlu 1992, s.9; Oruç 1994, s.44). Aslında zarf görevinde olan bu kelime çıkma hâl eki ile çekimlenerek edat görevini üstlenmiştir.

EnT'te *aşağa* ve *aşağı* olarak iki kullanım da yer almaktadır. Aslında *aşak* kelimesi Batı Türkçesinde yönelme, Türkiye Türkçesinde belirtme hâl eki ile yaygın olarak kullanılmıştır (Hacıeminoğlu 1992, s.9). EnT'te *aşağa* kullanımına bir kez rastlanmıştır:

… ile tegayyür etmeksizin başından aşağa kırâat ettikten soŋra mütebessimâne hele gel şu oyunu bitirelim galiba ben mağlûb olacağım deyip… (310/14-16)

G.T. Yusuf nâmeyi değiştirmeden baştan aşağı okuduktan sonra tebessüm ederek, "Hele gel şu oyunu bitirelim. Galiba ben mağlup olacağım" deyip…

… tâb-ı âver olamayarak müşrik-i merkûm mecr ve hâ esbinden aşağı sernegün olmasıyla başını bedeninden cedâ ve oynatarak… (101/21-23)

G.T. … öldürücü hücümuna dayanamayarak müşrik kişi ağır yaralandı. Atından aşağı düşmesiyle de başını bedeninden ayırmış…

… İbn-i Ahmerıŋ bıraktığı râddeden aşağı dahi düşmedi (261/4).

G.T. … İbni Ahmer'in bıraktığı raddeden aşağı da düşmedi.

... on dört yaşından aşağı olanlar işkence şiddetine dayanamayacaklarından fakat kamçı ile darb olunur idi (275/1-2).

G.T. On dört yaşından aşağı olanlar işkencenin şiddetine dayanamayacaklarından kamçıyla dövülürlerdi.

... on dört yaşından aşağı olan çocuklarını beraber götürememeleri husûsu münderiç idi (305/14-15).

G.T. … on dört yaşından aşağı olan çocuklarını beraber götürmemeleri hususu yazılmıştı.

2.1.3. Başka (بشقه)

Bilinenden ayrı, farklı anlamındaki bu kelime, *baş* isim kökünün *+ka* yönelme hâl ekiyle çekimlenmesi sonucu oluşmuştur (Gülensoy 2007, s.119). Adın gösterdiği kişi veya nesnenin öteki kişi veya nesneden ayrılışını ifade eder (Korkmaz 2011, s.1070).

Sıfat olarak kullanılan bu sözcük isim ve zamirlere çıkma hâli getirilerek çekim edatı görevi de kazanmıştır (Lee, 1998, s.97). Bunun yanı sıra fiile getirilen *+DAn, -DIK+DAn* ve *-DIK+In+dAn ve +mAktAn* ekleriyle de çekimlenmiştir:

+DAn

... Kurtubadan başka taht tabîyetinde bulunan bütün memâliki altı vâliliğe taksîm yanî Merda ve Tuleytula ve Sarkosta [Saragoza] ve Belensiye ve Mursiye ve Gırnata idârelerini birer eyâlet itibâr edip her birine birer vâli ve her eyâleti dahi dört sancağı taksîm ile beherine birer vezîr nasp ve tayîn eylemiş (44/29-45/1-3).

G.T. Kurtuba'dan tabiiyeti altında bulunan bütün memaliki altı valiliğe ayırmıştı. Merda, Sarkosta, Belensiye, Mursiye ve Gırnata idarelerini birer eyalet olarak kabul edip her birine birer vali atamıştı. Her eyaleti de dört sancağa taksim ederek hepsine birer vali ve vezir tayin etmişti.

... Afrikiyeden gelip ahvâl-i memleketi bir müddetten berü muhtell ve müşevveş eylemekte olan birbirlerinden başka bir takım Hristiyân ve Yahûdîleri dâhi başına toplayarak ... (65/8-9)

G.T. Afrikiye'den gelip memleketin durumunu karıştırmış olan Berberî Hıristiyan ve Yahudilerden bir kısmını başına toplamıştı.

Asturiş tesmiye olunan memleketten başka bu o anda bütün memâlik-i İspanya zîr-i idâreyi İslamiyeye geçmiş bulunup… (35/18-19)

G.T. Asturiş diye adlandırılan memleket dışında bütün İspanya, İslam idaresi altına alınmıştı.

… İşbiliye ile Kurtubadan başka Karmûne Elgarb ve Cebelitarık ile ol havâlîye civâr bulunan… (145/17-18)

G.T. İşbiliye ve Kurtuba dışında Karmune Elgarb ve Cebel-i Tarık ile o taraflara yakın olan…

… nihâyeti- menâbine kadar sakî eylediği mahallerden başka bütün Aragon ve Katalon memleketlerine ve sevâhilde dâhi Tartuşeden Mûrsiyeye değin mevâkiŋ müstevli olup … (71/5-7)

G.T. … nihayetine kadar suladığı mahallerden, bütün Aragon ve Katalon memleketlerine, kıyı şeridindeki Tartûşe'den Mursiye'ye kadar olan mevkileri zaptetmişti.

… istiklâl Fernana terk ve teslîminden başka çâre bulunmamış ve işte mumâ-ileyh Fernan bir esb ile bir muallim-i şâhîn bahâsına Kaştâle gibi bir memleket kesiretül- enhâ tasarrufuna mâlik olmuştur (87/17-19).

G.T. Kaştale memleketinin bağımsız olarak Fernan'a bırakılmasından başka çare bulunamamıştı. İşte Fernan, bir at ve eğitimli bir şahinin pahasına Kaştale gibi büyük bir memleketin tasarrufuna mâlik olmuştur.

… ve bunlardan başka dahi Filistinden gelmiş hayli Yahudî dahi mucûd olup bunlarıŋ cümlesi … (27/6-7)

G.T. Bunlardan başka Filistin'den gelmiş hayli Yahudi de mevcut olup, bunların hepsi …

bundan başka tarık ve mesâlikiŋ istihsâl emniyeti ve sakine beldeniŋ istikmâl-ı esbâb refâh ve rahatı zemininde farka seyyâre olmak üzre kâşif ismiyle bir sınıf süvâri-i asâkir zabtiyeyi tertîb ve tanzimine muvaffak olup… (33/22-25)

G.T. Bundan başka, yolların emniyetinin sağlanması, belde sakinlerinin rahatının ve refahının mükemmel hale getirilmesi konusunda, kâşif ismi altında, subay ve askerlerden oluşan seyyar bir süvari sınıfı tertip etti.

... bundan başka Sarkosta ve Tuleytulanıŋ idâresi kendi aleyhinde bulunan bir zâta tefvîz kılınmış olması husûsuyla mûcib-i infiâl olmağın ve bu evânda dahi şarkta ... (38/21-23)

G.T. … bundan başka Sarkosta ve Tuleytula'nın yönetiminin kendi aleyhinde olan bir zata verilmesi hususları infial sebebi olmuştu. Bu arada da doğuda …

... ve bundan başka ahâlî-i şarktan hiçbir şeyde geri kalmamak için her tarafıŋ âlimleriyle ... (55/13)

G.T. Bundan başka Doğu ahalisinden, hiçbir şeyden geri kalmamak için her tarafın âlimleriyle…

... bundan başka dahi şu ittihâd ve ittifâkı bir sûret-i meşrûada göstermek için İbn-i Hammûdun zâten Tancadan vürûdu hükûmeti Benî Ümeyyede ... (119/19-20)

G.T. Kurulan bu ittifakı meşru şekilde göstermek için İbni Hammûd'un Tanca'dan gelmesinin Benî Ümeyye hükümetini …

... nefsini muhâfaza eyledi ve bundan başka harekât-ı zâtiyesini dahi mevcûdu olduğu usûl-i cedîdeye tevfîk ve tatbîk için mülûke mahsûs sarayda ikâmetten dahi bir müddet istikşâf edip ... (138/3-5)

G.T. … kendini korumuş oldu. Bunun dışında şahsi davranışlarını da mucidi olduğu yeni yönetim tarzına uydurmak için bir müddet meliklere özel sarayda oturmaktan da imtina etmiştir.

-DIK+DAn

... İbn Nusayrıŋ ehl-i harb olduktan başka nasıl nükte bîn bir âdem bulunduğunu tariften ibâret olup lakin ne çâre ki ... (25/1-2)

G.T. … İbni Nusayr'ın savaş ehli olmasının yanında nüktedan bir kişiliğe sahip olduğunu tariften ibarettir. Ancak ne çare ki …

Tuleytula ve Merda şehirlerinde vesâir mahallerde bulunan müstaribleri tahrîk ve iğvâ eyledikten başka zâten ahâlî-i müselleme dâhi zekât namıyla tahsîl olunan ... (55/27-28)

G.T. … Tuleytula ve Merda şehirlerinde ve diğer yerlerde bulunan Araplaşmış olan toplulukları tahrik etmişti. Bundan başka, zaten Müslüman halkın da zekat adı altında tahsil edilen …

ve bu hükûmetlerden her birinin ayrıca askeri ve sikkesi olduktan başka taht-ı himâyelerinde dahi derebeyleri gibi müteaddid-i nâhiye sahipleri olup … (133/10-11)

G.T. Bu hükümetlerden her birinin ayrı ayrı asker ve sikkesi olmasının dışında, himayeleri altında da derebeylerine benzer müteaddid nahiye sahipleri vardı.

… muhâfız-ı kaleye tahrîr eyledikten başka kendisi bizzât Yusufun nezdine azîmetle şifâhen dahi istidâ-yı muâvenetin ve bâdehû mumâ-ileyhiŋ ifâdesi üzerine yine memleketine muâvedet eyledi (160/19-22).

G.T. … kaleye yazmanın dışında kendisi bizzat Yusuf'un yanına giderek şifahen de

olsa yardım talebinde bulundu. Yusuf'un ifadesi üzerine daha sonra memleketine geri döndü.

… cümlesini nimet-i hayâttan bî-nasîb ettikten başka ibn-i Hafs nâm-ı şakîyi ve Navarra küffârınıŋ reîslerini dâhi idâm … intikâm eyledi (64/18-20).

G.T. … hepsini hayat nimetinden nasipsiz bıraktı. Bundan başka İbni Hafs adlı şakiyi ve Navarra küffârının reislerini idam ederek intikamlarını almış oldular.

… hadîste yegâne-i devrân olduktan başka fen fürusiyyet ve imâl eslihada kemâl mahâret ve bünye-i vücûdu dâhi kuvvet peydâ edip … (69/22-23)

G.T. … hadis iliminde tek olmanın dışında, at binme ve yetiştirme ilminde mahirdi. Vücudu ve bünyesi de kuvvet kazanmış …

… mukâbele edecek askerden nâ-ümid olduktan başka bu âna kadar sûret-i sadâkatta bulunan asâkir-i hâssası beyninde dahi nifâk ve ihtilâf alâmetleri zuhûr edip … (115/2-4)

G.T. … karşılık verecek askerden ümitsiz olmasının dışında bu ana kadar sadakatte bulunan 'asâkir-i hassa'sı arasında da nifak ve başkaldırı alâmetleri zuhur etmeye başladı.

-DIK+In+dAn

… kahr ü dimar olmuş olması cihetiyle o tarafıŋ enkazından Devlet-i Osmaniye hiç istifâde edemediğinden başka ol iklîm-i cismiŋ ahvâli bile … (6/9-11)

G.T. … ateşe azık olmuş olması cihetiyle o tarafın enkazından Osmanlı Devleti hiç istifade edememesinin dışında, o büyük kıtanın ahvali bile …

... hükûmet-i İslâmiye aleyhine Kayser-i Rûm ile infâk ve azîmet mugâyir şiâr-ı İslâmiyet olduğundan başka vaktiŋ dâhi böyle şeylere müsâadesi olmadığından sağîr-i merkûma cevâb-ı itâ ve iâde kılındı ... (58/11-13)

G.T. İslam hükümeti aleyhine Rum kayseriyle ittifak yapmak İslamiyete aykırı olacağı ve böyle şeylere harcıyacak vakitleri olmadığı cevabıyla, gelen elçi geri çevrildi.

Süleyman bununla müntebih olmadığından başka belki bilakis bu keyfiyeti kendisiniŋ husûl-i maksadına vesile ittihaz eyleyerek ... (115/20-22)

G.T. Süleyman bununla uyanmanın dışında, belki tam tersi olarak bu keyfiyeti kendisinin maksadının oluşmasına vesile kabul etti.

... bahş ve bezl olunmakta olduğundan başka ol vecihle diyâr-ı baîdeye azîmetle kesb-i mâl edebilmek ümîdi dahi ... (180/3-4)

G.T. … bahşedilmiş ve sarfedilmiş olmasının dışında uzak diyarlara giderek mal kazanabilmek ümidi de …

... İspanya kıtasında bu hâli kesbettiğinden başka Afrikiyede dahi memâlik-i Fâsin ekser mahalleri Abdülmüminiŋ kabza-i tasarrufuna geçmiş ... (197/25-26)

G.T. … İspanya kıtasında bu durumu kazanmasının dışında Afrikiye'de de Fas memleketlerinin pek çok yerleri Abdülmü'min'in tasarrufu altına geçmişti.

+mAktAn

... tenkîl ve terbiyeleri çâresine bakmaktan başka bervech-i ufk göstermeyip birinci sûret devâmından şikâyet ve teessüf olunmakta olan ... (127/16-18)

G.T. … azarlanmaları ve terbiyeleri çaresine bakmaktan başka birşey ufukta gözükmüyordu. Birinci şekil, devamından şikayet olunan tehlikeli bir konu olan …

2.1.4. Beraber (برابر)

Farsça bir sıfat olan bu sözcük, *-lA* vasıta eki ve *ile* bağlama edatı alarak çekim edatı görevi kazanmıştır (Oruç 1994, s.80). *-a eşit, gibi* anlamlarına sahip bu edatın (Hacıeminoğlu 1992, s.13), EnT'teki örnekleri aşağıda bulunmaktadır:

ile beraber

… yüz biŋden mütecâviz asker ile beraber asâkir-i İslam ile Trablus tarafından Şubeytula nâm-ı şehre girip bir mahalde muhârebeye mübâşiranla kırk gün kadar… (8/25-26)

G.T. … yüz bini aşkın ordusuyla Şubeytala şehri yakınlarında İslam askerleriyle muharebeye tutuştu. Çarpışmalar kırk gün süresince …

… elbisesinden toplanmış olan toz ve toprak ile beraber mezâr-ı pür-envere vaz ve şühedâ hakkında icrâ olunan usûl-i şeriye üzre… (109/4-5)

G.T. … elbisesinden toplanmış olan toz ve toprak ile nurlu mezarına defnedilmiştir. Şehitler hakkında icra olunan şeriat usûlü üzere…

… kont mûmâileyh on biŋ süvâri ile beraber Mursiye cânibine azîmet eylemiş ise de Muhammed tarafından vürûduna intizâr olunan asâkir-i mevûda zuhûr etmediğinden … (147/1-2)

G.T. … Kont on bin süvari ile birlikte Mursiye tarafına gitmişse de, Muhammed tarafından gelmesi beklenen askerler ortaya çıkmadığından …

… memûl bulunduğu mertebe fâidesi görülememesi cihetle ibn-i Abbâd bu hâlleri beyân ile beraber Murabitîn askeriniŋ … (167/23-24)

G.T. istenildiği derecede faydasının görülememesinden İbni Abbâd bu halleri beyan ederek Murâbıt askerlerinin …

+lA beraber

… emîrin vefâtına kadar nâmını pederiniŋ nâmıyla beraber cevâmide zeyûr-zebân hutbâ eylediler (46/16-17).

G.T. … emirin vefatına kadar onun ismi camilerde babasının ismiyle beraber söylenmiştir.

… Hişâm bin Abdülaziz telef-i nüfûsu intâc etmeksizin gaileniñ bitirilmiş olması muvaffakına teşekkürle beraber tahliye olunmuş olan şehre dâhil olduktan soŋra … (66/7-9)

G.T. Hişâm bin Abdülaziz, insanların hepsi öldürülmeden gailenin bitirilmiş olması muvaffakiyetine teşekkürle beraber tahliye olunmuş olan şehre girdiler.

… ihtirâmatıñ icrâsıyla beraber bir taraftan dâhi emr-i tedâvisine akdâm olunup alet-i mezkûreden külliyen halâs olmuş … (86/3-4)

G.T. … saygı esirgenmedi. Bununla beraber, bir taraftan da tedavisine başlanıp bu hastalıktan tamamen kurtarılmıştır.

… tadîl ve ıslâh eylemiş olduğunu rivâyetle beraber kavânîn-i mezkûre ol vakitten beri kimesnenin malûmu olmadığını dahi ikrâr ederler (134/6-8).

G.T. … tadil edip iyileştirmiş olduğunu rivayetle beraber, bu kanunları o zamandan beri kimsenin bilmediğini de ikrar ederler.

… ve üzerlerine dahi kendisiyle beraber mevki-i inzivâda bulunan Yahya bin Ömeri reîs tayîn eyledi (158/5-6)

G.T. Üzerlerine de kendisiyle beraber inziva mevkiinde bulunan Yahya bin Ömer'i lider tayin ettiler.

2.1.5. Beri (برو)

Berü kelimesinden evrilmiş bu sözcüğün, kökeni hakkında farklı görüşler mevcuttur. Gabain ve Brockelmann isim menşeli göstermişlerdir.

"Türk dilinin ilk yazılı metinlerinden zamanımıza kadar bütün sahalarında görülen bir çekim edatı ve mekân zarfıdır. *-den beri, -den itibaren* anlamlarına gelen bu kelime, ismin çıkma hâli ile kullanılmaktadır" (Hacıeminoğlu 1992, s.14).

Eserden tespit edilen örnekleri aşağıdadır:

… Berberi kavmi cengaver ve cesûr ve öteden beri binicilik ile meşhûr bir millet olup gerçi İslâmıŋ şiddet hücûmuna pek de mukâvemet edememiş ise de … (11/3-5)

G.T. Berberî kavmi öteden beri cesurluk, cengaverlik ve binicilikleriyle meşhur bir milletti. Gerçi İslam ordularının şiddetli saldırılarına yeterince direnememiş olsalar da …

… üç yüz altmış ayaklı olup güya hazret-i Süleymân zamanından beri kalmış ve Buht-ün Nasr Kudüs-ü şerîfî zabt eyledikden soŋra… (21/9-10)

G.T. … üç yüz altmış ayaklıydı. Güya Hz. Süleyman zamanından kalan bu sofra Buht-ün Nasr, Kudüs-ü Şerif'i tahrip ettiğinde …

… ve husûsuyla bir zamandan beri reâyâ hakkında icrâ olunmakta olan muâmelât-ı istihfâf ve hakâreti … (37/20-21)

G.T. … özellikle uzun zamandan beri reaya hakkında icra olunmakta olan hakaretvari …

… üç seneden beri sâdât-ı ulviyeden İdris Bin Abdullah Fas tarafında bir hükûmet-i cedîde teşkîl edip … (48/13-14)

G.T. Üç seneden bu tarafa, yeni bir hükümet teşkil edip bu suretle Afrikiye'nin o taraflarında …

… bunca senelerden beri her mukâbelede hezîmet görmüş olan Hıristiyanlarda asla mecâl kalmadığından … (110/3-4)

G.T. … bunca senelerden beri her savaşta hezimet görmüş olan Hıristiyanlarda asla mecal kalmadığından …

nice müddetten beri taht-ı muhasarada bulunan ahâli-yi Tuleytulanın kıllet-i zahâyirden nâşî günbegün halleri müştedd olup … (151/7-8)

G.T. Uzun zamandan beri kuşatma altında bulunan Tuleytula ahalisinin yiyecek kıtlığından dolayı gün be gün halleri kötüleşmişti.

… bir müddetten beri her nerede cemiyet-i İslâmiyeye karşı bulunmuşlar ise mansûr olmağa alışmış olduklarından bu defa dahi … (182/9-11)

G.T. Bir müddetten beri her nerede İslam topluluğuyla karşılaşmışlarsa yardım almaya alışmışlardı. Bu defa da …

… orada müddet-i medîdeden beri ipek kozasından kâğıd yapıldığı müttefikün-aleyh olup oradan Semerkanda ve ondan … (532/24-25)

G.T. Semerkant şehrinde bu şekilde ipek kozasından kağıt yapmak için bir ticarethane açarak icad ettiği …

2.1.6. Birle (برله)

Ahmet Bican Ercilasun, *La Enklitiği ve Türkçede Bir "Pekiştirme Enklitiği" Teorisi* adlı makalesinde kelimenin kökeni için Bang'ın fikrini desteklediğini şu cümle ile açıklamaktadır: "W. Bang'ın birle < bir-le (ile) izahında, hiç değilse şimdilik, haklı olduğunu itirâf etmek lâzımdır" (2008, s.35). Çekim edatı olmasına rağmen genellikle yalın hâl ile kullanılmıştır. Eserdeki örnekleri şunlardır:

... İspanya ülkesini feth ve teshîr birle tevsî memleket ve buldân ve tezbid şevket ehl-i imân eylemek ... (11/19-20)

G.T. İspanya ülkesini fethederek topraklarını genişletmiş, ehl-i imanın azametini ziyadeleştirmek …

... İspanya sevâhiline vürûd ve nüzûl birle bahr sefîd sevahilinde idâre ve mülke ve bahr ... (11/25-26)

G.T. … ticaret yapacakları bir yer edinmek için İspanya sahillerine inmişlerdi.

... Vâdî-i Lutteden mübaadet birle hayalî eyler olmuş olduklarından... (17/21)

G.T. Vadi-i Lutte'den bir hayli uzaklaşmış olduklarından …

... Esteramador tarafına avdet birle meşhûr Müstahkem Merida yâni Merda şehrine ... (19/21-22)

G.T. … Esteramador tarafına dönüp meşhur Müstahkem Merda şehrine …

... dağlarda tahassun birle ufak tefek vukû bulan bâzı kavkalarda haylice iş görmüş ise de... (22/4-5)

G.T. Meydana gelen ufak tefek çarpışmalarda hayli ganimet ve galibiyete nâil oldu.

... Kurtubadan hurûc birle asâkir-i merkûmeyi iki bölüğe taksîm edip ... (119/27)

G.T. … Kurtuba'dan çıkarak ordusunu ikiye ayırmıştı.

2.1.7. Böyle (بويله)

Aslı sıfat olan bu sözcük, *bundan böyle* şeklinde kalıplaşarak çekim edatı olarak da kullanılmıştır (Hacıeminoğlu 1992, s.28). *bu+ile* şeklinde oluşmuştur (Oruç 1994, s.20). *+DAn* çıkma hâl ekiyle kullanılmıştır.

... bundan böyle Afrikiye tarafından kabâil-i vahşet-i şimâil-i Berberiyenin İspanya vürûduna ... (43/17)

G.T. Bundan böyle Afrika tarafından vahşi Berberî kabileleri ahlâkının İspanya'ya gelmesini …

... bundan böyle Tuleytulanıŋ istihkâmsız bırakılmasından ... (61/23)

G.T. Sonuç olarak Tuleytula'nın güçsüz bırakılmasının …

… bundan böyle dahi kendisiniŋ hükûmet-i mütezelzilesini tahkîme muktedir bulunmuş olan … (116/27-28)

G.T. … bundan sonra da kendisinin sallanan tahtını güçlendirmeye muktedir olan …

2.1.8. Dâir (دائر)

Aslında sıfat görevli olan bu sözcük, yönelme hâli (+*A)* ile çekimlenerek son çekim edatı görevi kazanmıştır. *ile ilgili, konusunda, ait* anlamları taşıyan Arapça kökenli bir edattır (Hacıeminoğlu 1992, s.30; Oruç 1994, s.170).

Zamanına dâir, fethine dâir, gittiğine dâir gibi örneklerden de anlaşılacağı üzere isimlerin yönelme hâli çekimiyle birlikte kullanılır:

… bunlardan Endülüs fethine dâir Kurtubalı Ebu Abdullah Muhammed el-Hamidi ve Cezire Mayorkalı Ahmed Bin Yahya… (6/24-25)

G.T. …bunlardan Endülüs'ün fethine dair Kurtubalı Ebu Abdullah Muhammed el-Hamidi, Mayorkalı Ahmed bin Yahya …

… ve Balensiyalı meşhur İbni Abbâd ve Ebu Mervan Bin Hayyan ve Emir-i İşbiliyye İbn Abbâda dâir Muhammed Ebu Bekiriŋ ve Tavâif-i Mülûk zamanına dâir Kurtubalı Ebul Kâsım… (6/27-7/1)

G.T. … Belensiyeli meşhur İbni'l Abbar, Ebu Mervan bin Heyyan ve İşbiliye emiri İbni Abbâd'a dair Muhammed bin Ebu Bakr'ın ve tavâif-i mülûk zamanına dair Kurtubalı Ebu'l Kâsım …

… ulûm-ı tabiîyyede mahâreti olanlar dâhi ulûm-ı tabiîyyeye dâir telîfât-ı meşhûre sâhibi olan Zeyr bin İshak ile… (90/29-91/1)

G.T. … tıp ilimlerinde mahareti olanlar da tıp ilimlerine dair meşhur telif kitapları olan vezir İbni İshak ile …

… ilm-i ahlâka ve idâre-i mülke dâir nasâyihden hâli olmayıp ve taht-ı mecbûriyetde olmadıkça cenk ve harbe teşebbüs eyleme … (97/7-8)

G.T. … Kendisi de ahlak ve idari ilimlere dair nasihatlar vermekten geri kalmamıştı. "Mecburiyet altında olmadıkça harbe teşebbüs eyleme …

... Alfonsuŋ tahakküm ve taarruzundan ehven görünüp mevki-i mezkûrun terk ve teslîmine dâir olan mukâveleyi tanzîm ve temhîr ile derhâl mumâileyh Yusuf cânibine irsâl ... (160/17-18)

G.T. … Alfons'un tahakküm ve saldırılarından daha zarasız göründü. Ceziret-ül Hadra'nın teslimine dair olan mukaveleyi düzenleyip mühürleyerek derhal Yusuf'a gönderdi.

... meselâ kendilerinin lehine ve Müslümanlarıŋ aleyhine dâir bir vâka ağz-ı rivâyeti olsa bile tafsilâtıyla zikrolunmuş ... (223/7-8)

G.T. Mesela; kendilerinin lehine, Müslümanların ise aleyhine bir olay rivayeti olsa bile tafsilatla bahsedilmiştir.

... Cezîretül-Hadrâya gittiğine dâir bir şey yazılmamış ve hele üçüncü koldan Kurtuba üzerine yürüyen vülât-ı müttefikanın ne yaptıklarından bütün bütün sükût olunmuştur (264/9-11).

G.T. … Ceziretül Hadrâ'ya gittiğine dair birşey yazılmamıştır. Hele üçüncü koldan üzerine yürüyen müttefik valilerin ne yaptıkları konusunda bütün bütün sükût edilmiştir.

Bundan başka fenn-i kimyâya dâir bir Kitâb-ı Mergûbî ve ilm-i kelâma müteallik Kitâbüs-Safa nâmında bir eser-i makbûlü ... (514/4-5)

G.T. Bundan başka, kimya ilmine dair rağbet edilen bir kitabı ve kelam ilmiyle alâkalı Kitab'üs-Safâ adlı kabul gören …

... fıkh-ı Mâlikîye ve ilm-i kelâm ve fenn-i tıp vesâireye dâir yetmişten ziyâde telîfâtı bulunmuş ... (516/2-3)

G.T. … Fakih Maliki'ye ve kelam ilmi, tıp ilmi ve diğerlerine dair yetmişten fazla eseri bulunmuştur.

2.1.9. Değin (دكين)

İsim gövdesi olan *tegi* kelimesinin *+n* vasıta hâliyle çekimlenmesiyle oluşur (Hacıeminoğlu 1992, s.95). Tegi sözcüğü ise teg- fiiline eklenen -i zarf-fiilinin kalıplaşmasından ortaya çıkmıştır (Gülensoy 2007, s.272).

Yer ve zaman belirtmek amacıyla *+A* yönelme hâl ekiyle çekimlenerek kullanılmaktadır:

... bütün Aragon ve Katalon memleketlerine ve sevâhilde dâhi Tartuşdan Mûrsiyeye değin mevâkiŋ müstevli olup bu cihetle hükûmet-i İslâmiyyeniñ hemen nısfî mikdârını gasb ve tasarruf üzre bulunduğundan ... (71/6-8)

G.T. … bütün Aragon ve Katalon memleketlerine, kıyı şeridindeki Tartûşe'den Mursiye'ye kadar olan mevkileri zaptetmişti. Bu cihetle İslam hükümetinin hemen hemen yarısını gasp ederek tasarrufu altına almıştı.

üç yüz beş senesine değin terbinât beldeye ve islâh-ı ahvâl mülkiye ve alî el- husûs tanzîm-i umûr mâliye ve tekmîl ... (73/2-3)

G.T. 305 senesine değin beldelerin güzelleştirilmesine, memleket işlerinin ıslahına, bu konuda maliye işlerinin tanzimi …

... Navarra memleketinden cibâl-i Bertata değin tesrîb-i metâyâ-yı savlet olunup ol havâlî tamâmıyla kabza-i teshîre alınmış (105/24-26).

G.T. Navarra memleketinden Bertat dağlarına kadar hücumlar gerçekleştirilmiş, o çevre tamamıyla ele geçirilmişti.

... Tavâif-i mülûk vaktine değin bunların cereyân eden bazı ahvâl-i dâhiliyeleri silsile-i vukûât-ı tarîhe dokunması cihetiyle mücemmelen beyânına ibtidâr olunur (133/27-28).

G.T. Tavâif-i Mülûk zamanına değin bunların süregelen bazı iç durumları tarihi olayların silsilesine dokunması cihetiyle kısaca beyan edilecektir.

... Emîr Muhammed dört yüz yetmiş bir senesine değin giriftâr-ı dest-i tagallüb ve istilâ olan bütün memâlikini yeniden ahz ve feth eyledikden mâadâ dört yüz yetmiş bir senesinde Mursiye ve Malaka memleketlerini dahi havza-i hükûmetine ithal eyledi (148/10-12).

G.T. Emir Muhammed 471 senesine kadar zorbalığın eline düşen ve istila edilen bütün memleketlerini yeniden fethetmesinin dışında 471 senesinde Mursiye ve Malaka memleketlerini de yönetiminin çerçevesine dahil etti.

... bu defa Tavâif-i Mülûkün davetiyle gelmeyip belki şimdiye değin mektûm tuttuğu niyetinin zamân-ı icrâsı gelmiş ... (169/29-170/1)

G.T. … bu kez Tavâif-i Mülûk'un davetiyle gelmedi. Belki şimdiye kadar gizlediği niyetin icra zamanı gelmişti.

... Aragon arâzisine değin takîb ve memleketlerine dahi dühûl ile hayli emvâl ve beş biŋ kadar duhter-i sâhib-i cemâl ahz ve iğtinâm iderek Sarkostaya avdet eylediler (178/10-12).

G.T. Aragon topraklarına kadar takip ettiler. Bunların memleketlerine de girerek hayli mal ve beş bin kadar güzel yüzlü hatunu ganimet alıp Sarkosta'ya döndüler.

... Porto şehriyle Batalyevs arâzisine değin olan memleketlerin kontluğu ile beraber Bizansıŋ kontu olan sâlifüz-zikr Henriye tezvîc kılındı (179/17-19).

G.T. Porto şehriyle Batalyevs topraklarına kadar olan memleketlerin kontluğu ile beraber Bizansın kontu olan Henri ile evlendirildi.

... Kayruvana ve Tunus ve Berka çölüne değin temdîd ve tevsî eyledikden ve unvân-ı mezkûru ittihâzından altı sene sonra İspanyaya ubûr etmek üzre ... (205/20-22)

G.T. … Kayruvan, Tunus ve Berka çölüne kadar genişletmişti. Bundan ve Emirül Mü'minîn ünvanını kabullendikten altı sene sonra İspanya'ya geçmek üzere …

... badehû Kral Sanşu Karmûneden İşbiliyeye değin yolun iki tarafında saf-beste olan askerin arasında mürûr ederek İşbiliyeye vâsıl ve hâric-i şehrde mensup olan ... (216/7-9)

G.T. Kral Sanşo, Karmune'den İşbiliye'ye kadar yolun iki tarafında dizilen askerin arasından geçerek İşbiliye'ye ulaştı. Şehrin dışında kurulan olan …

2.1.10. Dek (دك)

Eski Türkçe *teg* şeklinde olan bu sözcüğün tarihî gelişim seyri *teg* > *tek* > *dek* şeklindedir (Hacıeminoğlu 1992, s.33). Yer ve yön isimleriyle ve zaman bildiren isimlerle birlikte mesafe ve zamanda sona ulaşılan noktayı anlatmak için kullanılır (Oruç 1994, s.184). Bu edat, *-e kadar* anlamına gelir ve yönelme hâl ekiyle (+*A*) kullanılır.

EnT'te bu edata bir kez rastlanmıştır:

... bunun hükmü zabtolunan memleketin kapıları açılıp içine Hristiyan askerî yerleşinceye dek muteber ve badehû zikrolunacak asıl Medcer kanûnları icrâ-yı ahkâm ederler (277/4-6).

G.T. … bunun hükmü zaptedilen memleketin kapıları açılıp içine Hıristiyan askeri yerleşinceye dek muteberdi. Sonraları bahsedilecek asıl Müdeccer kanunlarını uygularlardı.

2.1.11. Doğru (طوغرى)

Kelimenin oluşumu hakkında farklı görüşler vardır. Brockelmann *togur-* fiilinin zarf-fiili şeklinde bir fikir beyan etmiş ve Hacıeminoğlu da bu fikri desteklemiştir. *-a kadar, istikametine, -a karşı, sularında, sıralarında* anlamına gelen bu edat; semantik olarak yönelim, yaklaşıklık anlamları çağrıştırmaktadır (Hacıeminoğlu 1992, s.36-37).

Zaman gösteren kelimelerden sonra yaklaşma, yer gösteren kelimelerden sonra yön gösterme anlamı verir ve ismin yönelme hâli ile kullanılır.

Zaman gösteren kelimelerden sonra:

... yüz otuz üç senesine doğru Belayıŋ dâmadı kral Alfons dâire hükûmetini Şelemenke yânî Selamander şehrine girip mahallere kadar tavsiye eylemiştir (36/10-11).

G.T. 133 senesine doğru Belay'ın damadı kral Alfons hükümetini Şelemenke yani Selamander şehrinin yakınlarındaki yerlere kadar genişletmişti.

Yer gösteren kelimelerden sonra:

... şimdiki Tunus memleketine doğru yürüyüp ol buraları feth ve ol cânibde Kayruvan şehrini binâ... (9/28-29)

G.T. … Tunus memleketine doğru yönelip buraları da İslam topraklarına kattılar. Beri taraftan Kayruvan şehrini kurduktan …

... cibâl-i Atlas nevâhî cenûbiyesine doğru giderek Sus nehri bu yeni kadim Sus hükümeti memleketine dâhil... (10/1-2)

G.T. Atlas dağlarının güneyindeki yerleşim birimlerine giderek, Sus nehri kenarında kurulmuş olan Sus memleketine girmişlerdi.

... Erbuneye doğru recat ve firar eylemiş olduklarından ... (30/20-21)

G.T. … Erbune şehrine yönelip firar etmişlerdir.

... dâimâ cibâl-i Bertât tarafına doğru sel seyf cihâd eylemekte olduklarına ... (35/27-28)

G.T. … daima Pirene dağlarına doğru cihat kılıçlarını çekmekte olduklarından …

... Kurtubaya doğru İbni Yusufuŋ üzerine varup mûmâileyh bozarak şehre ricat ve tahassüne mecbûr eylediği misilli mûmâileyh Yusufu dahi ... (41/18-20)

G.T. … Kurtuba'ya, İbni Yusuf'un üzerine gitti. İbni Yusuf'u bozguna uğratarak şehre geri çekilmeye mecbur bıraktı. Yusuf da …

... cünûd-ı münhezimeniŋ bir kısmı Secûne kalesine doğru çekilip zabt ederek onda mütehassin ve diğer kısmı firâren Afrikiye cânibine müteveccih oldular (43/3-4).

G.T. … hezimete uğrayan askerlerin bir kısmı Secûne kalesine doğru çekilip zaptederek orada kendilerini güvenceye aldılar. Diğer kısmı da kaçarak Afrikiye tarafına yöneldiler.

... ve ama karındaşı Süleyman Mursiye memleketine doğru ricate şitâbân olup orada tevsi-i dâire-i isyân etmeye mecd ü Mısır olduğu hâlde üzerine Hişâmıŋ oğlu hüküm gönderilmiş olmakla ... (48/7-9)

G.T. Ama kardeşi Süleyman, Mursiye memleketine doğru geri çekilmeye başladı. Orada isyanın çerçevesini genişletmek için çaba sarfediyordu. Bu durum üzerine oraya Hişâm'ın oğlu Hakem gönderilmişti.

... ve bâdehû İşbiliye semtine doğru tevcîh-i zimâm ile şûrîş taraflarını pâ-mâlketîbe-i şurûr ve âlâm eyledi İbn-i Hûd bu fırkaya mukâbele için ... (233/28-29)

G.T. Daha sonra İşbiliye mevkiine doğru yönelerek Şirîş taraflarını kötülük topluluğuyla ayakları altında çiğnediler. İbni Hud, bu gruba karşılık vermek için …

... Endülüs askerini bil-istishâb Leşbune [Lisbon] şehrine doğru geceleyin hareket eylemek üzre hâzır bulunmasını emr ve tenbîh eyledi ... (207/24-26)

G.T. Endülüs askerini yanına alarak Leşbune şehrine doğru geceleyin hareket etmek üzere hazır bulunmasını emir ve tembih etti.

2.1.12. Dolayı (طولایی)

Kelime tola- > dola- *dolamak, çevirmek* fiilinin, zarf-fiil çekiminden oluşmuştur (Oruç 1994, s.215). *Sebebiyle, vesilesiyle, hakkında* anlamına gelen dolayı kelimesi, ismin *+DAn* çıkma hâli ile çekimlenir ve sebep belirtir (Hacıeminoğlu 1992, s.38). İsimlerden sonra *+DAn*, fiillerden sonra *-mAsIndAn* eklerini ister:

+DAn

... harekât-ı gaddarânesinden dolayı tevbih ve itâb ve derhal idamını emr ile ... (115/19-20)

G.T. … gaddarane hareketlerinden dolayı azarlamış, derhal idamını emretmişti.

… başka pederinin telefinden dolayı Müslümânlardan ahz-i intikâma harîs bulunduğundan … (126/17-18)

G.T. … olmasının dışında babasının öldürülmesinden dolayı Müslümanlardan intikam alam hırsıyla doluydu.

… eski dîni terk etmemiş olduğundan bundan dolayı İslâm tarafından unf ile muâmele olunmakta olduğu … (181/4-5)

G.T. … eski dini terketmemişlerdi. Bundan dolayı Yahudilere İslam tarafından sertlikle davranılmakta olduğunu …

… Kral Ferdinandonuŋ vukû-ı vefâtı ile memleketlerinde tahaddüs eden karışıklıktan dolayı çekilmeye mecbûr olup Melik Nâsır işbu iki gâileden dahi suhûletle … (282/4-5)

G.T. Kral Ferdinando'nun ölümüyle memleketlerinde başgösteren karışıklıktan dolayı çekilmeye mecbur oldular. Melik Nasr işte bu iki gaileden de kolayca …

… üç gün sonra muzafferiyet-i vâkıadan dolayı Elhamra sarayında bir azîm ziyâfet tertîp olunmakla bu ziyâfet esnâsında … (284/13-14)

G.T. Üç gün sonra, zaferden dolayı Elhamra sarayında büyük bir ziyafet tertip edilmişti. Bu ziyafet esnasında …

-mAsIndAn

… diğer oğlu Abdullah birâderiniŋ ol vechile kendisine tercîh olunmasından dolayı münfail olarak bazı tarafdârlar tedârikiyle tarîk muhâlefete sâlik olduğundan kendisine işbu dersi … (82/16-18)

G.T. … diğer oğlu Abdullah, biraderinin bu şekilde kendisine tercih edilmesinden dolayı infial etmişti. Taraftarlar tedarik ederek muhalefet yoluna gittiğinden kendisine bu dersi …

… Abdülmelikiŋ Kaştale kralınıŋ Madride çekilmesinden dolayı oralarda kendi üzerine hücûm edecek kadar cemiyet-i askeriye olmadığını fikr ile … (287/29-288/1)

G.T. … Abdülmâlik, Kaştale kralının Madrid'e çekilmesinden dolayı oralarda kendi üzerine hücum edecek kadar asker topluluğu olmadığını düşünerek …

2.1.13. Evvel (اول)

Öncelik belirten, Arapça kökenli bir edat olan evvel'in, kelime anlamı *-DAn önce*dir (Hacıeminoğlu 1992, s.39). Aldığı çıkma hâl eki ve sıfat fiil + çıkma hâl ekiyle zaman zarfı görevinin yanı sıra çekim edatı görevi de kazanmıştır.

Bir sene evvel, onlardan evvel, etmezden evvel gibi kullanımlarından anlaşılacağı üzere yalın hâl ile, *-DAn* çıkma hâli ile, *-mAzdAn* ek kalıbıyla kullanımları bulunmaktadır.

Yalın hâl:

Milad-ı Hazret-i İsadan tahmine biŋ beş yüz sene evvel Fenikya ahalisi … (11/24)

G.T. Hazret-i İsa'nın doğumundan tahminen bin beş yüz sene evvel Fenikya ahalisi …

… vefâtından bir sene evvel intihâb ve tayîn eylediği oğlu Hakem Nizâm-ı fermâ-yı umûr-ı ümem oldu (49/23-24).

G.T. Yerine vefatından bir sene önce seçip atadığı oğlu Hakem Nizam geçti.

… ve vakıa-i mezkûreden bir buçuk sene evvel silsile-i mülûk-i Osmâniyenin mefhâr ve mümtâzı ebûl-feth vel-gâzi Sultân Mehmed Hân Gâzi Ravhullah ruhe hazretleri mahsûd-i ekâlîm ve iktâr ve nasb-i ayn-i her mülk ve diyâr olan belde-i Kostantiniyyeyi feth ile merkez-i taht-ı saltanat eylemiş olup … (319/14-18)

G.T. Bahsedilen olaydan bir buçuk sene evvel Osmanlı meliklerinin silsilesinde seçkin bir yeri olan Ebulfeth ve'l-gazi Sultan Mehmed Han ruhullah hazretleri bütün memleketlerinin kıskandıkları ve her millet ve melikin göz diktiği Kostantiniyye beldesini fethederek saltanatının merkezi yapmıştı.

… mevâki-i mezkûrenin teslîminden bir gün evvel Melik-i mûmâileyh ve kâidler vesâir … (362/28)

G.T. … mevkilerin tesliminden bir gün evvel melik, kâidler ve diğer …

… Amerika kıtasınıŋ târık-ı teftişini dahi bu kadar sene evvel Araplar açmış ve caiz der ki Kristof böyle bir yeni dünyâ keşfi havâhişini ve yerin şu eski fıkra olmakla cesîm-i arzın noksân-ı ikmâline manen yine Araplar sebep olmuştur (510/18-21).

G.T. … Amerika kıtasının keşfedilme yolunu da bu kadar sene önce o Araplar açmıştı. Uygun olur ki Cristof'a böyle bir yeni dünya keşfi fikrini veren şu iki grup olduğundan, büyük dünyanın noksanını tamamlama keşfine Araplar sebep olmuşlardır.

+DAn

... bir hüsn-ü tedbîr olduğu bundan evvel ve soŋra vukûa gelen ahvâlden münfehim olur (23/10-11).

G.T. … güzel bir tedbir olduğu bundan önce ve sonra meydana gelen durumlardan anlaşılır.

... vâlîlerden nâhoşnud olduklarından evvel havâliniŋ ahvâlî muhtel ve müşevveş olup bir vakitten beri Endülüs ... (32/26-27)

G.T. … valilerden memnun olmamaları, o havalinin durumlarının da karışık olması, bir zamanlar Endülüs …

... muhabbet ile hattâ cümleden evvel beyat eyledik de mülk-i Abdurrahman amîsî mumâileyh ... (70/23)

G.T. … muhabbet duymuştu. Hatta herkesten önce ona biat etmiş, Melik Abdurrahman da amcasını …

bundan evvel usûl ve mesleği tarîf olunan Gırnata mülkü ... (252/22)

G.T. Bundan evvel usülü ve gittiği yol tarif edilen Gırnata meliki …

... bazı erbâb-ı hamiyyet tarafından kendisinden bundan evvel din ve milleti için ... (355/10-11)

G.T. Bazı hamiyet sahipleri tarafından kendisinden bundan evvel din ve milleti için …

... olanlar Portekizli ve onlardan evvel bu cesâreti eden Araplar dahi Lişbune yâni Portekiz devletiniŋ el-hâlet-i hazihi pâyitahtı bulunan Lizbon memleketi ahalisinden olduklarına ... (510/9-11)

G.T. … edenler Portekizli ve onlardan evvel buna cesaret eden Araplar da Leşbune yani Portekiz devletinin şu andaki başkenti Lizbon memleketi halkından olduğuna göre …

-mAzdAn

... bade-i şâme avdet etmezden evvel Endülüs memâlikiniŋ zimâm emrini taraf vâlilik unvanıyla mukaddemâ ... (29/7-8)

G.T. … Şam'a dönmeden önce Endülüs memleketinin idaresini halifenin de bilgisi dahilinde valilik ünvanıyla önceleri …

... teşebbüs etmezden evvel nefs-i Kurtuba ahâlîsi beyninde mûcib-i tefrika olan bazı esbâbıŋ indifâî çâresi bulunmak lazım (70/28-29).

G.T. … teşebbüs etmeden önce Kurtuba ahalisi arasında tefrikaya yol açan bazı sebeplerin ortadan kaldırılması çarelerinin bulunması gerekiyordu.

Yahyanın Kurtubada taht-ı hükûmete cülûs eylemezden evvel havza-i idâresinde olan ve Cezîretül-Hadrâ ve Malka [Malaga] ve Sebteden ibâret bulunan ... (132/20-21)

G.T. Yahya bin Hammûd'un Kurtuba'da yönetim tahtına çıkmadan önce, idaresi dahilinde olan Ceziretül Hadrâ, Malaka ve Sebte'den ibaret bulunan …

... Endülüse mürûr eylemezden evvel kendi memâlikinin esbâb-ı emniyetini istihzâr-ı lâzimeden olmağla Lemtûne kabîlesiyle ... (159/18-19)

G.T. … Endülüs'e geçmeden evvel kendi memleketinin emniyetini sağlaması gerekiyordu. Lemtune kabilesiyle …

... henüz İspanyada olmakla Afrikiyeye geçmezden evvel halkı kendisinden tenfîr ve tevhîş ile yerine âhirinin nasbı için Memûnun idâre-i hükûmete ... (225/2-3)

G.T. … henüz İspanya'daydı. Afrikiye'ye geçmeden evvel halkı kendisinden nefret ettirmişti. Yerine bir sonrakinin atanması için Me'mun'un yönetimine …

... Kral Ferdinan daha Gırnata üzerine yürümezden evvel içinden el tutup "benim murâdım Gırnata devletini gasb ve mahvetmek değildir (360/25-26).

G.T. … Kral Ferdinan daha Gırnata üzerine yürümeden önce içinde tutup "Benim muradım Gırnata devletini gasp ve mahvetmek değildir.

2.1.14. Gayrı (غیری)

Arapça *gayr* kökünün iyelik ekiyle çekimlenmesi sonucu oluşan edattır. Anlamı *-den başka*dır (Hacıeminoğlu 1992, s.39; Li 2004, s.184; Oruç 1994, s.263).

+DAn çıkma hâli ve *-mAkDAn* ekiyle çekimlenerek başkalık, farklılık anlamı bildirmektedir:

+DAn

... esakir-i muvahhidîn etrafını sardıklarında teslimden gayrı çâresi kalmadı (22/8-9).

G.T. … kalenin etrafını sararak ona çıkış yolu bırakmamışlardı. Teslim olmaktan başka çaresi kalmadı.

... nasîhat ederim ve ben dahi bu dünyada Allahtan gayrı kimseyi fevkimde bilmem ve tanımam ... (139/26)

G.T. … nasihat ederim. Ben dahi bu dünyada Allah'tan başka kimseyi üstümde bilmem ve tanımam.

binâenaleyh İbn-i Taşfîne mürâcâattan gayrı çâremiz kalmadı demesiyle oğlu el-Reşîd dahi ... (156/13-14)

G.T. Bundan dolayı İbni Taşfin'e müracaattan başka çaremiz kalmadı.' dedi. Oğlu Er-Reşid de …

... on saat tûlünde dar bir boğazdan gayrı tarîki olmadığı ve hatta memerr-i mezkûrda bulunan derin uçurumlar üzerine icâbı takdîrinde kaldırılacak ... (189/6-7)

G.T. … on saat uzaklığından dar bir boğazdan başka bir yolu yoktu. Hatta burada bulunan derin uçurumlar üzerine gerektiği zaman kaldırılacak …

... zuafâ-yı ahâlî ise müddet-i medîdeden beri ve cevr ve zulmdan gayrı muâmele görmemiş... (227/14-15)

G.T. Ahalinin güçsüz olanlarıysa uzun zamandan beri zulüm ve zorbalıktan başka muamele görmeyip …

... sebât ve mukâvemet olmaktan gayrı çâre kalmamış ise de gerek ahâlî ve gerek asâkirin tâb ü tüvânları kesilmiş olmasıyla ... (242/3-4)

G.T. … kuvvetlice basıp direnmekten başka çare kelmamıştı. Lakin gerek ahalinin gerek askerin kuvvet ve direnişleri kesilmiş olduğunda …

ammâ hırsızlıktan gayrı sanatı ve zebûnkeşlikden başka marifeti olmayan ... (259/8-9)

G.T. Ama hırsızlıktan başka sanatı acizlere musallat olmaktan başka marifeti olmayan …

... harf ve sanâyiden gayrı şeye rağbetleri olmadığından gerek fenn-i muâmelât-ı devliye ve gerek umûr-i harbiye ve idâre-i askeriyede fâik oldular (493/2-4).

G.T. … sanat ve zanaattan başka rağbet gösterdikleri birşey olmadığından, gerek uluslararası ilişkiler ve gerek harp ilimleri ve askeri idarede üstün oldular.

-mAkDAn

... sebât ve mukâvemet olmaktan gayrı çâre kalmamış ise de gerek ahâlî ve gerek asâkirin tâb ü tüvânları kesilmiş olmasıyla ... (242/3-4)

G.T. … kuvvetlice basıp direnmekten başka çare kelmamıştı. Lakin gerek ahalinin gerek askerin kuvvet ve direnişleri kesilmiş olduğunda …

2.1.15. Geri (كيرو)

Beri edatının zıttı olan ve "-den sonra, -den itibaren" anlamlarına gelen edattır (Hacıeminoğlu 1992, s.40). Oruç (1994) ve Li (2004)'de edat olarak kullanımına rastlanmamıştır.

EnT'te edat olarak bir örneğine rastlanmış, bu da yalın hâl ile kullanılmıştır:

Mülûk el Tavâîf altmış sene kadar müddet geri dârül-abetgâh-ı dehr bî devâm ile izâyı huzûr ve râhat ettikten soŋra... (178/19-20)

G.T. … Tavâif altmış sene kadar devam etmişti. Huzur ve rahat ortadan kalktıktan sonra …

2.1.16. Gibi (كبى)

Eski Türkçeden beri kullanılagelen "kalıp, misal, şekil, örnek" anlamlarındaki *kip* kelimesine 3. teklik şahıs iyelik eki getirilmesiyle (kip+i) oluşmuştur (Oruç 1994, s.275; Hacıeminoğlu 1992, s.41). Benzetme edatı olan bu sözcük; yalın hâl ile, iyelik ekli sözlerle, sıfat-fiillerle, aidiyet ekinden sonra kullanılmıştır.

Yalın hâl ile:

... cümle millet istifâde eyledikleri hâlde devlet-i âlî Osmaniye gibi sâye âsâyişvâye adl ü nasfetinde her dürlü mâlumattan ... (7/22-23)

G.T. … cümle milletler istifade ettikleri halde, Devlet-i Aliye-yi Osmaniye gibi adalet sayesinde asayişin güvence altına alındığı ve her türlü malûmattan …

... Abdullah bin Sâdıŋ bulunduğu mahale Hızır gibi erişip taraf-ı İslamiyâne ... (9/9-10)

G.T. … İslam ittifakı savaş esnasındayken onlara Hızır gibi yetişmişti.

... vusûlet urbanı rasîl belâ gibi akıp gelmekde olan muasker muvahhidinin önünden kaçıp kurtulmak ... (18/15-16)

G.T. … Arap hücum ve şiddetinden ve sel belası gibi gelmekte olan tevhid askerlerinin önünden kaçıp kurtulmak …

... ibn Nusayr cevabında Endülüsün ahâlisi derûn-u kalede arslan gibi cesûr ve esbleri üzerinde karakuş gibi serî elmürûr ve ovalarda cebânet ile nisâye şebîh ve dağlık yerlerde dahi keçi gibi cerî ve hafif adamlar derdiyesiyle tekrar halîfe ... (24/16-18)

G.T. İbni Nusayr da cevaben ‘’Endülüs ahalisinin kaleleri içinde arslan kesilip atları üzerinde bir kuş gibi süzüldüklerini, ovalarda ise bir kadın kadar korkak ve dağları keçi gibi geçen çevik insanlar olduklarını anlatmıştı.

... mertebe-i refîa-i mülk ve devlete şâhin gibi pür-tâb eylediğinden kendisine Kureyş şâhini der idi (47/11-12).

G.T. … yüksek itibara, mülk ve devlete şahin gibi sıçradığından kendisine “Kureyş şahini” derdi.

... ve meşâhir-i hükemâdan Ebül-Veliyyüddin-i Rüşd gibi zevât-ı nâdiretül-vücûd bulunmuş ve hattâ ol asrda Kurtubaya Atina şehr-i kadîmi gibi Medînetül-Hükemâ unvânı verilmiş idi (206/22-24).

G.T. … Ebul Velid bin Reşid gibi zatlar da bulunmuştu. Hatta o asırda Kurtuba’ya Atina şehri gibi bilginler şehri ünvanı verilmişti.

... teşekkür ile yâd etmeye mecbûr olmuş ve Batlamyus sonra İbn-i Hâcib gibi dünyâya bir fâzıl-ı ahter-şinâs gelmemiştir (520/28-29).

G.T. … teşekkür ederek yâdetmeye mecbur olmuştur. Batlamyus’tan sonra İbni Hâcib gibi dünyaya fazilet sahibi bir yıldız bilgini gelmemiştir.

... nazar olundukda ayna gibi içinde insânın çehresi görünüyor idi (533/25-26).

G.T. … bakıldığında ayna gibi insanın yüzü görünürdü.

... bunlara nazaran top ve tüfenk ve humbara gibi şeylerin Araplarda icâd ve istimâli tevârih-i mesrûdeden daha kadîm olmak lâzım gelir (535/23-25).

G.T. … bu ifadeye nazaran mermi ve siper tüfeklerini o zaman Araplar icad edip kullanmışlardı.

... Endülüs kıtasında câri olan nüfûzunu gereği gibi kesr ve tahfîf eylemiş ve bu hâl kıta-i mezkûre idâresinin kesb-i istiklâl ve tayîn edeceğine Bertûte ve berâat-i istihlâl olup halîfeye tabiyet sözü ism-i bi-müsemmâ gibi kalmış idi (37/5-8).

G.T. … Endülüs kıtasında kabul edilen nüfuzunu azaltmıştı. Bu hal Endülüs idaresinin istiklal kazanmasına bir gösterge olup halifeye tabiiyet sade sözde kalmıştı.

... şu aralıkta hâzır açıkta gibi bulunan Kurtubayı ele geçirmek maksadına mebnî gûyâ müttefiki olan İbn-i Gâniyenin vefâtından bî-haber olduğundan... (205/5-6)

G.T. … bu aralık hazır açıkta bulunan Kurtuba'yı ele geçirmek maksadından dolayı güya ölen İbni Gâniye'nin vefatında ona hayırsız kaldığından …

İyelik ekli sözlerle:

... mevakiŋ ahvâlini vesâir esbâb-ı teshiliyeyi gereği gibi aŋlayıp sâlime Mûsa nezdine avdet ve nakl kifayet eyledi (14/23-24).

G.T. … mevkinin ahvalini ve diğer kolaylaştırıcı sebepleri gereği gibi anlayıp, sâlimen Musa'nın yanına geri gönderdi.

... hâlînin bu harekâtından Melik gereği gibi gazaplanıp her ne kadar oğlu ve hâcibi makrûbânı tarafından teskîn ve tevkîfe say olunmuş ise de ... (51/20-21)

G.T. Ahalinin bu hareketinden dolayı Melik gazaba geldi. Her ne kadar hâcibi, oğlu ve yakınları tarafından teskin edilmeye çalışılmışsa da …

... muhâlefet üzre oldukları gibi Endülüste Kurtuba ve İşbiliye [Sevilla] ve Tuleytula ve Belensiye [Valensiya] ve Gırnata şehirlerinde bulunan ... (526/17-18)

G.T. … muhalefet içinde oldukları gibi Endülüs'te Kurtuba, İşbiliyye, Tuleytula, Belensiye ve Gırnata şehirlerinde bulunan …

... bilcümle tebaama kendimi babaları gibi sevdirmiş ve dâire-i infâkıma dehâlet eden düşmanlarımdan ve gerek sâir-i izâm mülûk muâssıram câniblerinden riâyet ve ihtirâm görerek ... (90/15-17)

G.T. … bütün tebaya kendisini babaları gibi sevdirmiş ve ittifak dairesini giren düşmanlardan ve gerek zamanının diğer büyük melikleri taraflarından hürmet gördüğü …

... asâkir-i Murâbıtîn istedikleri gibi düşman kanıyla tertîb ve şimşîr-i kîn eylediler (162/17-18).

G.T. …Murâbıt askerleri istedikleri gibi düşman kanıyla kin kılıçlarını ıslattılar.

eğerçi cesûr ve cerî ise de fakat müteveffâ pederi gibi umûr-dîde ve usûl-i medâra ve idâreye âşina olmadığından maslahatı bu râddeye getirdikten sonra Kurtubada bulunan Murâbıtînden istimdâd ve istiâne eyledi (184/8-11).

G.T. … cesur ve yiğitse de merhum babası gibi işbilerek amaçlarına ulaşamadığı ve idareye aşina olmadığından, işleri bu raddeye getirdikten sonra Kurtuba'daki Murâbıtlardan yardım talebinde bulundu.

... müverrihîn-i efrenciye içinde bi-aynih bizim gibi bunlardan şikâyet eden muhakikîn-i insâf-perver haklarında değildir ... (224/2-3)

G.T. … Avrupalı tarihçiler içinde aynen bizim gibi bunlardan şikayet eden insaflı araştırmacılar hakkında değildir.

... bir nice Müslüman hakâretle hânelerinde ve tarlalarından kaldırılarak koyun sürüsü gibi takım takım pazarlara sevk ile murâd olunup husûsuyla ol vaktin hükmünce ne sınıf-ı askerîde tertîb ve intizâm ve ne de maşâş ve vazîfelerinde bir kâide ve nizâm olmadığından ... (258/22-25)

G.T. … pek çok Müslüman hakaretle evlerinden, tarlalarından kaldırılarak koyun sürüsü gibi takım takım pazarlara gönderilip haraç mezat satılıyordu. Özellikle o zamanın hükmü gereği ne askeri sınıfta tertip ve intizam, ne de maaşlı vazifelerde bir kaide ve düzen olmadığından …

eğer ben istediğim gibi refîk ve pâdâş bulunduğum böyle diri tutulmaz idim demiştir (345/8-10).

G.T. Eğer ben istediğim gibi arkadaş ve yoldaş bulaydım böyle diri tutulmazdım" demiştir.

Sıfat-fiillerle:

... bu sebeblerle idâreyi asker ibn Nusayrıŋ elinden çıkmış gibi bulunduğundan vâlî müşârileyhiŋ ... (23/28-29)

G.T. … kumanda İbni Nusayr'ın elinden çıkmıştı. Bu durum üzerine …

... vâlî Abdülmelik Bin Kattan el Fahrî bunları vahşî hayvanâtı iŋlerine sürer gibi tâkib edip yine orayı cibâle sürdü (36/6-7).

G.T. … Vali Abdullah bin Kattan el-Fıhri bunları vahşi hayvanları inlerine sürer gibi takip edip dağların ötesine sürdü.

... Benî Ümeyye Devletinin zamân-ı inkırâzında olduğu gibi bu defada dahi Hükûmet-i Murâtibîn herc ü merc olup Tavâif-i Mülûk zuhûra geldi (197/20-22).

G.T. Benî Ümeyye devletinin çöküş zamanında olduğu gibi bu defa da Murâbıtlar hükümeti darmadağın olup Tavâif-i Mülûk ortaya çıktı.

... ki sen Millet-i İslâmiyeniŋ emîri olduğu gibi ben dahi Millet-i Mesîhiyenin emîr-i sâhib-i tedmîriyim malûmum oldu ki bilâd-ı Endülüs rüesâsı birbirleriyle ... (209/21-23)

G.T. … ki sen İslam milletinin emiri olduğun gibi ben de Mesihi milletinin emiri ve tedbir sahibiyim. Öğrendim ki Endülüs beldelerinin liderleri birbirleriyle …

... mumâileyh ile üç yüz otuz kişiyi orman kebabı pişirir gibi ateş-i zulm ile ihrâk ve bu vechile ... (176/12-13)

G.T. … üç yüz otuz kişi ile beraber orman kebabı gibi ateşte yaktılar. Bu şekilde …

... Mela Ali tedbîrsizlik edip uyur ejderiŋ kuyruğuna basar gibi Kastilla hükümetini aleyhine tahrîz ve tahrîk eyledi (324/27-29).

G.T. … Mela Ali tedbirsizlik edip uyuyan ejderin kuyruğuna basar gibi Kaştale hükümetini aleyhine tahrik edip hırslandırdı.

Aidiyet ekinden sonra:

bunlar ise evvelki gibi muâmele-i mütesâviye isteyip Gırnata hükûmetini müştereken idâre etmek memûlünde olduklarından ... (256/13-15)

G.T. Bunlar ise evvelki gibi seviyeli davranmadılar. Gırnata hükümetini müştereken idare etmek umudunda olduklarından …

... İspanyolларıŋ fütûhât ve galebâtı Araplarınki gibi zaman-ı yesîrde sehlil-vukû olmayarak sekiz yüz sene zarfında üç bin yedi yüz defa muhârebe olunup ... (500/11-13)

G.T. … İspanyolların fetih ve galibiyetleri, Araplarınki gibi gerçekleşmesi kolay olmamıştı. 800 sene zarfında 3700 defa savaş olmuş …

İsim-fiillerle:

... harekâtından neşet etmek gibi zihince münâsib tevîller bularak kendisi bu defada bî-mezâhim ... (195/13-14)

G.T. … hareketlerinden doğmak gibi akla uygun teviller bularak kendisi bu defa da bir mani …

... tehlikeyi def etmek gibi muahharan ilâve olunan bazı ıslâhâtın Araplardan olmasını ve eski Yunânîlerin âsârında görülen ... (536/8-9)

G.T. … tehlikeyi ortadan kaldırmak gibi sonradan ilave edilen bazı düzenlemelerin Araplar tarafından olmasını ve eski Yunanlıların eserlerinde görülen …

... bir tarafa bir mikdâr çekirge dokunmak gibi küçük bir ârıza hudûsiyle defâatle mübtelâ-yı kaht û galâ olmuşlardır ... (499/28-29)

G.T. … bir tarafa bir miktar çekirge musallat olması gibi küçük bir aksaklık oluşmasıyla defalarca kıtlık ve pahalılık olmuştur.

2.1.17. Göre (كوره)

Kör- fiilinin *-e* zarf-fiil ekiyle çekimlenmiş şeklidir. Kalıplaşarak edat durumuna geçmiş ve anlamını yitirmiştir." (Oruç 1994, s.284). Bu sözcük, bir şeyin bir şeyle karşılaştırılması ya da kıyaslanması için kullanılmaktadır. Kelime anlamı "nazaran, nispetle"dir. (Hacıeminoğlu 1992, s.42)

EnT'te genel olarak ismin yönelme hâli ile çekimi tespit edilmiştir ve yönelme hâl ekiyle *-e göre, uygun olarak* anlamları kazanmıştır (Li 1998, s.273).

... ve Kanarya cezayiri pişgâhında vâkî sahil bahr-ı muhîte vâsıl oldu ol asra göre sâhil mezkûr aksâyı arâzî ihtibar olunmakla ... (10/2-4)

G.T. … Kanarya adalarının pişgâhında [huzurunda, karşısında] bulunan Bahr-ı Muhit kıyılarına ulaştılar. O asırda bu kıyılar muteber toprakların uzağında …

... Musa bin Nusayr söylemiş diye meşhûr ise de bâzı tahkîkata göre Ukbe bin Nâfîden sadr olmuştur (10/7-8).

G.T. Musa bin Nusayr tarafından söylendiği meşhur ise de bazı araştırmalara göre Ukbe bin Nâfi'den sâdır olmuştur.

Avrupa müverrihlerinin rivayetine göre ol zaman Tûr şehri daha alınmamıştı ... (30/3-4)

G.T. Avrupa müverrihlerinin rivayetine göre o zaman Tûr şehri daha alınmamıştı.

bazı tukât-ı müverrihîniŋ nakline göre kütübhâne-i mezkûrede dolap sûretinde mevâkî müteaddide olarak kütüb-i mevcûde sınıf-ı merteb olduğu hâlde ... (91/9-10)

G.T. … bazı güvenilir tarihçilerin nakline göre, bahsi geçen kütüphanede dolap suretinde çeşitli mevkilerde mevcut kitaplar sınıf sınıf düzenlendiği halde …

... Hristiyan müverrihlerinden bâzılarınıŋ tahririne göre kral mûmâileyh burada bu mağlubiyetten ziyâdesiyle mikdar olduğundan... (192/23-25)

G.T. Hristiyan tarihçilerden bazılarının yazdığına göre Kral Alfons burada ölmeyip belki yenilgiye çok fazla üzüldüğünden …

bazı tarihçilerin beyânına göre işbu muhârebede otuz bin kadar Hristiyan askeri telef olup ... (212/5-6)

G.T. Bazı tarihlerin beyanına göre bu muharebede otuz bin kadar Hıristiyan askeri ölmüştür.

... ve Arap müverrihleriniŋ imlâlârına göre Donnoya vâsıl oldukta derhâl toplayabildiği asâkir ile ... (262/4-5)

G.T. Arap tarihçilerinin yazdıklarına göre Donana'ya ulaştığında derhal toplayabildiği askerle…

... İbn-i Haldûnun beyânâtına göre muhârebe-i mezkûrede küşte-i samsâm-ı intikâm olan adânın adedi bine müntehî olarak taraf-ı İslâmiyândan fakat otuz nefer nâil-i mertebe-i şahâdet olmuş ... (262/16-18)

G.T. … ibni Haldun'un beyanına göre, bu savaşta intikam kılıçlarına uğrayan düşmanın adedi bine ulaştı. Fakat Müslümanlardan otuz kişi şehadet mertebesine nail olmuştur.

... bazı rivâyete göre Kral Ferdinan daha Gırnata üzerine yürümezden evvel... (360/25)

G.T. Bazı rivayetlere göre Kral Ferdinan daha Gırnata üzerine yürümeden önce …

... büyüklüğü ağzına göre ola ânın içine zikrolunan eczâyı zor ile vaz ettikden soŋra üzerine ... (534/24-26)

G.T. … büyüklüğü ağzına göre evvela onun içine zikrolunan karışımı zorla koyduktan sonra üzerine …

2.1.18. Gûne (كونه)

Farsça kökenli, *gibi, türlü* anlamlarında olan edattır. Yalın hâl ile kullanılmaktadır (Hacıeminoğlu 1992, s.43).

... istimâ ettiklerinde ne gûne dâhiye-i uzmâya düşdüklerini görüp mütehayyir kaldılar (177/5).

G.T. … halk duyunca ne kadar büyük bir belanın içine düştüklerini görüp hayret içinde kaldılar.

... hükûmet-i İslâmiyenin bütün bütün inkırâz ve indirâsına dâir olduğunu birdenbire görüp ne gûne dâhiye-i dehyâya uğradıklarını anladılar (383/12-13).

G.T. … İslam hükümetinin bütün bütün çöküşüne dair olduğunu birdenbire görüp nasıl bir belaların belasına uğradıklarını anladılar.

... belki kendi ittibâ ve müteallikâtının her gün bir gûne izhâr etdikleri evzâ-ı tahkîrâneye dayanamayıp ... (289/21-22)

G.T. … belki kendi yakınlarının ve etrafındakilerin her gün gösterdikleri aşağılayıcı hareketlerine dayanamayıp …

2.1.19. İçeri (ايچرو)

Aslında bir mekân zarfı olan kelime *+DAn* çıkma hâli alarak çekim edatı görevi kazanmıştır. Eski Türkçe iç isminin yön gösterme eki *+gerü* ile çekimlenmesiyle oluşmuştur. Çıkma hâliyle çekimlendiğinde *içre, içeri, içeriye* anlamlarına gelmektedir (Hacıeminoğlu 1992, s.43; Oruç 1994, s.363).

... askerin önüne geçerek Endülüs hudûdundan içeri tecâvüz etti (210/23-24).

G.T. … askerin önüne geçerek Endülüs sınırlarından içeri girdi.

... düşman memleketi çapuluyla geçindirmek niyeti ile asker diye hudûd-u İslâmiyeden içeri sevk eylediği bir sürü ... (228/1-2)

G.T. … düşman memleketi çapuluyla geçindirmek niyetiyle asker diye İslam hudutlarından içeri gönderdiği bir sürü …

... yine bir esîr firâra yol bulup hudûd-u İslâmiyeden içeri ayak basar ise âzâde sayılur ve bu yolda firâr eden ... (275/24-25)

G.T. … yine bir esir kaçmaya yol bulup İslam hudutlarından içeri ayak basarsa azad sayılır ve bu yolda kaçan …

... Kaştâle kralzâdelerinden Don Petro ve Don Jan dokuz bin süvâri ve birkaç misli piyâde asker istishâb ile hudûddan içeri ve vaz-ı kadem-i tecâvüz ederek Gırnata pîşgâhına kadar gelmiş oldukları hâlde ... (283/27-29)

G.T. … Kaştale kralının oğullarından Don Petro ve Don Jan dokuz bin süvari ve birkaç misli piyade ile sınırdan içeri girerek Gırnata önlerine kadar geldiler.

... hücum ile cemiyetlerini târmâr ve berbâd ve hudûddan içeriye kadar tard ve ibâd eylediler (319/28-29).

G.T. … hücum ederek topluluklarını tarümar edip onları sınırdan içeriye kadar uzaklaştırdılar.

2.1.20. İle (ايله)

İle kelimesi kolaylıkla ekleştiği (-le) için bu edat *-(y)lA beraber* ve *ile beraber* şeklinde de kalıplaşmıştır. (Korkmaz 2011, s.1070). Anlamı *ve, birlikte, beraber*dir. (Hacıeminoğlu 1992, s.45). Asıl olarak bağlaç olan bu sözcük, yalın hâl ile kullanılarak çeşitli görevler kazanmıştır. Zıt, eş veya yakın anlamlı kelimleri birbirine bağlar.

Li, bu sözcüğün il- fiil kökünün -e zarf-fiil ekiyle çekimlendiğini ve sözcüğün sonuna geldiğinde *işteşlik, birliktelik, araç, sebep* veya *durum* anlamı kattığını belirtmiştir (1998, s.195).

Yalın hâl ile vâsıta işlevinde kullanımı:

... meşâle-i ilm ü irfân ile ayak bastıkları yerleri pirânvâr eylediler (5/8-9).

G.T. … ilim ve irfan meşaleleriyle, gittikleri her yeri aydınlattılar.

... metin bir sûr ile mahsûr ve mürtefi kaleleriyle mesdûd ve mahfûz olduğunu gördükde müteacib olup işbu belde azmiye kulel mütenâzıra ile mersûn ve etrafı husun menîe ile masûn olduğu ... (19/23-25)

G.T. Şehrin Müstahkem bir kale olduğunu görünce, “Sanki insan oğullarının hepsinin biraraya gelip tüm güç ve marifetlerini onun büyük ve süslü yapımı için sarfettiği sanılır. Onu fethedene ne mutlu!” dediği …

... kendisine işbu dersi veren bir müfsid kuvvete nazar ile beraber der-dest olunup ikisi dâhi muhabese ilkâ ve müfsid-i mezbûr yes-i hayât ile habis-gâhda kendi kendisini hank ve idâm edip ... (82/18-20)

G.T. … kendisine bu dersi veren kötü bakışlı bir fesatçıyla beraber derdest olundu. İkisi de hapse atıldı. Bu fesatçı hayatından bıkarak hapishanede intihar ederek …

... hâl-i tebaa-ı sulh ile hâsıl olur tahrîb-i bilâd ve emsâr ve neşr-i gumûm ve ikdâr eylemekte ne şân vardır mûcib gurur-ı nefs olacak âmâldan ictinâb ile icrâ-yı hak ve adl edersek ... (97/8-10)

G.T. … tebanın ıslah edilmesi ancak sulhle hâsıl olur. Büyük şehirler ve beldeleri tahrib etmek ve keder ve üzüntü yaymakta hiçbir fayda yoktur. Kibire sebep olacak amellerden çekinerek hak ve adalet icra edersen …

... ilân-ı cihâd ile ertesi sene iki yüz elli kadar sefâin-i harbiye ve cem olunan asâkir-i külliye ile Cezîretül-Hadrâya dehşet-bahş muvâsalat oldu (288/18-20).

G.T. … cihad ilan ederek, ertesi sene iki yüz elli kadar savaş gemisi ve toplanan askerlerle Ceziretül-Hadrâ'ya dehşet verici bir şekilde ulaştı.

... mûmâileyh âlî nefsi ile mâlının ve müteallikâtının tahlîs ve isâdını millet ve vatanının saâdetine takdîm ile akd olunan mukâvele nâmeye evvelâ kendi hânedânı ile kırk kadar mensûbâtı hakkında ... (344/21-23)

G.T. … olduğu şekilde Ali kendi nefsiyle malının ve yakınlarının kurtulmasını millet ve vatanının saadetine takdim ederek imzalanan mukavelenameyi evvela kendi hanedanı ile kırk kadar kendine mensup olanlar hakkında …

... üç kat hasâr ve içi âb ile memlû iki kat hendek ile etrafına istihkâm tam verilmiş bir mevki-i müstahkim olduğundan ... (79/7-9)

G.T. ... İçi su ile dolu iki kat hendek ile etrafına istihkâm yapılmış bir Müstahkem mevki olduğundan …

İslâmiye mürâbıtını terk ile her biri merkez-i hükûmetlerine avdet etmekle minel-kadîm yedlerinde cârî olan ittifaksızlık âsâr-ı mahûfesi yine yüz göstermeye başladı Seyr bin Ebu Bekir ise sâhib-i Batalyevs ile birlikte Cıllikiyeyi istilâ ve çend seneden beri yed-i düşmana geçmiş olan nice kılâ ve husûnı istirdâd ile Hristiyanları ... (165/1-4)

G.T. … İslam tâvâif-i mülûku Murabıtlârı bırakarak herbiri hükümet merkezlerine geri döndüler. Önceden beri aralarında mevcut olan çekişmeler yine yüzünü göstermeye başladı. Sir Ebubekr ise Batalyevs'in sahibiyle birlikte Cıllikiye'yi istila etti. Birkaç seneden beri düşman eline geçmiş olan pekçok kale ve Müstahkem mevkiyi geri alarak Hıristiyanları …

… ihfâ eylediler diye izz ve töhmet ile meydân-ı şehirde âla-melâin-nâs mumâileyh ile üç yüz otuz kişiyi orman kebabı pişirir gibi ateş-i zulm ile ihrâk ve bu vechile … (176/11-13)

G.T. … uçlayarak, şehrin meydanında, halkın gözlerinin önünde Hecaf'ı üç yüz otuz kişi ile beraber orman kebabı gibi ateşte yaktılar. Bu şekilde …

… melikiŋ kaşına gözüne mâil olmadığından iânâtından iğmâz-ı ayn ile yalŋız uzaktan seyircilik ile iktifâ etmekle … (224/12-14)

G.T. … Melik'in kaşına gözüne meyyili olmadığından yardıma gözünü kapayıp yalnız uzaktan seyretmekle …

… nehr-i Nilin kenarında bir gece Müslümanlar ile harbe kıyâm ile üzerlerine âlât-ı nâriye ile ateşler yağdırılmış … (535/21-22)

G.T. … Nil nehrinin kenarında bir gece Müslümanlarla harbe kalkışarak üzerlerine ateşli aletlerle ateşler yağdırılmış …

… ve sonraları üç yüz sene kadar dahi kendileri ile hem-mezheb bulunan Got devleti idâresinde bulunmuşlar idi (493/21-22).

G.T. Sonraları üç yüz sene kadar da kendileriyle aynı mezhepte olan Got devleti idaresinde bulunmuşlardı.

… bazı imtiyâzât-ı mahsûsa bezli ile bunlarıŋ taltîfini iltizâm ve karâr ve sebâtsızlıkla meşhûr olan Berberîlerin güyâ bu tarîk ile sadâkatlarını celp ile müsterîhül-kalb olarak kendi zevk ü sefâsı için … (123/12-14)

G.T. … bazı özel imtiyazlar vererek bunların taltifi yoluna gitmiştir. Sebatsızlıkla meşhur Berberîlerin güya bu yolla sadakatlerini kazanmakla kalbi müsterih olarak kendi zevk ve sefası için …

Beraber, birlikte anlamıyla kullanımı:

… Kurtubalı Ebul Kâsım halefiŋ ve Murabıtîn ile Muvahhidîn devletler yine mütedâir dahi Gırnatalı Abdülhâtemiŋ telifatı misilli tevârihinden birazı birer tırrık ile Avrupalularıŋ ellerine geçerek … (7/1-4)

G.T. … Kurtubalı Ebu'l Kâsım Halef'in ve Murabıtîn ile Muvahhidîn devletlerine mütedair de Gırnatalı Abdülhâtem'in telifatı gibi tarihlerden bir kısmı, bir şekilde Avrupalıların ellerine geçerek …

2.1.21. İleri (ایلرو)

Türkçe kökenlidir. Eski Türkçe *şark, ön* anlamlarına gelen *il* isim kökünün, yine eski Türkçedeki *+gArU* yön gösterme ekiyle çekimlenmiş hâlidir. *Önce, ileri* anlamlarına sahiptir. *+DAn* çıkma hâli ile kullanılmaktadır.

… gûyâ fîrârîlere buradan ileriye gitmek kendisini çiğneyip geçmekten başka sûretle mümkün olamayacağını lisân-ı hâl ile anlattı (103/5-7).

Güya firarilere buradan ileriye gitmek için kendisini çiğneyip geçmekten başka suretle mümkün olmayacağını lisan-ı hâl ile anlattı.

… ehl-i İslâm vâziül-fen olan İnark ile Batlamyosdan ileri gitmişlerdir (519/6-7).

bu ilmi ortaya çıkaran İparek ile Batlamyus'dan ileri gitmişlerdir.

2.1.22. Kadar (قدر)

Arapça kökenli bir edattır. Eski ve Orta Türkçede yoktur (Hacıeminoğlu 1992, s.49). Oruç, doktora tezinde bu edata yer vermemiştir. Korkmaz ise *yön gösterme ilişkisi kuran* edatlar içerisinde değerlendirse de *gibi, miktarınca* anlamında da kullanılmaktadır. Kelime anlamı ise *gibi, denk, benzer, eşit*tir ve bu nedenle karşılaştırma için kullanılabilmektedir.

İsimlerden sonra yalın hâl ile kullanıldığında, miktar, karşılaştırma, benzetme anlamları katmaktadır. Zaman bildiren sözlerden sonra, belirtilen tarihe kadar olan yaklaşık bir zamanı belirtir. Bir sene kadar, elli gün kadar gibi örnekler içeren cümleler, metinden verilmiştir:

şu hâl-i isyân dokuz sene kadar zamân devâm ve cereyân eyledikten soŋra … (56/19-20)

G.T. … isyan dokuz sene kadar sürdü.

… bir mikdâr asker ile mumâileyh elli gün kadar şedâid-i muhâsaraya mukâvemet eylemiş ise de … (121/10-11)

G.T. … bir miktar askerle Kâsım elli gün kadar şiddetli kuşatmaya direnmişse de …

… Mülûk el Tavâîf altmış sene kadar müddet geri dârül-abetgâh-ı dehr bî devâm ile… (178/19-20)

G.T. … Tavâif altmış sene kadar devam etmişti.

… muhâsara-i kaleyi bir sene kadar devâm ve ısrâr ettikten sonra altı yüz kırk beş sâlı hilâlinde … (244/17-18)

G.T. … kalenin kuşatmasına bir sene kadar devam ettikten sonra 645 senesinde …

Zaman bildiren sözlerden sonra yönelme hâl ekiyle kullanıldığında ise doğrudan bitiş zamanına işaret eder. Yer bildiren sözlerden sonra ise başlangıç noktasından belirtilen tarihe kadar geçen süreyi ifade eder. Eserden, *Tancaya kadar, şimdiye kadar, oluncaya kadar* gibi örnekler verilmiştir:

… iki sene müddet yanî yüz kırk sekiz tarihine kadar şedâid-i muhâsaraya arz-ı mukâvemet etmiş iseler de … (43/6-7)

G.T. … iki sene yani 148 tarihine kadar şiddetli kuşatmaya mukavemet göstermişlerse de …

… iltifât-ı umûrdan olduğu hâlde şimdiye kadar böyle bir eser mensâ şühûda cilvekar olmamış (6/21-22).

G.T. … iltifata değer işlerden olduğu halde, şimdiye kadar böyle bir eser görüş sahiplerince çekici olmamıştır.

… Trablusdan Sebte Boğazında vâki Tancaya kadar mümted olan iklimçek hâkimi Corcîz … (8/22-23)

G.T. Trablus'tan Sebte Boğazı'nda bulunan Tanca'ya kadar uzanan memleketlerin hâkimi Corcîz …

… Mûsa Bin Nusayrı Tulbeyra nâm-ı mahale kadar istikbâle gelip müşârünileyhiŋ … (20/27-28)

G.T. … Musa bin Nusayr'ı Tulbeyra adlı mahalde karşılaya geldi.

… ahâli kiliselериniŋ tezyînat zehebiyesine itâle dest-i irtikâb etmeğe kadar mecbûr olmuşlardır (23/7-8).

G.T. Bu tazminatı ödemek için halk kiliselerin altın süslemelerine dahi el uzatmaya başlamıştı.

... vâlî oluncaya kadar umûr memleketi hüsn idâre ve icraya dahi muvaffak oldu (28/13-14).

G.T. … vali oluncaya kadar memleketin işlerini güzelce idare ve icra etmiştir.

... yüz yirmi altı senesinde Endülüse irsâl eyledi ve bu âna kadar sırf Berberiyeden merkeb böyle biri âşikar İspanyaya gönderilmemişti (35/7-8).

G.T. … 126 senesinde Endülüs'e gönderdi. Bu zamana kadar İspanya'ya sırf Berberîler'den oluşan böyle bir ordu gönderilmişti.

... Şelemenke yânî Selamander şehrine girip mahallere kadar tavsiye eylemiştir (36/11).

G.T. Şelemenke yani Selamander şehrinin yakınlarındaki yerlere kadar genişletmişti.

Mısırdan guzât-ı müslimîn ile tâ nihâyet garba kadar gidip fetheylemiş (37/11-12).

G.T. Mısır'dan Müslüman gazilerle ta batının sonuna kadar gidip fethetmiş.

... cidâlden firâr etmekle Sarkostaya kadar takîbine ikdâm eyleyip ... (39/1-2)

G.T. … meydanından kaçtı. Yusuf onu Sarkosta'ya kadar takib etmiş …

hasımları İlbire dağlarına kadar kerizân ve hârib oldukları hâlde ... (42/8-9)

G.T. Hasımları İlbire dağlarına kaçtıkları halde …

... Benbelune şehrini ahz ve tahrîb ile Sarkosta şehrine kadar geldi (44/6-7).

G.T. Benbelune şehrini alarak harabeye çevirmişti. Bu şekilde Sarkosta şehrine kadar geldi.

... derhâl Hişâma destpûs bîat oldular ve emîrin vefâtına kadar nâmını pederiniŋ nâmıyla beraber ... (46/15-16)

G.T. … derhal Hişam'a biat etmiş, emirin vefatına kadar onun ismi camilerde babasının ismiyle beraber …

... oğlu Hişâm dahi binâ tekmîl oluncaya kadar bizzât azîmet ve ihrâz-ı mesûbât-ı âhiret etmek ... (49/10-11)

G.T. … oğlu Hişam bina tamamlanıncaya kadar bizzat başında durmuştu. Bu şekilde ahiret …

zamân-ı mezkûre kadar böyle şiddet-i siyâset görülmediğinden bu vaz-ı gaddârâne Kurtuba ahâlîsine mûcib-i nefret olarak … (51/2-3)

G.T. … bu zamana değin böyle şiddetli bir idare ile karşılaşmadığından, bu gaddarane tavırlar Kurtuba ahalisinin nefretine neden olmuştu.

Fransa asâkiri takip ve nice mahaller ellerinden tahlîs ile kendileri cibâl-i Bertata kadar tard ve tebîd olunmuş olmakla … (54/16-17)

G.T. Frank askerlerini takip ederek pekçok yeri ellerinden kurtarmışlar, kendilerini de Bertat dağlarına kadar uzaklaştırılmışlardır.

… mukâbele edecek askerden nâ-ümid olduktan başka bu âna kadar sûret-i sadâkatta bulunan asâkir-i hâssası … (115/2-3)

G.T. … karşılık verecek askerden ümitsiz olmasının dışında bu ana kadar sadakatte bulunan ‘asâkir-i hassa …

… Yusuf bin Taşfîni Endülüse davetle Hristiyanlarıŋ hudûd-ı sâbıkalarına kadar tard ve tebîd kılınmasını … (155/16-17)

G.T. Yusuf Bin Taşfin’i Endülüs’e davet ederek Hıristiyanların önceki sınırlarına kadar sürülmesini teklif ettiler.

… intikâm almasından ve gerek şimdiye kadar zuhûra getirdiği muhârebâtın ekserîsinde … (183/7-8)

G.T. … intikam lokması olmasından ve şimdiye kadar meydana getirdiği savaşların çoğunda …

… askerini bozup Denye kalesine kadar takîb eyledikten sonra İşteveye vüsûl ve ondan dahi Mursiye arâzîsine … (190/11-12)

G.T. … askerini bozguna uğratıp, Denye kalesine kadar takip ettikten sonra İşteve’ye geldi. Orada da Mursiye arazisine …

… mertebe-i vilâyete kadar çıkarılmış ve San Ferdinando unvânı verilmiştir (222/1-2).

G.T. … velilik mertebesine kadar çıkarılmış, San Ferdinando ünvanı verilmiştir.

... Müdeccerlere ötekilere olunduğu kadar muâmele-i tahkîriye icrâ olunmayıp hatta ... (278/2)

G.T. … Müdeccerlere ötekilere olduğu kadar aşağılama olmuyordu.

2.1.23. Karşı (قارشو)

Bu kelimenin etimolojisini, Gülensoy, *kar-ış-ı* şeklinde gösterir (2007, s.471).

-a doğru, -a karşı anlamlarını taşımaktadır (Hacıeminoğlu 1992, s.52). İsimlerin yönelme hâli ile kullanılır. Hem bir çekim edatı hem de bir yer zarfıdır (Oruç 1994, s.416).

işbu kuvve-i müttefikaya karşı bir kuvvet-i kâfiye tedâriki lüzûmunu bilmütâlâa İşbiliye emîri bulunan ... (140/30-141/1)

G.T. … işte bu müttefik kuvvetlere karşı yeterli bir kuvvet tedariki lüzumunu düşünerek İşbiliye emiri bulunan …

... her nerede cemiyet-i İslâmiyeye karşı bulunmuşlar ise mansûr olmağa alışmış ... (182/10)

G.T. … her nerede İslam topluluğuyla karşılaşmışlarsa yardım almaya alışmışlardı.

işbu iki vech cemîl zikr olunan iki meseleye karşı birer mesket-i delîl ve bunlarıŋ üzerine ... (7/26-27)

G.T. İşte bu iki güzellik üzerine zikr olunan iki meseleye karşı birer delildir.

... mumâileyh bir müddetten beri Muvahhidîn idâresine karşı sûret-i isyânda ve Ferdinandonuŋ dâire-i infâkında ... (222/6-7)

G.T. Çünkü vali bir müddetten beri Muvahhidler idaresine karşı isyanda bulunmuştu.

... orada Gırnata hükümetine karşı bir hükümet-i cedîd teşkiline müsâraatle olan kinit eyledi (316/9-10).

G.T. Orada Gırnata hükümetine karşı yeni bir hükümet teşkiline süratle girişerek durumu ilan etti.

... bî-nâmûsânesini yüzüne karşı birer birer tadâd ettikten soŋra mücâzâten gözlerine mil çektirdi (355/18-19).

G.T. … namussuz hareketlerini yüzüne karşı birer birer saydıktan sonra ceza olarak gözlerine mil çektirdi.

... Kaştâle hükûmet-i kaviyyesine karşı mukâbele idecek iktidârı kalmamış ve olanca sermâyeyi cem ve ıslâh için ... (355/28-29)

G.T. … Kaştale hükümetine karşılık verebilecek iktidarı kalmamıştı. Olanca sermayeyi toplamak ve gereken işi yapmak için …

2.1.24. Mâadâ (ماعدا)

Arapça kökenlidir. *-den başka* anlamı taşımaktadır. *-DAn* çıkma hâli ile kullanılmaktadır (Hacıeminoğlu 1992, s.61).

... hüsn-i nazar ve kabûl-i âmmeyi câlib olduğundan mâadâ meselâ ahvâl-i raiyyeti bizzât muâyene etmek maksadıyla ... (37/13-14)

G.T. … iyi görüp kabullenmesini sağlamıştı. Mesela raiyetin durumunu bizzat muayene etmek maksadıyla …

... Emeviyeden Ömer bin Abdülazizden mâadâları mezarlarından çıkarılıp ihrâk-ı binnâr olunmuştur (39/16-17).

G.T. … Emevi halifesinden Ömer bin Abdülaziz'in dışındakiler mezarlarından çıkarılarak ateşe verilip yakılmışlardı.

... ve bunlardan mâadâ İspanyanıŋ büyük şehirlerinden âlî kütübhâneler binâ ve payıtaht olan Kurtubada ... (45/27-28)

G.T. Bunlardan başka, İspanya'nın büyük şehirlerinde büyük kütüphaneler bina ettirmiştir. Payitahtı olan Kurtuba'da …

... hâcib-i mazûl ile mensûbâtından mâadâ cümle-i âlem tarafından rehin-i mevki istihsân olmuş (99/18-19).

G.T. … hâcib ile talükâtından gayrı bütün âlem tarafından bu yere gelmesi beğeniyle karşılanmıştı.

... harâb ve virân ve evlâd-ı iyâlleri âzürde-i dest-i setm bi-namusân oldukdan mâadâ Melik Abdurrahman Nusayr ... (117/15-16)

G.T. … harap ve viran edilmiş, evlad ve ıyalleri kötülüklerle incitilmişti. Bu sebeple daha önceki dönemlerde yani Abdurrahman Nasr'ın …

... mumâileyh birâderinin kâtillerini buldurup işkence ile idâm ettirdikten mâadâ muteberân-ı memleket hakkında muâmele-i tahkîriye ve âzâr ve mallarını ... (120/7-8)

G.T. … biraderinin katillerini buldurup işkence ile idam ettirdikten başka memleketin muteberleri hakkında aşağılayıcı ve azarlayıcı muamelelerde bulunmuş, mallarını …

... zikri mürûr eden vâlîlerden mâadâ şehirlerde olan vüzerâ ve kâidler dahi kalem-rev-i idârelerinde şekl-i istiklâl göstererek ... (127/23-24)

G.T. Zikri geçen valilerden önceden şehirlerde olan vüzera ve kaidler de emru idarelerinde başına buyruk hareketler göstererek …

... ve yazık ki bunlardan mâadâ ol fâzıl-ı celilin nice âsârı dahi olduğu hâlde onlardan Avrupa kıtası ... (514/7-8)

G.T. Ne yazık ki bunlardan başka o fazilet sahibinin pekçok eseri de olduğu halde onlardan Avrupa kıtası …

... bir cins deriden mâadâ üzerine yazu nakş olunacak sahîfe bulunmayup bunun ise ... (532/12-13)

G.T. … bir cins deriden başka üzerine yazı yazılacak sayfa yoktu. Bununsa …

2.1.25. Mânend (مانند)

Farsça kökenli bir sözcüktür. *Gibi, denk, eşit* anlamları taşımaktadır. Yalın ve yönelme hâli ile kullanılmaktadır (Hacıeminoğlu 1992, s.61).

... vakta ki hükûmet camiâ mezkûre mânend Yecüc Mecüc aktâr şimaliyeden ve bahr-ı Hazar cenâbından zuhûr ve hurûc eden ... (12/5-7)

G.T. Büyük Roma hükümeti, Ye'cüc ve Me'cüc'e benzeyen ve kuzey istikametinde Hazar denizi yakınlarından zuhur eden korku salan …

kendini takîb eden leşker dahi mânend şîr jiyân reme küffâra girişip bir vechle doğradılar ki ... (17/5-6)

G.T. Kendisini takip eden askerler, kükremiş aslan misali kâfirlerin üzerine yürüdüler. Onları öyle bir doğradılar ki …

... iki yüz seksen sene makdem Hun Tatarlarınıŋ asâkir-i derya hurûş ile mânend siul oklarına tesadüf eden ekâlim ve memâliki ... (29/22-23)

G.T. … iki yüz seksen sene önce Hun Tatarlarının gürültü koparan sel gibi önlerine çıkan kavimleri..

ol tarafa şitâb ile mânend dîvar-ı ahenîn mütelâsık ve üstüvâr olan sufûf-ı müsrikîni bir hemzde ve pîçâpîç eylemekten hâli olmaz idi (80/6-8).

G.T. … o tarafa süratle giderek aynen demirden duvarlar gibi sağlam olan düşman saflarına bir seferde saldırmaktan geri kalmıyorlardı.

Mısır hükûmeti mülhakatından ve ticâret-gâh olan mevâki meşhûreden Tunus şehrine vâsıl ve mânend belâ-yı sâil etrafına nâzil oldu (84/6-7).

G.T. … Mısır yönetimine tabi ticaret merkezlerinden olan meşhur Tunus şehrine ulaştı.

Fârisân-ı ehl-i imân mânend siyl-i hurûşân sedd-i sufûf-ı adânın her tarafından vulûc etmeye başlayıp nîze ve sinân oyununun sakalı bitmekle ... (103/21-22)

G.T. İslam atlıları aynen coşmuş bir sel misali düşman saflarının seddini her taraftan delmeye başlamışlardı. Kurşun duvar gibi olan nizamlarını perişan ettiler.

... Alfonsuŋ asâkiri pek ziyâde izhâr-ı reşeddet ve ceyûş-ı deryâ hurûş-ı Müslümîn dahi mânend gûh-ı âhenîn arz-ı siper-ı mukâvemet eyleyerek ... (162/25-27)

G.T. … Alfons'un askeri coşkun bir deniz misali şiddet gösterdi. Müslümanlar ise göğüslerini siper ederek …

... harbe ibtidâr ve leşker-i küffârı mânend nebâtün-naş târmar kıldılar (182/21-22).

G.T.. … muharebeye başladılar. Kâfir ordusu ölmüş bitkiler gibi paramparça oldular.

bu hâl ile Devlet-i İslâmiye mânend güştî-i bî-lenger emvâc-ı havâdis üzre mütehayyizâna gezer iken ... (229/23-24)

G.T. Bu hâl ile İslam devleti aynen çapasız bir gemi gibi dalgaların içinde şaşkın bir surette dönüp dolaşırken …

2.1.26. Mertebe (مرتبه)

Arapça kökenli bir edattır. *Kadar, derece* anlamlarını taşımaktadır (Hacıeminoğlu 1992, s.62). *+DAn* çıkma hâli ile kullanılmaktadır.

... Şubeytala şehrinde asâkir-i İslamiye şol mertebe ganâim buldular ki bahri süvâriye ... (9/20)

G.T. … Şubeytala şehri yakınlarında İslam askerleriyle muharebeye …

... zâim ve efkârı ne mertebe bâtıl ve bîesas olduğu âşikardır (31/21-22).

G.T. … bâtıl olduğu ve bu fikirlerin gerçekten uzak olduğu aşikârdır.

... Hamdullah mümkün mertebe tahliyeyi hükûmet maksadıyla taht-ı itaâte girmiş olan Berberîlerden bir cem kesîreyi hizâm mâbetine vererek ... (35/5-6)

G.T. Hamdullah, mümkün mertebe yönetimi tahliye maksadıyla itaat altına alınan Berberiler'den büyük bir topluluğu Hizam maiyetine vererek …

... şu kadar bir vesîle ile bu mertebe icrâ-yı mülgât eylediklerinden bağâyet-i dil-gîr ve müteessir olup ... (78/13-14)

G.T. … küçücük bir vesileyle bu derece kötülük yapmalarından son derece üzüntü duymuştu.

... hatta istimâl ettikleri boyalar ol mertebe hoş-renk ve mücellâ idi ki nazar olundukta ayna gibi içinde insânıŋ çehresi görünüyor idi (533/24-26).

G.T. Hatta kullandıkları boyalar o derece güzel renkli ve parlaktı ki, bakıldığında ayna gibi insanın yüzü görünürdü.

2.1.27. Misilli (مثللو)

Arapça kökenli *misil* kelimesine Türkçe *-lig-* ekinin eklenmesiyle oluşan bir edattır. Misil kelimesi "gibi, benzer" anlamları taşımaktadır (Hacıeminoğlu 1992, s.63).

... mûmâileyh bozarak şehre ricat ve tahassüne mecbûr eylediği misilli mûmâileyh Yusufu dahi ... (43/19-20)

G.T. … bozguna uğratarak şehre geri çekilmeye mecbur bıraktı. Yusuf da …

... adâvet ve münâferet ilkâ eylemiş oldukları misilli bu defa dahi Afrikalılarıŋ rişte-i ittihâdlarını şikest ve beynlerini ifsâd eylemek niyetiyle ... (113/16-17)

G.T. … kin ve düşmanlık tohumları atmış oldukları gibi bu defa da Afrikiyelilerin ittifaklarını kırmak ve aralarında fesat çıkarmak niyetiyle …

sirâyet ile müddebbir-i iklim-i beden olan demî ifsâd ve ihlâl eylediği misilli giderek ... (132/2-3)

G.T. … sirayetiyle çaresizce bu zamanı karıştırıp bozduğu gibi, giderek …

... İşbiliye emirleriyle muhârib bulunmak hasebiyle kendisine iâne edemeyeceği misilli Meriye emîri semt ve cihetce baîd Belensiye emîri ... (154/13-14)

G.T. … İşbiliye emiriyle savaş halinde olması hasebiyle kendisine yardım edemeyeceği gibi, Meriyye emiri yerce uzak ve Belensiye emiri …

... ve bu misilli nüfûs-ı kesîrenin bir emre teşebbüsü içlerinde söz sâhipleri bulunan müteayyinâtın ittifâken azîmetlerine ... (195/4-5)

G.T. Bu derece büyük bir topluluğun bu konuya teşebbüsü, içlerinden söz sahibi olan eşraftan kimselerin ittifak kurmalarına …

2.1.28. Mukâbil (مقابل)

Arapça kökenlidir. *karşı, karşılık, rağmen* anlamları taşımaktadır. *Buna* kelimesi ile birlikte kullanılarak kalıplaşmış şekli de bulunmaktadır. Yönelme hâli ile kullanılmaktadır.

... sıdk-ı encâmı üzre ettiği iyiliğe mukâbil hâtıra gelmez bir subbe-i azîmeye uğramıştır (87/1-2).

G.T. … sıdk encâmı üzere ettiği iyiliğe mukabil akıl almaz şeylere uğramıştır.

... bu kadar duyûnuŋ nakden verilmesi nâkâbil demek olduğundan buŋa mukâbil Kaştale memleketiniŋ ber-vech-i ... (87/15-16)

G.T. … bu kadar miktarın nakit olarak verilmesi mümkün olmadığından, buna mukabil Kaştale memleketinin bağımsız olarak …

... Aragon kralı muâmeleyi değiştirip vukû bulan imdâd ve iânesine mukâbil Lerde ile civârında ... (185/1-2)

G.T. … Aragon Kralı muamelesini değiştirdi. Yapılan yardıma karşılık Lerde ile yakınlarında …

... kendi askerine zam ve ilhâk ile mahâl-i mezkûrda Yahyaya mukâbil ve üzerine gâlib olup askerini perişân ... (225/14-15)

G.T. … kendi ordusuna kattı. Bu mahalde Yahya ile karşılaştı. Onlara galip gelerek askerini perişan …

... tahsîs ve itâ olunmak ve buŋa mukâbil Gırnata meliki dahi Mursiye ahâlîsini Alfonsa tabi kılmak için ... (257/12-13)

G.T. Buna mukabil Gırnata Meliki de Mursiye ahalisini Alfons'a tâbi kılmak için …

... Gırnatayı teslîm eylemesi ve buŋa mukâbil kral tarafından dahi berây-ı taayyüş ... (347/20)

G.T. … Gırnata'yı teslim etmesi, buna karşın Kral tarafından da geçinmesi için kendisine bazı yerlerin …

... ve bunlara mukâbil Cebelül-Beşerde vâki malûmül-esâmî mevâkiin hüküm ... (350/5)

G.T. … bunlara karşılık Cebel-i Beşer'de bulunan ismi bilinen mevkilerin hükm …

2.1.29. Mukaddem (مقدم)

Arapça kökenli bir edattır. *+dan önce* anlamını taşımaktadır. İsimlerden sonra *+DAn* çıkma hâli ile çekimlenen bu sözcüğün yalın hâl ile kullanımı da mevcuttur. Fiillerden sonra ise *-mAzdAn* ekiyle kullanıma rastlanmıştır.

Yalın hâl ile:

... muhâcirlerden keyfiyeti elli gün mukaddem taraf-ı hükûmete ihbâr eyleyeler ve bunlar ... (365/14)

G.T. … muhacirlerin durumu elli gün önce hükümete haber vermeleri gerekmektedir. Bunlar …

+DAn

... Asturiş Hristiyânları tarafından bundan mukaddem istilâdıda olan ... (62/8)

G.T. … Asturiş Hıristiyanları tarafından bundan önce istila edilmiş olan …

... bundan mukaddem istilâzede olan mahaller ahâlisi hakkında bu makûle ... (242/17)

G.T. … bundan önce istila edilmiş olan memleketleri alıp ele geçirmekle yetinerek geri dönmüşse de …

Don Petro Gonzales cümleden mukaddem Elhamraya girip bâlâ-yı küngüre-i saraya Kardinal-i merkûm eliyle … (390/6-7)

G.T. … Don Petro Gonzales hepsinden önce Elhamra'ya girdi. Kardinal, sarayın en yüksek yerine …

-mAzdAn

Gırnata tahtgâhına cülûs etmezden mukaddem kendisiyle hem-mertebe bulunan ümerâ-yı sâhib-i iktidârdan … (256/6-7)

G.T. … Gırnata tahtına çıkmasından önce kendisiyle aynı rütbede bulunan iktidar sahibi emirlerden …

2.1.30. Naşi (ناشي)

Arapça kökenli bir edattır. "gibi, türlü" anlamları taşımaktadır (Hacıeminoğlu 1992:65).

… hükûmet-i İslamiyeniŋ telvîs kılınmasından naşidir diye beynel-fukahâ … (116/19)

G.T. … İslam yönetiminin kirletilmesinden dolayıdır." diye, fukaha arasında …

… kemâl-i vehminden naşi herkesden emniyeti müselib olmuş olmağla kendisine medâr-ı emniyet zannıyla … (116/24-25)

G.T. … hiçbir kimsenin güveni kalmamıştı. Kendisine güvenmelerine sebep olacak zannıyla …

2.1.31. Nazaran (نظرا)

Arapça kökenli bir edattır. *Göre, nisbetle* anlamları taşımakta ve karşılaştırma anlamı katmaktadır. Yönelme hâli ile kullanılmaktadır (Hacıeminoğlu 1992, s.66).

… bâzı müverrihleriŋ nakillerine nazaran bunlar Mûsayı otağında bulup nâsiyesinde âlîm şeyhûhet ve âsârtâb … (20/6-7)

G.T. Bazı tarihçilerin aktardığına göre, elçiler tarafından otağında ziyaret edilen Musa yorgun ve ihtiyar gözüküyordu.

Arap müverrihleriniŋ vasf ve beyânına nazaran mumâileyh Yusuf esmerül-levn ahûrül-ayn ... (158/29)

G.T. Arap tarihçilerinin beyanında, Yusuf siyah gözlü, hoş bakışlı, çatık kaşlı, uzun sakallı …

İbn-i Haldûnuŋ vasfına nazaran ekmel-i mütecehhîrin-i Garbdan ve meşâhir-i fuzelâ-yı İşbiliyeden ... (187/22-23)

G.T. … İbni Haldun'un ve safına bakarsak batının en derin âlimlerinden mükemmel ve İşbiliye'nin …

tevârih-i mevcûde meâllerine nazaran ibn-i Ahmerin asl ve nesebinde üç rivâyet naklolunup ... (233/9-10)

G.T. Mevcut tarihlere nazaran İbni Ahmer'in aslı ve soyunda üç rivayet naklolunur.

... bu hâle nazaran şimdi ânın istirdâdına sarf-ı külfetten ise Gırnata tarafını ibn-i Ahmerin pencesinden kurtarmak cihetini ... (235/18-19)

G.T. Bu duruma nazaran şimdi onun geri alınmasına çaba sarfetmek külfetten başka birşey değildi. Gırnata tarafını İbni Ahmer'in pençesinden kurtarmak cihetine …

Hristiyanlarıŋ an be an ilerilemesine nazaran berikilerin az vakitte bütün bütün sicn-i esârete dûçâr ... (246/19-20)

G.T. … Hristiyanların an be an ilerlemesine nazaran berikilerin az zamanda bütün bütün esaret zindanlarına düçar olacağı …

2.1.32. Üzre (اوزره)

Korkmaz (2011, s.1067), *Benzerlik, Tıpkılık, Denklik İlişkisi Kuranlar* adlı başlığında, bu edatın, *üzre* ve *üzere* olmak üzere iki şeklini de ele almakta ve *denklik, tıpkılık, benzerlik* ilşkisi kurduğunu bildirmektedir. Bu edatların sıfat-fiille çekimlendiğinde *gibi* edatına paralel bir denklik işlevi gösterdiğini belirtmektedir (2011, s.1067). Sözcük anlamı *üzere, üzerinde, içi*ndir (Oruç 1994, s.576). Li, üzre kelimesini *üz* isim köküne *+rA* yön gösterme ekinin getirilmesiyle oluştuğunu belirtir (2004, s.465).

Bu sözcük yalın hâl, iyelik ekleri ve isim-fiil ekleriyle çekimlenmiştir. *Yaklaşma, şartıyla* anlamlarıyla kullanılmıştır (Hacıeminoğlu 1992, s.75).

Yalın hâl ile:

Abdurrahmânıŋ büyük amîsî olup Tancada ikâmet üzre bulunan Abdullah ihtiyârlık âleminde iken derûnunda meşhûn ve maktûm olan dağ hırs ve emel meydâna çıkarak ... (53/4-6)

G.T. … Abdurrahman'ın büyük amcası olup Tanca'da ikamet eden Abdullah, ihtiyarlık alemindeyken içindeki gizli hırslar ortaya çıkmıştı.

... ve imhâ eyleyerek zaf-ı hâl üzre bulunan Sarkosta ve Batlamyus emîrleri üzerine ... (154/9-10)

G.T. … imha ederek zayıf olan Sarkosta ve Batalyevs emirleri üzerine …

... cemîyet-i medîne üzre müteayyiş oldukları hâlde bile fesâil ve mahsunâtı halkıŋ efkâr yine niçe göçüleŋler ile îkâ olunan hasâil insâniye bunlarca âdet hükmünde idi işte kavm mezkûr bu istidâd üzre kazârında âvam ve şühûr iken ... (393/13-16)

G.T. Dolayısıyla, nice zamanlar medeni cemiyetler olarak yaşadıkları halde bile nice zorluklarla halkın zihnine yerleştirilen insanlık mahsulü fazilet ve güzellikler, onlarda âdet hükmünde idi. İşte zikredilen kavim bu istidad üzere hayat sürüyor iken …

işte bu tarz üzre Endülüste yetmiş aded hizânetül-kütüb mevcûd olup her biri istifâde-i tüllâb-ı ulûm için küşâde ve usûl-i tertîb ve nizâmları fevkalâde idi (528/1-3).

G.T. İşte bu tarzda Endülüs'te yetmiş tane kitap hazinesi mevcuttu. Her biri ilim talebelerinin istifade etmesi için açıktı. Tertip usulleri ve nizamları fevkaladeydi.

İyelik ekleriyle:

... melik Abdurrahman mukteza-yı merhâmeti üzre bu kere dâhi ahâlî-i şehrî mazhar afv-ı cemîl eyleyip ... (56/25-26)

G.T. Melik Abdurrahman merhameti gereği bu kere de şehrin halkını affetmişti.

ancak bu âna değîn pek çok defa vukû bulduğu üzre gürûh fesdeniŋ cihâd ve gazâbı ... (93/12-13)

G.T. Ancak bu ana değin pekçok defa vuku bulduğu üzere fesatçı topluluğun cihad ve gazayı …

... beyân olunduğu üzre mülk-i hükmüŋ zamânında harf ve sanâyiŋ revâcı mertebe-i Kemâle varıp ve alel-husûs ... (97/15-16)

G.T. Yukarıdan beri beyan edildiği üzere, Melik Hakem'in zamanında sanat ve sanayi üst mertebelere ulaştı.

malûm olduğu üzre fenn-i sarf ve nahivde Basriyûn ve Küfiyun kavilleri diye tefrîk ve tahsîs olunan akvâl ve erâ Basra ve Küfe şehirlerindeki encümen-i dânişler ... (526/12-14)

G.T. Bilindiği gibi Sarf ve Nahiv ilminde Basirun ve Küfiyun sözleri diye ayrılan görüş ve sözler Basra ve Küfe şehirlerindeki danışma meclisi …

İsim-fiil ekleriyle:

... Afrikiye cânibine leşker göndermek üzre halife sâlis hazret-i Osmân radyallahün âli anhdan ... (8/15-16)

G.T. Afrikiye tarafına asker göndermek üzere üçüncü halife Hz. Osman (ra)'dan …

... Yahyanıŋ âilesini bertaraf ettikten soŋra medâr-ı havf ve ibret olmak üzre ahâli-i Kurtubadan bazılarını tenkîl ve icrâ-yı mücâzâta kalkışıp ... (120/27-29)

G.T. Yahya gailesini bertaraf ettikten sonra, korku ve ibret salmak üzere Kurtuba ahalisinden bazılarını azarlayarak cezaya çarptırdı.

... ve eğer bî-haber ise resm-i âdeti icrâ eylemek üzre Kaştaleye azîmet eyledikte ... (143/8)

G.T. … eğer habersizse hatrını sormak üzere Kaştale'ye gitti.

... tertîbi üzre bütün ordu üç kısım edilip birinci kısmı ibtidâ harbe sevk olunmak üzre Muvahhidîn ile Endülüs askerinden ve ikincisi bunlara kuvvetüz-zahr olmak üzre asâkir-i Berberiye ile ... (211/14-16)

G.T. … tertibi üzere bütün ordu üç kısıma taksim edildi. Birinci kısmı ilk olarak harbe gönderilmek üzere Muvahhidlerle Endülüs askerinden, ikincisi bunlara geri kuvvet olmak üzere Berberî askerleriyle …

... kendisi Bahr-ı Belensiye [Valansiya] imdâdına gitmek üzre Elmeriye Limânına vâsıl oldukda el-Merye kâidi Abdurahman tarafından ... (237/12-13)

G.T. Bu kararından dolayı deniz yoluyla Belensiye'nin imdadına yetişmek üzere El-Meriyye limanına ulaştı. Burada El-Meriyye kaidi Abdurrahman tarafından …

Gırnataya hücûm ile İspanyadan bütün bütün Müslümanları def etmek üzre mukâvele ve muâhede eylemiş olduklarından ... (241/11-13)

G.T. Gerekli mühimmatları da hazırlayıp, bütün bütün Müslümanların varlığı ortadan kaldırılıp bir hücum yapmaya dahi hacet kalmayacak şekilde düzenlenerek …

… cümlesinden olmak üzre târih-i mukâvele-nâmeden üç sene mürûruna kadar eşyâ ve menâzil üzerine vermeleri lâzım gelen vergilerini bahş ve afv edip fakat dühn ve hıntadan ve usûl-i Hristiyan üzre nisan ve mayıs aylarında … (366/7-10)

G.T. … iyiliklerden olmak üzere, mukavelename tarihinden üç sene geçtikten sonraya kadar eşya ve evleri üzerine vermeleri gereken vergileri affedilecektir. Fakat buğdaydan, Hristiyan usûlü üzere nisan-mayıs aylarında …

2.1.33. Rağmen (رغما)

Arapça kökenlidir. *-dığı hâlde, -la beraber, -a karşı* anlamları taşımaktadır. Yönelme hâl ekiyle kullanılmaktadır (Hacıeminoğlu 1992, s.77). Karşıtlık, tezat bildirir (Oruç 1994, s.530).

… istîlâ olmuş ve Müslümanlara rağmen ünvân-ı krâliyesine Cebelitârık Krâlı terkibini ilâve etmiş… (320/2-3)

G.T. … istila etmiş ve Müslümanlara rağmen kraliyet ünvanına Cebel-i Tarık terkibini ilave etmiş olduğundan …

… Napoliye götürdüklerinde gerek onlara rağmen ve gerek Sultân Bâyezîd hazretlerine cemîleten … (357/23-24)

G.T. Napoli'ye götürdüklerinde, gerek onlara rağmen gerek Sultan Bayezid hazretlerinin hatırını …

2.1.34. Sıra (صره)

Tek başına anlamı olan bu sözcük, TDK'de "Yan yana, art arda olan şey, olay veya canlıların tümü; dizi, kol, saf" olarak tanımlanmıştır.

İyelik ekleriyle çekimlenerek *ile, beraber, -den* anlamları taşımaktadır (Hacıeminoğlu 1992, s.82).

… bu üç fırka birleşdiler ve öŋleri sıra kral Rodrik takımıŋ bakiyetül süyûfunu kovalayarak … (18/6-7)

G.T. … bu üç grup birleştiler. Önleri sıra kral Rodrik'in savaşçılarından geride kalanları kovalayarak …

… bunlarıŋ ardı sıra toptan yürüyüş etmekle Afrikiyelilere teşvîş düşüp bunuŋ üzerine … (291/12-13)

G.T. … bunların ardı sıra hep beraber yürüdüklerinden Afrikiyelilere karmaşa hâkim oldu. Bunun üzerine …

2.1.35. Soŋra (صكره)

Son isim kökünün, +ra yön gösterme ekiyle çekimlenmesiyle oluşmuştur (Li 1998, s.370). Aslında mekân zarfı olan bu sözcük, *+DAn* çıkma hâli ile çekimlenerek son çekim edatı görevi kazanmıştır. Fiillerden sonra *-DIktAn* ekiyle kullanılır. Zaman ifade eder (Oruç 1994, s.548).

Leyla Karahan, *"Sonra, Önce" Kelimelerinin Edat Kategorisi İçindeki Durumu* adlı makalesinde, bu edat için: "Sonra ve önce kelimelerinin *-DAn sonra* ve *-DAn önce* yapısı içinde hemen, az, çok, biraz vb. kelimelerle derecelendirildiğine dikkat çeken bazı araştırmacılar, edat kavramı ile çelişen bu duruma rağmen sonra ve önce kelimelerini edat kabul etmeye devam etmişlerdir" açıklamasını yapmıştır (2004, s.44).

-den sonra, -den itibaren anlamlarına gelen bu sözcük, belli bir zamandan sonrasını ifade etmek için kullanılır.

+DAn

… ama altı yüz tarihinden soŋra gerek hilafet-i Bagdad ve gerek idâre-i Endülüs … (6/1)

G.T. … 600 tarihinden sonra gerek Bağdat'taki hilafet yönetimi ve gerekse Endülüs idaresinin …

… isâbet eyleyip bundan soŋra Abdullah bin Sad Mısır hükümetine avdet ile Afrikiye hükümeti … (9/21-22)

G.T. Bundan sonra Abdullah bin Sa'd, Mısır hükümetindeki görevine geri döndü. Abdullah bin Nâfi de Hz. Osman tarafından Afrikiye hükümetinin …

bu bozgunluktan soŋra Kayruvâŋ şehri dahi Berberiler bedîne geçti (10/21-22).

G.T. Bu yenilgiden sonra Kayruvan şehri Berberîler'in eline geçmiştir.

... Yunâniler gelip müteaddid şehirler binâ ve bunlardan soŋra dahi Kartaca ahalîsi hem cenk ve sefer ve hem de ticaretle ... (12/1-2)

G.T. Yunaniler gelerek pekçok şehir kurmuşlardır. Bunlardan sonra da Kartaca ahalisi hem savaş ve seferlerle hem de ticaretle …

... bir hüsn-ü tedbîr olduğu bundan evvel ve soŋra vukûa gelen ahvâlden münfehim olur bundan soŋra leşker-i İslam yine iki fırka üzerine ... (23/10-12)

G.T. … güzel bir tedbir olduğu bundan önce ve sonra meydana gelen durumlardan anlaşılır.

bundan soŋra bâzı mahalleri dahi dâhil dâire atâit edip ve vergi tahsisini icrâ ve iğtinâm olunan eşyayı nefîseyi ... (25/24-26)

G.T. … bundan sonra bazı yerleri itaat altına almış vergiye bağlamıştı. Yağmalanan değerli eşyayı …

bu zafer ve galebeden soŋra asâkiriŋ ekserîsi İbn Beşîri Emir... (34/25-26)

G.T. Bu zaferden sonra askerin ekserisi İbni Beşir'i emir …

bu vakâdan soŋra Yusuf el Fıhriniŋ diğer oğlu Muhammed ki âmâ zann olunurdu (44/12-13).

G.T. Bu olaydan sonra Yusuf el-Fıhri'nin diğer oğlu Muhammed -ki âmâ olarak bilinirdi …

-DIktAn

... İspanyanıŋ fethine muvaffak olduktan soŋra Fransa ve Almanyayı dahi istil ve Macaristan tarafından gelerek Kostantiniyeyi zabt eylemek ... (14/7-9)

G.T. … İspanya'nın fethine muvaffak olduktan sonra Frank diyarıyla Almanya'yı fethedip Macaristan taraflarından geçerek Kostantiniyye'yi zapt etmekti …

... iki fırkanıŋ ortasından çıkıp rehgüzerinde bulunan Cehn şehrini aldıktan soŋra bu üç fırka birleştiler ... (18/5-6)

G.T. … iki fırkanın arasından geçerek yol üzerindeki Cehn şehrini aldıktan sonra bu üç grup birleştiler.

... neşr ve îlan ve ruhanlar îta olunduktan soŋra Târık mâiyetine birkaç asker alıp ... (19/7)

G.T. … neşr ve ilan edilip rehinler geri verildikten sonra Tarık maiyetine birkaç asker alıp …

... İbn Nusayr balade zikrolunduğu ve cehle sâhil garba nüzûl ettikten soŋra tedarik eylediği Hristiyan kılavuzlar ile ... (19/16-17)

G.T. İbni Nusayr zikrolunduğu gibi batı kıyılarına indikten sonra tedarik ettiği Hristiyan kılavuzlarla …

... Kastilla memleketini kâmil zîr-i tasarrufuna aldıktan soŋra Mûsa Bin Nusayrı Tulbeyra nâm-ı mahale kadar ... (20/27-28)

G.T. … nam-ı diğer Kastilya memleketini tamamen tasarrufu altına almıştı. Daha sonra Tarık, Musa bin Nusayr'ı Tulbeyra adlı mahalde karşılaya geldi.

... Kudüs-ü Şerîfî zabt eyledikten soŋra bir takrîb-i İspanyaya götürülmüş idi (21/10-11).

G.T. … Kudüs-ü Şerif'i tahrip ettiğinde zaferinin bir nişanesi olarak İspanya'ya getirilmişti.

... Afrikiyede dört sene geçirdikten soŋra yüz yirmi dördüncü senesinde Endülüse ubud ve kufûl ile biraz müddet ... (34/3-4)

G.T. Afrikiye'de dört sene vakit geçirdikten sonra yüz yirmi dördüncü senesinde Endülüs'e dönmüş, bir süre sonra …

Yalın hâl ile kullanımı da tespit edilmiştir:

bir müddet soŋra yâni Muaviye İbni Ebi Süfyan ve Yezid İbni Muaviye zamanlarında ... (9/23-24)

G.T. Bir müddet sonra yani Muaviye İbni Ebi Süfyan ve Yezid İbni Muaviye zamanlarında …

biraz müddet soŋra hizmet-i mülke mahsûs olmak üzre bunlardan merkeb-i fırkayı askeriye dahi teşkîl olundu (191/22-23).

G.T. Az müddet sonra Melik'in özel hizmeti için bunlardan oluşan bir asker grubu dahi oluşturuldu.

2.1.36. Taşra (طشره)

Eski Türkçede bir mekân zarfıdır. Taş isim köküne *+rA* yön gösterme eki gelmesiyle oluşan bu sözcük, çıkma hâli ile çekimlenerek son çekim edatı hâlini almıştır (Oruç 1994, s.567). Bu sözcük, *dışında, -den dışarı* anlamları taşımakta ve yer adlarına -DAn çıkma hâli gelmesiyle cümleye yer anlamı katmaktadır. Eserde edat olarak bir kullanımına rastlanılmıştır.

... tarlâlarını ekip biçmeği terk ile ellerine silâh alarak memleketlerinden taşra uğradılar ve civârlarında bulunan arâzî ve memâlike ... (508/9-11)

… tarlalarını ekip biçmeyi bırakarak, ellerine silah alıp memleketlerinden dışarı çıktılar. Çevrede bulunan topraklara ve ülkelere cebren girerek güya bir yolla dünyayı ele geçirmek istediler.

2.1.37. İçin (ایپون)

Türkçe kökenlidir. Kökeni hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. En yaygın olanı Korkmaz'a aittir. Korkmaz, *üçün* kelimesinin, doğrudan doğruya sebep anlamını veren *uç* isminden yapıldığını düşünmektedir. Bu *uç* isminden başka bir de bu ismi aidiyet bağı ile bağlayan 3. şahıs iyelik eki olduğunu; ayrıca edat münasebeti kuracak şekilde, iyelik eklerinde sonra gelen bir vasıta hâli (+n) eki olduğunu ortaya koymaktadır (1961, s.34).

Nalbant ise üçün ve için şeklinde iki ayrı edat olduğunu ileri sürer ve her ikisinin kökenini de farklı açıklar. *Üçün* edatının kökünün *uç*, için edatının kökünün ise *iç* olduğunu ortaya koyar (2012, s.93).

Bu edat *hakkında, hususunda, dolayısıyla, sebebiyle, yüzünden, maksadıyla* anlamlarını taşımaktadır. Donanma için, zevk ü sefâsı için ve istifâde için gibi örneklerden anlaşılacağı üzere, isim-fiillerle, iyelik ekleriyle ve yalın hâl ile kullanımları mevcuttur. Fiillerden sonra *-mA için* , *-mA+ iyelik için*, *-mAk için* ve *-DIğI için* şeklinde kullanılır.

Yalın hâl ile:

... ve ekerçe zâlim ve gaddar idi fakat ibtidâ yolcular için misâfirhâne fugaraya için bimârhâne inşâ ettirmişdir (13/13-14).

G.T. Zâlim ve gaddar olmasına rağmen başta yolcular için misafirhane, yoksullar için de hastahane inşa ettirmişti.

... kendi için hafz eylemekde ve Târık ise usûl-ü şeriye ve kâide harbiye üzre hams ganâimi halife için tefrîk eyledikden soŋra bâkisini cümle ... (23/25-26)

G.T. … kendi için saklamıştı. Tarık ise şer'i usûl ve harp kuralları gereği ganimetin beşte birini Halife için ayırmış, kalanını askerlere …

... bir elçi irsâl edip beş sene müddet için akd-ı mütâreke ve müsâlemet kılınmıştır (82/2-9).

G.T. … bir elçi göndermiş, beş senelik sulh ve ateşkes imzalanmıştır.

... nâil oldukta vakit geçirmeyerek Süleymanı Afrikaya geçmekten men için hemân arkasına düştü... (114/9-10)

G.T. … nail olduğunda, vakit geçirmeden Süleyman'ı Afrikiye'ye geçmekten alıkoymak için peşine takıldı.

... azîmet için bu vakti mevsim-i fırsat zannetmekle asâkir-i mevcûdesinin kâffesini şehr-i Cehnde mütehassıs bulunan Abdurahman-ı râbi tarafına sevk ve irsâl eyledi Kurtuba ahâlîsi ise garez-i menvîlerini file izhâr için bu fırsattan iğtinâm edip ... (121/5-8)

G.T. … üzerine gitmek için bu zamanı fırsat zannederek, mevcut askerlerinin yeteri kadarını Cehn şehrine sığınan IV. Abdurrahman tarafına gönderdi. Kurtuba ahalisi ise içlerindeki garezi fiiliyata dökmek için …

... aşk ve muhabbeti itfâ için mahbûbunun taht-ı izdivâcına girmek emelinde bulunmuş ise de oğlu Şansodan ihtirâz eylediğinden tesmîmini tasavvur ve bu husûs için bir şerbet-i zehir-nâk tehiyye ... (134/17-19)

G.T. … aşk ve muhabbet ateşini söndürmek için sevdiğinin kanatları altına girme arzusundaydı. Ancak oğlu Sanşo'dan çekindiğinden onu zehirlemeyi tasavvur etmişti.

... işbu fırsattan istifâde için ibtidâ-yı hâlde Batelyevs üzerine gelmekte olduğu ... (206/3-4)

G.T. Bu fırsattan istifade için başlangıçta Batalyevs üzerine gelmekte olduğu …

... ve icrâ-yı teşrîfât-ı tazîm ve istikbâl için dahi müteaddid memûrlar tayîn kılındı (215/25-26).

G.T. … icrası için de bazı memurlar tayin edildi.

... hiçbir vakitte elden bırâkmâmak üzere gelecek beş müddet için yeŋiden akd-i muâhade eylediklerini yâzar ... (508/3-4)

G.T. … hiçbir zamanda elden bırakmamak üzere gelecek beş yıllık müddet için yeniden anlaşma imzalarlardı.

... bu meclislere dâhil olmak şerefini istihsâl için istihkâkdan mâadâ sülâle ve kabîle ve rütbe ve memûriyet gibi imtiyâzât-ı örfiyenin aslâ medhal ve muâveneti olmadığından herkes akadamiaya dühûl için kesb-i liyâkat-i ilmiye etmeye ... (526/23-26)

G.T. Bu meclislere girmek şerefini elde etmek için liyakatin dışında sülale, kabile, rütbe ve memuriyet gibi bilinen imtiyazların asla bir yardımı olmadığından herkes Akademia'ya girmek için ilmî liyakat kazanmaya …

İyelik ekleriyle:

... kendi hidmet-i mahsûsasında bulunan bölükten başka kimse kalmadığını gördükte geri gelmeleri için arkalarından adamlar isrâ eylemiş ... (208/2-4)

G.T. Sultan askerin dağıldığını gördüğünde geri gelmeleri için arkalarından adamlar yollamışsa da …

... mezkûreniŋ bir müddet daha huzûr ve devâmı için sebk ve cereyân etmiş olduğundan ... (280/17-18)

G.T. … bu yönetimin bir müddet daha huzuru ve devamı içindi.

İsim-fiillerle:

Kaştâle Hristiyanları için Mansûrun affı ve merhametinden başka tarîk-i necât kalmamış ve bir hareket-i hafîfe ile ferd-i müntefisi kalmamasına cümlesini tama-i tebğ-i intikâm eylemek için kendisine pek çok ibrâm olunmuş iken ... (104/1-4)

G.T. Kaştale Hıristiyanları için Mansur'un af ve merhametinden başka kurtuluş yolu kalmamıştı. Küçük bir hareket ile tek bir fert kalmamayasıya hepsini intikam kılıcından geçirmek için kendisine çok fazla ısrar olunmuşken …

... kendi zevk ü sefâsı için Beytüz-Zehrânın bahçelerini imâr ve tezyîn ile kezâ rinde-i şuhûr ve eyyâm oldu hâlbuki eyâlet vâlileri menâfi-i zâtiyelerini istihsâl ve belki giderek esbâb-ı istiklâliyeti istihzâr eylemek için bu hükûmet-i mühmile ... (123/14-16)

G.T. … kendi zevk ve sefası için Beyt'üz Zehra'nın bahçelerini imar edip süslemekle günlerini geçirdi. Halbuki eyalet valileri şahsi menfaatler elde etmek ve belki giderek bağımsızlığa kavuşmak için altyapı çalışmaları yapmak için bu yönetim …

... bir Endülüs tarihi yazılmak için mevcûd olan kitâb-ı Arabiyyeniŋ mütalâası kifayet etmiyor ki ... (7/6-7)

G.T. … bir Endülüs tarihi yazmak için mevcut olan Arapça kitapların mütalâası yetmemektedir.

... işbû donanma için mersâ ve karâr-gâh ittihâz kılınmış idi mezkûr donanma etrâf ve sevâhilde mahz-ı felek ve süfün olan mahallelerden celb olunup ve her sefîreneniŋ tedbîr-i seyîr ve sefer ve tanzîm-i leşker için mahsûs bir kapudânı ... (90/4-6)

G.T. … bu donanma için karargâh ittihaz edildi. Bu donanma, çevredeki kıyılardaki gemilere mahsus mahallerden çağrıldı. Geminin yol alması için gereken tedbirlerle askerlerin tanzimi için özel bir kaptan …

... bunlarıŋ meskûkâtından fark olunmak için dört köşeli resmettirdi (194/1).

G.T. … bunların paralarından farklı olması için dört köşeli resim yaptırttı.

... düşmana firâra meydân vermemek için süvâri askeriyle girizgâhları zabt ve ihâta eyledi (234/3-5).

G.T. Düşmanın kaçmasına meydan vermemek için süvari askeriyle girişleri tutup kuşatma altına aldı.

... şehirde kalacak Müslümanlar bulunur ise ayinlerini kemâ-kân icrâ eylemek için câmileri ve davâları için dahi hâkimleri ibkâ kılınmak ve sekiz sene ... (242/9-10)

G.T. … şehirde kalacak Müslüman bulunursa dini ayinlerini tamamıyla icra etmek için camileri ve davaları içinde hâkimlerinin bırakılması ve sekiz sene …

... hücûm-ı adâdan emîn olmak için sülâle-i Benî Merînden olup bu esnâda Fas emîri bulunan Ebül-Hasan ile akd-i ittifâk için Afrikaya azîmet eyledi (285/21-23).

G.T. … düşman saldırısından emin olmak için Meryenoğulları sülalesinden olup bu esnada Fas emirliğinde bulunan Ebu'l Hasan ile ittifak akdetmek için Afrikiye'ye gitti.

zabt ile emsâline ibret olmak için mücâzeten Gonzaloyu ateşte kebâb eyledi bundan sonra Afrikiyelileriŋ mukâbelesine azîmet için kral-ı mumâileyh ... (289/12-14)

G.T. Emsallerine ibret olması için ceza olarak Gonzalo'yu ateşte kebap etti.

Allah için olsun şunları bırakın ve eğer umûr-i devleti dest-i idâresine teslîm etmek için gâziyân-ı nâm ... (332/2-3)

G.T. Allah için olsun, şunları bırakın! Eğer devlet işlerini idaresine teslim etmek için gaziler içinde …

-mA+ iyelik için, -DIğI için

bu aralık mumâileyhe esdikâsı tarafından Beytüz-Zehrâya gitmesi için ricâ olunmuş ise de râzı olmayıp ... (128/7-8)

G.T. Bu aralık Hişam'a sadık olanlar tarafından Beyt'üz Zehra'ya gitmesi için rica olunmuşsa da razı olmamıştı.

... işbu âhengin bozulduğu için cerîme olunur idi ... (274/19)

G.T. … bu ahenk bozulduğu için suçlanırdı.

2.1.38. Vâr (وار)

Farsça kökenli bir edattır. *Gibi* anlamı taşımaktadır.

... perdede esrâr vâr zuhûr edecek (39/20).

G.T. … perdede esrar var zuhûr edecek.

… merkûm-ı Hristiyânıŋ üzerine şâhîn vâr hamle ile kendisi âmâl-ı eslihada ve fen-i kıtâl ve marekede ... (101/19-20)

G.T. … bahsedilen Hristiyanın üzerine şahin gibi atılarak kendi yaptığı silahlarda ve harp biliminde …

2.1.39. Yaŋa (يكا)

Li (2004)'ye göre Uygurca yıŋak *cihet, taraf, yön; tarafta, tarafa, taraftan* anlamından gelirken, Oruç (1994)'a göre ise yan isim kökünün +ga yönelme hâl eki ile çekimlenmesiyle oluşmuş ve *tarafına, tarafından* anlamları kazanmıştır. Yalın hâl ile kullanılmıştır:

...nehr bu yaŋa çıkarak Orgesturon yânî olan Utûne... (28/24)

G.T. … nehri boyunca Orgesturon yani şimdi Utune …

... her biri bir yaŋa firâr ile perîşân oldular (217/25).

G.T. … her biri bir yana kaçarak perişan oldu.

... tesâdüf eder ise uğurunda durmayıp derhâl bir yaŋa firâr etmek ve eğer firâra imkân yok ise ... (301/3-4)

G.T. … tesadüf ederse onun için durmayıp derhal bir yana kaçması, kaçmaya imkan yoksa …

2.1.40. Ziyâde (زیاده)

Arapça kökenli bir edattır. Aslında sıfattır fakat çıkma hâli ile çekimlendiğinde çekim edatıdır (Oruç 1994, s.670). Miktar bildirir ve "-den fazla" anlamı taşımaktadır. İsimlerden sonra *-DAn* çıkma hâli ile, fiillerden sonra *-Dıkta, -mAktAn* şeklinde kullanılır.

-DAn

ve dokuz yüz hamâm ile bir milyondan ziyâde nüfûs var idi (98/1).

G.T. … dokuz yüz hamam ile bir milyondan fazla nüfus vardı.

...bu kadar fakat üç neferden ziyâde göremiyorum demekle mansûr-ı gayret-i şiâr gâyetle bîhuzûr olarak ... (101/2-3)

G.T. Fakat üç neferden ziyade göremiyorum." demekle Mansur çok sinirlenip huzursuz oldu.

... bir an evvel Müslimîne vâkı olan hâlden ziyâde yaman oldu (103/23-24).

G.T. … önceden Müslümanlara olan durumdan daha kötü oldu.

... düşman tarafı dahi beri kilerden birkaç kat daha ziyâde telefât verip sebâta mecâlleri kalmadığı ve Müslümanlarıŋ tekrâr hücûm etmeleri havfından savuşup gitmiş oldukları dahi malûm olmuş ise de elli defadan ziyâde vukû bulan muhârebâtın ... (108/22-24)

G.T. Düşman tarafı da berikilerden birkaç kat ziyade zayiat vermiş, güç ve mecalleri kalmadığı ve Müslümanların tekrar hücum etmeleri korkusundan savuşup gitmiş oldukları bilinse de, elli defadan çok vukua gelen savaşların …

... her vakitten ziyâde uslûb-ı mukaddemâ Murabitîn zamânında olduğu ... (220/3)

G.T. … her zamandan daha çoktu. Halk önceleri Murâbıtlar'dan bıktığı gibi …

... feth ve zabtı Aragon ahâlîsinden ziyâde Katalon ahâlîsine fâideli olacağından ... (230/19-20)

G.T. … zaptedilmesi Aragon halkından ziyade Katalon ahalisine yarayacağından …

... dört yüz seneden ziyâde hükûmet-i İslâmiye pâyitahtı olmak şerefinde bulunmuş ... (239/15-16)

G.T. … dört yüz seneden fazla İslam yönetiminin başkenti olmak şerefine nail olmuştu.

... istimâlden kalur ise göz çıkarmak ve bacak kesmek cinâyetlerinden ziyâde ol canı tecrîm olunur (274/15-16).

G.T. … kullanamazsa, göz çıkarmak ve bıçakla kesmek cinayetlerinden ziyade suçlu bulunurdu.

... ve Yahudilerin senede yüzde yirmiden ziyâde fâiz ile akçe ikrâz etmemeleri ... (303/18)

G.T. … ve Yahudilerin senede yüzde yirmiden fazla faiz ile akçe borç vermemeleri …

... asrın tahammül ve istidâdından ziyâde semere-i nâfia ibrazına gayret eyledi (311/13).

G.T. … asrın taşıyabileceğinden fazla faydalı semereler ortaya çıkarmaya gayret sarfetti.

... yirmi binden ziyâde asker ve dört yüz bin nüfûs ahâlî vardır (356/16).

G.T. … yirmi binden fazla asker ve dört yüz bin insan vardır.

... Gırnatadan Fasa mürûrunda bizzât üç binden ziyâde kitâb geçirmiş olduğunu tarih de yazmıştır ... (528/27-28)

G.T. … Gırnata'dan Fas'a geçişinde bizzat üç binden fazla kitap geçirmiş olduğunu tarihinde yazmıştır.

-DUkta, -mAktA

... kendilerinden istitâf olundukta ziyâde aluvv ve istikbâr ederler ... (281/25-26)

G.T. … kendilerinden merhamet talep edildiğinde çok fazla büyüklenirlerdi.

… bir hayra delil ve alet olmaktan ziyâde dünyada şâyân-ı hırs ve arzu bir lezzet dahi olmadığından … (307/9-10)

G.T. … bir hayra delil ve alet olmaktan fazla dünyada hırs ve arzu duymaya değer bir lezzet olmadığından …

2.2. Bağlama Edatları

Bağlama edatları aslında kelime türü olarak bağlaçlardır. Görev bakımından da bağlaçlarla bağlama edatları benzemektedir. Bağlama edatları, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri anlam ilişkisi olarak (sonuç, açıklama, zıtlık, ekleme gibi) birbirine bağlar (Hacıeminoğlu 1992, s.112).

*Bağlama edatları*nı kimi dil bilgisi kitapları *edatlar* başlığı altında alırken kimi dil bilgisi kitapları ise *bağlaçlar* olarak ayrı başlıkta almıştır. Edatlardan ayrı değerlendirenler: Zeynep Korkmaz (2009, s.1091), Haydar Ediskun (1999, s.302), Tahsin Banguoğlu (2007, s.390). Deny ise *bağlaçları* ayrı başlıkta almış fakat edatların içerisinde de örneklendirmiştir (2009, s.532-533).

Bağlama edatlarını *edatlar* içerisinde değerlendirenler ise Ergin ve Hacıeminoğlu'dur.

Hacıeminoğlu, Türkçe cümle kuruluşlarında bağlama edatlarının yeri ve vazifesinin önemine dikkat çeker ve bağlama edatları için şöyle bir tanım yapar: "Bağlama edatları, cümleleri veya cümle içinde kelimeleri ve kelime gruplarını ya mânâ bakımından, yahut şekil itibariyle birbirine bağlayan sözlerdir. Eski Türkçede olmadığı halde, sonradan çok sayıda bağlama edatının başka dillerden alınması veya dilin kendi imkânları ile teşekkül etmesi hadisesi, gramercilerimiz tarafından yabancı dillerin tesiri ile, hususiyle Arapça ve Farsçanın tesiri ile izâh edilmektedir" (1992, s.112).

Muharrem Ergin, Türkçede bağlama edatı olmadığından sonradan ve yabancı dillerin tesiri ile ortaya çıktığını açıklar ve sonuç olarak bağlama edatlarının büyük kısmının yabancı asıllı olduğunu belirtir. "Bunlar kelimeden küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil veyâ mânâ bakımından birbirine bağlayan, onlar arasında bir irtibat kuran edatlardır" açıklamasını yapar (2009, s.352).

2.2.1. Ama (اما)

Arapça kökenli bir edattır. *fakat, lakin, bununla beraber, buna mukabil, gene de* anlamları taşımaktadır ve genellikle karşıtlık, tezat bildirir (Oruç 1994, s.23).

Kendinden önce gelen cümleyi kendinden sonraki cümleye bağlar. Cümle başı edatı olarak da kullanılmaktadır. *Ve ama* şeklinde kullanımı da bulunmaktadır.

Cümle başı edatı olarak:

... bunlara teslîm oldu ama merkûm Elkamtur dört yüz seksen yedi senesi ... (176/6-7)

G.T. … bunlara teslim etti. Ama Elka Mebtur 487 senesi …

... tahmîn oluna ama beri tarafta Mursiye Medcerleri daha yolluca davranıp cümlesi yevm-i muayyende İbn-i Ahmer ismini ilân ve Şerîşden Laknaya kadar her yerde birden kıyâm ile ... (255/19-21)

G.T. Ama beri tarafta Mursiye Müdeccerleri daha akıllıca davrandılar. Hepsi belirli günlerde İbni Ahmer ismini ilan edip Lakne'ye kadar her yerde birden ayaklanarak …

ama hırsızlıktan gayrı sanatı ve zebûnkeşlikden başka marifeti olmayan setm-i mutâdân Hristiyan oralarda dahi kendilerine tasallutta hâlî olmayıp ... (259/8-10)

G.T. Ama hırsızlıktan başka sanatı acizlere musallat olmaktan başka marifeti olmayan zâlim Hristiyanlar oralarda da kendilerine tasalluttan geri durmuyorlardı.

... iktifâ eyledi ama İbn-i Haldûnun beyânâtına göre muhârebe-i mezkûrede küşte-i samsâm-ı intikâm ... (262/15-16)

G.T. Ama İbni Haldun'un beyanına göre, bu savaşta intikam kılıçlarına uğrayan düşmanın …

... avdet edip tutulurlar ise elbette ateşte ihrâk olunur ama bu hâl-i zamâni ile duyulamadığı ... (273/6-7)

G.T. … dönüp yakalanırlarsa elbette ateşte yakılırlardı. Ama bu durum zamanıyla duyulmadığı …

... şâyân-ı zikr ve beyân bir mühimme vukûa gelmedi ama el-Yesari belâyı sûi idâre ile yeni baştan halkı küstürüp düşmanları çoğaltmış (315/8-9).

G.T. … beyan etmeye değer önemli bir olay meydana geldi. El-Yesâri kötü yönetim belasıyla yeni baştan halkı küstürüp düşmanları çoğaltmıştı.

ama her ne taraftan hücûma ikdâm olundu ise saff-ı adâda tesebbüt görülerek silsile-i intizâmlarını şikest etmeye bir taraftan ferce-i suhûlet bulunamayıp ve bu hengâme-i mahşer-nişânda tarafeynden… (102/11-13)

G.T. Ama her ne taraftan hucuma kalkışıldıysa da düşman saflarının dimdik ayakta oldukları görülmüştü. Düzenli sıralarını bozmak için kolayca bir açık bulamadılar. Bu mahşere benzer kargaşada iki taraftan …

ama merkez-i hilâlefet ârız olan kuvvetsizlik zâbıta-i belediyeyi ziyâde ifsâd etmiş ve zikri mürûr eden vâlîlerden mâadâ şehirlerde olan … (127/21-23)

G.T. Ama hilafet merkezine arız olan kuvvetsizlik, belediye zabıtalarını da karıştırmıştı. Zikri geçen valilerden önceden şehirlerde olan …

Ve + ama olarak kullanımı

… Tuleytulada mahsûr kalan Abdullah taleb-i emân eylemekle cerâim-i vâkıası rehîn-i afv oldu ve ama karındaşı Süleyman Mursiye memleketine doğru ricate şitâbân olup … (48/5-7)

G.T. Tuleytula'da mahsur kalan Abdullah eman talep edince, işlediği suçlar affedildi. Ama kardeşi Süleyman, Mursiye memleketine doğru geri çekilmeye başladı.

… istedikleri mahalle gitmege mezûn olacaklar ve ama mutasarrıf oldukları emvâl ve eşyâyı beraber götüremeyeceklerdir … (177/2-3)

G.T. … istedikleri yere gitmekte serbest olacaklardır. Ancak tasarruflarındaki mallar ve eşyayı beraber götüremeyeceklerdir.

… eğerçi imânı makbûl olur ve ama hukûk-ı verâset ve vasiyetten vâdi-yi şahâdetten mahrûm ve sâkıt olup hatta bu kimse kendi zevcesini … (273/11-12)

G.T. … imanı kabul edilir ama veraset ve vasiyet hukukundan ve şahitlik hakkından mahrum bırakılırdı. Hatta bu kimse kendi zevcesini …

… vaz olunur idi ve ama her sâhib ki atîki hakkına huzûr-ı mahkemede ifk ve iftirâya … (276/14-15)

G.T. … maruz bırakılırdı. Ama her sahip ki, azadlı kölesi hakkında mahkeme huzurunda iftiraya …

... bazı erkân-ı devletin ibrâmıyla muahharen izhâr-ı muvaffakiyet ve ama yine idâre-i zâtiyesince tasarrufât-ı mukteziye icrâsından hâlî olmayıp ... (138/5-7)

G.T. … bazı devlet erkanının ricasıyla sonraları muvafakat göstermiştir. Ama yine şahsi idaresine, gereken tasarrufların yapılmasından geri kalınmamıştır.

2.2.2. Ancak (انجق)

Fakat, yalnız ve sadece anlamlarında kullanılır ve kendinden önceki cümleyle sonraki cümleyi birbirine bağlar:

... vâki ve terfîne zaaf gelidârî oldu ancak Corcize göre cedid-i asker tedariki âsân olup asker-i İslamiyeniŋ ise bulundukları mahal ... (9/1-2)

G.T. … muayyen zamanlarda devam etti. Bu müddet zarfında Corcîz'in kuvvetlerine zaaf ârız olmuştu. Fakat onun için yeni kuvvetler tedarik etmek hiç de zor değildi. Bu açıdan İslam askerlerinin işi çok zordu. Çünkü bulundukları yer İslam beldelerine çok uzak bir mahaldi.

... marifetden bînasib idi ancak ahkâm evâmir ve nevahîde onuŋ zamanına kadar Rum lisânı istimâl olunur iken ... (13/15-16)

G.T. … ilim ve irfandan nasipsiz durumdaysa da, emir ve yasaklar (hukuk) onun zamanına kadar Rum lisanıyla uygulanırken …

... diğerleri misilli orda kabza teshîr kılındı ancak bu memleketiŋ ahâlisi ... (23/4)

G.T. … diğerleri gibi ele geçirildi. Ancak bu memleketin ahalisine …

... emr-i evvelin icrâsını tekrâr eyledi ancak hükûmetin ahâlîden talep eylediği emniyet ve itâat ... (51/11-12)

G.T. … ibret numunesi olması hasebiyle niyazlar geri çevrildi. Ancak yönetimin ahaliden talep ettiği güven ve itaat …

... insânı mass ve ihrâk ve emel ve arzûları misâl gelip akûr ancak bilâd- ı mamûreyi yağmâ ve ihrâkdan ibâret olduğundan ... (58/20-21)

G.T. … yırtıcı bir hayvan gibi vahşice insan kanı emmek, arzuları köpekler misali mamur beldeleri yakıp yağmalamaktan ibaretti.

... halka beyân eyledi ancak bu âna değin pek çok defa vukû bulduğu üzre ... (93/11-12)

G.T. … halka beyan etti. Ancak bu ana değin pekçok defa vuku bulduğu üzere …

Muhtedi Billâh ünvânıyla telakkub eyledi ancak kadr ve ihânet tarîkiyle ele giren devletin lezzet ve saâdeti ... (112/12-13)

G.T. Mehdi Billah ünvanıyla anılmıştı. Ancak ihanet ve vefasızlık yoluyla ele geçirilen devletin lezzet-i saadeti …

kesb-i vukûf edemeyecekleri derkârdır ancak lâ-taha-i garaz ve taragîrîden ârî görülen bazı tarihlerde ... (131/16-17)

G.T. … hadiselere vâkıf olamayacakları kat'idir. Ancak tarafgirlikten uzak olan bazı tarihlerde …

... mücerred olanları müteehhil bulunanlara tercih ederler idi ancak bir muktezâ-yı nehî-i şerî ehl-i İslâm ... (502/19-20)

G.T. … tek başına olanları ehliyetli olanlara tercih ederlerdi. Ancak şer'i yasaklama gereği Müslümanlar …

İspanya müverrihlerinin kitâblarında mestûrdur ancak işbu muhârebâtta Arapların istimâl ettikleri âlât-ı nâriyenin ne şekil ve sûrette olduğu malûm olmayıp ... (535/10-12)

G.T. İspanya tarihçilerinin kitaplarında yazılıdır. Ancak bu muharebelerde Arapların kullandıkları ateşli silahların ne şekil ve görünüşte olduğu bilinmemektedir.

Yalnız anlamında kullanımı:

... sadr-ı hükümetle tebcîl kılındı ancak bu dahi hükûmete gelir gelmez ... (13/2-3)

G.T. … tarafın reisi Rodrik getirildi. Ancak bu da hükümete gelir gelmez …

... gâret eylemişlerdir ve mecrît nâmı ancak bu vâkada hâmagüzâr beyân ehl-i tarîh olmuşdur (78/11-12).

G.T. … Mecrit'i yani İspanya'nın şu andaki başkenti Madrid'i yağmalamışlardı. Mecrit adı ancak bu olayda yazılıp beyan olmuştur.

... mumâileyhimâya mülâkât edip ancak bunların kesretine mukâvemet edemeyeceğini gördükte ... (118/17-18)

G.T. … karşı tarafla mülâkat yapmıştı. Ancak bunların kalabalıklığına mukavemet edemeyeceğini anlayınca müdafaa savaşı yaparak …

… kübrâ-yı memleket ve rüsâ-yı ahâli ve millet ancak bu sınıftan olur idi (493/6-7).

G.T. Memleket büyükleri ve milletin liderleri ancak bu sınıftan olurdu.

… imtisâl edememek mecbûriyetinde bulunduğu ancak tevsî şân ve şevket İslam için olduğunu kâmil tevazu ve ihtiramıyla arz ve beyân eylemiş ise de … (20/29-21/1)

G.T. … riayet edememesinin mecburiyet sonucu olduğunu, İslam'ın merhamet ve şanını genişletmek için bu emre uymadığını büyük bir tevazuyla beyan etti.

… mahal-i şân ve şevket olduğunu bildiği hâlde ancak şehr-i mezkûrun ahâlîsini şu belâdan tahlîs için nâ-çâr Kurtubadan … (43/13-14)

G.T. … bu güruhun üzerine gitmenin büyüklüğüne ve şanına yakışmayacağını bildiği halde sadece şehrin ahalisini bu belalardan kurtarmak için çaresizce Kurtuba'dan …

… müşârünileyh bunlar üzerine pederi gibi asker sevkine mecbûr olarak ancak bu aralık Fransa askeri cibâl-i Bertatı tecâvüz ve katlûne ve Navarra memleketlerine … (50/4-5)

G.T. … bunların üzerine babasının yaptığı gibi asker sevkine mecbur kaldı. Ancak bu aralık Frank askerleri Bertat dağlarını geçerek Katalon ve Navarra memleketlerine …

2.2.3. Artık (ارتق)

Türkçe kökenlidir. *art-u-k* şeklinde oluşan bu sözcük, "bundan sonra, nihayet, neticede, fazla, çok, daha, başka, bundan başka" anlamındadır (Oruç 1994, s.41; Hacıeminoğlu 1992, s.120).

Eserde bağlama edatı görevinde kullanımına bir kez rastlanmış, bu da *neticede* anlamıyla kullanılmıştır:

… millet-i İslâmiyeden zuhûra geldiği tahakkuk etmiş ve artık ihtilâf ve nizâmına mahal kalmamıştır (532/21-22).

G.T. … İslam milletinden çıktığını bulmuş ve artık ihtilaf ve kavgaya mahal bırakmamıştır.

2.2.4. Bâdehû (بعده)

Arapça kökenli bir edattır. *Ondan sonra* anlamındadır. Cümle başı edatı olarak kullanılmıştır (Hacıeminoğlu 1992, s.122).

... müvaseletle müddet kalile muhasara ile feth ve bâdehû Karmune nâm şehr-i müstahkimi zabt ... (19/19)

G.T. Bu şehri kısa zamanda kuşatıp fethine nail olduktan sonra Karmune şehri zaptedildi.

İspanya memleketi bâdehû bad eski sâhibleri yedine yanî Hristiyanlara ... (45/16-17)

G.T. İspanya memleketi çok uzun zaman sonra eski sahiplerinin eline yani Hristiyanlara …

... havân-ı ömr şitabân olup bâdehû mütenaim nimet-i rahmet olmuştur (54/4).

G.T. … koymaya çalışmış, daha sonra Allah'ın rahmet ve nimetleriyle mütene'im olmuştur.

müşârun-ileyh bâdehû tamîr bilâd ve memâlik ve küşâd-ı taraf ... (60/4-5)

G.T. … beyan edilmiş, tamir edilip bazı yerleri yenilenmiştir.

Lyon kraliyetini teşkîl ve bâdehû pûr nekîz ve Esteremador memleketlerine sefer ederek ...(74/1-2)

G.T. Lion krallığını teşkil ettikten sonra Portekiz ve Esteramador memleketlerine sefer düzenleyerek …

... kılâ dâhi alınıp bâdehû meşhûr Semûre kalasi muhassıra olunarak ... (93/22)

G.T. … alındıktan sonra meşhur Semure kalesi muhasara olunarak …

... birkaç gün ikâmet ve bâdehû memleketül- garbda kâin mutasarrıf ... (95/17)

G.T. Birkaç gün orada ikamet edip batı rüzgarı esmeye …

... Yusufuŋ kalabend olmasını fermân eyleyip bâdehû müteveffâ pederinden ... (309/23-24)

G.T. Yusuf'un kalebend olmasını ferman etti. Sonra merhum babasından …

... Krâliçe İzabelin orduya gelmesini kendisine işâr ve bâdehû emr-i muhâsaranın ... (342/19)

G.T. Kraliçe İzabel'in orduya gelmesini kendisine bildirdi. Sonra muhasaranın …

... sonra vâroşları ve bâdehû nefs-i şehri muhâfaza için dahi tâkat ... (342/29)

G.T. ... sonra varoşları ve daha sonra da şehirdeki insanları korumak için de insanın gücü …

2.2.5. Belki (بلكه)

Arapça *bel* + Farsça *ki* sözlerinin birleşmesinden oluşan edattır (Oruç 1994, s.75). İhtimal ve tereddüt ifade eder.

... Arabiyyeniŋ mütalâası kifayet etmiyor ki belki elsine Efrenciye üzre bulunan tercümeleriyle tatbîk ve tahkîk kifâyet eylemek lazım ... (7/7-8)

G.T. Arapça kitapların mütalâası yetmemektedir. Belki Avrupa lisanlarında yazılan eserler ile tercümelere başvurup tahkik etmek lazım gelir.

... ve bu vechile din ve millete ve belki bütün cinsini âdeme hidmet mebrura arz eylemiş oldu ... (11/12-13)

G.T. Bu yönüyle din ve millete belki tüm Adem oğullarına hayırlı hizmetlerde bulunmuştur.

... ve itisaf olmayıp belki teshîl-i esbâb feth ve teshîr yâni ileride muhâsarası mutasavver olan ... (23/8-9)

G.T. … ve gaddarlık değil, belki bundan sonraki fetihleri kolaylaştırmaktı. Muhasarası tasavvur edilen …

belki kendisi olduğunu isbât eyledi (24/13-14).

G.T. … kendisi olduğunu ispatlamıştı.

... ve dehşetle hâsıl olamayıp belki hem usûl-i siyâsiyenin ve hem de muâmele-i latîfeninterâzivî himmet-i hükûmette keffe-zîb-i tesâvî ve itidâl olmasindan vücûda geleceği ... (51/13-15)

G.T. … meydana gelmez. Belki ceza usulleriyle, güzel uygulama ve davranışların, hükümetin iyilik terazisinin kefelerine eşit ve dengeli dağılımıyla vücuda gelir.

... istifâde edemediklerinden başka belki Araplarıñ min-cihetin def-i gâile husûsunda anlara iâneleri olmuştur ... (68/8-9)

G.T. Bunun dışında belki Arapların bu taraftan def edilmesi hususunda onlara yardımları olmuştur.

... merkûm ise olacağını tahsîlde izâc ve ısrâr ve belki nâmûs hükûmete dokunur (87/10-11).

G.T. … alacağını tahsilde can sıkıcı olarak ısrar ve belki hükümetin namusuna dokunan hareketlerde bulunduğundan …

... vâkıası mülâhaza olunamamakdan nâşî olmayıp belki Müslümanların pek çâresizlik hâlinde kalmış olmaları ... (156/24-25)

G.T. … düşünülememesinden dolayı değildir. Belki Müslümanların çok çaresiz olduğu bir durumda kalmış olmalarından …

... bu defa Tavâif-i Mülûkün davetiyle gelmeyip belki şimdiye değin mektûm tuttuğu niyetinin zamân-ı icrâsı gelmiş ... (169/29-170/1)

G.T. … bu kez Tavâif-i Mülûk'un davetiyle gelmedi. Belki şimdiye kadar gizlediği niyetin icra zamanı gelmişti.

... Hristiyanlarıŋ taarruzât ve tecâvüzâtından kurtaramadıkdan mâadâ belki başlarına bir zâid-i belâ olmuş olduğundan ... (194/29-195/1)

G.T. Hristiyanların saldırı ve tecavüzlerinden kurtarmanın dışında belki başlarına büyük bir bela olmuş olduklarından …

... İspanyolларıŋ kitâblarından tercüme etmeyip belki müverrihîn-i İslâmiye âsârından dahi cem ve iltifât eylemekle ... (223/18-19)

G.T. … İspanyalıların kitaplarından tercüme etmeyip belki İslam tarihçilerinin eserlerinden de toplamakla …

... Müslümîni hoşça tutarak dağıtmamaya ve belki hâricden dahi muhibb ve taraftar celbetmeye ... (243/19-20)

G.T. … Müslüman sakinleri hoş tutup dağıtmamaya ve belki dışarıdan da yandaş çekmeye …

... rast gelen gaddâr ve belki etfâl kendilerini tahkîr için şamâr urarak ellerinde avuçlarında bulunanı ... (279/18-20)

G.T. … rastgelen gaddar ya da çocuklar kendilerini aşağılamak için şamar vurarak ellerinde avuçlarında bulunanı …

... ve tekâsülünden nâşi olmayıp belki maiyetindeki askerin kılletinden ve üzerine ... (317/22)

G.T. … iş bilmezliğinden dolayı değildi. Belki emrindeki askerin azlığından ve üzerine …

... müteessir olmadıktan fazla belki bu musibet-i mâtem şümûlu rakibinden ... (330/8-9)

G.T. … üzülmediğinden fazla belki yas tutulası bu musibeti rakibinden …

... şân ve şöhret için olmayıp belki bâis-i reşk-i ahlâk olacak sûrette dîn uğûrunda bir hizmet-i fevkalâde ... (334/1-2)

G.T. … şan ve şöhret kazanmak için değildi. Belki ayrılık konusu olacak şekilde din uğrunda yüce bir hizmet …

... akd-i müsâlaha ile avdet etmek sûretinde olmayıp belki kavî olan zaîfi külliyen mahv ve tabâh eylemek niyetine ... (334/25-26)

G.T. … sulh anlaşması imzalayarak dönmek suretinde değildi. Belki güçlü olanın zayıf olanı tamamen mahvetmesi niyetine …

... acz-i hâlden nâşî teslîm olunmayıp belki kraliçe İzabeliŋ kuvve-i hüsn ü cemâline tâb-âver-i mukâvemet olamamıştır ... (249/29-250/1)

G.T. Belki Kraliçe İzabel'in güzel yüzünün kuvvetine karşı koyamamışlardır.

... gasb ve mahvetmek değildir belki bir müddetden beri hükûmet-i İslâmiye hânedânında ... (360/26-27)

G.T. … gasp ve mahvetmek değildir. Belki bir müddetten beri İslam yönetimi hanedanında …

... İtalyanlar olmak lâzım gelmeyip belki Araplar on birinci asra kadar ... (535/28)

G.T. … İtalyanlar olması anlaşılmaz. Belki Araplar 11. yüzyıla kadar …

... şâhâne ve belki dârül-hilâfetül-aliyye kütübhâneleri lâyıkıyla tefahhus olunsa buna dâir ... (537/8)

G.T. … Şahane ve büyük şehirlerin ülkesi ve belki büyük hilafet merkezi kütüphaneleri layıkıyla araştırılsa buna dâir …

2.2.6. Bilakis (بالعكس)

Arapça kökenlidir. "aksine, tersine" anlamı taşımaktadır. Kendinden önce gelen cümleyle kendinden sonra gelen cümleyi birbirine bağlar. Önceki cümle, sonraki cümlenin aksidir:

... bir fehvâyı mesel-i sinmâr mezkûr mâide nizâyı vesîlesiyle bilakis mazhar zel ve ihtikâr oldu (25/10-11).

G.T. … bir buyruk, maide-i süleymani kavgası konusuna atıfla hakaret işitmek ve zelil olmaktı.

... vech-i suhûletle serzde hayr-ı istihsâl olması ve bilakis asâkir-i İslamiye diyâr-ı acenbede bulunarak memleketlerinden celb-i imdâd ve iânat ve istikmâl nekâyıs levâzımat kendilerine müstehil olmagan bulunduğu dahi ... (30/14-16)

G.T. … kolaylıkla meydana getirmeleriyle başarılı olmuşlar; İslam askerleri de bunun tam tersi olarak o anda halifelik makamında oturan Hişâm'ın yabancı diyarlarda bulunmasından dolayı memleketlerinden yardım gelerek eksikliklerin giderilmesi mümkün olmadığından yenilgiye uğramışlardır. "El-harbü sical" mânâsınca bu büyük vuruşmada, İslam askerlerinin önde gelenlerinin silsilesi ayrılarak birkaç fırkaya taksim olmuşlardı.

... edemeyip bir hâlet-i bî-gâne-gi ve muntazır-ı zevâl olduğu hâlde bilakis İspanyollarda din ve mezhep nâm-ı muhtremi alet-i fesâd edilerek bet-perişân selef zamanlarında bile vukû işitilmemiş ... (321/19-21)

G.T. … tedarik edememiştir. Bir çekingenlik ve korku durumunda batışı beklendiği halde tam tersine İspanyollarda din ve mezhebin saygı duyulan namları fesada alet edilerek kullanılmıştır.

2.2.7. Bilhassa (بالخاصه)

Arapça kökenlidir. Cümle başı edatıdır. Eserde *ve bilhassa* kullanımı tespit edilmiştir. *Her şeyden önce* anlamındadır (Oruç 1994, s.104).

işbu vukûât-ı müsteliyeden ve bilhassa eñ soñra herkesiñ manzûr-ı nazar-ı ümîdi olan ... (125/26)

G.T. … ehl-i İslam bu şanssız olaylardan ve bilhassa herkesin beklediği ümid olan …

... kemâl için mebsût ve mebzûl ve bilhassa ilm-i fıkh ve hadîse olan riâyet ve rağbeti fevkal-memûl olmakla ... (213/18-19)

G.T. Lütuf ve himmet tarafı ilim erbabını himaye için sarf edilmişti. Özellikle hadis ve fıkıh ilimlerine olan riayet ve ilgisi umulanın üzerindeydi.

2.2.8. Bile (بيله)

Bu sözcük, Eski Türkçe birle sözcüğüne dayanmaktadır. "Bağlama ve Kuvvetlendirme Edatı bile: 1. Aşama – ET bil- "bilmek" –A zarf fiil biçimi > bile "bilerek, bilip, bilinçli olarak, kasten" 2. Aşama- BT bile "dahi, hatta" kuvvetlendirme edatıdır" (Öner 2018, s.18).

Dahi,hatta, ile, beraber, birlikte anlamında olan bu sözcük, bağlama edatı görevi kazandığında *birliktelik, ile, dahi* anlamı katar:

... hiç istifâde edemediğinden başka ol iklîm cismiŋ ahvâli bile ahalîyi şarkıya ... (6/10-11)

G.T. … hiç istifade edememesinin dışında, o büyük kıtanın ahvali bile şark ahalisi …

... usûl olunmasını ve ekerçe onlara bile bir güne gadr ü zulüm ile töhmeti tahkik eder ise ... (24/5)

G.T. … sorulup araştırılmasını, onların zulüm ve kötülük gördüklerini beyan edip suçu doğruladıkları takdirde cezayı kabul edeceğini söyleyip masum olduğunu belirtmişti.

...İspanyanıŋ bu cihatı harita hatırdan bile çıkmış idi (35/28)

G.T. … o ak milletin isim ve şanını zihnin sayfalarından bile çıkacak şekilde …

... İncil ve Tevrât kitâbları bile lisân-ı Arabîye tercüme kılınmıştı (49/20-21).

G.T. … İncil ve Tevrat bile Arapçaya tercüme edilmişti.

... Kurtubaya gelen tahsîlât-i mîrîye mülkün masârıf-ı zâtiyesine bile kifâyet etmemekte idi (123/20-21).

G.T. … Kurtuba'ya gelen tahsilat, Melik'in şahsi masraflarına bile kifayet etmemekteydi.

... Mutezidin vefâtıyla bile Meymûn bin Zinnûnun lehîb-kânûn-ı hırs ve adâveti kâbil-i sükûn ve tadîl olmadığından ... (146/11-12)

G.T. Mu'tezid'in vefatıyla bile Meymun bin Zunnûn'un düşmanlık ve hırs ateşinin sönmesi ve onarılması mümkün olmadığından …

... ederse etsûn âhâd-ı nâsdan bile bir Müslimin Hristiyana kız vermesi mümteniül ihtimâl iken İbn-i İbâd gibi âkil ve fazîlet-şiâr bir emîr-i nâmdârın devlet-i çend rûze-i dünyâ için bu denâeti irtikâb etmeyeceği ve bil-garez edecek olsa bile icrâsı mümkün olamayacağı ... (172/19-22)

G.T. … etsin- cahil takımından bile bir Müslümanın bir Hıristiyana kız vermesi ihtimal dahilinde bile değilken, İbni Abbâd gibi akıl ve fazilet sahibi şanlı bir emirin birkaç günlük dünya devleti için bu yanlışlığı tercih etmeyeceğini farzedelim. Seçse bile icrasının mümkün olamayacağı …

... canımızı bile hazret-i perverdekâr verdiği gibi yine alır ve bu dünyada ... (173/25)

G.T. Canımızı bile Allah verdiği gibi yine o alır. Bu dünyada …

... Kral Alfonsa bile irsâl eylediği nâmeler mevzûnen tahrîr kılınmış idi lakin malûm olduğu ... (174/13-14)

G.T. Kral Alfons'a bile gönderdiği nâmeler vezinli olarak yazılmıştı. Ancak bilindiği üzere …

... bazen âyine-i baht Murâtıbînde sûr-tûr olsa bile hayli nüfûs zâyi etmiş ... (194/21-22)

G.T. … bazen Murâbıtların baht aynasına yüzünü gösterse bile bir hayli insan zayi etmişlerdi.

... zabt ve teshîr eyledikden sonra Elmeriye [Almeria] yi bile İspanyolların elinden almış ... (205/13)

G.T. … Gırnatayı'da aldıktan sonra Elmeriyye'yi bile İspanyalıların elinden kurtarmıştı.

... Müslümanlarıŋ aleyhine dâir bir vâka ağz rivâyeti olsa bile tafsilâtıyla zikrolunmuş (223/7-8).

G.T. … Müslümanların ise aleyhine bir olay rivayeti olsa bile tafsilatla bahsedilmiştir.

... tedâriki mümkün olmayacağından ve olsa bile bunlar her husûsda Müslümanlarıŋ ... (255/8)

G.T. … tedarikinin mümkün olmayacağından ve olsa bile bunların her konuda Müslümanların …

... Esice şehrinin teshîrinden bile sarf-ı nazarla yalnız İşbiliye [Sevilla] hudûdunu yağma ve gâretle ... (262/13-14)

G.T. Esîce şehrinin ele geçirilmesinden bile vazgeçerek yalnız İşbiliye sınırlarını yağmalamakla yetindi.

... kendi zevcesini zinâ eder iken bile görse yine aleyhinde mahkemeye davâ arz edemez (273/12-13).

G.T. Hatta bu kimse kendi zevcesini zina ederken bile görse yine aleyhinde mahkemeye dava açamazdı.

... kazânçları olan birkaç dinârı bile gâretkerân-ı zulme-i Hristiyân havfından yerler altına saklarlar ... (279/17-18)

G.T. … günlük kazançları olan birkaç dinarı bile zâlim Hıristiyan yağmacıların korkusundan yer altına saklarlar …

... Malaga vâlîsi üzerine sevk olunan askerin idâresi bile onun uhde-i kifâyetine ihâle kılınmış idi (320/15-16).

G.T. Malaka valisi üzerine gönderilen askerlerin idaresi bile onun uhde-i kifâyetine ihale kılınmıştı.

... sefîne ücreti bile alınmayıp fakat her res muhâcir için birer duble resm ... (365/20-21)

G.T. Gemi ücreti bile alınmayacaktır. Fakat her muhacir başı için birer dobla vergi alınacaktır.

... nâm ve şânı suhuf-ı hatırdan bile çıkacak sûrette mazhar-ı haşm ve kîn etmiş (528/15-16).

G.T. … o ak milletin isim ve şanını zihnin sayfalarından bile çıkacak şekilde kine mazhar etmiş …

2.2.9. Binâenaleyh (بناءليه)

Arapça kökenli bir kelimedir. *Bununla beraber, böyle ise de, bundan dolayı* anlamındadır. Cümle başı edatıdır. Ergin (2009, s.356), bu edatı "netice ve izah ifade edenler" olarak arasında değerlendirmiştir. Kendinden önce gelen cümleyi, kendinden sonra gelen cümleye ekleme, açıklama yapma amacıyla bağlar.

... olduğunu itirâf ile davâsından ferâgat eyledi binâenaleyh Abdurrahmânıñ huzûruna geldik de ... (53/27-28)

G.T. … olduğunu itiraf ederek davasından feragat etti. Buna binaen Melik Abdurrahman'ın huzuruna geldiğinde …

... Mısır cânibine ûd ve ricat olundu binâenaleyh Hâcib Ahmed bin Said yirmi biñ süvârî ile Afrikiyeye ... (84/5-6)

G.T. Ayrıca limandaki tüm gemileri de yaktıktan sonra Mısır'a geri dönmüşlerdi. Bundan dolayı hâcib Ahmed bin Sa'd yirmi bin süvariyle Afrikiye'ye…

... kifâyet etmemekde idi binâenaleyh ahâlî üzerine yeniden bir vergi tarhına ve sûret-i tahsîlinde dahi ... (123/20-21)

G.T. … kifayet etmemekteydi. Bundan dolayı halk üzerine yeniden bir vergi konulmasına ve tahsilatta zor kullanılmasına karar verilmişti.

... muâmelât eylemeleri abes il iştigâldir binâenaleyh hazâ bir vakanın hudûsünü ve husûsiyle ... (131/7-8)

G.T. … diye ona tuhaf bakmaları abesle iştigaldir. Bundan dolayı, bir olayın oluşumu ve özellikle de güçlü bir devletin meydana getirilmesine gerek olarak pekçok sebep ve âmil lazım olduğu gibi …

... bizim için zafertâb olmak müşkildir binâenaleyh İbn-i Taşfîne mürâcâattan gayri çâremiz kalmadı demesiyle ... (156/12-13)

G.T. Eğer Alfons'la savaş olursa askerimiz az ve parasız olduğundan bizim için zafer kazanmak zordur. Bundan dolayı İbni Taşfin'e müracaattan başka çaremiz kalmadı." dedi.

mahv ve münderis oldu binâenaleyh Romalılar Kartacanayı tahrîb ile İspanyayı ... (509/15-16)

G.T. … mahvolup gitmişlerdir. Bundan dolayı Romalılar Kartacena'yı tahrip ederek İspanya'yı …

2.2.10. Bit-tabî (بالطبع)

Arapça kökenli bir kelimedir. *Elbet, elbette, tabiatıyla* anlamları taşımaktadır. Kendinden önceki cümleyi onaylama veya pekiştirme yoluyla kendinden sonra gelen cümleye bağlar.

... imtiyâz ve rüchân eylese bit-tabî kâffe-i enâm ona teslim ve itâata ... (40/18)

G.T. … imtiyaz bayrağını kaldırsa, tabii ki tüm halk ona teslim olur ve itaat eder, hâceti olduğunda yardıma kalkışırlardı.

... merhûm Abdurrahmanıŋ emr ve rüyet için bir kâide-i müstakile vaz etmeyerek onu istihlâf etmesi bit-tabî diğer iki karındaşının nazar-ı mehâsidelerini câlib ve Hişâmıŋ serîr-i saltanata kuvvedinde âsâr-ı nifâk ve ihtilâl yer yer serzde-i zuhûr olarak müddet-i medîdeden beri ... (47/20-23)

G.T. …onu halefi tayin etmesi tabii ki diğer iki kardeşin haset gözüyle bakmalarına sebebiyet vermişti. Kardeşleri, Hişâm'ın saltanat koltuğuna oturmasıyla yer yer nifak ve başkaldırılara tevessül ettiler.

... harb ve kitâl sebebiyle iki tarafa dahî bit-tabî futûr gelmiş olduğundan terk-i muhâsamet ve cidâl eylediler (110/2-3).

G.T. … yirmi seneden beri sürekli vuku bulmakta olan harpler sebebiyle iki tarafa da tabii ki bıkkınlık geldiğinden, düşmanlık ve savaşı terk ettiler.

... hiç nardan bir eser görülmemiş olmakla bit-tabî ahâli tarafından meyl-i müstArapı kabûl vet tercîh kılındı ... (167/13-14)

G.T. Çıkarıldığında ateşten hiçbir eser görülmemişti. Tabi ki halk tarafından Meyl-i Müsta'rebi kabul ve tercih edildi.

... buna ise kasabanın vâridât-ı resmiyesi kifâyet etmeyeceğinden bit-tabî evâb-ı reşvû irtikâb ve zulm ve itisâf küşâde ve mültezim olan sefâheti mazlûm sırtından çıkarmak ... (219/29-220/1-2)

G.T. Diğer işlere bakanlar da devlet vekili şubesine müdahale etmeye çalıştıklarından buna da kasabanın resmî gelirleri yeterli gelmeyeceğinden tabii ki rüşvet alıp, adam kayırmaya başladılar. Zulüm kapılarını açmaya sebep olan sefahatı, mazlumun sırtından çıkarmak …

... ahâli-i İslâm kendisinden teneffür ve hasmı olan birâderinin tarafdârları bit-tabî tekessür edip kral ise matlûbu olan mahalleri ele geçirdikten soŋra melikiŋ kaşına gözüne mâil olmadığından ... (224/10-13)

G.T. İslam ahalisi kendisinden nefret ettiğinden kendisine düşman olan kardeşinin taraftarları da doğal olarak çoğaldı. Kral ise istediği mahalleri ele geçirdikten sonra Melik'in kaşına gözüne meyyili olmadığından…

... üç konak mesâfede bulunan Esice memleketleri dahi bit-tabîîye dest-i istilâ-yı düşmana giriftâr olup bundan soŋra asker-i Hristiyân misâl-i Yecûc ve Mecûc mamûriyette nazîri olmayan ... (239/21-23)

G.T. … üç konak mesafede bulunan Esice memleketleri de doğal olrak istilacıların eline geçmişti. Bundan sonra Hristiyan askerleri yecüc ve mecüc misali verimlilikte…

2.2.11. Bunuŋla beraber (بونكله برابر)

GTS'de zarf olarak nitelendirilen bu kelime grubu, kendinden önceki ve sonraki cümleyi birbirine bağladığı durumda bağlama edatı olarak görev alır. İlk cümle sonraki cümlenin aksidir. *Buna mukabil, böyle olduğu halde* anlamları taşımaktadır:

... bulunmasını teyîd-i müddeâ eder bunuŋla beraber zikrolunan efsâneyi nâmeniŋ ... (319/1)

G.T. … bulunması iddiayı teyid eder. Bununla beraber zikredilen efsanenamenin …

... tevârüs bunlardan olur ve bunuŋla beraber öteden beri âdât-ı meriyye-i Araptan ... (492/20)

G.T. … veraset yoluyla bunlardan olurdu. Bununla beraber, öteden beri Arapların …

... harbiye ve idâre-i askeriyede fâik oldular bunuŋla beraber hüsn-i terbiye ve edeb ... (493/4)

G.T. … harp ilimleri ve askeri idarede üstün oldular. Bununla beraber güzel terbiye ve edeple …

2.2.12. Çünkü (چونکه)

Farsça kökenli sözcük, cümleye *zira, nitekim, -dığı için, fakat* anlamları katar (Hacıemioğlu 1992, s.144). Kendinden önce gelen cümleyi, sebep belirterek kendinden sonraki cümleye bağlar.

... cilvekar olmamış ve bunuŋ sebebi dahi çünkü İspanyada Hristiyanlarıŋ lehibnâr taassublarından halis olmuş ... (6/22-23)

G.T. … çekici olmamıştır. Çünkü İspanya'da Hıristiyanların taassup ateşlerinden kurtulan ...

... dâire-i mahremiyetine dâhil olup çünkü melik-i müşârün-ileyh zâten dahi ol cânibe asker göndermek üzre Tuncada bazı sefâyin inşâ ettirmiş olduğundan İbn-i Kasinin tahrîzât-ı vâkıası bu maksadın vücûd bulmasını bir kat dahi teyîd eylemekle ... (203/26-29)

G.T. … beyan ederek mahremiyetine dahil oldu. Çünkü Melik Abdülmü'min zaten o tarafa asker göndermek maksadıyla Tanca'da gemiler yaptırmıştı. İbni Kasî'nin onu tahrik etmesi bu maksadın meydana gelmesine bir kat daha destek oldu.

... müstesnâ olamayıp ve çünkü akvâm ve haşiye birbirlerini velî ve tâkib ile geldiklerinden İspanyanıŋ kıtâyı cenûbiyesinde bulunan Vandal kavmi tahammül edemeyip Sebte boğazından bilmürûr Afrikiyeye yayıldılar ise de ... (12/8-11)

G.T. … benzeyen ve kuzey istikametinde Hazar denizi yakınlarından zuhur eden korku salan kavimler tarafından istila edilerek helak olmuştu. Bu içlere korku salan kavimler birbirlerini takip ederek geliyorlardı. İspanya'nın güneyinde bulunan Vandal kavmi bu duruma tahammül edemeyip Sebte Boğazı'ndan geçmek suretiyle Afrikiye topraklarına yayıldıysa da …

... mahremiyetine dâhil oldu çünkü İspanya memâlikinin Şâma badiyeti cihetiyle nüfûz-ı halîfe ile emr-i idâresi deşvâr ve şark cânibinin dahi şu âvende gûnâ gûn karışıklığı İspanyada hükûmet-i İslâmiyenin bilâhare indirâsina sebeb olabileceği âşikâr olup ... (40/10-13)

G.T. Çünkü İspanya memleketinin Şam'a uzaklığı cihetiyle halifenin nüfuzuyla emr-ü idaresi zordu. Doğu tarafında şu anda böyle bir karışıklık olmasının, sonunda İspanya'daki İslam yönetiminin yıkılmasına sebep olabileceği aşikârdı.

... celb-i kulûbüne ihtimâm ile çünkü emniyet-i hükûmet onların memnûniyet ve emniyetleri ve tehlike ve hatır dahi onların nefret ve vahşiyetleri ile hâsıl olduğu bedîhîdir (47/1-3).

G.T. Tebaya özen göster, çünkü hükümetin emniyeti onların memnuniyetleri ve güvenlerine bağlıdır. Bunun tam tersi olarak, tehlikelerin de onların nefret ve güvensizliğinden doğduğu açık bir göstergedir.

... mecbûr oldu çünkü Fransa kralı el altından her tarafa câsûs ve memûrlar irsâliye Tuleytula ve Merda şehirlerinde vesâir mahallerde bulunan müstaribleri tahrîk ve iğvâ eyledikten başka zâten ahâlî-i müselleme dâhi ... (55/25-28)

G.T. … Fransa kralı el altından her tarafa casuslar göndererek Tuleytula ve Merda şehirlerinde ve diğer yerlerde bulunan Araplaşmış olan toplulukları tahrik etmişti. Bundan başka, zaten Müslüman…

... keşfeylemesi üzerine çünkü Muhammediŋ esnâ-yı tahsîlinde bâzı köhne ve ehl-i tencîm tarafından vukû bulan ihbârât-ı gaybiyeye mebnî halk-ı Mağribde yeŋiden bir devlet zuhûruna muntazır bulunduğundan nâsin işbu zam ve itikâdını kendisiniŋ husûl-i emeline bir tarîk-i suhûlet görerek ... (186/12-15)

G.T. Çünkü Muhammed'in tahsil esnasında bazı kâhinler ve müneccimler tarafından meydana gelen ileriye yönelik haberlerinden dolayı Mağrib halkı yeniden bir devlet oluşmasını bekliyorlardı. Halkın bu inanışını kendi emelinin gerçekleşmesine kolay bir yol görerek…

... bu hesâpta mübâlağa ihtimâli var ise de çünkü muharebeye bede olunmazdan evvelce zikrolunan krallar ordularında her kim bir Müslümanı esir olarak sağ tutar ise cezâ-yı idâm ile mücâzât olunacağını ilân eylemiş olduklarına ... (217/28-218/1-2)

G.T. Bu hesapta mübâlâğa ihtimali varsa da muharebeye başlanmadan önce krallar ordularında her kim bir Müslümanı esir olarak sağ yakalarsa idam cezasıyla cezalandırılacağını ilân etmiş olduklarından….

... müşâhede olunup çünkü İbn-i Ahmer her ne kadar Ferdinandonuŋ hükmen taht-ı tebiyete girmiş ise de ... (247/1-2)

G.T. Gerçekten bu mülâhazanın güzelliği sonradan görüldü. Çünkü İbni Ahmer her ne kadar Ferdinando'nun tabiiyet hükmü altına girmişse de…

... gurûr-ı uslûb-ı sebep olup çünkü ol zamanlarıŋ usûlü üzre mülûk-i muhâsama birbirine nâmeler ve sefîrler irsâliyle mübâhât ve müfâheret ettiklerinden bir defa kral-ı mumâ-ileyh bir sefîr-i mahsûs ile bazı tehdîdâtı mutazammın sultân-ı mumâ-ileyhe bir nâme göndermiş idi ki meâli budur ... (209/17-20)

G.T. … Kral Alfons'un Sultan Yakub'a gönderdiği gururlu tarzda yazılmış bir mektup sebep oldu. Çünkü o zamanların tarzına göre düşman melikler birbirine mektuplar ve sefirler göndererek kendini övüp muhatabını aşağılayıcı ifadeler kullanırlardı. Bir defasında Kral Alfons özel bir elçiyle tehditler içeren bir mektubu Yakub'a göndermişdi ki meali budur …

... Don Sanşoyu dahi esir eyledi çünkü piskopos-ı mumâileyh asâkir-i İslâmiyeniŋ ber-minvâl-i muharrer Cehn taraflarına dehşet-bahş nüzûl oldukları haberini aldıkta ... (263/5-7)

G.T. … Don Sanşo'yu da esir etti. Çünkü episkopos İslam askerlerinin Cehn taraflarına dehşet verici bir şekilde geldikleri haberini aldığında…

... sezâvar hayret ve îtibârdır çünkü İspanya kıtâsınıŋ şimâl-i garb tarafınıŋ nihâyetinde olup sâhil bahra kadar mümted olan Asturiş ve Cıllikiye yânî Avusturya ve Galiçya memleketleri alan Rum ilide vâkî Karatag gibi gâyet Sırb ve cibâl-i kesîre ile mahfûz ve mihât olduğundan ehl-i İslâmıŋ zîra hükûmetine dahâlet etmeyenler oralara firâr edip ... (35/21-25)

G.T. Ancak Asturiş memleketi giderek İslam yönetimine yük olarak bilahare çöküşüne sebep olması hayrete şayandır. Çünkü İspanya kıtasının kuzeybatı tarafının en ucunda deniz kıyılarına kadar uzayan Asturiş ve Cıllikiye, Avusturya ve Galiçya memleketleri şimdi Rumeli'de olan Karadağ gibi gayet sarp pekçok dağ ile çevrili olduğundan Ehl-i İslam'ın yönetimi altına girmeyenler oralara firar edip sığınmışlardı.

... ittilâ-yı şân ve şevketine bâdî olmuştur çünkü bu târîhden iki yüz sene mukaddim birinci Abdurrahman kurtubede devlet-i Emeviyyeyi tesîs eylediği esnâda damad sâhib-i emcâd hazret-i risâlet-penâhî cenâb-ı alî el murtezâ kerîmullah teâlâ veche hazretleriniñ evlâdından şeyh İdris Hicâz taraflarında ... (74/28-29-75/1-2)

G.T. … bu da bir kat daha şan ve büyüklüğünün artmasına sebep olmuştur. Çünkü bu tarihten iki yüz sene önce I. Abdurrahman Kurtuba'da Emevi devletini kurduğu sırada, şeref sahibi hazreti risalet penahi cenap Ali El-Murteza kerremallahü teala vecheh hazretlerinin evladından Şeyh İdris, Hicaz taraflarında…

... askerini dahi ol tarafa celp ve davet eyledi çünkü Hristiyanlar Muhammed bin Abdülcabbâr mütegallibin zamânından beri kendilerine gereği gibi takviyet vermiş ve hatta Müslümanlarıŋ ittifâksızlığından ve bütün memleketlerin hâl-i ihtilâlde olarak bu cihetle cism-i devletin azâsı müteferrik bulunduğundan istifâde ile bu fırsatı ganîmet bilerek kendi memleketleriniŋ tevsîine akd-i ittifâk etmiş olduklarından ... (126/10-14)

G.T. … askerini de o tarafa çağırmıştı. Çünkü Hristiyanlar Muhammed bin Abdülcabbar Mütegallib'in zamanından beri kendilerini gereği gibi kuvvetlendirmişlerdi. Hatta Müslümanların ittifaksızlığından ve bütün memleketlerin karışıklık içinde olmasından ve devlet yönetiminin azalarının ayrılmalarından istifade ile fırsatı ganimet bilerek kendi memleketlerini genişletmeye ittifak akdettiklerinden…

... istimâ ederek can verdi çünkü kral mumâileyhiŋ umûr-ı diniyede olan taassup ve şiddeti zâna ifrât üzre iken yaşını aldıkca daha ziyâdeleşmekle ve bir de ol asırda papa mesnedinde fermâ-nefer-mâ olan Dördüncü Kalman Belensiye [Valansiya] Başpiskoposunu vâsıtasıyla ... (258/13-16)

G.T. … Müdeccerler'in silah ve mızrak çatırtılarını duyarak can verdi. Çünkü Kral Cekom'un din işlerindeki taassup ve şiddeti zaten ifrat üzereyken yaşını aldıkça daha da artmıştı. Bir de önceki asırda papa payesiyle ferman buyuran dördüncü Galman'ın, Belensiye'ye başpiskopos vasıtasıyla ilettiği…

... bî-esâs olduğunda şüphe yoktur çünkü bunun vücudu olsa vekâyi-i azîmeden olmakla Bağdadda zuhûra gelen Bermekki kıssası gibi her tarihte zikrolunması icâb eder iken hiç birinde buna dâir şey yazılmadığı hâlde ... (318/24-26)

G.T. … Elhamra'da hapsedilmelerinden kaynaklanan yanlış ve gerçek dışı bir efsane olduğunda şüphe yoktur. Çünkü bunun varlığı olsa büyük bir olay olurdu. Bağdad'da ortaya çıkan büyük vak'alardan biri olan Bermeki kıssası gibi her tarihte bahsedilmesi gerekirken hiç birinde buna dair bir şey yazılmadığı halde…

... ad hâline mübaşerat olunup çünkü ehl-i İslam Tuleytulayı merkez ad eylediklerinden onda cem olup esbâb-ı feth ve cihâdî tezkir ve tehiyye ettikten soŋra Târık Tâce nehriniŋ menbalarına kadar nice cibâl-ı şâhikadan marûr eyle (22/26-28).

G.T. Bundan sonra kuzeyde bulunan memleketlerin İslam muhafazasına dahil edilmesine çalışıldı. Çünkü ehl-i İslam Tuleytula'yı merkez olarak kabul ederek orada

toplandılar. Fetih ve cihad için gerekenleri hazırladıktan sonra Tarık, Tace nehrinin kaynaklarına kadar pek çok yüksek dağları aşarak Eber nehri kıyısına çadır kurdu.

... fitneniŋ öŋü alınamayıp çünkü Kayruvân vâlisinin hezimetinden sonra mânend-i cerâd-ı münteşir her tarafa yayılmış olan asâkir-i münhezime Abdülgâfur el Meknezi sevk ve idâresiyle Afrikiyeden imdâdlarına gelen cünûd-ı Berberiye ile kesb-i miknet ve iktidâr eylediklerinden her nasılsa İşbiliye beldesini zabt edip ... (43/8-12)

G.T. Fakat bu şekilde kargaşa ve fitne gailesinin önü alınamadı. Çünkü Kayruvan valisinin hezimetinden sonra yağmacı çekirgeler gibi her tarafa yayılmış olan yenilgiye uğramış askerler, Abdülgafur el-Meknezi'nin sevk ve idaresiyle Afrikiye'den yardımlarına gelen Berberî ordusuyla kuvvet kazandıklarından her nasılsa İşbiliye beldesini zaptedip yağma ve tahrib etmeye giriştiler.

2.2.13. Dahi (دخی)

tak- fiil kökünün zarf-fiille çekimlenmesiyle oluşmuştur. Hem kuvvetlendirme hem de bağlama edatıdır (Oruç 1994, s.161). *Ve, henüz, artık* anlamlarıyla kendinden önceki ve sonraki yargıları birbirine bağlar:

... devletler yine mütedâir dahi Gırnatalı Abdülhâtemiŋ telifatı misilli tevârihinden birazı birer tırrık ile Avrupalılarıŋ ellerine geçerek bâzıları lisanlarına tercüme edilmekle ve bunların içinden dahi şark taraflarına gelmiş ... (7/2-5)

G.T. … devletlerine mütedair de Gırnatalı Abdülhâtem'in telifatı gibi tarihlerden bir kısmı, bir şekilde Avrupalıların ellerine geçerek bazılarını lisanlarına tercüme etmişlerdir. Bunların içinden de şark taraflarına gelmiş eserler pek azdır.

... izmihlâl etmesi için dahi zâten ve zamânen ve dâhilen ve hâricen türlü türlü vesâil ve istidâdât bulunmak icâb ederek ... (131/11-12)

G.T. …devrilme ve yok oluşa meyletmesi için de zamanen, dahilen ve haricen türlü türlü vesile ve istidatlarının olması icab eder.

... ve bu hâl dahi memdûhün neseb velahvâl bir hâkim-i müstakilin vücûduna muhtâc bulunduğuna binâen evsâf-ı mezkûre ile muttasıf bir zâtın intihâb ve nasbı mâddesi dahi mecmayı mezkûrda ... (40/14-16)

G.T. … ve bu halin de övülmüş nesepten bağımsız bir hâkime muhtaç olduğuna binaen, zikredilen vasıfları taşıyan bir zâtın seçilip atanması maddesi dahi toplanan kişilerce ...

... ve diğer fırkası dahi Navarra kralı maiyetinde ve beri tarafta Yusufuŋ ordusu dahi ikiye münkasem olup Murâbitîn süvârisinden ibâret olan kısmı Davud bin Ayşeniŋ ve Gırnata ve Belensiye [Valansiya] ve El-Garb ile Batleyosdan gelen asâkirden mürekkeb olan diğer kısmı dahi Muhammed bin İbâdın zeyr-i hükmünde bulunmuş ... (161/8-11)

G.T. Diğer fırkası da iki kısıma ayrılmıştı. Murâbıtların süvariden ibaret olan kısmı Davud bin Ayşe'nin, Gırnata, Belensiye ve Elgarb'la Batalyevs'den gelen askerlerden oluşan diğer kısmı da Muhammed bin Abbâd'ın yönetimindeydi.

... Muhammed Ebû Cafer dahi Mursiye Melîki ünvânıyla yalnız el-Ricka mahallesinde bir müddet oturup onun vefâtından sonra oğlu İbrahim Ebû Yakûb el-Ricka Melîki ünvânıyla iktifâ eyledi ve o dahi vefât ettikde yerine kimse melik olmayıp ... (258/4-7)

G.T. Muhammed Ebu Cafer de Mursiye Meliki ünvanıyla El-Recga mahallesinde bir müddet oturdu. Onun vefatından sonra oğlu İbrahim Ebu Yakup, El-Recga Meliki ünvanıyla iktifa etti. O da vefat ettikten sonra yerine kimse melik olmadı.

2.2.14. Daha (دها)

Gülensoy, daha ve dahi için farklı anlamları olsa da aynı etimolojik tahlili vermiştir: *tak-ı* (2007, s.260-261). Metin içerisinde bir kez kullanıma rastlanılmıştır. Kendinden önceki cümleyi, *ayrıca* anlamı katarak kendinden sonraki cümleye bağlar.

... muhâfazalarına teslîm kılınmış ve daha bunuŋ gibi nice tedbîrsiz ve yolsuz şeyler ile ... (132/9)

G.T. … memleketin huzuru onların muhafazasına teslim edilmişti. Daha bunun gibi nice tedbirsiz ve yolsuz işlerle memleketin düzeni bozulmuştu.

2.2.15. Doğrusu (طوغريسى)

Bu eser için *ve doğrusu* kullanımı yaygındır. *Hakçası, gerçekten* anlamları taşıyan bu sözcük, cümle başı edatıdır (Hacıeminoğlu 1992:141). Tekid ve açıklama bildiren bir edattır (Oruç 1994, s.213).

... zamân-ı zevâlini tebîde muvaffak olmuş ve doğrusu böyle bir vakitte kendisinden zuhûra gelen.. (137/13-14)

G.T. … hiç olmazsa yok oluş zamanını uzaklaştırmaya muvaffak olmuştur. Doğrusu böyle bir vakitte kendisinden zuhûra gelen…

... insan idâdında bulunmamaklığım lâzım gelir ve doğrusu ben insanlığımı dünyâ ve mâfîhâya değişmem ... (341/29-342/1)

G.T. … satacak olursam insan olmamam gerekir ve doğrusu ben insanlığımı dünyaya değişmem …

2.2.16. Eğer (اگر)

Farsça kökenlidir. Ş*ayet, yâhut* anlamında kullanılarak kendinden sonraki cümleyi şart yoluyla, kendinden önceki cümleye bağlar.

... ihrak edip askerine hitaben işte eğer sabır ü sebât ederseŋiz muzaffer olup Endülüsü feth ederiz ... (15/10-11)

G.T. … hemen sahilde olan gemilerini yakarak, askerine "Eğer sabır ve sebat ederseniz muzaffer olarak Endülüs'ü fethedersiniz.

... saklanmış olduğuna nazaran eğer bütün âlem Müslümân olsaydı âlemi dalalet-i istiyâp eyleyeceği ... (31/20-21)

G.T. … saklanmış olduğu halde, tüm âlem Müslüman olsaydı âlemi dalâlet saracağı fikirlerinin …

... Lyon kralına gidip eğer kendisine askerle iâne iller ve bu vesîle ile hasımlarına muzaffer olur ise her hükmüne ... (74/4-5)

G.T. … Lion kralına gidip kendisine asker bakımından yardım yapıp bu vesileyle de düşmanlarına muzaffer olursa her hükmüne boyun eğeceğini ve tabiiyetini kabul ederek haraç vereceğini ifâde etmişti.

... Mervana eğer himmet edip Süleymanın yedinden ahâlîyi halâs eyleyebilir ise ... (113/18-19)

G.T. … Mervan'a eğer yardım edip Süleyman'ın elinden ahaliyi kurtarabilir ise saltanat ve taca nail olacağını vaad etmişler ise de bu niyet ve hareketleri bir şekilde meydana çıkmıştı.

... icrâ eylediği muâmeleye nazar ile eğer saña emniyet ve intikâm lâzım ise bu husûsda ... (115/28)

G.T. … Hişam'ın icra ettiği muameleyi görmekle eğer sana emniyet ve intikam lazım ise bu husus da Süleyman senin refikindir." yazıyor ve bu cümlelerle son buluyordu.

... altı aded kale arz etmekte olduğundan eğer kendisi altı aded kale daha ilave eder ise taraf-ı usâtta bulunmaktan ... (116/6-7)

G.T. … altı tane kale arzetmekte olduğundan, eğer kendi altı adede daha kale ilave eder ise isyancılar tarafında bulunmaktansa halife tarafında bulunmayı tercih edeceğini beyan etmişti.

... Hristiyan hizmetçi kullanamayıp eğer bu karara muhâlif hareket eden olur ise emlâkı müsâdere ve kendisi ... (300/25-26)

G.T. Hristiyan hizmetçi kullanamayacaklarını, eğer bu karara muhalif hareket eden olursa mülkü müsadere edilip kendisinin de …

... kabul ve iskân etmemeleri tenbih olunup eğer muhâlefet ederler ise beş bin ve ikinci defasında yüz bin merâvid ... (301/23-25)

G.T. … kabul edip yerleştirmemelerinin tenbih edilmesi, muhalefet ederlerse beş bin ve ikinci defasında yüz bin meravid …

... ve bu hâle nazar oldukta eğer bu zevât âlî himem daha kâbil ve müsâid bir zamanda ve vâsi ve emîn bir iklîmde gelmiş olsalar ... (307/28-29)

G.T. Bu duruma bakıldığında bu yüksek himmet sahibi zatlar daha mümkün ve müsait bir zamanda rahat ve emin bırakılmış olsalar …

... birâderi vâkıf olmuş ise affettirmek ve eğer bî-haber ise resm-i âdeti icrâ eylemek üzre Kıştaleye azîmet eyledikte ... (143/7-8)

G.T. … biraderi duymuş ise affettirmek, eğer habersizse hatrını sormak üzere Kaştale'ye gitti.

... derhâl bir yana firâr etmek ve <u>eğer</u> firâra imkân yok ise li-eclil-ihtirâm hemân diz üstüne çökmek ... (301/3-4)

G.T. … derhal bir yana kaçması, kaçmaya imkan yoksa saygılı olmak için diz üstüne çökmesi …

2.2.17. Eğerçi (اگرچه)

Farsça kökenli bir edattır. Şart ifade eder ya da şartı kuvvetlendirir (Ergin 2009:355). *Gerçi, fakat, ancak, şayet* anlamları taşımaktadır.

... ber-minvâl-i muharrer <u>eğerçi</u> gâsb-ı taht ve ünvân oldu ise dahi ... (315/23)

G.T. … onun istediğini seçerek tahtı gaspetmek emelinde olduklarından …

... muzafferiyet-i mezkûreden <u>eğerçi</u> sâde dilân-ı ahâli sürûr û şâdımânı ile şenlikler ve donanmalar tertib eylediler ise de ... (325/5-6)

G.T. Bu muzafferiyetten dolayı saf gönüllü halk sevinç ve mutlulukla şenlikler ve donanmalar tertip ettilerse de …

... tahmîn olunabilir <u>eğerçi</u> bedihe-i nazarda bundan mübâlağa olmak ihtimâli hâtıra gelir ise de ... (498/28-29)

G.T. … tahmin olunabilir. Eğer bunda mübalağa olduğu ihtimali hatıra gelecek olursa …

... seyr-i sefâin müteazzirdir intiha <u>eğerçi</u> Eflatunuŋ bu kavli rivâyât-ı kadîme üzerine mebni olup ... (508/21-22)

G.T. Eğer Eflatun'un bu sözleri eski rivayetler üzerine dayanarak …,

2.2.18. Fakat (فقط)

Arapça kökenli bir edattır. Kendinden önceki cümleyi tezatlık yoluyla kendinden sonra gelen cümleye bağlar (Oruç 1994, s.249). Cümle başı edatı olarak da kulanılır. *İlle de, daha çok, sadece, lakin, ancak, ne var ki* anlamlarını içerir.

... bir mânidir <u>fakat</u> gerek Endülüs ve gerek Avrupa mercilerinden meseliŋ bitarafâne ... (7/16-17)

G.T. … bir mânidir. Fakat gerek Endülüs ve gerekse Avrupa tarihçilerinden meseleyi tarafsızca …

... bu şeyleri kabûl etmem fakat sizlere emir ve tembîhim odur ki içinizden baŋa ... (176/22-23)

G.T. … bunları kabul etmem. Fakat sizlere emrim ve tembihim odur ki, içinizden bana …

... mazhar-ı hüsn-i kabûl-i âlem oldu fakat melik-i nevcihânın birâderzâdesi yanî müteveffâ Yusufuŋ diğer oğlu olup ... (181/12-13)

G.T. … güzel yönleri nedeniyle âlimlerin sevgisine mazhar olmuştu. Fakat yeni Melik'in kardeşinin oğlu yani merhum Yusuf'un diğer oğlu olan …

... mecbûr oldu fakat bir müddet sonra tekrâr cibâl-i mezkûreden nüzûl ile ... (198/12)

G.T. … mecbur oldu. Bir müddet sonra aklı karışıp muhasara ve baskının acı tadına vardıktan sonra …

... halâs ve iştirâ eyledi fakat Cebel-i Târıkın ol vechile yed-i adâya geçmesi ... (270/10)

G.T. Fakat Cebel-i Tarık'ın bu şekilde düşman eline geçmesi …

... mahkemeye davâ arz edemez ve fakat bu esnâda devlete bir büyük hizmeti vâkı olur ise ... (273/13-14)

G.T. … mahkemeye dava açamazdı. Ancak bu esnada devlete büyük bir hizmeti olursa …

... kendimi halâs etmek yolunu bilirim fakat bunca ümmet-i Muhammediyeye acırım dedikte ... (384/11)

G.T. … nefsimi kurtarmanın yolunu bulurum. Fakat bunca ümmet-i Muhammediyeye acırım." dediğinde …

... ve kendi hakimleriyle reviyet deva kılınmak ve fakat içlerinden tavan kabul îmân edenler ... (19/4)

G.T. … kendi hâkimleri tarafından yargılanacakları, ancak içlerinden iman edenlere …

... münhezim ve perîşân olmuşlar ise de fakat askeriniŋ saff-ı evvelinde muhârebe etmekte olan ... (121/21-22)

G.T. … hezimete uğrayıp perişan olmamışlarsa da, askerinin ön saflarında savaşmakta olan …

... Beytüz-Zehrâya gitmesi için ricâ olunmuş ise de râzı olmayıp fakat dört yüz yirmi iki senesinde bazı eyâletlerden ... (128/7-8)

G.T. … Beyt'üz Zehra'ya gitmesi için rica olunmuşsa da razı olmamıştı. Fakat 422 senesinde bazı eyaletlerden …

... Yahûdî ise iâde olunmayıp fakat altı merâvîd-bahâ takdîr ve sâhibine ...(275/10)

G.T. … Yahudi ise yardım edilmeyip altı meravid kıymet biçilip sahibine …

... kendileri tarafından tesviye olunmak üzre fakat kendileriniŋ Ahmed Selim üzerine edilecek hücûmdan ... (343/9-10)

G.T. … kendilerinin karşılayacağını, fakat kendilerinin Ahmet Selim üzerine yapılacak saldırıdan …

... ne şekil ve sûrette olduğu malûm olmayıp fakat zikrolunan tarihlerden sonraki muhârebelerde âdetâ top ve tüfenk kullandıkları ... (535/11-13)

G.T. … ne şekil ve görünüşte olduğu bilinmemektedir. Fakat zikredilen tarihlerden sonraki muharebelerde âdet üzere top ve tüfek kullandıkları …

Endülüse vürûd edip fakat bu defa Tavâif-i Mülûkiŋ davetiyle gelmeyip belki şimdiye değin ... (169/28-29)

G.T. … Endülüs'e üçüncü defa geldi. Fakat bu kez Tavâif-i Mülûk'un davetiyle gelmedi.

... müşâvere ve müzâkere murâd edip fakat bunların kesretinden nâşi bir meclisde cümlesiniŋ cemi mümkün ... (211/3-4)

G.T. … tertip ve idaresini görüştü. Fakat bunların çokluğundan dolayı bir mecliste hepsinin toplanması mümkün olmadığından …

... olan adânın adedi bine müntehî olarak taraf-ı İslâmiyândan fakat otuz nefer nâil-i mertebe-i şahâdet olmuş ve bu seferde asâkir-i Afrikiye ... (262/17-18)

G.T. … bu savaşta intikam kılıçlarına uğrayan düşmanın adedi bine ulaştı. Fakat Müslümanlardan otuz kişi şehadet mertebesine nail olmuştur. Bu seferde Afrikiye askeri …

... sebt ve beyân olup fakat içlerinden Gırnata mülkünüŋ ... (267/6)

G.T. … kaydedilmiştir. Fakat içlerinden Gırnata melikinin kitabet hizmetinde bulunan …

... asker sevk edip fakat derûn-ı şehirde bulunan asâkir-i müstahfazanın şiddet-i mukâvemetleri cihetiyle ... (269/12-13)

G.T. … asker gönderdi. Fakat şehrin içinde bulunan muhafız askerlerin şiddetli direnişleri nedeniyle …

... Abdülmâlik Kaştale hudûdunu yağmaya başlayıp fakat Kral Alfons dahi gâfil bulunmamakla Abdülmâlikiŋ karşısına bir mikdâr asker ... (287/6-8)

G.T. Abdülmâlik, Kaştale hududunda yağma yapmaya başladı. Fakat Kral Alfons da gafil değildi. Abdülmâlik'in karşısına bir miktar asker gönderdi.

2.2.19. Galiba (غالبا)

Arapça kökenli, *her halde, zannedersem* anlamlarında olan bu sözcük, yargı cümlesinden sonra gelerek kendinden sonraki cümleye tahmin anlamı katar. Eser içerisinde bir kullanımına rastlanmıştır:

... şu oyunu bitirelim galiba ben mağlûb olacağım deyip bî-pervâ tekrâr oyuna ... (310/16)

G.T. … "Hele gel şu oyunu bitirelim. Galiba ben mağlup olacağım" deyip pervasızca tekrar oyuna başladı.

2.2.20. Güya (گویا)

Farsça kökenli bu kelime, *sanki, adeta, sözde* anlamındadır. Başına geldiği cümleyi, önceki cümleye izah yoluyla bağlar (Oruç 1994, s.290).

... bedihet görüldükte güya kâffe nev beşir berabere gelip cümle kudret var fetllerini onuŋ azimet ve ziynet ve metanetine sarf eylemişler zannolunur (19/25-26).

G.T. Şehrin Müstahkem bir kale olduğunu görünce, "Sanki insan oğullarının hepsinin biraraya gelip tüm güç ve marifetlerini onun büyük ve süslü yapımı için sarfettiği sanılır.

... ve üç yüz altmış ayaklı olup güya hazret-i Süleymân zamanından beri kalmış ... (21/9-10)

G.T. … ve üç yüz altmış ayaklıydı. Güya Hz. Süleyman zamanından kalan …

2.2.21. Hâlbuki (حالبوكه)

Arapça *hâl* + Türkçe *bu* + Farsça *ki* birleşimiyle oluşan bir edattır. Mana ve netice bakımından birbirine zıt iki cümleyi bağlayan, cümle başı ve bağlama edatıdır (Hacıeminoğlu 1992, s.154). *Buna mukabil, buna rağmen, gerçi* anlamlarına karşılık gelen bu sözcük, kendinden sonra gelen cümleye izah yapar.

... şuhûr ve eyyâm oldu hâlbuki eyâlet vâlileri menâfi-i zâtiyelerini istihsâl ve belki giderek esbâb-ı istiklâliyeti ... (123/15-16)

G.T. … imar edip süslemekle günlerini geçirdi. Halbuki eyalet valileri şahsi menfaatler elde etmek ve belki giderek bağımsızlığa …

... ibâdet ederler bulurlar idi hâlbuki Araplar İspanyayı fethettiklerinde ... (279/21-22)

G.T. … ibadet ederler, bulurdu. Halbuki Araplar İspanya'yı fethettiklerinde …

... muhâsaraya devâm olundu hâlbuki Kaştale memâliki şimdiye kadar birbiri üzerine verdiği vergilerden bitâb olup ... (293/16-17)

G.T. Zarureten kuşatmaya devam ettiler. Halbuki Kaştale memleketleri şimdiye kadar birbiri üzerine verdikleri vergilerden yorgun düşmüştü.

... bir mahalde yetişip hâlbuki Süleymanıŋ askeri yorgunluğunu almış olduğundan vukû bulan ... (114/10-11)

G.T. … bir yerde ona yetişti. Halbuki Süleyman'ın askeri dinlenmiş olduğundan meydana gelen …

... mezkûru imâr eyleyip hâlbuki mahall-i mezkûr Lyon idâresi dâhilinde bulunduğu cihetle ... (136/12-13)

G.T. Bunu uğur sayarak bu mabedi imar ettirdi. Halbuki bu yerler Lion idaresi dahilinde bulunuyordu.

... papaz patrik nasbolunup hâlbuki şehriŋ hîn-i teslîminde berri muktezâ-yı mukâvele-i imtiyâz ehl-i İslâm yedinde kalan ... (166/2-3)

G.T. … papazı patrik olarak atadı. Halbuki şehrin teslim edilmesinde bir imtiyaz sözleşmesi gereğince Müslümanların elinde kalan …

... tahsîl-i ulûm eyleyip hâlbuki ulemâ-yı Mağrib Maturîdî mesleği üzerine âyet ve hâdisde müteşâbihâtı ... (186/19-20)

G.T. … ilim tahsil etti. Halbuki Mağrib uleması Matüridiyye yolu üzere ayet ve hadislerde müteşabihleri …

... istirdâd olunması halkça arzu olunup hâlbuki Gırnata idâresinde muhtâç tanzîm ve ıslâh bir netîce umûr-ı muhtelle bulunarak ... (282/9-10)

G.T. … istifade edilerek bazı yerlerin geri alınması halk tarafından arzu edildi. Halbuki Gırnata idaresinde ıslah ve tanzime muhtaç pekçok iş bulunuyordu.

... bazı şikâyât vukû bulup hâlbuki her ne sebebe mebnî ise Leonoruŋ merkûm Gonzaloya öteden beri ... (289/1-2)

G.T. … bazı şikâyetler oldu. Halbuki her ne sebepten dolayı ise Leonor'un Gonzalo'ya öteden beri …

... ve mürtesim olarak gönderip hâlbuki Endülüste lisân-ı Yunânîye âşinâ kimse bulunmadığından ... (517/3-4)

G.T. … tasvir edilmiş olarak gönderdi. Halbuki Endülüs'te Yunancaya aşina kimse bulunmadığından …

... silk-i tahrîre çekmekten başka çâre olmadığı ve hâlbuki kable zuhûrül-İslâm kazîm tabîr olunan ... (532/10-11)

G.T. … ortadan kaybolmaması için yazılmaktan başka çaresi olmadığı kesindir.

2.2.22. Hâlde (حالده)

Arapça kökenlidir. Hacıeminoğlu (1992, s.155)'na göre bağlama edatı, Ergin (2009, s.373)'e göre son çekim edatıdır (Oruç 1994, s.305). Birbirine zıt iki kelimeyi birbirine bağladığı için bağlama edatı kabul edilebilir. *-a mukabil, rağmen* anlamındadır.

... nazar-ı dikkatiyle bakıldığı hâlde dahi Araplar hükûmet-i İslamiyeyi hudûd-u Çinden ... (31/27)

G.T. … dikkatlice bakıldığında dahi Arapların İslam yönetimini Çin sınırından …

... bir müddecir tenassür eylediği hâlde Müslim olan pederi fevt olsa kendisi Müslim olmuş olsa emvâl-ı metrûkeden hisse-i irsiyesi ne miktar ise Hristiyan bulunduğu hâlde dahi hisse-i mezkûreyi kâmilen alabilmesi ... (304/2-5)

G.T. … bir Müdeccer döndüğü halde Müslüman olan babası ölse kendisi Müslüman olmuş olsa bırakılan mallardan miras hissesi ne kadarsa Hıristiyan bulunduğu durumda da bu hisseyi tamamen alabilmesi …

... bir Hristiyanı yaraladığı hâlde yüz Marâvid ücret verir ise müddecir ... (304/25)

G.T. … bir Hristiyan bir Hristiyanı yaraladığı halde yüz meravid ücret verirse müdeccer …

... Gırnata şehri krala verildiği hâlde hem mülâhazât-ı mezkûre bertaraf edilmiş ve hem de Ferdinanıŋ bir kat dahi ... (387/26-27)

G.T. … Gırnata şehri krala verildiği halde hem bu fikirler kurtulmuş hem de Ferdinan'ın bir kat daha …

... on iki mil olduğu hâlde iki yüz kırk aded karyeyi müstakil ve bunlarıŋ cümlesi ... (466/2-3)

G.T. … on iki mildir. Ve iki yüz kırk adet köyü kapsar. Bunların hepsi …

... kırk mil mesâfe olduğu hâlde cümlesi bâğ ve bostân ve hadâyık ve enhâr-ı cennet nişân ile ... (469/1-3)

G.T. Meriye vadisinin uzunluğu kırk mil mesafedir. Ve hepsi bağ, bostan ve nehirlerle kaplı cennet gibi …

2.2.23. Hatta (حتى)

Arapça kökenli olan bu sözcük, kendinden önceki cümleyi açıklama, destekleme ya da ekleme yoluyla kendinden sonra gelen cümleye bağlar. *Dahi, üstelik, ayrıca, hem de* anlamındadır.

... dahiliyeden ihtilas vakt edemezler idi hatta yedi yüz sene milâdiyesinde Vitiza sandalı hükûmete geçip ... (12/26-27)

G.T. … iç karışıklıklardan kurtulamadılar. Hatta miladi 700 senesinde Vitiza yönetime geldiğinde …

... Merda yâni Merda şehrine vusûl boldu hatta Mûsa şehr-i cisim mezkûr gâyet ... (19/22)

G.T. … Merda şehrine vasıl oldu. Musa, bu şehrin yüksek surlarını ve kalelerini görünce …

... eylemeye câzim oldular hatta Tuleytulada vezîr bulunup mumâileyh Süleymanıŋ mahbesine ... (47/26)

G.T. … atamaya karar verdiler. Hatta Tuleytula'da vezir bulunup Süleyman'ın hapsettiği …

... ahz ü zabt eyledi hatta kendisi bir elinde alem-i zafer ve bir elinde dahi ... (104/17)

G.T. … metin surlarını kırarak zaptetmiştir. Hatta kendisi bir elinde zafer alemi bir elinde de nusret kılıcıyla beraber …

... âdetâ tasrîh-i muhâlefet eylediler hatta Tuleytula Emîri İsmail bin Zunnûn kemâl-i gurûr ve azametle ... (139/23-24)

G.T. … âdet üzere muhalefet gösterdiler. Hatta Tuleytula emiri İsmail bin Zunnun büyük bir olgunlukla …

bir merd-i pür-dil ve âlîcenâb olduğuna delîldir hatta İşbiliyeden mufârakatında memleketiŋ ebniye ve asâr-ı mamûresi gözünden ... (173/14-15)

G.T. … gönlü geniş bir mert olduğuna delildir. Hatta İşbiliye'den hareket ettiklerinde memleketinin bina ve yapıları gözden kaybolurken …

... hakkında medhiyeler inşâd ederler idi hatta Zeydûniye ve Cevheriye ve Kasîde-i Tevniye sâhibi meşhûr Abdullah bin Zeydûn ... (174/8-9)

G.T. … Hakkında methiyeler yazdılar. Hatta Zeyduniyye, Cevheriyye ve Kaside-i Nuniyye'nin sahibi meşhur Abdullah bin Zeydun …

... himmet eyledi ve hatta Tuleytula şehri patriği bulunan Don Martin cümleye numûne-i gayret olmak üzre ... (210/22-23)

G.T. … yardım gönderilmişti. Hatta Tuleytula patriği Don Martin hepsine gayret numunesi olması için …

... cûş ü hurûş üzre bulunmuş ve hatta bundan dolayı Kral Filip Lubel zamânında Fransada başlıca ... (251/21-22)

G.T. Her tarafın halkları telaş içindeydi. Hatta bundan dolayı Kral Filip Lubel zamanında Fransa'da başlıca …

... başlıca bir bahâne-i fesâd olmuş ve hatta bu ittifâka kralın zevcesi ve evlâdı ve kibâr-ı vükelâ ile Gırnata Melîki dahi dâhil olup ... (265/9-10)

G.T. … başlıca fesat bahanesi oldu. Hatta bu ittifaka kralın zevcesi, çocukları vekillerin önde gelenleri ile Gırnata Meliki de katılmıştı.

2.2.24. Hele (هله)

Farsça kökenli bir edattır. Hem bağlama hem de kuvvetlendirme edatıdır. Cümle başı ve ortasında bağlama, cümle sonunda kuvvetlendirme edatıdır. *Özellikle, bilhassa* anlamları taşımaktadır (Oruç 1994, s.327).

... ve üçüncü derecede üç yüz şehr olup hele kurâ ve kasâbâtıŋ adedi hâric-i ez-dâire-i add ve şümâr ve nefs-i Kurtuba şehrinde ... (97/27-28)

G.T. … ve üçüncü derecede üçyüz şehir vardı. Hele köy ve kasabaların adedi hariç Kurtuba ve çevresinde …

... Cezîretül-Hadrâya gittiğine dâir bir şey yazılmamış ve hele üçüncü koldan Kurtuba üzerine yürüyen vülât-ı müttefikanıŋ ne yaptıklarından bütün bütün sükût olunmuştur (264/9-11).

G.T. … Ceziretül Hadrâ'ya gittiğine dair birşey yazılmamıştır. Hele üçüncü koldan üzerine yürüyen müttefik valilerin ne yaptıkları konusunda bütün bütün sükût edilmiştir.

... fındık tâneleri gibi diğer bir nev gülle dahi olup hele bu nev tâne adamın herhangi uzvuna rast gelse merhem-pezîr olmayarak behemehâl fevt olur idi (294/14-16).

G.T. Fındık taneleri gibi diğer bir çeşit gülle daha vardı. Hele bu çeşit parçalar adamın herhangi bir uzvuna gelse iyileşemeyerek o kişi kesinlikle ölürdü.

2.2.25. Herhâlde (هرحالده)

Farsça *her* + Arapça *hal* kelimelerine, Türkçe *+de* eki eklenerek oluşan edattır (Oruç 1994, s.346). İki cümleyi tahmin yoluyla birbirine bağlar. *Galiba, belki, muhakkak*" anlamındadır.

... tabîyet edip huzuriyet-i rahatını herhâlde meşâkkı seferiyeye bîtercihten perver olmuşlar idi ... (12/22-23)

G.T. … tabiyetlerini değiştirerek rahat ve huzurlarını seferlerin güçlüklerine tercih etmemişlerdi.

... ibn-i Tâşfînin çobanı olmak evlâdır herhâlde inâyet-i ilâhiyeye müstenid bu emre teşebbüs olundu ... (156/20-21)

G.T. … İbni Tasfin'in çobanı olmak evlâdır. Her halde ilâhi inayete dayanarak bu konuya teşebbüs edildi.

Eserde *her hâl ve mahalde* olarak bir kez de pekiştirmeli kullanımına rastlanılmıştır:

... ve kâfilül-hilâfe olarak her hâl ve mahâlde kemâl-i şevket ve şân ve nusret ve ünvân ile ömür-kizâr ve elli ikinci gazâsında bervech-i muharrer terk-i kâr ve bâr-ı hayât müsteâr etmiş olan Muhammed el-Mansûr ... (109/10-12)

G.T. … halifelik görevini üstüne alan, her hal ve mahalde şan ve büyüklükle, nusret ve ünvanla yaşamını sürdüren, elli ikinci gazasında yazıldığı üzere bu hayattan terk-i diyar etmiş olan Muhammed el-Mansur …

2.2.26. Hiç olmazsa (هیچ اولمزایسه)

Farsça "hiç" kelimesinin Türkçe *ol-* yardımcı fiilinin geniş zamanın şart kipiyle çekimlenmesiyle oluşur. *Bari* anlamındadır ve cümleye *en azından* anlamı katar:

... hasmı müdâfaaya uğraşmaktan hiç olmazsa emniyetsizliğin biri olsun ortadan kalkmak için hâricden çarpışmayı tercîh ederek ... (118/14-16)

G.T. … hasmı müdafaya uğraşmaktansa hiç olmazsa emniyetsizliğin birini olsun ortadan kaldırmak için dışarıdan çarpışmayı tercih etmişti.

... bir gûne iâne edemediklerinden el-Zagal hiç olmazsa silâh altında ve nâmûsu yerinde olarak ... (338/18-19)

G.T. … hiçbir yardımda bulunamadıklarından Ez-Zağal hiç olmazsa silahı elinde ve namusu yerinde ölmeyi tercih etti.

... kralıŋ taht-ı himâyetine dehâletle hiç olmazsa ömrünü dağdağasız âhir etmek ve soŋra geleceklerin gününde zuhûr edecek ... (356/2-3)

G.T. … kralın himayesi altına girerek hiç olmazsa ömrünü sorunsuz sonlandırmak ve sonra istikbalde meydana gelecek …

2.2.27. Hususuyla (خصوصيله)

Arapça kökenlidir. Kendinden önce gelen cümleyle, kendinden sonra gelen cümleyi pekiştirme yoluyla birbirine bağlar. *Bilhassa, özellikle* anlamları taşımaktadır.

... Endülüs arazilerinde arz çehre temkin ve istikrar eyleyip husûsuyla mânâyı saniyeden soŋra dârülhalife ... (5/14-15)

G.T. … Endülüs topraklarındaki bu hükümetler, istikrarlı ve güvenilir çehresiyle kendilerini göstermiştir.

... ulûm mütenevvide ve husûsuyla talâkat ve hitâbetde mahâret ve mülke hâsıl ederek her biri Endülüs ulemâsıyla ... (55/5-6)

G.T. … çeşitli ilimlerde özellikle hitabette maharet ve meleke oluşturmuşlardı. Her biri Endülüs ulemasıyla …

... mevki-i müstahkim olduğundan ve husûsuyla derûnunda Kastilyanıŋ asâkir-i gûzidesi ... (79/8-9)

G.T. … etrafına istihkâm yapılmış bir Müstahkem mevki olduğundan ve özellikle içinde Kaştale'nin seçilmiş askerleri …

... himmet eyleyip husûsuyla zirâatıŋ iller ve lemsi zımnındâ pek çok iânesi olmuştur (89/14-15).

G.T. … maaşa bağlamıştı. Özellikle tarımın ilerlemesi zımnında çok destekleri olmuştur.

2.2.28. İle (ايله)

Anlamı *iliştirmek* olan *il-* kökünün zarf-fiil ile çekimlenmesiyle oluşur (Eraslan 2012:572). Umumiyetle iki kelimeyi birbirine bağlar. *Ve* anlamı taşımaktadır. Zıt, yakın veya eş manalı kelimeleri birbirine bağlar (Hacıeminoğlu 1992, s.160).

...ve ikbâl ile mübtehic ve mübeccel olmuştur (89/29).

G.T. … yüce mertebenin şerefi ile mesrur ve mükerrem olmuştur.

...müsâvere ve onlarıŋ halefinde beyâz elbise ile melbes ve teber berdûş müsellah... (92/5-6)

G.T. … meşvere üyeleri ve onların halefinde beyaz elbise giyinmiş, omuzlarında silahı olan …

... ve dört bin mikdâr piyâde asker ile zâbitleri olan merkûm Don Nuno ... (262/10)

G.T. … ve dört bin piyade askeriyle zabitleri olan Don Nuno …

... bu aralıkta Emîr Ebul Hasanıŋ ilân-ı cihâd ile asker cem etmekte olduğunu haber alıp ... (289/9-10)

G.T. … bu aralık da emir Ebu'l Hasan'ın cihad ilanıyla asker toplamakta olduğu haberini aldı.

2.2.29. İmdi (ایمدی)

Eski Türkçe *amtı* sözcüğünden gelen bu kelime, iki cümleyi sebep-sonuç ilişkisiyle birbirine bağlar. Aslında zaman zarfıdır. *Böylece, artık, nihayet, bundan sonra* anlamları taşımaktadır (Hacıeminoğlu 1992, s.162).

... imdi Devlet-i Emeviyenin rehîn-i zevâl olması için mazbût olan ... (131/21)

G.T. Şimdi Emevi devletinin son bulması için yazılan …

... şiddet ve zahmetten sıyânet için ola imdi âgâh ol ki sana fâideli ve hayırlı olan ... (210/5-6)

G.T. … seni şiddet ve rahmetten korumak için ola. Şimdi önce sana faydalı ve hayırlı olan …

... terk-i can etmeği bilmedin imdi ben seni mahbusta tahkir ... (317/26)

G.T. Şimdi ben seni hapiste aşağılayarak öldüreyim …

2.2.30. İse (ایسه)

ET. *i-* fiilinin şart kipiyle çekimlenmiş hâlidir. Cümle ya da kelimeleri bağlama göreviyle kullanılmaktadır. Şart anlamı taşıyan ise'den farklıdır. Bu ise edatı, sonuna geldiği unsuru daha önce belirtilen aynı cinsten bir unsura bağlar (Oruç 1994, s.393). Cümleye *da/de*

anlamı katar. Bu edatın, *de* edatıyla birleşerek *ise de* şeklinde kalıplaşmış olarak kullanımı da yaygındır.

Afrikiye memleketi ise Kayseri Rum tarafından idâre olunup Trablusdan Sebte Boğazında vâki Tancaya kadar ... (8/22-23)

G.T. Afrikiye memleketi Rum Kayseri tarafından idare ediliyordu. Trablus'tan Sebte Boğazı'nda bulunan Tanca'ya kadar …

... zulüm ile töhmeti tahkik eder ise hakkında icrayı mücazat olunması îrâd etmekle tebriyaz meta eylemiş ve mûmâîleyh Nusayr ise Kurtuba ve Tuleytula ve İşbiliyede cem ve idhâr eylediği ... (24/5-7)

G.T. … zulüm ve kötülük gördüklerini beyan edip suçu doğruladıkları takdirde cezayı kabul edeceğini söyleyip masum olduğunu belirtmişti. Nusayr ise Kurtuba, Tuleytula ve İşbiliye'de topladığı mal eşya ve rehin aldığı …

... ehl-i İslâm ise dâimâ cibâl-i Bertât tarafına doğru sel seyf cihâd eylemekte ... (35/27)

G.T. … ehl-i İslâm'ın ise daima Pirene dağlarına doğru cihat kılıçlarını çekmekte olduklarından dolayı …

... bu vesîle ile hasımlarına muzaffer olur ise her hükmüne muti ve fermân ... (74/5)

G.T. … bu vesileyle de düşmanlarına muzaffer olursa her hükmüne boyun eğeceğini ve tabiiyetini kabul ederek …

... rızâ göstermez ise azvolunan cinâyeti mukir ve muterif bulunacağından ... (135/21-22)

G.T. … rıza göstermezse isnad edilen cinayeti itiraf etmiş olacağından …

... beş yüz tarihine kadar zuhûr eylemez ise tarih-i mezkûruŋ hülûlünde risâlet-i Muhammediyeyi ... (181/2)

G.T. … hicretin 500 tarihine kadar çıkmazsa bu tarihin gelmesiyle Hz Muhammed'in resullüğünü …

İse de kullanımı:

... Berberiŋ mukâbeleye ibtidâr eylemiş ise de mahal-i merkûmede kabîleyi ... (10/18)

G.T. … Berber kabilesinin hâkimi olan İbni Kuheyne tüm askerlerini toplayarak onu beklemeye başlamıştı.

... Afrikiyeye yayıldılar ise de kıta mezkûre ol zamân kayser-i Rumidinde ... (12-11)

G.T. … Afrikiye topraklarına yayıldıysa da bu kıta o zaman Rum kayserinin tasarrufu altındaydı.

... bizzat hissedâr olmak emelinde bulunmuş ise de hâlbuki Târık sefîneleri ihrâk eylemiş ve ... (17/12-13)

G.T. … hissedar olmak arzusundaydı. Ancak Tarık gemilerin bir kısmını ateşe vermişti.

... teshîriyle kanâat ederek avdet eylemiş ise de bir buçuk sene soŋra yanî iki yüz kırk dokuz senesinde ... (62/9-10)

G.T. … ele geçirmekle yetinerek geri dönmüşse de, bir buçuk sene sonra yani 249'da …

... bir mikdâr asker gönderilmiş ise de bir iş görülemeyip mağlûben ... (106/22-23)

G.T. … bir miktar asker gönderilmişse de bir iş görülememiş …

... ve hayli müddet mumâileyhimâyı oyalandırmış ise de bilâhare İşbiliye şehri civârında sıkıştırılıp ... (118/19-20)

G.T. Bir hayli müddet karşı tarafı oyalamışsa da, sonuçta İşbiliye şehri civarında sıkıştırılıp …

... Beytüz-Zehrâya gitmesi için ricâ olunmuş ise de râzı olmayıp fakat dört yüz yirmi iki senesinde ... (128/7-8)

G.T. … Beyt'üz Zehra'ya gitmesi için rica olunmuşsa da razı olmamıştı. Fakat 422 senesinde …

... Tuleytula ve İşbiliye emîrleri fevt olmuş ise de sulha bir fâide vermeyip ... (141/9-10)

G.T. … Tuleytula ve İşbiliye emirleri ölmüşse de bu da barışa bir yarar sağlamamıştır.

2.2.31. Ki (که)

Farsça kökenlidir. Bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır. *Çünkü, zira* anlamında sebep bildirme olarak, *böylece* anlamında netice bildirme olarak iki cümleyi birbirine bağlar. Cümleye, *nitekim, zira, ama, fakat ve -DIğI için* anlamları katar. Konuşulan ibareyi bildirir.

... bizden sonraki asırlarda geleceklerin malûmu olsun ki bizim emir ve irâdemiz üzre Gırnata Meliki Ebu Abdullah ile verilen karâra mebnî tanzîm ve tahrîr ve tasdîk ve temhîr olunan ... husûsâtı kabûl ve tasdîk eylemişizdir (379/8-13).

G.T. … bizden sonraki asırlarda geleceklerin malûmu olsun ki, bizim emrimiz ve idaremiz üzere Gırnata Meliki Ebu Abdullah ile verilen karardan dolayı tanzim edilip yazılan, tasdik edilip mühürlenen … kapsadığı hususları kabul ve tasdik etmiştir.

... halîfe Velid bin Abdülmelik asrıdır ki pederiniŋ yerine seksen dörtde mesned hükûmete cülûs eylemişti ... (13/8-9)

G.T. Bu zaman halife Velid bin Abdülmelik asrıdır ki, babasının yerine 84 yılında yönetim makamına cülûs etmişti.

... ilm-i zirâat bir mertebe ilerlemiş idi ki zirâattan hâlî bulunan çöl ve bi-yâbân az vakitte bağ ve bostan ve şûrezâr mahaller sünbüle-nümâ-yı abadâî ve ümrân oldu (45/14-16).

G.T. … ziraat ilminde mertebe katetmişti. Bu yüzden, ziraatin yapılamadığı çöller az zamanda bağ ve bostan, çorak yerler de başaklarla kaplı tarlalar haline geldi.

... Arabî ol derece revâc ve itibâr buldu ki cümle Hristiyan onu tahsîle mecbûr olarak Latin lisânı dahi hiç söylenmez ... (49/19-20)

G.T. … Arap lisanı o derece revaç ve itibar kazandı ki bütün Hıristiyanlar onu öğrenmeye mecbur oldular. Latin lisanı dahi hiç konuşulmaz …

... sana lâyık olan budur ki ahd ü peymâne vefâ eyleyesin (210/7).

G.T. Sana layık olan budur ki söz ve yemine inanasın …

... fesâd ve delâlet bir hadde vârmış idi ki dîn-i İsevîde bulunmayanlara elden gelen kötülüğü icrâ eylemek ... (333/22-23)

G.T. … fesat ve sapkınlık o derece armıştı ki, İsevî dininde bulunmayanlara elden gelen kötülüğü yapmanın …

... birini nasib eylemişler ki alan Avrupalılar bu ismi amiral diye istimâl etmektedirler ... (27/19-20)

G.T. … birini getirmişti ki şu anda Avrupalılar bu ismi Amiral diye kullanmaktadırlar.

... bir derece teşviş olunmuştur ki bir maddede binin kavli diğerinin nakline tevâfuk etmeyip meselâ bir mahale kimi memleket ve kimi kale ve kimisi sarây demiş ... (322/28-29)

G.T. … bir derece karışıklık olmuştur ki, bir konuda birinin söylediği diğerinin naklettiğine uymamaktadır. Mesela bir mahale kimi memleket, kimi kale, kimi saray demiş …

... şol mertebe kesb-i şöhret eylemişti ki halîfe-i Bagdad-ı mansûrânıŋ esnâ-yı medhinde akl ve dirâyetinden ve cesâret ve şecâatinden bahs ile derece-i idbârdan mertebe-i refîa-i mülk ve devlete şâhin gibi pür-tâb eylediğinden kendisine Kureyş şâhini der idi (47/9-12).

G.T. … bu şöhret ve mertebeye ulaşmıştı. Bağdad'daki Halife Mansur, onun methedilmesi sırasında akıl ve dirayetinden, cesaret ve ahlakından bahsetmekle talihsizlik derecesinden yüksek itibara, mülk ve devlete şahin gibi sıçradığından kendisine "Kureyş şahini" derdi.

... Garsiyanıŋ diğerinin nâmı Terezeya idi ki mumâileyh üçüncü Bermudun taht-ı tezevvüclerinde idiler (134/13-14).

G.T. Garsiya'nın, diğerinin adı Terezeya idi ki bahsi geçen üçüncü Bermod'un zevceleriydiler.

... müverrihlerden biri der ki Fesübhânallâh sekiz on ay mukaddem evlâd ü ıyâli ve huzûr-ı bâli ile sıcak evinde müteneim-i huzûr olan otuz kırk bin nüfûs-ı İslâmiye ... (347/3-4

G.T. Tarihçilerden biri der ki: Fesubhanallah, sekiz-on ay önce çocukları ve aileleriyle huzurlu sıcak evinde huzur nimetiyle yaşayan otuz kırk bin kişi, sene tamamlanmadan …

2.2.32. Lakin (لكن)

Farsça kökenli bir edattır. Birbirine zıt iki cümleyi birbirine bağlar. *Fakat, ancak, ama, nitekim, acaba, bilmem* anlamlarında ve cümle başı edatı olarak kullanılmıştır (Hacıeminoğlu 1992, s.175).

... ve cenâb-ı Hakk lütuf etse de reyimde muhatti bulunsam lakin zannederim ki İspanyada bunca müddetlerden beri ... (325/11-12)

G.T. Cenab-ı Hak lutfetse de ben görüşümde hata bulsam. Fakat zannederim ki İspanya'da bunca zamandan beri …

… üçüncü Redmîri makâm-ı hükûmete intihâb ve lakin hadâset sinnî cihetiyle umûr-ı Memleket-i bil-lokale idâre edilmek üzre … (94/14-15)

G.T. … III. Redmir'i hükümet makamına seçmişti. Ancak yaşının küçüklüğü cihetiyle memleket işleri vekaleten idare edilmek üzere …

… kabûl eylemiş ise de lakin şehr-i mezkûrda bulunan ehl-i İslâmdan kendisi emîn olamadığından orada dahi barınamayıp … (152/21-22)

G.T. … kabule mazhar etmişse de Tuleytula'da bulunan ehli İslam'dan emin olmadığından orada da barınamamıştı.

… Kayruvân şehrine tahsine mecbur eylediler lakin mumâîleyh kendine yeŋiden bâzı … (10/17)

G.T. … Kayruvan kalesine çekilmeye mecbur bıraktı. Ancak Ukbe bin Nâfi' kendini yeniden …

Şâmdaki sarayından taşra çıkılmış idi lakin ümerâsı ism-i Velidî aksayı şark ve garba … (13/18-19)

G.T. … Şam'daki sarayından taşraya çıkmamışsa da, ümerasından Velid'i doğu ve batıya …

… Got hükûmetiniŋ hâl ve keyfiyetinden âgah ve haberdâr eyledi lakin ibn Nusayr Julyanusuŋ kelimelerine pek de emniyet edemediğine … (14/16-17)

G.T. … Got hükümetinin hal ve keyfiyetinden haberdar etti. Lakin İbni Nusayr, Julyanus'un sözlerine itimat edemediğinden …

… Secûneyi zabt ve teshîr eylediler lakin İspanya kralı olan Rodrik merkum … (15/19)

G.T. … Secûne'yi zapt ve teshîr ettiler [ele geçirdiler]. Fakat İspanya Kralı Rodrik …

… ol zaman Tûr şehri daha alınmamıştı lakin Arap müverrihleriniŋ nazara düşmanıŋ hemen … (30/3-4)

G.T. … o zaman Tûr şehri daha alınmamıştı. Lakin Arap tarihçilerinin ifadelerine bakılırsa, düşmanın hemen …

... tahrîb ile harman-ı cemiyetlerini berbâd etmiştir lakin yirmi seneden beri alet-temâdî vukû bulmakta olan ... (110/1-2)

G.T. … tahrip ederek, cemiyetlerini berbat etmiştir. Fakat yirmi seneden beri sürekli vuku bulmakta …

... Sanşodan iâne talebinde bulundu lakin kont mekîdet-i mutâd Süleyman dahi ... (116/5)

G.T. … Sanşo'dan yardım talebinde bulundu. Ancak hilekârlığa alışık Süleyman dahi …

... kütüb-i tevârihda tafsîl ve tayîn kılınmamıştır lakin kral-ı mumâileyh Portekiz memleketinden bir mikdâr yer ile ol vakit ... (144/5-6)

G.T. … tarih kitaplarında açıklıkla zikredilmemiştir. Ancal kral Fernando, Portekiz memleketinin bir kısmıyla, o zamanın Mecriti …

... Endülüste bırakıp kendisi Afrikiyeye müteveccih oldu lakin melik-i mumâileyhin İspanyadan ... (164/28-29)

G.T. … Endülüs'te askerin başında bırakıp Afrikiye'ye yöneldi. Ancak Melik'in İspanya'dan …

... gazâ ve cihâd olmak zımnında oraya toplanmalarını emreyledi lakin bunlardan her biri bulunduğu şehrin ... (170/13-14)

G.T. … cihad ve gazanın sevabına hissedar olmak noktasında oraya toplanmalarını emretti. Ancak bunlardan her biri bulunduğu şehrin …

... İslâm mekteblerine taklîd eylemiştir lakin şurası cây-ı dikkattir ki İspanyada bu tarzda bulunan ... (535/16-17)

G.T. … Müslüman okullarını taklit ederek oluşturmuştur. Fakat şurası önemlidir ki, İspanya'da bu tarzdaki mekteplerin çoğu …

2.2.33. Mâdem ki (مادامكه)

Arapça kökenlidir. Bağlama ve cümle başı edatıdır. *Öyle ise* anlamı taşımaktadır (Hacıeminoğlu 1992, s.177).

... delîl olabilir ve bir de mâdemki Alfonsca Yusufuŋ muzafferiyeti ... (172/13-14)

G.T. … delil olabilir. Bir de Madem ki Alfonsca Yusuf'un muzafferiyeti …

... kabza-i tasarrufa geçirmek ve mâdemki mumâileyh taht-ı tabiyete girmiştir (246/10-11).

G.T. … tasarruf eline geçirmek ve madem ki İbni Ahmer tabiiyet altına girmiştir …

... limanında gemilerini barındırmakta olduklarından mâdemki bu mevki millet-i İslâmiye yedinde buluna Endülüs Müslümanları ... (292/15-16)

G.T. … limanında gemilerini barındırmaktaydılar. Madem ki bu mevki İslam milleti elinde bulunur, Endülüs Müslümanları …

... su sâati olsun mâdemki pirinçten mamûl on iki aded yuvarlağı yine ... (529/28)

G.T. … su saati olsun. Pirinçten yapılan on iki tane yuvarlağı yine …

2.2.34. Mâmâfih (مع مافيه)

Arapça kökenli bu sözcük, Arapçada zarftır. GTS'de bağlaç olarak gösterilmiştir. *Bununla beraber, nitekim* anlamları taşımaktadır:

... maiyetinde bulunmuş ve mâmâfih bu fedâkarlığı kendini nâil-i maksûd etmeyerek ... (232/28)

G.T. … emrinde bulundu. Ancak bu fedakârlığı kendisini isteğine kavuşturamadı.

... refâh ve kanâat üzre geçerler idi mâmâfih lisanlarında olan vüsât ve kuvve hayâliyelerindeki ... (393/1)

G.T. … refah ve kanaat üzere geçinirlerdi. Bununla birlikte, lisanlarında olan vüs'at [genişlik] ve hayal dünyalarının zenginliği …

2.2.35. Meğer (مكر)

Farsça kökenli bu sözcük, beklenilmeyen, umulmayan durumları anlatarak kendinden önce gelen cümleye açıklık getirir (Oruç 1994, s.461). D*emek ki, sanki, ancak, belki* anlamı taşımaktadır.

meğer işbû hedîye ve mektûb sene-i sâbıkada Bağdatta gelip Fusûs nâmında bir kitâb tasnîfiyle hâcet-i müşârün-ileyhin mazhar-ı âtıfeti olan şâir-i be-nâm Ebül-Âlâ Sâd bin Hasen el-Rabi tarafından gelmiş … (101/29-102/1-2)

G.T. Meğer bu hediye ve mektup önceki senede Bağdad'dan gelip Fusûs namında bir kitap tasnifiyle bahsedilen hâcibin merhametine mazhar olan Ebul Âlâ Sa'd bin Hasen el-Rabi' adlı şair tarafından gelmişti.

meğer bunlar kabâil-i Berberiyeden bir kabile imişler (506/4).

G.T. Meğer bunlar Berberî kabilesindenmişler.

… davâ-yı hukûk edemeyip meğer kendisi bizzât kralın üserâsından ise ol vakt yine mahdûd olarak bazı hukûk talep edebilir … (274/21-22)

G.T. … hukuk davası açamazdı. Eğer kendisi bizzat kralın esirlerinden ise o zaman yine sınırlı olarak hukuk talep edebilirdi.

… İbn-i Ömer fasîhül-lisân ve meğer vahdîat ve fart-ı cerbeze ve dirâyet ile herkesi iknâ muktedir bir zât-ı fâikül akrân olup mukaddemce ümerâyı birbirine düşürüp … (148/26-28)

G.T. İbni Ömer, çok iyi konuşan dirayetli haliyle herkesi iknaya muktedir, akranlarından üstün bir zattı. Önceleri emirleri birbirine düşürüp …

… Gırnataya geldikte meğer el-Sağir henüz zabt-ı hükümet emelinde bîkarar olmakla emminin gayûbetinden bil-istifâde el-Hamrayı istîlâ ve ilân-ı istiklâl etmiş olduğundan kapıları mesdûd bulup … gayret eyledi (339/9-13).

G.T. … Gırnata'ya geldiğinde, Es-Sağir henüz hükümeti ele geçirme emelinde kararlıydı. Amcasının kayboluşundan yararlanarak Elhamra'yı istilâ edip bağımsızlığını ilân etmişti. Bu nedenle kapıları kapatılmış bulup … gayret sarfetti.

… mürûr eyleyip meğer bu yakınlarda Kurtubada bir atîk kitâb bulunmuş ve derûnunda zamân-ı saâdet Neşnân-ı Hazret-i Nebevîde tâife-i yâhûd muntazır oldukları Mesîh eğer Hicretin beş yüz tarihine kadar zuhûr eylemez ise … (180/28-29-181/1-2)

G.T. … şehrinden geçti. Meğer bu yakınlarda Kurtuba'da eski bir kitap bulunmuştu. Bu kitapta, Asr-ı Saadet'te Nebi'ye (a.s.m.) ait izleri Yahudilerin bekledikleri, mesih eğer hicretin 500 tarihine kadar çıkmazsa …

2.2.36. Meselâ (مثلا)

Arapça kökenli olan bu kelime, *örneğin* anlamındadır. Kendinden önceki cümleyle kendinden sonraki cümleyi bir örnekle birbirine bağlar. Ayrıca bir cümle başı edatıdır.

... meselâ ahvâl-i raiyyeti bizzât muâyene etmek maksadıyla kalmar ve hükûmeti keşt-i güzâr ... (37/14)

G.T. Mesela raiyetin durumunu bizzat muayene etmek maksadıyla yönetim dahilindeki yerleri gezip …

... teehhür eyledi meselâ bir taraftan bâlade ahvâlî beyân olduğu üzre ... (53/2-3)

G.T. … zorunda kaldı. Mesela durumu önceden beyan edilen …

... farîza hükmünde irtikâb eder ve meselâ kendine mürâcaatla istimdâd edenlere ibtidâ selâ-yı nümâyı himâyet edip ... (221/24-25)

G.T. … farz hükmünde ifa ederdi. Mesela kendine müracaatla yardım talep edenlere başlangıçta himaye gösterip …

... taassub istişmâm olunup meselâ kendilerinin lehsine ve Müslümanların ... (223/7)

G.T. … taassup kokusu alınmaktadır. Mesela; kendilerinin lehine, Müslümanların ise …

... bir cerîme-i nakdiye ile savuşup meselâ fenn-i tersîm ve tasvîr bilen veyâhûd sedâsı güzel ... (274/11-12)

G.T. … nakdi cezayla savuşturuluyordu. Mesela tasvir ve resim ilmine mâlik ve yahut sesi güzel …

... Yahudiler kadar muhkir olmayarak meselâ bir Yahudiye yemin verdirmek lâzım ... (278/5-6)

G.T. … Yahudiler kadar küçümsenmediler. Mesela bir Yahudiye yemin verdirmek gerektiğinde …

... tevâfuk etmeyip meselâ bir mahale kimi memleket ve kimi kale ve kimisi sarây demiş ... (322/28-29)

G.T. … uymamaktadır. Mesela bir mahale kimi memleket, kimi kale, kimi saray demiş …

2.2.37. Nihâyet (نحایت)

Arapça kökenlidir. *Sonunda, artık, nitekim* anlamındadır. Netice ifade eden cümlelerin başında yer alır (Oruç 1994, s.499).

... müslimîn ile tâ nihâyet garba kadar gidip fetheylemiş (37/12).

G.T. … Müslüman gazilerle ta batının sonuna kadar gidip fethetmiş …

... müteaddide bozarak nihâyet iki yüz doksan altı senesinde bir sahrada tesâdüf ile ... (69/2-3)

G.T. … bozguna uğratmıştı. Nihayetinde 296 senesinde bir çölde karşılaşmışlar …

... Belensiye [Valansiya]den nihâyet garba değin ahâli-yi İslâm-ı müttehidânıŋ ... (195/1-2)

G.T. … Belensiye'den batının en sonuna kadar İslam ahalisi …

... mümkün olduğu kadar dayanılıp nihâyet aczde münâsib görülen sûretin icrâsını ... (349/18-19)

G.T. … mümkün olduğu kadar dayanılmasını, zayıflığın son raddesine gelince de uygun görülen şeklin uygulanmasını …

2.2.38. Nitekim (نته کم)

Türkçe kökenli bir edattır. Ne+teg+kim birleşimiyle oluşmuş bir sözcüktür ve anlamı *nasıl ki*'dir. Gabain, *teg* kelimesinin bir son çekim edatı olabileceğini ifade eder. *Ne teg* kelimesi için ise *nasıl* anlamını verir (1988, s.104-105). Eser içerisinde yalnızca bir örneğine rastlanmıştır.

nitekim aritmetik tabîr olunan ilm-i hesâb için mukaddemâ istimâl olunan Latin erkâmı ... (518/12-13)

G.T. Nitekim aritmetik tabir edilen hesap ilmi için kullanılan Latin rakamları …

2.2.39. Sadece (ساده جه)

Farsça *sade* kelimesinin Türkçe *+ce* ekiyle çekimlenmesiyle oluşmuştur. *Ancak, fakat, yeter ki* anlamları taşımaktadır. Eser içerisinde bir örneğine rastlanmıştır:

ve bir de Araplar bu fenni sadece ticâret ve tahsîl ile öğrenmeyip belki ... (515/23)

G.T. Bir de Araplar bu ilmi sadece ticaret ve tahsille öğrenmemişler, belki …

2.2.40. Şâyed (شاید)

Farsça kökenlidir. *Eğer, belki* anlamındadır. Başında bulunduğu cümleyi önceki cümleye şart ile bağlar (Oruç 1994, s.552).

... izâ-ı vakt edilmemesi ve şâyed ol zamâna kadar gâlibiŋ cem ve tedârik eylediği asker ile imdâda yetişmesi ... (71/18-19)

G.T. … vakit geçirilmemesi gerekiyordu. O zamana kadar Gâlib topladığı askerle yardıma gelebilirdi.

... zahmeti der-pîş-i mütâllaa ederek şâyed teshil-i maksadı mûcib olur ümîdi ile ... (341/18-19)

G.T. … alınması sırasında çekilecek zahmeti düşünerek maksadı gerçekleşir ümidiyle …

... rakîbâne müsâbakat için uğraşırlar ve şâyed içlerinden birisi evvelce ... (344/7)

G.T. … rakip gibi geçmeye çalışırlardı. Şayet içlerinden birisi önce …

... ihzâr ettirile ve eğer şâyed onların istedikleri hînde zikr olunan ... (381/2)

G.T. … hazırlatılacak. Eğer onların istedikleri zamanda zikredilen …

... ol vakte kadar bir hâdise îkâ ile şâyed kendisinin bâis-i telakkî olacağı ... (387/18)

G.T. … o vakte kadar bir hadise çıkaracaktı. Şayet kendisinin ölüm nedeni olacağından …

2.2.41. Şöyle dursun (شویله طورسون)

Türkçe kökenlidir. GTS'de, *bir işin gerçekleşmekten çok uzak bulunduğunu, ona bağlı daha kolay, daha basit bir şeyin bile gerçekleşmediğini anlatan bir söz* olarak tanımlanmıştır.

... teslîm olunmak hâtırası şöyle dursun eğer emr-i müdâfaada şehirlilerden bir mikdâr tehâvün ... (342/13-14)

G.T. Teslim olmak düşüncesi şöyle dursun, eğer emr-i direnişte şehirlilerde bir miktar bile üşenme …

... rivâyât ve hikâyât şöyle dursun bahr-i mezkûr sevâhiline ... (509/11-12)

G.T. … rivayet ve hikayeler şöyle dursun okyanus sahillerinde …

2.2.42. Şöyle ki (شویله) / Şöyledir ki (شویله درکه)

Şu + öyle + kim birleşmesinden oluşmuştur. İki cümleyi birbirine açıklama ifadesiyle bağlar (Oruç 1944:553). GTS'de *şunun gibi, şuna benzer biçimde, şu biçimde, şu şekilde* anlamları verilmiştir.

şöyle ki İspanya kralı Rodrik tarafından Sebte şehri muhafızı bulunan Kont Julyanus ... (14/13-14)

G.T. Şöyle ki, İspanya kralı Rodrik tarafından Sebte şehri muhafızlığına atanan Kont Julyanus …

bunun icmâl-i beyânı şöyledir ki Tuleytula şehri Alfonsun yed-i istilâsina geçtikten bir sene sonra Fransa Lobernal nâm papas patrik nasbolunup hâlbuki şehrin hîn-i teslîminde ... âdi bir binâ-yı nâ-hemvâr olmakla ... (165/29-166/1-4)

G.T. Bunun kısaca beyanı şöyledir ki; Tuleytula şehri Alfons'un istilasına maruz kaldıktan bir sene sonra Fransa Lubernal adlı papazı patrik olarak atadı. Halbuki şehrin teslim edilmesinde … adı uygun olmayan bir binaydı.

şöyle ki asilzâdegândan Kar ve Çal nâmında iki birâder bu hengâmede Martus şehrine ... (280/21-22)

G.T. Şöyle ki; asilzadelerden Kar ve Çal adında iki kardeş bu sırada Martus şehrine …

2.2.43. Şu kadar ki (شوقدر که)

Türkçe kökenlidir. *Ancak, fakat* anlamları taşımaktadır ve cümle başı edatıdır.

şu kadar ki Gırnatalıların istimdâdı muhakkak olup eğerçi Devlet-i Aliyye ol aralıkta ... (357/27-28)

G.T. Şu kadar ki, Gırnatalılar'ın yardım talebi gerçektir. Devlet-i Aliye o aralıkta …

... Çinden olduğunu ve şu kadar ki güherçileyi tasfiye ile barud terkîbinin ...

G.T. … Araplar olduğunu ve şu kadar ki güherçileyi tasfiye ile barut bileşiminin …

2.2.44. Tâ (تا)

Türkçe kökenlidir. Oruç, bu edat için, "Gösterme, kuvvetlendirme, sebep ve zaman gibi değişik fonksiyonları üstlenmektedir." açıklamasını yapmıştır (1994, s.556). *Ki, şöyle, şunun için, -den beri, daha, artık, tâ ki* anlamlarında kullanılmıştır.

... müslimîn ile tâ nihâyet garba kadar gidip fetheylemiş ... (37/12)

G.T. … Müslüman gazilerle ta batının sonuna kadar gidip fethetmiş …

... bir vâkıa-ı tâ ki zuhûr-ı tahaddüsüyle oralarca dâhi kendisine ... (74/26-27)

G.T. … bir olay meydana gelmiş, oralarda da kendisine …

... aklı başından gidip doğrusu ben Arapları tâ bu mertebe alçak ve hamiyyetsiz zannetmez idim (388/4-5).

G.T. … aklı başından gitmişti. "Doğrusu ben Arapları bu derece alçak ve hamiyetsiz zannetmezdim."

... bu kilise tâ Kral Ferdinan ve Kraliçe İzabel zamanlarından birçok müddet sonralara kadar ... (495/12-13)

G.T. … bu kilise ta Kral Ferdinan ve Kraliçe İzabel zamanlarından çok sonraya kadar …

hâlbuki Hristiyanlar ol-âdâbı tâ usûl-i dîniyelerini ber-taraf edip filozofluğa düşmedikçe icrâya başlamalıdır (496/11-13).

G.T. Halbuki Hıristiyanlar o adabı dini usullerini bertaraf edip filozofluğa düşmedikçe icraya başlamadılar.

işte bu hâl tâ devlet-i Emeviyenin inkirâzıyle Arap ve Berber kavimleri beyninde ... râbıt nâmıyla bir sınıf-ı dâimi asker tertîb ve tayîn eylediler (502/29-503/1-6).

G.T. İşte bu durum, ta İspanyolların Emevi devletinin yıkılmasıyla Arap ve Berber kavimleri arasında … Râbıt adıyla bir sınıf daimi asker tertip edip atamışlardır.

... İspanyolları arkalarında basıp tâ memleketlerinin ortasına girmek için… fırtınaya tutulup târmâr olmuştur (503/24-26).

G.T. … İspanyolları arkalarından basıp da memleketlerinin ortasına girmek için Kadis mevkiine birçok savaş gemisi göndermiş, fakat bu donanma Menhu boğazında fırtınaya tutulup paramparça olmuştur.

2.2.45. Diye (ديو)

Gülensoy, bu kelimenin etimolojisini şöyle yapmıştır: *ti-yin* (2007:290). Günay Karaağaç (2009, s.161), bu edatı *yaklaşma, amaç ve neden bildiren edatlar* içinde değerlendirmiştir.

... nasib eylemişler ki ilân Avrupalılar bu ismi amiral diye istimâl etmektedirler (27/19-20).

G.T. … birini getirmişti ki şu anda Avrupalılar bu ismi Amiral diye kullanmaktadırlar.

... böyle hareket etmekle şöyle olmuş diye oŋa tevfîk muâmelât eylemeleri abes il iştigâldir (131/7).

G.T. … böyle hareket etmekle şöyle olmuş' diye ona tuhaf bakmaları abesle iştigaldir.

ve gûyâ Garsiyaya bile zenâ fil-i şenîini ibrâm eyledi diye iftirâya kıyâm eylemeleriyle kral-ı sâde-dil tahkîk-i keyfiyetten zâhil olarak zevce-i masûmesini be-nâ-hak habse ilkâ ettirdi (135/13-15).

G.T. Güya Garsiya'ya bile zina fiilini teklif etti diye iftiraya kalkışmalarıyla kral araştırma bile yapmadan masum olan zevcesini haksız yere hapse attırdı.

... cümlenizi mahv ve perîşân eylemektir diye vardığı mahallerde dehn-küşâ-yı nash ve pend olduğu zeyûr-ı sahâyif-i tevârihdir (151/5-7).

G.T. … hepinizi mahv ve perişan etmektir." diye, gittiği mahallerde verdiği nasihatler tarihin sayfalarına yazılmıştır.

... Afrikiyede diğer münâsib bir memleket ile mübâdele eyleyip ol cânibe azîmet eyledi diye ilân kılındı (170/21-22).

G.T. … Afrikiye'de uygun bir memleketle mübadele edip o tarafa hareket etti' diye ilân ettirdi.

... Belensiye [Valansiya] emirinin hazînesini ketm ve ihfâ eylediler diye izz ve töhmet ile meydân-ı şehirde âla-melâin-nâs mumâileyh ile üç yüz otuz kişiyi orman kebabı pişirir gibi ... (176/11-13)

G.T. … Belensiye emirinin hazinesini sakladılar" diye suçlayarak, şehrin meydanında, halkın gözlerinin önünde Hecaf'ı üç yüz otuz kişi ile beraber orman kebabı gibi ateşte yaktılar.

... falyasına ateş verir ve atacağın mahalle dikkat edersin diye yazılmakla eğerçi bu ibârede barud lafzı güherçile manâsında irâd kılınmış ise de ... (534/24-26)

G.T. Sonra topun ağzına ateşlersin ve atacağın yere dikkat edersin" diye yazılmıştır.

2.2.46. Vakta ki (وقتاكه)

Arapça *vakta* ile Farsça *ki* sözcüğünün birleşmesiyle oluşmuş bir edattır. Oruç (1994, s.582)'ta bu edat *vakt olur ki* olarak geçmektedir. *Ne zaman ki, -dığı zaman* anlamındadır ve genellikle cümle başı edatı olarak kullanılır.

... alamadıklarından hâl-i serbesti üzre terk eylemişler idi vakta ki Puvatya şehri civârında Abdurrahman mağlûb olup leşker-i İslam Fransa diyârından avdet eylemekte idiler (36/1-3).

G.T. … alamadıklarından onları serbest halde bırakmışlardı. Puvatya şehri civarında Abdurrahman mağlup olduğundan İslam askerleri Fransa diyarından geri döndüler.

... Melik Muhammed-i Sânînin nikîn-i fermânına tâbi olmuş idi ... vakta ki yedi yüz üç senesi melik-i mumâ-leyh terk-i meşgale-i dünyâ edip yerine oğlu Muhammed-i Sâlis câlis oldu (269/25-29).

G.T. … hepsi melik II. Muhammed'in buyruğu altına girmişti. Vakta ki 700 senesinde melik dünya meşgalesini terk edip yerine oğlu III. Muhammed tahta çıktığında, taraf taraf ihtilal ateşi alevlenmeye başladı.

vakta ki hükûmet camiâ mezkûre mânend Yecüc Mecüc aktâr-ı şimaliyeden ve bahr-ı Hazar cenâbından zuhûr ve hurûc eden ... (12/6-7)

G.T. Büyük Roma hükümeti, Ye'cüc ve Me'cüc'e benzeyen ve kuzey istikametinde Hazar denizi yakınlarından zuhur eden …

2.2.47. Ve / vu / vü / u /ü (و)

Oruç'a göre *ve* şekli Arapçadır. *vu, vü, u, ü* şekilleri Farsçadır (1994:586). "Yalnız bu kullanış sanıldığı gibi keyfi olmayıp bir gâyeye mâtuftur. Nitekim zamanla ve yalnız cümleleri yâhut herhangi iki kelimeyi bağlamak için kullanılır hâle gelmiş; vu, vü, u, ü ise zıt veya müteradıf sözleri bağlayarak bir çeşit terkiplerin teşkilinde kullanılmıştır (Hacıeminoğlu 1992:201). "Aynı türden kelime ve kelime grupları ile cümleleri birbirine bağlar" (Oruç 1994:586).

ve

Efrenciye üzre bulunan tercümeleriyle tatbîk ve tahkîk kifâyet eylemek lazım ve bu emrıŋ hüsn husûlu ise hayli vakt ve himmet sarfını müstelzim olacağından bu külfetleri ihtiyâr etmemek gâziyesinden ibâret olduğu bîtecrübe olmuştur (7/7-10).

G.T. Belki Avrupa lisanlarında yazılan eserler ile tercümelere başvurup tahkik etmek lazım gelir. Bu çalışmanın iyi bir şekilde gerçekleşmesi de hayli vakit sarfını gerektireceğinden, bu külfetleri seçmemek kaziyesi tecrübe ile malûm olmuştur

… beş milyon altı yüz aded dinâr sarf eylemişdir ve ekerçe zâlim ve gaddar idi fakat ibtidâ yolcular için misâfir hâne fugaraya için bimârhâne inşâ ettirmiştir ve ekerçe lisânı olan Arapcayı dahi doğru söyleyemez mertebede hâliye ilim ve marifetten bînasib idi ancak ahkâm evâmir ve nevahîde onuŋ zamanına kadar Rum lisânı istimâl olunur iken … (13/12-16)

G.T. … beş milyon dinar harcamıştı. Zâlim ve gaddar olmasına rağmen başta yolcular için misafirhane, yoksullar için de hastahane inşa ettirmişti. Her ne kadar lisanı olan Arapçayı doğru konuşamaz ve ilim ve irfandan nasipsiz durumdaysa da, emir ve yasaklar (hukuk) onun zamanına kadar Rum lisanıyla uygulanırken …

Abdurrahman nâmında olan büyük oğlunu Kurtuba muhâfazasına irsâl ve kendisi dahi diğer iki oğlu ve reîs-i asâkiri olan semâili ve İspanyanıŋ şimâl ve şark ve garbında mevcûd asâkirini celb ve ihzâr edip İbni Muâviye ile feth-i derîçe harb ve kitâl eyledi (43/13-16).

G.T. … Abdurrahman isimli büyük oğlunu Kurtuba muhafazasına gönderdi. Kendisi, diğer iki oğlu, asker reislerinden olan Semâil ve kuzey doğu ve batıdaki askerlerini göreve çağırıp hazırlayarak İbni Muaviye ile savaş kapılarını açmış oldu.

... lakin memleket-i mezkûre küçük ve kuvvetsiz olduğu hâlde zikri sibkat eden Tuleytula Emîri Zinnûnun zeyr-i ketf-i himâyesinde olmakla onun tarafından vürûd eden imdâd sebebiyle cevherin askeri perîşân ve biraz müddet sonra yanî dört yüz otuz beş senesinde kendüsi dahi âzim ve ravza-i rıdvân olmuş ve ahlâk-ı hamîde ve etvâr-ı ber-güzîdesi cihetiyle beynel-enâm sâhib-i itibâr ve ihtirâm olan ferzend-i rüyet-mendi Muhammed onun yerine Kurtuba taht-ı hükûmetine intihâb ve ikâd olunmuştur (140/20-26).

G.T. Ancak bu memleket küçük ve kuvvetsiz olduğu halde Tuleytula emiri Zunnûn'un gücü hepsinde vardı. Onun tarafından gelen yardım talebi sebebiyle Cevher'in askeri perişan oldu. Bir müddet sonra yani 435 senesinde Cevher de cennet bahçelerine yürümüştür. Yüksek ahlâk ve davranışta seçkinliği cihetiyle halk arasında itibar ve saygı kazanan oğlu Muhammed onun yerine Kurtuba yönetimine seçilerek tahta çıkarılmıştır.

... yanında kalan asâkiri müddet-i medîde meşâkk-ı muhâsara ile bitâb ve nâ-tüvân ve vukû bulan mukâtelelerde alûde-i zahm-ı tîğ ve sinân olup silahlarını kullanmaya kudretleri kalmadığından ve erzâk ve mühimmât dahi tükenmiş olduğundan kendisiyle evlâd ü iyâline ve asâkirine cân ve mâlca mazarrat edilmemek şart-ı vâhidiyle teslîm olacağını ... (173/1-5)

G.T. Ancak yanında kalan askeri uzun süre kuşatmanın zorluklarıyla bitap düşmüştü. Yapılan çarpışmalarda kılıç ve mızrakların hedefi olmuşlardı. Silahlarını kullanmaya güçleri kalmadığından ve erzak ve mühimmat da tükenmiş olduğundan kendisiyle çocukları, yakınlarına ve askerine can ve malca zarar verilmemesi şartıyla teslim olacağını …

... Hristiyanlar vürûduyla kalmış olan bazı Müslümanlar ile iskân eylediler ve Fransadan gelen bir papaz dahi Belensiye [Valansiya]ye metropolid nasip olundu işte Hristiyan müverrihlerinin cesâret ve insâniyette bî-misâl ve sâni ve ol asrın cihân-pehlivân ve sâhib-kırânı diye vasfeyledikleri Sed Rodrik Elka Mebtur böyle zâlim ve hilekâr bir habîs-i bed-kâr olduğu hâlde Belensiye [Valansiya]de vukû bulan ... (177/11-15)

G.T. … Hristiyanlar gelerek geride kalan bazı Müslümanlar ile beraber oturdular. Fransa'dan gelen bir papaz da Belensiye'ye metropolit olarak atandı. İşte Hristiyan tarihçilerinin cesaret ve insaniyette emsalsiz ilk ve ikinci asrın dünya pehlivanı, kıran sahibi

diye vasıflandırdıkları Rodrik Elka Mebtur böyle zâlim, hilekâr ve haysiyetsiz olduğu halde Belensiye'de yaptığı …

… evvel-emirde ümerâsı beyninde ilkâ-yı tohum-ı nifâk etmeyi tedbîr eyledi ve bir tarîk ile şeyh-i mumâ-ileyhin hem-dem ve hem-zârı olan Muhammed bin Sidârı ve Ömer bin el-Münzir ile münâsebet istihsâl ve Şeyh Ahmedin Muvahhidîne mürâcaat ve tabiyet eylemesi ancak devâm-ı ikbâlini muhâfaza için olup … (203/7-10)

G.T. herşeyden önce Emirleri arasında nifak tohumları ekmeyi ilk işi addetti. Bir yolla Şeyh'in sırdaşı ve canciğer dostu olan Muhammed bin Sedray ve Ömer bin El-Münzir ile yakınlık oluşturdu. Şeyh Ahmed'in Muvahhidlere müracaat edip tâbi olmasının ancak şansının devam etmesini sağlamak olduğunu …

… delîl ve bunlarıŋ üzerine hâl-i Arabıŋa pirâye şevket ve şân ve fermân fermâyı devr u zamân padişâh merâhim unvân ve şehinşah sâhib kemâl ve irfan el Sultân el gâzi Abdülmecîd Hân efendimiz hazretleriniŋ mağbut eslâf ve ahlâf olan … (7/26-27- 8/1-3)

G.T. … birer delildir. Halen şan ve şevketle donanmış tahtında oturan, devrin buyrukçusu, merhametli şehinşah, mükemmeliyet ve irfan sahibi Sultan-ül Gazi Abdülmecid Han efendimiz hazretlerinin kendinden önce ve sonrakilerin gıpta ettikleri …

vu

… hurûfuŋ sûret-i terkib ve tahririnden câhil oldukları hâlde aralarında meşhûr şâirleri vu usûl-ü medîne ve ahvâ-ı insaniyeyi hiçbir kavmden telmiz ve tâlim eylememişler iken … (393/3-5)

G.T. … hayal dünyalarının zenginliği dolayısıyla henüz harflerin biraraya getirilip yazılmasından cahil oldukları ve medeni usûller ile insanlık hasletlerini hiçbir kavimden oturup öğrenmedikleri halde içlerinde meşhur şairleri ve namdar kahramanları yetiştirmişlerdir.

u

… arz u takdîme şâyân ve ehakktır ki eserden müessire istidlâl için cümle mükevvenâtı yokdan vâr ve bu cümleden nevi insanı şeref-i akıl ve nutuk ile mümtâzül-etvâr eyledi (4/2-4).

G.T. Zatının yüceliğini ispat için tüm kâinatı yoktan varedip bu bütünden de akıl ve düşünce sahibi insanı eşref-i mahlûkat olarak seçmiş ve yaratılmışlara üstün kılmıştır.

... ve mevcud olan âsâr-ı ilmiyelerinin ekserisi tâma ateş kahr u dimar olmuş olması cihetiyle o tarafın enkazından devlet-i Osmaniye hiç istifâde edememediğinden başka ... (6/8-10)

G.T. Mevcut olan ilim eserlerinin ekserisinin ateşe azık olmuş olması cihetiyle o tarafın enkazından Osmanlı Devleti hiç istifade edememesinin dışında …

işbu mektubumuz ile size hem tevbîh u takrî ve hem nush u pend ederiz Malaka ahalisi gibi siz de kendinizin telef ve helâkınıza sebeb olmayın zîra onlar inâd ve ısrâr edip cühelâ sözüne aldanmakla teleflerine say etdiler ... (386/7-10)

G.T. İşte bu mektubumuzla sizi hem uyarır hem de nasihat ederiz. Malaka ahalisi gibi siz de kendinizin helâkınıza ve ölümünüze sebep olmayın. Zira onlar inat ve ısrar edip cahillerin sözüne aldanarak öldürülmeleri için çaba sarfettiler.

ü

...hiçbir tedbîr ve çâre kalmamış olduğundan bâri bunca Müslümanın iyâl ü evlâdlarını esâretden ve emvâl ve emlâklerini gasb u gâretden ve mesâcid ü meâbidi hakâretden hıfz ve vikâye için biz-zarûre şerâit-i mezkûre üzerine hükûmetimi terk ve fedâ etmeğe râzı oldum ... (385/7-11)

G.T. … hiçbir tedbir ve çare kalmamış olduğundan, bari bunca Müslümanın evlat ve ailelerini esaretten, mal ve mülklerini yağmadan, mescit ve mabetlerini hakaretten korumak için mecburen bu şartlar üzerine hükümetimi terk ve feda etmeye razı oldum.

... ve bilcümle tasdîk vahdâniyyet üzre cem kelime ü şehâdet ref mâadet ve husûmet eylemekle cevher-i fıtrîlerinde merkûz olan pertev hamiyyet ve besâlet hayra endaz çeşm kainat olmağa başladı ... (5/3-5)

G.T. Kalben tasdik etmekle beraber topluca kelime-i şehadet getirerek içlerindeki düşmanlık ve husumet duygularını bir kenara bırakmışlardı.

... ve mülûke mahsûs sâir cümle eşyâ ve alâmâtı terk ve evlâd ü ıyâlini vesâir bazı müteallikâtını istishâb ile Kurtubadan çıkıp bina ettirdiği ... (128/11-12)

G.T. … meliklere mahsus birçok eşyayı ve alâmeti terkederek, evlâd-u ıyâlini ve sair yakınlarını hazır bulundurarak Kurtuba'dan çıktı. Bina ettirdiği …

... kabûl ve ihtiyâr eylemesi ikincisine dahi mukteziyât-ı vakt ü hâlden ve icâb-ı zarûriye kabîlinden olup kralın bu hareketi hîn-i hâcetinde Aragon aleyhine ... (246/6-8)

G.T. … haraç vermeyi kabul etmesi, ikisince de vaktin ve durumun gereklerinden ve zaruret icabındandı. Kralın bu hareketi, lüzumunda Aragon aleyhine …

2.2.48. Velhâsıl (والحاصل)

Arapça kökenli bu sözcük; *hasılı, netice itibariyle, sözün kısası, kısacası* anlamlarındadır (Hacıeminoğlu 1992: 204, Oruç 1994: 582). İki cümleyi netice bildirmek amacıyla birbirine bağlar:

... ve imâl ettirerek tevsî-i ticâret ve tervîc-i harf ve sanat eylemiş velhâsıl el-kelâm asr-ı saâdet hasrı müstecmi sunûf-ı muhassenât olmakla nuhbe-i âsâr ve edvâr ve tebaa ve zîr destânı sâye-i lutf ve âtıfetinde şîr bin dimâğ-ı nimet refâh ve ârâm olmağla mağbût sekine-i her mülk ve diyâr olup ... (89/20-24)

G.T. … imal etmişlerdir. Bu şekilde ticaretleri gelişmiş, sanatkârlık rağbet gören mesleklerden olmuştur. Sonuç olarak, asr-ı saadet içinde iyi işler yapan topluluklar vardı. Ancak burada da ahali asırların seçkinlerinin ve destansı yöneticilerin iyilikleri ve lütuflarının gölgesinde mutlu, nimet ve refah içinde yaşamışlardır. Her mülk ve diyar …

... ile hamiyetsizlik ayıbından halâs olamazlar velhâsıl meclis-i mezkûrun karârı haberi ile Hâcib Ebul-Kasım Sintafaya gönderilip lâzım gelen mukâvelenâmenin tanzîmi iltimâs olunmakla Ferdinan ve İzabel bu haber-i nâ-memûldan müteaccib ve memnûn olarak akd-i mukâveleye muvâfakat eylediler (361/19-23).

G.T. … hamiyetsizlik ayıbından kurtulamazlar. Sonuç olarak, bu meclisin karar haberi ile hâcib Ebu'l Kâsım Sentafe'ye gönderilip, gereken mukavelenin tanzimi istendi. Ferdinan ve İzabel, ummadıkları bu haberden dolayı hayrete düşüp çok memnun oldular ve mukavele imzalanmasına onay verdiler.

2.2.49. Velev (ولو)

Kökeni Arapça olan bu sözcük; *-se de, -se bile, hatta, isterse* anlamlarını taşımaktadır. Oruç (1994, s.598)'ta *velev ki* olarak ele alınmıştır ve şöyle açıklanmıştır: "Başına geldiği emir veya şart cümlesini bir sonraki cümleye bağlar" (Oruç 1994, s.598).

... yeni çıkan şeye meyl eylemekte muzdarr olduğundan ekseriyâ sonunda velev bir müddet cizye için olsun tervîc-i merâm ve tahsîl-i şöhret ve nâm eylediği ... (187/13-14)

G.T. … yeni çıkan şeye meylettiğinden, genellikle sonunda -velev kısa bir müddet için olsun- isteğine kavuşup şan ve şöhret topladığı …

... Müslümanlar lehsine ve kendilerinin aleyhine müteallik bir maslahat velev delâil-i vâzıha ile müberhan ve müstaîn olsun yâ hiç yazılmamış veyâhûd yazılmış ise de ... (223/9-11)

G.T. … Müslümanların lehine ve kendi aleyhlerine bir iş delillerle ortada olsun ya hiç yazılmamış ya da yazılmışsa da …

... işbu cemiyet-i fesâdiye içinde yüz nefer çeri fedâkâr velev bezl-i cân ile olsun tahsîl-i maksada sarf-ı iktidâr etmek üzre karâr vererek ol günün ahşâmı hengâm-ı şebtâr merdivenler vaz ile arka taraftan el Hamrâya dühûle ictisâr eylediler ... (297/1-4)

G.T. … bu fesatçı topluluğu içinden yüz kişi fedakârlık yapıp canlarını vermek pahasına maksada ulaşmakta güç sarfetmek üzere karar verdiler. O günün akşamı geceleyin merdiven dayayarak arka taraftan Elhamra'ya girmeye cesaret ettiler.

... Kral Jan tarafından ilân olunan fermân ile dahi velev kendi oğlu olsun bir Müdecceri tebdil-i dîn ile tenassür etmekten men eden Müdeccer hakkında ... (302/2-3)

G.T. … Kral Jan tarafından ilave edilen fermanla da velev kendi oğlu olsun bir Müdecceri din değiştirerek Hristiyanlaşmaktan men eden Müdeccer hakkında …

... Krâl Ferdinand tarafından ilân olunan fermânın meâlinde dahi Belensiye eyâletinde bulunan müddecirîn velev Aragon ve Katalon şehirlerine gitmek için olsun eyâlet-i mezkûr hudûdundan hârice çıkamayıp eğer arazisinde müteayyiş oldukları ... (305/6-9)

G.T. Kral Ferdinan tarafından ilan edilen fermanın mealinde, Belensiye eyaletinde bulunan Müdeccerlerin velev Aragon ve Katalon şehirlerine gitmek için olsun bu eyalet hududundan dışarı çıkamamaları, arazisinde yaşadıkları …

2.2.50. Velâkin (ولكن)

Hacıeminoğlu (1992, s.206)'na göre Farsça, Oruç (1994, s.597)'a göre Arapça olan bu sözcük, Nişanyan Sözlük'te "Arapçadan Farsçaya erken dönemde, büyük ihtimalle sözlü alıntı olarak geçen kelimelerdendir." açıklamasıyla yer almaktadır.

Fakat, ancak, ama anlamları taşıyan bu bağlama edatının eser içerisinde bir kullanımına rastlanmıştır.

... esîrin âzâd kılınması kayıtları ilâve olundu velâkin Kaştâle hükûmetinde sâhibi Müslim ve Yâhûdî olan bir esîr Hristiyanlığı kabûl ettiği gibi matûk olarak sâhibine bir şey verilmez ... (275/11-13)

G.T. … esirin azad edilmesi şartları ilave edildi. Fakat Kaştale hükümetinde sahibi Müslüman veya Yahudi olan bir esir Hristiyanlığı kabul ettiği zaman azad edilerek sahibine bir şey verilmez …

2.2.51. Veyâ (ویا)

Arapça *ve* ile Farsça *ya* ekinin birleşimiyle oluşan edattır. "Birbirine denk olan iki unsuru veya iki durumu birbirine karşılaştırma yoluyla bağlar" (Oruç 1994, s.601). *Yahut* anlamındadır. Ergin (2009, s.353) bu sözcüğü "denkleştirme edatları" içerisinde değerlendirmiştir. Birbirine yakın sözcüklerin arasında kullanılarak bunları birbirine bağlar.

... harb ve gazâ veyâ berâmı âher sultânı bî icrâ zımnında murâkib-i bahriye ve sefâyin Sultâniyeniŋ ictimâ-yı lâzım gelse etrâf-ı memâlikde vâki-i ümerâ-yı deryâya emr olunup ... (90/9-10)

G.T. … harp, gaza ve sultanın emri olursa onu yerine getirmek zımnında yük ve saltanat gemilerinin toplanması lazım gelse çevre memleketlerde bulunan deniz ümerası, aldıkları emirle …

... eğer Endülüse vürûd edecek olur ise bizleri dahi esir veyâ memleketimizden tard edeceği muhill-i iştibâh değildir diye cevâb verdi ve ... (156/15-17)

G.T. … Endülüs'e gelmesi halinde bizleri de esir veya memleketlerimizden süreceği mahal şüpheli değildir." diye cevap verdi.

... yine mahdûd olarak bazı hukûk talep edebilir ve bir esir râhibe veyâ bakir veyâ dul bir avratı izlâl ile fil-i zinâyı mürtekib olsa ateşte ihrâk olunur ve bir esir velev sabi veyâ mürâhik olsun sirkat töhmetiyle müttehem olsa sebâ-ı vahşiye öŋlerine ilkâ ile paralandırılır idi (274/22-26).

G.T. … yine sınırlı olarak hukuk talep edebilirdi. Esir; rahibe, bakir ve dul bir avratı baştan çıkarıp zina fiilini yapsa ateşte yakılırdı. Bir esir velev sabi veya büyük olsun hırsızlık suçuyla itham edilirse vahşi arslanların önüne atılarak parçalattırılırdı.

...bizzât halifenin veyâhûd tarafından mansûb hâcib veyâ vekilinin bu makule bir emr-i mühim zuhûruyla bulunacakları hareket-i tecâvüziyede ordu-yı İslâm usûl-i kadîme üzere... (501/25-27)

G.T. Bizzat halifenin veyahut tarafından atanan hâcib veya vekilin mühim bir emir çıkmasıyla bulunacakları harekette İslam ordusu eski usûl üzere …

...der ki şol-kimse ki bir ağâç gars veyâ bir tarlâ zer ile insan ve hayvâna medâr tagaddi olacak şey husûle getirse tasdik etmiş olup ahiretde ecr-i cüziyle nâi olur... (512/7-9)

G.T. … der ki: "Şu kimse ki bir ağaç ve bir tarla ile insan ve hayvana gıdalanma sebebi olacak birşey yetiştirirse tasadduk etmiş gibi olup ahirette büyük sevaba nâil olur."

2.2.52. Veyâhûd (وياخود)

Arapça *ve* ile Farsça *yâhud* kelimelerinin birleşmesiyle oluşan bir edattır. "*Fonksiyonu veya, yahud gibidir*" (Oruç 1994:602).

... ve kılıçla alınan yerler halkına hams itibârıyla ve vergi tahsîs edip ahâlî İslamdan muhtâç olanlara dahi hâlî bulunan veyâhud ol esnâda mesîh mevûd olmak nâmıyla arz-ı Filistinde hurûc eden ... (28/16-19)

G.T. … kılınçla alınan mahallerdeki halklara da beşte bir itibarıyla vergi tahsis etmişti. İslam topluluğundan muhtaç olanlara da boş bulunan ve yahud o esnada vadedilen mesih olduğunu ileri sürerek Filistin'de ortaya çıkan …

... derebeyleri gibi müteaddid nâhiye sahipleri olup diğer nâhiye sahiplerinden veyâhûd başka emirler tarafından onlara tasallut ve taarruz vukûunda hâmîlerinden istiâne ederler idi (133/11-13).

G.T. … derebeylerine benzer müteaddid nahiye sahipleri vardı. Diğer nahiye sahiplerinden veyahut başka emirler tarafından onlara tasallut ve taarruz olması halinde hamilerinden yardım isterlerdi.

... tarîk-i müstakîme girmesi veya vergi itâsıyla kendisine tâbi veyâhûd cenk ve cidâle hâzır olması şıklarından birinin kabûlünü teklîf ile senin bir takım sefâyin tedârikiyle bizzât benim memâlikime gelmek niyetinde bulunduğuŋu istihbâr eyledim ... (161/18-20)

G.T. … doğru yola girmesi veya vergi vererek kendine tabi olması veyahut savaşa hazır olması şıklarından birinin kabulünü teklifle, "Senin birtakım gemi tedarik ederek bizzat benim memleketime gelmek niyetinde bulunduğunu haber aldım.

... Afrikiyelilerin dâimâ kabîle-i benî Meriyenden veyâhûd evlâd-ı benî Ziyândan bir büyük zâbitleri ve müsâdeme ve Zanata ve Sanhâca kabâili asilzâdegânından dahi müteaddid başbuğları olduğu gibi Endülüs fırkası dahi hânedân-ı hükûmetten veyâhûd hidemât-ı fâika ile müştehir-i dirâyetkârân zâbitândan bir âmir-i müstakil maiyyetinde bulunurlar ... (260/24-28)

G.T. Afrikiyeliler'in daima Merben kabilesinden veyahut Ziyan oğullarının çocuklarından bir büyük zabitleri Mesamde, Zenâte ve Sinhâce kabilelerinin soylularından da alışılagelmiş başbuğları olduğu gibi, Endülüs fırkası da yönetim hanedanından veyahut yüksek hizmetlerle meşhur zabitlerin dirayetlilerinden bağımsız bir amirin emrinde bulunurdu.

... ve eğer bir esîr firâra yol bulup devlet aleyhine icrâ olunan hayâtından hükûmeti haberdâr eder veyâhûd sâhibini katleden kâtili öldürüp ahz ü intikâm ederse kezâlik matûk olur ... (275/22-24)

G.T. Eğer bir esir kaçmak için bir yol bulup devlet aleyhine yapılan hıyanetten hükümeti haberdar eder ve yahut sahibini katleden katili öldürerek intikam alırsa azad edilirdi.

2.2.53. Yalŋız (يالكز)

Gülensoy, *Dîvânu Lügâti't-Türk'te Adı Geçen "Kırpılmış Türkçe"Nin Anadolu Ağızlarındaki İzleri* adlı makalesinde, bu kelimenin kökenine şu şekilde yer vermiştir: yalgı~ yalgız~ yalğız ~ yalhı (DAO) < TT. yalnız < ET/OT. yalanız; yalangus [düşen hece/ses: -z] (2014, s.4). Sıfat ve zarf olarak da kullanılan bu sözcük, *sınırlama, olumsuzluk* ve *tezat* bildirir (Oruç 1994, s.624).

... ve ittisâf misilli hâlet vukûa getirilmemesi ve yalŋız elinde silah olup cürret-i mukâbele eden düşmana teşhir ıslaha olunarak beyhûde fetl nüfûs ve gâret edilmemesi ve meğer ki kâhide bulunan ganâyime kanaât olunması ... (17/27-29)

G.T. … yoldan sapmak gibi durumlara meydan verilmemesini ve yalnız elinde silahı olup mukabeleye cüret eden düşmana silah çekilmesini, boşuna katl ve hücum edilmeyip cephede bulunan ganimetlerle yetinilmesini nasihat ederek memurlarını gönderdi.

... Kurtubada nâmanâsıŋa darb ettirmiş ise de halîfe ve emîrül müminîn unvanını almayıp yalŋız emîr veya melik denilmeğe kanâat eylemiş idi (44/20-22).

G.T. … Kurtuba'da adına sikke bastırmışsa da, Halife ve Emirül Mü'minin ünvanını almayıp yalnız emir veya melik ünvanlarıyla yetinmişti.

2.2.54. Yine (ينه)

Eski Türkçe *yan-* "geri dönmek" fiilinin zarf-fiil ekiyle çekimlenmiş hâlidir (Oruç 1994:648). Genellikle zarf olarak nitelendirir fakat bağlama göreviyle kullanıldığında cümleye tekrar veya kuvvetlendirme anlamı katar. *İmdi, böylece, ve, gene* anlamındadır.

... leşker-i İslam yine iki fırka üzerine tertîb olunarak biri ibn Nusayr ile Fransa memleketinde vaka Erbune yânî Nârbone şehrine ve ondan Pirene dağlarını ... (23/12-13)

G.T. Bundan sonra İslam ordusu yine iki gruba taksim edildi. Bunlardan birinci grup, İbni Nusayr'la Frank memleketinde olan Erbune yani Narbone şehrine yöneldi, Pireneler'den geçip …

... yanî Hristiyanlara geçtikte ol yerler yine hâl-i sâbıkına avdet ve ricat eyleyip el-hâletü-hazihî ber ve yabân olmuştur (45/17-18).

G.T. … yani Hristiyanlara geçtiği zaman eski haline dönmüş, ondan bu yana yabancı olmuştur.

... fütûhât-ı mezkûreye nâiliyeti üzerine mellk-i müşârûnileyh yine Kurtubaya avdet eylemiştir (73/1-2).

G.T. Bu fetihlere erişmesi üzere Melik yine Kurtuba'ya dönmüştür.

... bütün İspanya arâzisi karşılık tutulsa yine matlûbât-ı mezkûreye vefâ etmeyeceğini beyân etmeleriyle artık bu kadar duyûnuŋ ne kadar verilmesi nâkâbil demek olduğundan buŋa

mukâbil Kaştâle memleketiniŋ bervech-i istiklâl karretâna terk ve teslîminden başka çâre bulunmamış ... (87/14-17)

G.T. … bütün İspanya arazisi karşılık tutulsa yine talep edilenlere kâfi gelmeyeceğini beyan ettiler. Artık bu kadar miktarın nakit olarak verilmesi mümkün olmadığından, buna mukabil Kaştale memleketinin bağımsız olarak Fernan'a bırakılmasından başka çare bulunamamıştı.

... muâmelât-ı cebriye icrâsina karâr verilmiş iken yine bir fâide vermeyip tahsîl olunabilen mebâliğ-i cüziye dahi tahsildârlar yedlerinde hebâ ve telef oldu (123/22-23).

G.T. … tahsilatta zor kullanılmasına karar verilmişti. Ancak bu da bir fayda vermemiş, tahsil olunabilen cizye meblağını da tahsildarların elinde heba olmuştur.

... Karmûne memleketini tahlîs eylediler ve yine bu aralık Malaga emîri bulunan mârrüz-zikr İdris İbn-i Hamûd vefât etmekle yerine birinin intihâbı husûsunda ... (140/7-9)

G.T. … Karmune'yi kurtardılar. Yine bu aralık, Malaka emiri İdris İbni Hammûd vefat etmişti. Yerine birinin seçilmesi hususunda …

... hatta bu kimse kendi zevcesini zinâ eder iken bile görse yine aleyhinde mahkemeye davâ arz edemez (273/12-13).

G.T. Hatta bu kimse kendi zevcesini zina ederken bile görse yine aleyhinde mahkemeye dava açamazdı.

... ibret-gâh-ı enâm olmuş idi ve yine İspanyol müverrihlerinin tahrîrlerine göre müddet-i hükûmet-i İslâmiyede Endülüste müteaddid ruhbân cemiyetleri olarak ... (495/14-15)

G.T. … halka ibret vermiştir. Yine İspanyol tarihçilerin yazdıklarına göre; İslam yönetimi müddetince Endülüs'te müteaddid Ruhban cemiyetleri vardı.

2.2.55. Yâni (يعنى)

Arapça kökenli olan bu kelime, "İzah cümlesini hüküm cümlesine bağlar" (Hacıeminoğlu 1992, s.212). *Kısacası, sözün kısası, açıkçası, doğrusu, daha doğrusu, demek şu ki* anlamlarındadır. Kendinden önce gelen cümleyi, açıklama veya izah yoluyla kendinden sonraki cümleye bağlar.

... ve işbu hükûmet-i Got dört yüz sene kadar mümted olup miladıŋ dört yüz yetmiş iki senesinden yedi yüz on senesine yani İspanyanıŋ İslam tarafından fethine kadar yirmi beş aded melikleri gelmiş ve bunlarıŋ birincisi 472 sene miladiyesinde hükümran olan ... (12/15-18)

G.T. İşte bu Got hükümeti dört yüz sene sürmüş, miladi 472 senesinden 710 senesine - yani İspanya'nın İslam tarafından fethine- kadar yönetimleri süresince yirmi beş adet melik gelip geçmişti. Bunlardan ilki, miladi 472 senesinde hüküm süren …

... bundan tahmini biŋ altı yüz sene ikdam ol mahale gelip bina etmiş oldukları Medine-i Sedune yâni Secûneyi zabt ve teshîr eylediler (15/17-19).

G.T. … bundan tahminen bin altı yüz sene önce buralara gelip bina ettikleri Medine-i Sedûne yani Secûne'yi zapt ve teshîr ettiler [ele geçirdiler].

... Ron nehrine vâsıl ve Nemûse Lundon yâni Nîm ve Lyon şehirlerine dâhil olup bâde Son nâm-ı nehr bu yana çıkarak Orgesturon yâni olan Utûne nâm şehr kadîmi dahi batishîr daha ötelere tecâvüz ile ... (28/23-25)

G.T. Ron (Rhone) nehrine ulaşmıştı. Nemuse ve Lundon yani Nim (Nimes) ve Lion (Lyon) şehirlerine girip Son nehri boyunca Orgesturon yani şimdi Utune adlı kadim şehri kuşatmış ve daha ileri gitmiştir.

... hiçbir vechile tecvîz olunamayacağından ikinci sûretin yâni bunların üzerine asker sevkiyle cebren dâire-i mutâvaatkârîye alınmaları cihetinin ihtiyârına mecbûriyet göründü (127/19-21).

G.T. … hiçbir şekilde caiz olmayacağından, ikinci suretin yani bunların üzerine asker sevkiyle zorla itaate alınmaları cihetinin seçilmesine mecburiyet göründü.

yâni Hristiyanların ol zamanki âdetleri üzre bir mahall-i mahsûsda mumâileyh veyâhûd tarafından nasp olunacak vekîl-i müddeîsiyle meydân-ı mübârezete çıkıp eğer galebe onun tarafından vukû bulur ise ... (135/18-20)

G.T. Yani Hıristiyanların o zamanki âdetleri üzere, özel bir mahalde kralın karısı veyahut tarafından tayin edilecek vekili müddeisiyle kavga meydanına çıkıp, eğer o galip gelirse …

... hükm-i ilâhîye havâle kılınmasına karâr verilip yâni tarafeynden birer mübâriz pehlivân tayîn ile kangı tarafın pehlivanı gâlib olursa hakk-ı sahîh ol darafa hükmolunmasına ittifâk ettiler (167/5-7).

G.T. … ilâhî hükümlere havale edilmesine karar verdiler. Yani iki taraftan birer mübariz pehlivan tayini ile hangi tarafın pehlivanı galip olursa hakkın o tarafa hükmedilmesine ittifak ettiler.

yâni bir meydanda işâl olunan ateşin derûnuna zikrolunan iki mezhebin kitâbları birden ilkâ olunarak muktezâsıyla amel olunmağı tensîbet eylediler ... (167/10-11)

G.T. Yani bir meydanda yakılan ateşin içine bahsedilen iki mezhebin kitapları birden atılacak, hangisine ateş tesir etmezse onun doğruluğu ve haklılığı ortaya çıkacağından onun gerekleriyle amel edilecekti.

... İslam hükûmetleri beyninde vifâk ve ittihâd hâsıl olmakla memâlik-i adâya üç koldan hücûm olunmak yâni Sultan Yakûb Afrikiye askeri ile İşbiliye [Sevilla] ye ve Melik Muhammed Sânî kendi askerine bir mikdâr dahi Afrikiye askeri ilâvesiyle Cehn ve Benî Şakaylule dahi askerleriyle Kurtuba taraflarına yürümek üzre karâr verdiler (261/27-29-262/1).

G.T. … İslam hükümetleri arasında ittifak ve dayanışma hâsıl oldu. Düşman memleketlerine üç koldan hücum etmek; yani Sultan Yakup Afrikiye askeriyle İşbiliye, Melik II. Muhammed kendi askerine bir miktar da Afrikiye askeri ilave ederek Cehn, Şakaylule oğulları da askerleriyle Kurtuba taraflarına yürümek üzere karar verdiler.

2.2.56. Yoksa (يوخسه)

Kelimenin etimolojisini Gülensoy, *yo-k i-se* şeklinde gösterir (2007, s.1154). İki cümleyi tezatlık ya da şart yoluyla birbirine bağlar. *Aksi halde, acaba, yani* anlamlarındadır.

... Endülüsü feth ederiz yoksa düşman cümlemizi deryaya döker demesiyle işbu kelam şecaat encâm asker-i İslama mûcib savlet ve selamet ... (15/11-12)

G.T. … Endülüs'ü fethedersiniz. Yoksa düşman hepimizi denize döker." demişti. Bu kahramanca sözlerin sonucunda İslam askerlerinde cesaret ve sadakat meydana gelmiş …

... mücâzât eyle ki memâlikin muhâfızı olsunlar yoksa tahrîbe sebeb olmasınlar ... (46/27)

G.T. … ceza vermeli ki memleketlerin muhafızı olsunlar da tahribe sebep olmasınlar.

... ve tabiyet eylemesi ancak devâm-ı ikbâlini muhâfaza için olup yoksa şimdiki hâlde Afrikalıların Endülüse celbini muktezî olacak hiçbir hâl-i hatır-nâk olmadığına ve eğer Muvahhidîn-i Endülüse ayak basacak olurlar ise ... (203/10-12)

… şansının devam etmesini sağlamak olduğunu, yoksa şimdiki durumda Afrikalıların Endülüs'e çağrılmasını gerektirecek hiçbir tehlikeli durum olmadığını ve eğer Muvahhidler Endülüs'e ayak basacak olursa …

... pek âşikâr olarak iltizâm edenlere mahsûs olup yoksa müverrihîn-i efrenciye içinde bi-aynih bizim gibi bunlardan şikâyet eden muhakikîn-i insâf-perver haklarında değildir ... (224/1-3)

G.T. … çok aşikâr olarak yapanlara mahsustur. Yoksa Avrupalı tarihçiler içinde aynen bizim gibi bunlardan şikayet eden insaflı araştırmacılar hakkında değildir.

... bir de mülûk ve âbâ haklarında ifâsı vâcib olan muâmeleyi ittibâ ve evlâdınızıa talîm garzından ibârettir yoksa sizi taht-ı minnette bırakmak için değildir (266/7-9).

G.T. Ve bir de melikler haklarında uygulanması vacip olan muameleye uymak ve evladınıza öğretmekten ibarettir. Yoksa sizi minnet altında bırakmak için değildir.

... tabîr olunan kefçeli nevinden mi yoksa rakkâslı mı idi onun tahkîki lâzımdır (531/15-16).

G.T. … tabir edilen kepçeli cinsinden mi yoksa rakkaslı mıydı, bunun araştırılması lazımdır.

2.2.57. Zaten (ذاتا)

Arapça kökenli bu sözcük, aslında zarftır. *Esasen, nitekim, aslında* anlamları taşımaktadır. Kendinden önce gelen cümleyi, açıklama yoluyla kendinden sonraki cümleye bağlar.

... hâkim-i mûmîleyh Yusuf dahi zaten ahlâk-ı memdûha ashâbından olup bilâd-ı Efrenciyeden vâli bulunduğu yerlerde hiçbir vechile ... (37/8-9)

G.T. Yusuf bin Abdurrahman el-Fıhri zaten övgüye layık ahlâka sahip kişilerden olup Frank diyarında valilik yaptığı yerlerde hiçbir şekilde …

... yüz otuz dokuz senesinde Sarkosta vâlîsi bulunan mumâ bin Ziyâd elcüdâyî zaten Got cinsinden ve Hristiyândan doğma olup elbîra-ı nâm kalayı hıyâneten İspanyollulara ... (61/15-16)

G.T. 139 senesinde Sarkosta valisi bulunan Musa bin Ziyad el-Cüdayi, Vizigot kökenli bir Hristiyan dönmesiydi. İlbira [Elbira] kalesini, hıyanet ederek İspanyollara …

... bilâhare meyl-i inkılâb ve izmihlâl etmesi için dahi zaten ve zamânen ve dâhilen ve hâricen türlü türlü vesâil ve istidâdât bulunmak icâb ederek bunların bi-tamâmihim ... (131/11-12)

G.T. … güçlü bir devletin sonraları devrilme ve yok oluşa meyletmesi için de zamanen, dahilen ve haricen türlü türlü vesile ve istidatlarının olması icab eder. Bunların tamamiyle …

... Kaştâle kralı ile akd-i temhîd eylediği ittifâk umduğu semereyi vermeyip belki zaten mülk ve milletçe muzırr olduğu gibi kendisinin dahi zevâl-i devletine sebep oldu (224/7-9).

G.T. … Kaştale Kralı ile imzaladığı ittifak umduğu semereyi vermedi. Belki zaten mülk ve millet için kötü olduğu gibi kendisinin de devletinin çöküş nedeni oldu.

... Kardinal Albernoz zaten İspanyol olup Gırnatada terbiye görmüş ve müahharan Polonyada binâ eylediği Sen Kalman Mektebini onda meşhûdu olan İslâm mekteblerine taklîd eylemiştir (535/14-16).

G.T. … Kardinal Albernoz zaten İspanyol'du. Gırnata'da terbiye görmüş ve sonraları Polonya da yaptığı Sen Kalman Mektebini orada görülen Müslüman okullarını taklit ederek oluşturmuştur.

2.2.58. Zirâ (ذراع)

Arapça kökenli bir kelimedir. Kendinden önce gelen cümleyi *çünkü, ancak, nitekim, ama, fakat, vakta ki* anlamları içerecek şekilde kendinden sonra gelen cümleye bağlar.

... üç yüz otuz ve arzen yüz seksen beş zirâ ve irtifâen otuz beş kadem müstatilüş-şekl bir âlî binâ olup alâ ve nâdir mermerden ve sümmâkîden yek-pâre olarak bin doksan üç aded sütûn ... (49/3-5)

G.T. … üçyüz otuz, genişliği yüz seksen beş arşın ölçülerinde, yüksekliği otuz beş ayak uzunluğunda, dikdörtgen şeklinde büyük bir yapı olup nadir bulunan değerli mermerden ve somakiden mamul tek parça olarak bin doksan üç adet sütun …

... şerâre-i feşân-ı sirâyet olmagla bir gâile dahâ hudûs eyledi zirâ şehr-i mezkûrda pek çok Hristiyân ve Yahudi bulunup cümlesi hafiyen hükûmet-i İslâmiye ... (56/15-16)

G.T. Böylelikle bir gaile daha ortaya çıkmış oldu. Zira Tuleytula'da pek çok Hristiyan ve Yahudi bulunuyordu. Bunları hepsi gizlice İslam hükümeti …

... ve taht-ı mecbûriyetde olmadıkça cenk ve harbe teşebbüs eyleme zirâ salâh-ı hâl-i tebaa-ı sulh ile hâsıl olur (97/7-9).

G.T. Mecburiyet altında olmadıkça harbe teşebbüs eyleme, zira tebanın ıslah edilmesi ancak sulhle hâsıl olur.

... bâzı mevâni tedbîr-i mezkûrun icrâsına hâil ve mâni oldu zirâ İbn-i Hûd tasmîm-i mesrûd vechile kale-i mezkûrenin istihlâsına azîmet üzre iken ... (235/15-16)

G.T. … bazı maniler bu tedbirin icrasına engel oldu. Zira İbni Hûd bahsedilen kesin kararı vermişken ve bu kalenin kurtarılmasına gitmek üzere iken …

... bunda hiç imkân ve ihtimâl tasavvur olunamaz zirâ cümle tarihler müttefiktir ki merkûm Ceyakomo Zimini şehrindeki akademiayı sekiz yüz sene-i hicriyesi asırlarında vaz ve tesîs etmiş ... (526/8-10)

G.T. … bunda hiç imkan ve ihtimal yoktur. Zira bütün tarihler müttefiktir ki, Ceyakomo, Zimini şehrindeki Akademia'yı Hicri 800 senesinde kurmuş …

2.3. Kuvvetlendirme Edatları

Kuvvetlendirme edatları, gerek kendinden önce gelen gerek kendinden sonra gelen kelime, kelime grupları veya cümleleri zaman, miktar, ayrıcalık gibi anlamlarla pekiştirir, kuvvetlendirir.

Necmettin Hacıeminoğlu, Türkçede aslî görevleri bağlama, seslenme, cevap, karşılaştırma vb. edatların, bu görevlerine ilâve olarak kuvvetlendirme görevi de gördüğünü ifade etmiştir (1992, s.218).

Muharrem Ergin, bağlama edatları içerisinde değerlendirmiş ve bağlama edatlarının iki fonksiyonundan kuvvetlendirme fonksiyonunun daha belirgin olduğunu ifade etmiştir. Kuvvetlendirme edatları, sonuna geldikleri unsurları belirtmek, kuvvetlendirmek, dikkati onların üzerine çekmek için kullanılmış görünürler (2009, s.365).

2.3.1. Acaba (عجبا)

Arapça kökenlidir. Soru cümlelerine tereddüt anlamı katan bir edattır. Metin içerisinde bir kullanımına örneğine rastlanmıştır.

... onları bulmak ve gerek acaba şu deryâ-yı bî-pâyânda neler var diye mücerred teftiş-i ahvâl eylemek için olsun bahr-i mezkûrde seyr û seyâhati tasmim edip cümlesi bir kabileden olmak üzere seksen kadar adam bu azimete tasaddî eylediler (504/14-17).

G.T. … onları bulmak ve gerek şu garip denizde neler var diye yalnız durumu teftiş etmek için bu denizde seyahat etmeyi kararlaştırdılar. Hepsi aynı kabileden seksen kadar adam bu gidişe teşebbüs ettiler.

2.3.2. Asla (اصلا)

Arapça kökenli bu sözcük, *katiyyen, hiçbir zaman* anlamlarındadır.

Korkmaz (2009, s.455) zarflar içerisinde değerlendirmiştir.

... Abdullah bâzı-yı himmetine asla fütûr getirmeyip kuvve-i mevcûdasını fark müteaddideye taksîm ile muhâl münâsebeye sevk irsâl eyledi (67/16-17).

G.T. … Abdullah güçlü niyetinden vazgeçmeyerek mevcut kuvvetlerini çeşitli bölümlere ayırarak uygun yerlere sevketti.

... evvel-emirde Lebrice üzerine giden fırka ansızın gelmiş de latîfe ediyor zannederek asla müsâdemeye mütesaddî olmadılar (288/5-7).

G.T. … ilk önce Lebrice üzerine giden fırka ansızın geldi de şaka yapıyor zannıyla asla müdafaaya kalkışmadılar.

... bahriŋ öte yanına hicret etmek murâd eden Müslimânlara kral ve kraliçe-i mûmâ-ileyhimâ taraflarından asla mümânaat olunmayıp ve sefîne ücreti bile alınmayıp... (365/18-20)

G.T. … bu denizin öte yanına hicret etmek isteyen Müslümanlara kral ve kraliçe taraflarından asla engel olunmayacaktır. Gemi ücreti bile alınmayacaktır.

2.3.3. Bile (بيله)

Bu sözcük, ET. birle sözcüğüne dayanmaktadır. Öner, *dahi, hatta* anlamına gelen *bile* sözcüğü için, *ile, beraber* anlamındaki çekim edatı olan *bile*'den farklı olduğunu, ikisinin de etimolojik olarak zarfın edatlaşması ile meydana geldiğini belirtir (2018, s.18).

Anlamını kuvvetlendirdiği cümleden sonra gelir. Bu sözcüğü, Ergin (2009, s.357), "Sonuna geldiği unsuru daha önce gelen veya bahis konusu olan bir unsura bağlarken kuvvetle belirtir." şeklinde açıklamıştır. Bağlama ve kuvvetlendirme fonksiyonu olan bu sözcüğün, kuvvetlendirme yönü daha ön plandadır.

Dahi, hatta anlamındadır.

... ol iklîm cismiŋ ahvâli bile ahalîyi şarkıya bîninde bir efsâne bî ahkâm gibi bir müddet ağızlarda söylenip soŋraları bütün bütün mahv bi nişân olmuştur (6/11-13).

G.T. … … o büyük kıtanın ahvali bile şark ahalisi arasında anlamsız bir efsane gibi bir müddet ağızlarda söylenip sonraları bütün bütün yok olarak unutulmuştur.

... cibâl-i Bertât tarafına togru sel seyf cihâd eylemekte olduklarına mübnî İspanyanıŋ bu cihatı harita hatırdan bile çıkmış idi (35/27-28).

G.T. … Pirene dağlarına doğru cihat kılıçlarını çekmekte olduklarından dolayı İspanya'nın bu tarafına gitmek akıllarından dahi geçmiyordu.

... şecâat üzerine adâleti tercîh ve düşmanları hakkında bile cevr ve eza ve işkence gibi şeylere ... (44/25-26)

G.T. … şecaat üzerine adaleti tercih etmiş ve düşmanları hakkında bile eza ve işkenceye …

... Latin lisânı dahi hiç söylenmez mertebeye vardığından İncil ve Tevrât kitâbları bile lisân-ı Arabîye tercüme kılınmıştı (49/20-21).

G.T. Latin lisanı dahi hiç konuşulmaz mertebeye vardığından, İncil ve Tevrat bile Arapçaya tercüme edilmişti.

... Kurtubaya gelen tahsîlât-i mîrîye mülkün masârıf-ı zâtiyesine bile kifâyet etmemekte idi (123/20-21).

G.T. … Kurtuba'ya gelen tahsilat, Melik'in şahsi masraflarına bile kifayet etmemekteydi.

... ol asırda bulunan müdeffikân ve müveşşikâfa bile müyesser olamayacağından müteehhirînin ellerinde bulunan nâkısül-ifâde tarihlerden istifâde ettikleri… (131/13-15)

G.T. … o asırda bulunan araştırmacılar bile müyesser olamadığından sonrakilerin ellerinde bulunan ifadeleri noksan olan tarihlerden istifade ettikleri …

... kendisine muîn ederek pederlerinin vürûdunda vâlidelerini töhmet-i zân ile ithâm ve gûyâ Garsiyaya bile zenâ fil-i şenîini ibrâm eyledi ... (135/12-13).

G.T. … kendisine destekçi yaptı. Babaları geldiğinde annelerini zina suçuyla itham ettiler. Güya Garsiya'ya bile zina fiilini teklif etti diye iftiraya kalkışmalarıyla kral araştırma bile yapmadan masum olan zevcesini haksız yere hapse attırdı.

... Mutezidin vefâtıyla bile Meymûn bin Zinnûnun lehîb-kânûn-ı hırs ve adâveti kâbil-i sükûn ve tadîl olmadığından ... (146/11-12)

G.T. Mu'tezid'in vefatıyla bile Meymun bin Zunnûn'un düşmanlık ve hırs ateşinin sönmesi ve onarılması mümkün olmadığından …

... dünyâ için bu denâeti irtikâb etmeyeceği ve bil-garez edecek olsa bile icrâsı mümkün olamayacağı ednâ teemmül ile malûm olur ... (172/20-22)

G.T. … dünya devleti için bu yanlışlığı tercih etmeyeceğini farzedelim. Seçse bile icrasının mümkün olamayacağı azıcık bir araştırmayla malûmdur.

... canımızı bile hazret-i perverdekâr verdiği gibi yine alır ve bu dünyada halv ile merâret birbirine redîf olmadığı gibi ikbâl ile edbâr dahi tevemdir ... (173/25-26)

G.T. Canımızı bile Allah verdiği gibi yine o alır. Bu dünyada tatlılıkla acılık birbirine geçtiği gibi şansızlık ve talih de birbirinin ikizidir.

... İbn-i İbâdın Yusuf bin Tâşifîne ve Kral Alfonsa bile irsâl eylediği nâmeler mevzûnen tahrîr kılınmış idi ... (174/13-14)

G.T. … İbni Abbâd'ın Yusuf bin Taşfin'e ve Kral Alfons'a bile gönderdiği nâmeler vezinli olarak yazılmıştı.

yânî mevcud olan emvâl ü evlâd ü iyâlinizi bile almaya muktedir isem de bu şeyleri kabûl etmem (176/22-23).

G.T. … yani var olan mal, çocuk ve ailenizi bile almaya muktedirsem de bunları kabul etmem.

... ve zafer bazen âyine-i baht Murâtıbînde sûr-tûr olsa bile hayli nüfûs zâyi etmiş ... (194/21-22)

G.T. … ve zafer bazen Murâbıtların baht aynasına yüzünü gösterse bile bir hayli insan zayi etmişlerdi.

... meselâ kendilerinin lehsine ve Müslümanların aleyhine dâir bir vâka ağz rivâyeti olsa bile tafsilâtıyla zikrolunmuş ... (223/8-9)

G.T. Mesela; kendilerinin lehine, Müslümanların ise aleyhine bir olay rivayeti olsa bile tafsilatla bahsedilmiştir.

... Hristiyanlardan ol kadar zürrâ tedâriki mümkün olmayacağından ve olsa bile bunlar her husûsda Müslümanların birini tutamayacaklarından bahisle ... (255/7-9)

G.T. … Hristiyanlardan o kadar çiftçi tedarikinin mümkün olmayacağından ve olsa bile bunların her konuda Müslümanların yerini tutamayacaklarından bahisle …

... Esice şehrinin teshîrinden bile sarf-ı nazarla yalnız İşbiliye [Sevilla] hudûdunu yağma ve gâretle iktifâ eyledi (262/13-15).

G.T. … Esîce şehrinin ele geçirilmesinden bile vazgeçerek yalnız İşbiliye sınırlarını yağmalamakla yetindi.

... kendi zevcesini zinâ eder iken bile görse yine aleyhinde mahkemeye davâ arz edemez (273/12-13).

G.T. … kendi zevcesini zina ederken bile görse yine aleyhinde mahkemeye dava açamazdı.

... Malaga vâlîsi üzerine sevk olunan askerin idâresi bile onun uhde-i kifâyetine ihâle kılınmış idi (320/15-16).

G.T. … Malaka valisi üzerine gönderilen askerlerin idaresi bile onun uhde-i kifâyetine ihale kılınmıştı.

... muahhar tanısa ve bulsa bile davâ-yı istirdâd edemiye ve eder ise mücâzât oluna (370/17-18).

G.T. … malını sonradan tanısa ve bulsa bile davayı tekrarlamayacaktır. Tekrar ederse cezalandırılacaktır.

... ve hatta Aristo bile ol mektebden neşet edip… (525/29-526/1)

G.T. … ve hatta Aristo bile o mektepten doğup …

2.3.4. Da/De (ده)

Bu edatın yapısı ve menşei hakkında kesin bir şey söylenmese de Hacıeminoğlu (1992, s.223), *dakı/dahi'*nin değişimiyle oluşmadığını ve en yakın olarak Eski Türkçedeki *ma/me*'den gelebileceğini düşünmektedir. "Vazifeleri birbirine yakın olan dahi, bile ve de/da üçlüsünden de ilk ikisinin sahası daralırken de/da'nınki genişlemiş bulunmaktadır." (1992, s.224) açıklamasından da zamanla anlam olarak genişlediği anlaşılmaktadır. Ergin ise bağlama yönünün yanında kuvvetlendirme fonksiyonuna da dikkat çekerek *"*Sonuna geldiği unsuru belirtir, kuvvetlendirir*."* şeklinde açıklamada bulunmuştur (2009, s.358). *Sanki, acaba, artık, ise, hem, bile, hatta, ayrıca, üstelik, hem de, gibi, aynı zamanda, daha, artık, ise, -a gelince, ilave olarak, diğer yandan* gibi geniş anlamlara sahiptir.

...ve tebâ hakkında hüsn-i muâmele ve lütf ve merhamet ile mücâmele ile ki onlar da bizim gibi hak taâlânın mahlûkudur (46/24-25).

G.T. Teba hakkında güzel muamelede bulunulmalı, iyilik ve merhametle davranılmalıdır. Zira onlar da Hak Teâlâ tarafından yaratılmışlardır.

...câmi-i mezkûr muahhar kilise edildikte tağyîr eyleyenler de hüsn-i tabîat olmadığından eser-i taassub ve husûmet olarak… (49/12-13)

G.T. Lakin cami sonradan kilise yapılınca, değiştirenler de iyi huylu olmadıklarından, taassub ve düşmanlık neticesi …

...ve haricinde teslîm olunmaları teklîf olunduysa da arz-ı rûy muhalefet eylediklerinden eyyâm-ı muhasara hayli mümted oldu (19/29-20/1-2).

G.T. Her defasında teslim olmaları teklif ediliyor ancak sürekli muhalif bir tavır sergiliyorlardı. Bu nedenle kuşatma bir hayli uzun sürdü.

...bir mikdâr tarafdâr peydâ eylemiş olduğundan ol cânibe şitâbân olduysa da mülk Abdurrahmân gelip sıkıştırmış olmayın derûn şehirde tehassuna mecbûr oldu (53/13-14).

G.T. … bir miktar taraftar peyda etmiş olduğundan, o tarafa gittiyse de Melik Abdurrahman gelip onu sıkıştırmış olduğu için şehrin içine çekilmeye mecbur oldu.

... Marakeş şehrini muhâsaraya aldılarsa da beş yüz on dokuz sâli hilâlinde kendileri bozulup serdâr-ı mumâileyh Beşir dahi fevt olmağla kalenin teshîrine zafertâb olamadılar (189/15-18).

G.T. … Marakeş'i kuşatma altına aldılar. Ancak 519 yılında kendileri bozguna uğradılar. Başkomutanları El-Beşiri'de öldüğünden kalenin alınmasına muvaffak olamadılar.

... ve bundan kusûr eden olup da ele geçirilir ise üzerinde bulunan esvâbı müsâdere olunarak haber veren Hristiyana itâ edilmek şartlarını ilâve eyledi (301/5-7).

G.T. … bunda da kusur eden olup da ele geçirilirse üzerinde bulunan giysileri alınarak haber veren Hristiyana verilmesi şartlarını ilave etti.

... bizzat hissedâr olmak emelinde bulunmuş ise de hâlbuki Târık sefîneleri ihrâk eylemiş ve techiz kılınan diğer fırka donanma dahi Sardunya ve Korsika cezîrelerini liecli elkeşf dolaşmakta bulunmuş ... (17/12-14)

G.T. … hissedar olmak arzusundaydı. Ancak Tarık gemilerin bir kısmını ateşe vermişti. Donanmanın silahlarla teçhiz edilmiş diğer fırkası da Sardunya ve Korsika adalarını keşif maksadıyla dolaşmaktaydı.

... fitne ve fesada cüret eylediyse de o dahi bozulup dağlara firâr ve vahşî hayvanlar gibi derd-i cev ile azîmet-i darülkarar eylemiş... (44/14-16)

G.T. … esat ve fitne ateşini yakmaya cüret ettiyse de, bozguna uğratılıp dağlara kaçmaya mecbur olmuştu. Vahşi hayvanlar gibi açlık hastalığı derdine tutularak …

... bunuŋ üzerine yine ısrâr olunup da bunca nüfûsun telefine kadar göze aldırılmış olsa dahi ... (151/16-17)

G.T. Bunun üzerine yine de ısrar edilip bunca insanın ölmesine kadar göze alınmış olsa da …

2.3.5. Daha (دها)

Türkçe kökenli bir edattır. Gülensoy, daha ve dahi için farklı anlamları olsa da aynı etimolojik tahlili vermiştir: *tak-ı* (2007, s.260-261). *Henüz, çok* anlamı taşımaktadır. "Kendinden sonraki ifadeyi pekiştirerek öncelik bildirir" (Oruç 1994, s.164). Genel olarak fiillerden önce gelir.

… Avrupa müverrihleriniŋ rivayetine göre ol zaman Tûr şehri daha alınmamıştı (30/3-4).

G.T. Avrupa müverrihlerinin rivayetine göre o zaman Tûr şehri daha alınmamıştı.

... arûs-ı şirket nâ-pezîr-i saltanat ise istibdâd ve istiklâl istediğinden makâm-ı hükûmet için el-Nusayr daha münâsibdir diyerek yedi yüz sekiz senesi ... (271/2-4)

G.T. Ortaklığı kabul edemeyen saltanat gelini ise kendi başına bağımsız olmak istediğinden 'yönetim makamı için en-Nasr daha uygundur' diyerek 708 senesi …

... ve bu tarihten sonra himâ-yı ümîd ve arâm herkesin lâne-i hatırından pervâz edip bir daha avdet etmedi (311/24-25).

G.T. Bu tarihten sonra ümit ve rahat kuşu herkesin zihin yuvalarından uçtu ve bir daha da geri dönmedi.

Afrikadaki mülûk-ı İslâmiyeden istimdâd edelim ve daha olmaz ise ittifâk ile vüsimiz mikdârı müdâfaaya gayret edelim (384/9-10).

G.T. Afrikiye'deki İslam meliklerinden yardım isteyelim ve daha olmazsa ittifakla gücümüz yettiğince müdafaaya gayret edelim.

2.3.6. Dahi (دخی)

Tak- fiil kökünün zarf-fiille çekimlenmesiyle oluşmuştur. *Bile, da/de* anlamları taşımaktadır. *Bile* anlamı taşıdığında, kendisinden önce gelen cümleyi ya da kelimeyi kuvvetlendirir, pekiştirir.

... ve bir taraftan dahi Abdullah bin Zübeyr hazretleriniŋ hüsn idâre ve tedbîri dahi Corciz takımınıŋ kâmil inhizam ve izmihlaline bâdî olup hatta kendi dahi ibn Zübeyriŋ elinde maktûl olmuştur (9/11-14).

G.T. Öte yandan Abdullah bin Zübeyr hazretlerinin başarılı idaresi ve aldığı tedbirler Corcîz'in takımına tam bir mağlubiyet ve mahvolma hissini tattırmaya yetmişti. Hatta Corcîz, İbni Zübeyr tarafından öldürülmüştü.

... Ukbe bin Nâfî ve gerek asâkir-i İslamiyenin çoğunu şehîd ve sağ kalanlarını dahi esir eyledi (10/20-21).

G.T. … Ukbe de dahil pek çok İslam askerini şehid etmiş, geride kalanları da esir almıştı.

... bu zamân dahi halîfe Velid bin Abdülmelik asrıdır ki pederinin yerine seksen dörtde mesned hükûmete cülûs eylemişti (13/8-9).

G.T. Bu zaman halife Velid bin Abdülmelik asrıdır ki, babasının yerine 84 yılında yönetim makamına cülûs etmişti.

...techiz kılınan diğer fırka donanma dahi Sardunya ve Korsika cezîrelerini liecli elkeşf dolaşmakta bulunmuş olduğundan avdetlerini intizâra mecbur olup vürudları onda on biŋ süvâri ve sekiz biŋ piyâde askerini mezkûr donanmaya erkab ve Mağrib zemîni oğlu Abdülaziz idaresine teslîm eyledikten ... (17/13-17)

G.T. teçhiz edilmiş diğer fırkası da Sardunya ve Korsika adalarını keşif maksadıyla dolaşmaktaydı. Bunun için donanmanın dönüşünü beklemek zorundaydı. İbni Nusayr donanma döner dönmez on bin süvari ve sekiz bin piyadeyi gemilere bindirdi. Mağrib idaresini oğlu Abdülaziz'e teslim etti.

...Sarkostayı zabt ile Tuleytulada Yusufuŋ üzerine dahi hücûm eyledi (38/26-27).

G.T. … Sarkosta'yı zabtederek, Tuleytula'da Yusuf'un üzerine hücum etmişti.

...ve kendisi dahi diğer iki oğlu ve reîs-i asâkiri olan semâili ve İspanyanıŋ şimâl ve şark ve garbında mevcûd asâkirini celb ve ihzâr edip İbni Muâviye ile feth-i derîçe harb ve kitâl eyledi Abdurrahman bin Muâviye dahi ecdâdının bunca... (43/14-16)

G.T. Kendisi, diğer iki oğlu, asker reislerinden olan Semâil ve kuzey doğu ve batıdaki askerlerini göreve çağırıp hazırlayarak İbni Muaviye ile savaş kapılarını açmış oldu. Abdurrahman bin Muaviye de ecdadının bunca …

... Hişâm üzerlerine asker çekip ikisini dahi Beleş kalesi civârında vukû bulan mukâtele-i azîmede münhezim ettikte... (48/4-5)

G.T. … Hişâm, üzerlerine asker gönderip ikisini de Beleş Kalesi civarında meydana gelen büyük savaşta hezimete uğratmıştır.

... garb tarafında dahi dokuz aded müzeyyen ve nefîs kapuları olarak alâ kubâbı olan kubbe-i vüstânın alem yeri altûndan mamûl üç aded kürreh ile müzeyyen ve mahallî ve derûnû dahi her gece müştaal olan dört bin yedi yüz aded kandilin ziyâsıyla derûn-ı pür-nûr-ı ehl-i îmândan numûne-nümâ idi ve müteveffâ Melik Abdurrahmanıŋ eserine enbâen oğlu Hişâm dahi binâ tekmîl oluncaya kadar ... (49/6-11)

G.T. … batı tarafında da dokuz adet süslü ve nefis kapıları, yüksek kubbeleri olan kubbe ve sütun ve minarelerin alem yeri altından yapılmış üç tane küre ile süslenmiş, içerisi de her gece yakılan dört bin yedi yüz adet kandilin ışığıyla pür nur edilmiş iman ehlinden bir numune gibiydi. Merhum Melik Abdurrahman'ın eserine saygıyla oğlu Hişam bina tamamlanıncaya kadar bizzat başında durmuştu.

... ele geçenleri dahi nehir kenarında kazıklara rabt ve bend ettirdi ve bu hûn-rîzliğe dahi kanâat etmeyip kıble mahallesinin kusûr kalan ahâlîsini ... (51/23-24)

G.T. … ele geçenleri de nehir kenarında kazıklara bağlatmıştı. Dökülen bu kadar kan da ona yetmemiş, Kıble mahallesinin bu olanlardan kurtulan ahalisini …

... Tuleytula üzerine âzim olup bir taraftan dahi Kaştâleye Kontu Sanşodan iâne talebinde bulundu lakin kont mekîdet-i mutâd Süleyman dahi bu talebde bulunup ... (116/4-6)

G.T. … Tuleytula üzerine yürüdü. Bir taraftan da Kaştale kontu Sanşo'dan yardım talebinde bulundu. Ancak hilekârlığa alışık Süleyman dahi konta bu talepte bulunarak …

2.3.7. Elbette (البتده)

Arapça kökenli bu sözcük; kuvvetlendirme edatı olarak *pekiştirme, razılık, kesinlik, zaruriyet* bildirir (Oruç 1994, s.230). *Tabii, muhakkak, mutlaka, şüphesiz, kuşkusuz* anlamları bulunmaktadır.

bu mikdâr-ı nüfûs elbette mağlûb-ı düşmân olmaz (157/26-27).

G.T. Bu nüfus elbette düşmana mağlup olmaz.

... işbu nâme Sultan Yakûba vâsıl oldukta cevâb yerine şakk edip bir paresine elbette biz size asker-i pîşmâr ile geliriz ve askerim ile askerini karşılarım (210/13-15).

G.T. İşte bu mektup Sultan Yakub'a ulaştığında cevap yerine yırtıp bir parçasına, "Elbette biz size sayısız askerle geliriz ve askerimle askerini karşılarım.

... elleri bağlı öldürülmüş olanların mikdârı birkaç kat ziyâde olacağından elbette asker-i İslâmıŋ zâyiâtı ötekilerinden ziyâde olmuştur (218/6-8).

G.T. … elleri bağlı öldürülmüş olanların miktarı birkaç kat daha fazla olacağından elbette İslam askerlerinin verdiği zayiat ötekilerden ziyade olmuştur.

... gerek kendi tebası ve gerek sâir ahâlî-i Müslime indinde mezmûm ve medhûl olup elbette bir gün hal ve telefine say ve ikdâm olunacağından ... tasavvurâtına mebnî idi ... (246/11-16)

G.T. … kendi tebası ve gerek diğer Müslüman halk indinde bu durum kabul görmeyip elbette bir gün ortadan kaldırılmasına kalkışacaklarından … tasavvurundan dolayıydı.

eğer mürted ve mürtede evvelki mezheblerine avdet edip tutulurlar ise elbette ateşte ihrâk olunur ... (273/5-6)

G.T. Erkek veya kadın mürted, önceki mezheplerine dönüp yakalanırlarsa elbette ateşte yakılırlardı.

... ve istikâmet vesâir hâlâtını idrâk için nev-i beşerin kuvve-i bâsiresi kâfî olmamakla elbette âlet-i rasadiyyeye ihtiyâc derkârdır (522/14-15).

G.T. … istikamet ve diğer durumlarını anlamak için insanların gözleri yeterli olmadığından elbette gözlem aletlerine ihtiyacı vardır.

... İbn-i Haldûn gibi bir fâzıl-ı muhakkak maskat-ı resi olan memleketindeki şeyi elbette Bağdadda olandan ve herkesten ziyâde bileceği derkâr bulunmağla müverrihîn-i Efrenciye bunu nereden aldıkları veyâhûd İbn-i Haldûn niçin sükût eylediği bahsinde akla hayret gelir (523/19-23).

G.T. İbni Haldun gibi fazilet sahibi bir araştırmacının doğum yeri olan memleketteki şeyi elbette Bağdad'da olandan ve herkesten daha çok bileceği kesindir. Avrupalı tarihçilerin bunu nereden aldıkları veyahut İbni Haldun'un niçin sustuğu bahsi şaşkınlık vericidir.

... top ve tüfengini zuhûru muahharan olsa dahi husûsât-ı sâire için elbette şu terkîbin yâ Mısır veyâhûd Endülüs hükemâ-yı İslâmiyesinden biriniŋ ihtirâ-kerdesi olduğunda iştibâh olunamaz ... (537/3-5)

G.T. … top ve tüfeğin ortaya çıkışı sonradan olsa da diğer hususlar için elbette şu bileşimin ya Mısır veyahut Endülüs'ün Müslüman bilginlerinin icadı olduğundan şüphe duyulamaz.

2.3.8. Hatta (حتى)

Arapça kökenli *bile, dahi, üstelik, ayrıca, hem de, öyle ki* anlamlarına gelen bir edattır. Kendinden önceki cümleyi destekleyip sonrasında ekleme, açıklama ya da pekiştirme amacıyla kullanılmaktadır.

... sâhibine bir şey verilmez ve hatta bir Yahûdî mâlik olduğu esîr Müslimeden İsrâile girmek için ... (275/13-14)

G.T. … sahibine birşey verilmez, hatta bir Yahudi malik olduğu Müslüman esiri İsrailî dinine girmek için …

... câmi etmek için ahz ve zabt eylememişlerdir ve hatta İspanyada henüz yalnız Endülüs tabîr olunan kıtadan başka ellerinde bir mahal yok iken fevkâlede ... (494/24-25)

G.T. … cami yapmak için zaptetmemişlerdir. Hatta İspanya'da henüz yalnız Endülüs tabir olunan kıtadan başka ellerinde bir mahal yokken, fevkalade …

... onda tedrîs etmekle ol mektebe akademia denmiş ve hatta Aristo bile ol mektebden neşet edip badehû usûl ve efkârca Eflatunuŋ mesleğini ... (525/29-526/1)

G.T. … orada eğiterek o mektebe Akademia denmiş ve hatta Aristo bile o mektepten doğup sonraları usül ve fikirce Eflatun'un yolunu seçenlere …

... kimse inkâr edemez hatta Haham bin Yamin Şamda gördüğü bir nev-i çalar sâate dâir seyâhatnâmesinde beyân eylediği ... (530/4-5)

G.T. … kimse inkâr edemez. Hatta Haham bin Yamin'in seyahatnamesinde, Şam'da gördüğü bir çeşit çalar saate dair beyan ettiği …

2.3.9. Hele (هله)

Farsça kökenli bu edat, *bilhassa, ille de, özellikle, hiç olmazsa, şimdilik, daha, henüz, her şeyden önce, nihayet, sonunda, neyse ki* gibi geniş anlama sahiptir ve netice, açıklama, vaat, tekid, belirtme, temenni, dilek bildirir (Oruç 1994, s.328):

... Kral Ferdinando hamîre-i vücûdu cehl ve taassub ile muhmer ve hele Millet-i İslâmiye hakkında gayz ve şiddet ve buğz ve adâveti ... her türlü rezîliyeyi farîza hükmünde irtikâb eder ... (221/20-24).

G.T. … Kral Ferdinando'nun hamuru cehalet ve taassup ile mayalanmıştı. Hele İslam milleti hakkında şiddetli buğz ve düşmanlığı … her türlü rezilliği farz hükmünde ifa ederdi.

... kırâat ettikten soŋra mütesimâne hele gel şu oyunu bitirelim galiba ben mağlûb olacağım deyip ... (310/15-16)

G.T. … okuduktan sonra tebessüm ederek, "Hele gel şu oyunu bitirelim. Galiba ben mağlup olacağım" deyip …

... Gırnatayı aldıklarında mı sükûnet bulur hele bir kere bizim ittifâkımızı bozup Gırnataya mâlik olsunlar başımıza ... (360/11-12)

G.T. … Gırnata'yı aldıklarında diner. Hele bir kere bizim dayanışmamızı bozup Gırnata'ya mâlik olsunlar, başımıza …

... pek çok ilâvât zammıyla tevzîh eylediler hele sarf ve nahiv ve maânî ve beyân ... (524/12)

G.T. … ilaveler yaparak geliştirdiler. Hele sarf, nahiv, mânâ, beyan …

2.3.10. Hem (هم)

Farsça kökenli bu sözcük, aslında bağlama edatıdır. Kuvvetlendirme görevinde kullanıldığında ilave, eşitlik, denklik, belirtme bildirir. *Bir de, ve, ve dahi, ile, de/da, dahi* anlamlarındadır (Oruç 1994, s.333).

... er-Reşîdi güzelce muhâfazada ihtimâm ile beraber ve hem telâş üzre kalmış ... (147/6)

G.T. … Er-Reşid'i en iyi şekilde korumaya özen göstermekle beraber şüphe ve telaş içinde kalmıştı.

... selef zamanlarında bile vukûu işitilmemiş nîce mefâsid ve mezâlim meydâna getirilmekle beraber sırası düştükçe beynel-İslâm tahaddüs eden tefrikadan ve hem de Fransa

ve İtalyadan fevcen fevc gelen hem mezheplerinden istifâde ve iğtinâm ile müteaddid hükümetler teşkîl eylemiş … (322/21-24).[3]

G.T. … önceki zamanlarda bile meydana geldiği duyulmamış nice mefasid ve mezâlim meydana getirmekle beraber, sırası düştükçe Müslümanlar arasında meydana gelen tefrikadan ve hem de Fransa ve İtalya'dan akın akın gelen hem mezheplerinden istifade edip nimetlenerek, birçok hükümetler teşkil etmiş …

… İspanyollar mukaddemâ hem dinleri olduğu hâlde kendilerini taht-ı riayete koyân Got kavminden ziyâde Müslümanlara îsnad eyler (496/23-25).

G.T. … İspanyollar önceleri dindaşları olduğu halde kendilerini itaat altına alan Got kavminden daha çok Müslümanlara ısındılar.

2.3.11. İse (ایسه)

ET. *er- (i-)* cevheri fiilinin şart kipiyle çekimlenmiş hâlidir (*er-ser*). Hem bağlama hem de kuvvetlendirme edatıdır. Kuvvetlendirme edatı olarak kullanıldığında cümleye *ayrıca, da/de* anlamı katmaktadır.

Afrikiye memleketi ise Kayseri Rum tarafından idâre olunup Trablusdan Sebte Boğazında vâki Tanca ya kadar mümted olan … asker ile beraber asâkir-i İslam ile Trablus tarafından Şubeytala nâm-ı şehre girip … (8/22-26)

G.T. Afrikiye memleketi Rum Kayseri tarafından idare ediliyordu. Trablus'tan Sebte Boğazı'nda bulunan Tanca'ya kadar uzanan memleketlerin hâkimi Corcîz [Georgios] isimli bir şahıstı.

… gazavatdan hâsıl olan ganâîmi kâmil kendi için hafz eylemekte ve Târık ise usûl-ü şeriye ve kâideyi harbiye üzre hams ganâimi halife için tefrîk eyledikten soŋra bâkisini cümle asker zafer eseri tevzî ve taksîm eylediği cihetle … (23/24-27)

G.T. … gazavâttan hâsıl olan ganimetleri tamamen kendi için saklamıştı. Tarık ise şer'i usûl ve harp kuralları gereği ganimetin beşte birini Halife için ayırmış, kalanını askerlere taksim etmişti.

[3] Cümlenin öncesinde *hem* edatı bulunmadığından, karşılaştırma-denkleştirme edatları (hem … hem de) içerisinde değil, kuvvetlendirme edatları içerisinde değerlendirilmiştir.

... ahâli-i İslâm kendisinden teneffür ve hasmı olan birâderinin tarafdârları bit-tabi tekessür edip kral ise matlûbu olan mahalleri ele geçirdikten sonra melikiŋ kaşına gözüne mâil olmadığından ... (224/10-13)

G.T. İslam ahalisi kendisinden nefret ettiğinden kendisine düşman olan kardeşinin taraftarları da doğal olarak çoğaldı. Kral ise istediği mahalleri ele geçirdikten sonra Melik'in kaşına gözüne meyyili olmadığından yardıma gözünü kapayıp yalnız uzaktan seyretmekle yetindi.

... böyle müzâkere ve tahkîk ile beyhûde hayli vakit izâ olunup Ferdinando ise ol müddet zarfında bir mikdâr asker celp eylemiş ... (236/27-28)

G.T. … yapılan müzakere ve araştırmayla beyhude zaman harcandı. Ferdinando ise bu zaman zarfında bir miktar asker toplamıştı.

... Ebül-Hasan tarafından mevki-i mezkûrun kendisine terk ve itâ olunması iltimâs olunup Muhammed ise zâten emîr-i mumâileyh ile ittifâk ve itizâda vesîle cûy olmağla iltimâs-ı mezbûru telakkî bil-kabûl ile dilhavâhı üzre bir ittifâk akdeyledi ... (284/29-285/1-3)

G.T. … Fas emiri Ebu'l Hasan tarafından buranın kendisine bırakılması iltimas olunmuştu. Muhammed ise zaten emirle ittifak ve dayanışmaya vesile arıyordu. Bu iltiması kabul edip, ricası üzerine bir ittifak imzaladı.

Kaştale kralı Alfons ise Emîr Ebül-Hasanın behemehâl oğlunun acısıyla ahz-ı nâra azîmet ve hadd ve hesâba gelmeyen Afrikiye askeriyle Endülüse hücûma müsâraat edeceğini bilip ... (288/20-23)

G.T. Kaştale kralı Alfons ise emir Ebu'l Hasan'ın elbette oğlunun acısıyla intikam almaya gideceğini, hadsiz ve hesapsız Afrikiye askeriyle Endülüs'e hücuma geçeceğini biliyordu.

... her taraf kendi merâmının istihsâlî gardıyla mukâbili olan tarafa düşman nazarıyla bakmakta ve Mollâ Ali ise fitnenin aslından gâfil ve Fatmanıŋ hüsn ve şebâbıyle şîfte dil olmakla ... (324/21-23)

G.T. Her taraf kendi arzusunun gerçekleşmesi gareziyle karşı tarafa düşman gözüyle bakmaktaydı. Mela Ali ise fitnenin aslından gafildi. Fatma'nın güzelliğiyle meftun olmuştu.

2.3.12. Ki (که)

Farsça kökenlidir. Hem bağlama hem kuvvetlendirme edatıdır. İsim ve zamirlerden sonra ve çekimli fiilerden sonra gelerek "de/da" edatı yerine kullanıldığında kuvvetlendirme, pekiştirme bildirir:

bu vakâdan soŋra Yusuf el Fıhriniŋ diğer oğlu Muhammed ki âmâ zann olunurdu (44/12-13).

G.T. Bu olaydan sonra Yusuf el-Fıhri'nin diğer oğlu Muhammed -ki âmâ olarak bilinirdi- …

... söz ve güdâz ile vukû bulan niyâz ve ilhâhını mülk-i kabûl etmeyip cevâbında birâderiñ için vâki olan hareket ki tahsîn ettim ... (82/25-26)

G.T. … yana yakıla yaptığı niyaz ve teklifini Melik kabul etmemişti. Cevabında, "Biraderin için vâki olan hareketi takdir ettim …

... ne çâre ki pederiniñ vefâtından soñra mûmâileyh onuñ eserine azîmet etmeyerek ve bezl olunan talîm ve terbîyet ve pend ve nasîhatdan müstefîd ve idâre-i mülk ve millete muvaffik olamayarak hükm ve idâre yed ve kılâda kalmış idi (97/12-14).

G.T. Ne çare ki pederinin vefatından sonra Hişam onun yaptıklarının izinden gitmeyerek lutfedilen terbiye, eğitim ve nasihatten istifade edemeyip milletin ve mülkün idaresine muvaffak olamadığından yönetim vükelanın elinde kalmıştı.

... vaz olunur idi ve ama her sâhib ki atîki hakkına huzûr-ı mahkemede ifk ve iftirâya tasaddî eyleye ... (276/14-15)

G.T. Ama her sahip ki, azadlı kölesi hakkında mahkeme huzurunda iftiraya teşebbüs ederse veyahut eline verildiği azad belgesinde bazı şartlar kaydedilmemiş …

... Gırnata şehrinde melik-i mûmâileyhe itâ oluna biz ki Kaştale ve Lyon ve Aragon ve Sicilya kral ve kraliçesiyiz (374/13-14).

G.T. Biz ki Kaştale, Lion, Aragon, Sicilya'nın kral ve kraliçesiyiz.

... şehr-i mezkûrun yirmi ikinci günü şehîd eylediler garîbdir ki Ebû Yakûbun ol vechile şahâdetini öteye beriye savuşmakda olan asâkir-i İslâmiye haber aldıklarında ... (208/8-10)

G.T. Düşman askerlerinden çok kişiyi helak edip kendisini de Rebiülevvel'in yirmi ikinci günü şehit ettiler. Tuhaftır ki Ebu Yakub'un bu şekilde şehit olmasını kaçmakta olan İslam askerleri haber aldığında …

... bir sefîr-i mahsûs ile bazı tehdîdâtı mutazammın sultân-ı mumâileyhe bir nâme göndermiş idi ki meâli budur (209/19-20).

G.T. … özel bir elçiyle tehditler içeren bir mektubu Yakub'a göndermişdi ki meali budur.

... ve akubu tattırayım siz zam edersiniz ki sizden bir kimseye bizden on kimsenin katlini Hak Teâlâ emreyledi (209/28-29).

G.T. Siz zannedersiniz ki sizden bir kimseye bizden on kimsenin katlini Hak Teala emretti.

... defimize kâdir olamazsınız ve bana denildi ki sen bu tarafa geçmek istemişsin lakin yol bulamamışsın memûldur ki ol vechile yol bulamayışın seni şiddet ve zahmetten sıyânet için ola imdi âgâh ol ki sana fâideli ve hayırlı olan nesneyi söylerim ve itizâr edersin özrünü kabûl ederim (210/3-7).

G.T. Ve bana denildi ki, sen bu tarafa geçmek istemişsin lakin yol bulamamışsın. Umulur ki o şekilde yol bulamayışın seni şiddet ve rahmetten korumak için ola. Şimdi önce sana faydalı ve hayırlı olan nesneyi söylerim ve af dilersen özrünü kabul ederim.

... İspanya Hristiyanları millet-i İslâmiye hakkındaki buğz ve adâvetlerini hadde vardırmışlardır ki tahrîr ettikleri tarih kitâblarının her harfi tahtında buy-ı taassub istişmâm olunup ... (223/5-7)

G.T. (Şikâyet) İspanya Hıristiyanları İslam milleti hakkındaki buğz ve düşmanlıklarını o mertebeye vardırmışlardır ki, yazdıkları tarih kitaplarının her harfi altında taassup kokusu alınmaktadır.

2.3.13. Muhakkak (محقق)

Arapça kökenli sıfat ve zarftır. *Kesinlikle, şüphesiz, hiç şüphesiz, mutlaka* anlamlarında olan bu edat, başında bulunduğu cümleyi pekiştirir (Oruç 1994, s.472).

... Afrikiyeniŋ bir mahallinde haps ve tescîn kılınacağını muhakkak bildiğinden zeyr-i destinde bulunan kaleleri tamîr ederek müteheyyi-i mukâvemet oldu (171/1-3).

G.T. Afrikiye'nin bir yerinde hapsedileceğini kesin olarak bildiğinden eli altında bulunan kaleleri tamir ederek karşı koymak için hazırlandı.

... İspanyollar da asla harekete mecâl olmamağla cümlesinin alef-i şimşîr olacakları muhakkak görünmüş iken asâkir-i İslâm zebûnkeşlik nakîsasını irtikâb etmeyerek yerlerinden hareket etmediler (295/25-28).

G.T … İspanyollar'da asla hareket etmeye mecal kalmadığından hepsinin kılıçlara yem olacağı kesindi. İslam askerleri zaaf noksanlığı göstermeyerek yerlerinden hareket etmediler.

2.3.14. Mutlakâ (مطلقا)

Arapça kökenli, *kesinlikle* anlamında bir edattır. Başında bulunduğu cümleyi pekiştirir, kesinleştirir. Eser içerisinde bir örneğine rast gelinmiştir.

... kemâlât-ı ilmîyeye vusûldan mahrumiyetleri <u>mutlakâ</u> buldukları dînin muktazayât şeriyesindendir (96/27-28).

G.T. … en yüksek noktasına ulaşmaktan mahrum olmaları elbette bulundukları dinin şer'i gereklerindendir.

2.3.15. Ne (نه)

Farsça kökenli olumsuzluk edatıdır (Oruç 1994, s.476). Kendinden sonra gelen ismi kuvvetlendirir, pekiştirir.

tahrîb-i bilâd ve emsâr ve neşr-i gumûm ve ikdâr eylemekte <u>ne</u> şân vardır (97/9).

G.T. Büyük şehirler ve beldeleri tahrib etmek ve keder ve üzüntü yaymakta hiçbir fayda yoktur.

... rey ve harekâtı üzerine ne mertebe müessirül-nüfûz oldukları keyfiyât-ı malûmeden olduğundan kral-ı mumâ-ileyh mahkûmu bulunduğu kraliçenin hatırı için yeni yapılmış ve yapılacak kiliselerde ... (167/16-18)

G.T. … görüş ve hareketi üzerine ne derece nüfuzları olduğu bilinen bir durum olduğundan, Kral mahkûmu bulunduğu kraliçenin hatırı için yeni yapılmış ve yapılacak kiliselerde Roma usûlü eski kiliselerde …

... İşbiliye Emiri Muhammed el-Mutemed bin İbâd Murâbitîni Endülüse avdet eylediğinde ne mertebe hatâ eylemiş olduğunu bu defa fark ve temyîz edip ... (170/26-27)

G.T. İşbiliye emiri Muhammed el-Mutemed bin Abbâd, Murâbıtları Endülüs'e davet etmekte ne derece hata etmiş olduğunu bu kez fark etti.

... ahâli-yi Müslime istimâ ettiklerinde ne gûne dâhiye-i uzmâya düşdüklerini görüp mütehayyir kaldılar... (177/4-5)

G.T. Müslüman halk duyunca ne kadar büyük bir belanın içine düştüklerini görüp hayret içinde kaldılar.

insan ne mertebe câhil ve bî-basîretdir ki ... (195/10)

G.T. İnsan ne mertebe cahil ve basiretsizdir ki…

... vâli-yi merkumun dahi ne ayarda bir âdem olduğunu ilâm edip sûret-i hâle nazar olundukta... (223/2-3)

G.T. … valinin de ne karakterde bir adam olduğunu ilân etti. Bu durum ikisinin de başka …

... bu idârede kendilerinin ne derece serbest ve azâde olduklarına bundan büyük delîl olamaz (495/17-18).

G.T. Bu idarede kendilerinin ne derece serbest ve azade olduklarına bundan büyük delil olamaz.

2.3.16. Niçe (نیچه)

Ne soru kökünün *+ce* eşitlik eki ile çekimlenmesinden oluşur. Aslında zarftır. *Nasıl, ne kadar* anlamlarındadır (Oruç 1994, s.496).

... ol havâlide bulunan niçe ulemayı fazilet şair ve kâtib ve âsâr beri tarafa nakledilmiş ise de ... (6/5-6)

G.T. O tarafta bulunan pekçok ulema ve eserler beri tarafa nakledilmişse de …

... İbn Zübeyr tacil nâm ile müddet kalilede niçe mesafe kat edip ve ittifâk-ı İslamiyeniŋ küffar ile kıtâlleri halinde Abdullah bin Sâdıŋ bulunduğu mahale Hızır gibi erişip ... (9/8-10)

G.T. İbni Zübeyr süratle hareket ederek kısa zamanda çok uzun mesafeler katetmiş, İslam ittifakı savaş esnasındayken onlara Hızır gibi yetişmişti.

... Musa Bin Nusayrı tâyin eyledi elhak bu zât niçe nusrete muvaffak olup İslamiyeniŋ medâr-ı mağhireti olan birkaç zevât nâdireniŋ birisidir (11/1-3).

G.T. … Musa bin Nusayr'ı görevlendirdi. Bu zat pekçok işte muvaffak olmuş, İslam'ın övülmeye layık nadir şahsiyetlerindendi.

... halkıŋ efkâr yine niçe göçüleŋler ile îkâ olunan hasâil insâniye bunlarca âdet hükmünde idi (393/14-15).

G.T. … halkın zihnine yerleştirilen insanlık mahsulü fazilet ve güzellikler, onlarda âdet hükmünde idi.

2.3.17. Tabîî (طبیعی)

Arapça kökenli bu edata, Birsel Oruç'un "Oğuz Grubunda Edatlar" adlı doktora tezinde rastlanmamıştır. Kendinden sonra gelen cümleyi *elbette, muhakkak* anlamlarıyla pekiştirmektedir. Eser içerisinde bir kullanımı tespit edilmiştir:

... oğlu Ferdinan yerine geçmekle Kastilla ve Aragon hükümetleri tabîî izdivaç ve itihâd eyledi (322/21-22).

G.T. Oğlu Ferdinan yerine geçti. Böylelikle Kaştale ve Aragon hükümetleri doğal olarak evlenip ittifak oluşturdular.

2.3.18. Yine (ینه)

Eski Türkçe *yan-* "geri dönmek" fiilinin zarf-fiil ekiyle çekimlenmiş hâlidir. Cümle başı, bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır. Genellikle zarf olarak nitelendirilir (Oruç 1994, s.648). Kendinden sonra gelen cümleyi ya da unsuru tekrar yolu ile pekiştirir. *Da/de, hatta, bile, gene, ayrıca* anlamları taşımaktadır:

... ve Murabıtîn ile Muvahhidîn devletler yine mütedâir dahi Gırnatalı Abdülhâtemiŋ telifatı misilli tevârihinden birazı birer tırrık ile Avrupalılarıŋ ellerine geçerek ... (7/2-4)

G.T. … ve Murabıtîn ile Muvahhidîn devletlerine mütedair de Gırnatalı Abdülhâtem'in telifatı gibi tarihlerden bir kısmı, bir şekilde Avrupalıların ellerine geçerek …

... leşker-i İslam yine iki fırka üzerine tertîb olunarak biri ibn Nusayr ile Fransa memleketinde vaka Erbune yânî Nârbone şehrine ve ondan Pirene dağlarını yânî ... ithal eyledi (23/12-16).

G.T. Bundan sonra İslam ordusu yine iki gruba taksim edildi. Bunlardan birinci grup, İbni Nusayr'la Frank memleketinde olan Erbune yani Narbone şehrine yöneldi, Pireneler'den geçip İspanya'ya, oradan da batının en ücra köşelerine kadar kuvvetlerini gösterdi.

... asâkir-i İslâmiye üzerine hücûm göstermekte bulunmuş ise de bir iş göremeyip yine kaleye ricata mecbûr olurlar idi (79/12-14).

G.T. İslam askerlerine hücüm etmekteyse de bir iş görmeyip yine kaleye dönmeye mecbur olurlardı.

... muâmelât-ı cebriye icrâsina karâr verilmiş iken yine bir fâide vermeyip tahsîl olunabilen mebâliğ-i cüziye dahi tahsildârlar yedlerinde hebâ ve telef oldu (123/22-23).

G.T. Bundan dolayı halk üzerine yeniden bir vergi konulmasına ve tahsilatta zor kullanılmasına karar verilmişti. Ancak bu da bir fayda vermemiş, tahsil olunabilen cizye meblağını da tahsildarların elinde heba olmuştur.

... tahammül olunamayacak bir hâle varıp bunuŋ üzerine yine ısrâr olunup da bunca nüfûsuŋ telefine kadar göze aldırılmış olsa dahi âkıbetinde yine bir hüsn-i netîce melhûz olmadığından şehrin kapıları küşâd ile cânib-i krala yeniden elçiler gönderildi (151/16-19).

G.T. … tahammül edilemeyecek bir duruma gelmişti. Bunun üzerine yine de ısrar edilip bunca insanın ölmesine kadar göze alınmış olsa da sonuç olarak iyi bir neticeye ulaşılamadığından şehrin kapıları açılarak krala yeniden elçiler gönderildi.

... kaleye tahrîr eyledikten başka kendisi bizzât Yusufuŋ nezdine azîmetle şifâhen dahi istidâ-yı muâvenetin ve bâdehû mumâileyhin ifâdesi üzerine yine memleketine muâvedet eyledi (160/20-22).

G.T. … kaleye yazmanın dışında kendisi bizzat Yusuf'un yanına giderek şifahen de olsa yardım talebinde bulundu. Yusuf'un ifadesi üzerine daha sonra memleketine geri döndü.

... kendilerine tasallutta hâlî olmayıp yine sürü sürü elleri arkalarına bağlı olarak pazarlara götürülüp satılmak ve kimse arz ve mâlına sâhib olmak kâideleri evvelkinden ziyâde râyic ve raykân olduğundan ... (259/10-12)

G.T. … kendilerine tasalluttan geri durmuyorlardı. Yine sürü sürü elleri arkalarına bağlı olarak pazarlara götürülüp satılmak ve kendi toprak ve mallarına sahip olmamak kaideleri öncekinden ziyade rayiç olduğundan …

... ibret-gâh-ı enâm olmuş idi ve yine İspanyol müverrihlerinin tahrîrlerine göre müddet-i hükûmet-i İslâmiyede Endülüste müteaddid ruhbân cemiyetleri olarak bunlar umûr-i dîniye ve milliye müzâkeresine mezûn ve mürahhas edilmiş olduklarından ... (495/14-16)

G.T. … halka ibret vermiştir. Yine İspanyol tarihçilerin yazdıklarına göre; İslam yönetimi müddetince Endülüs'te müteaddid Ruhban cemiyetleri vardı. Bunlar dini ve milli meselelerin müzakeresi için izinli ve yetkili idiler.

2.4. Karşılaştırma-Denkleştirme Edatları

Karşılaştırma – denkleştirme edatları, iki veya daha fazla ögeyi, her ögeyi kapsayacak şekilde, tüm ögelerden birine işaret etmek için de hiçbir ögeyi kapsamayacak şekilde karşılaştırır.

Hacıeminoğlu (1992, s.461)'na göre bu edatlar, ifade ettikleri mâna bakımından dört çeşittirler:

1. Karşılaştırılan unsurlardan birini kastedenler

2. Karşılaştırılan unsurların hepsini kapsayanlar

3. Karşılaştırılan unsurlardan hiçbirini kapsamına almayanlar

4. Karşılaştırılan unsurlardan birini denkleştirme suretiyle diğerinin yerine koyanlar.

Deny ise, niteleyici karşılaştırma edatları ve miktarlık karşılaştırma edatları olarak ikiye ayırmıştır. Niteleyici karşılaştırma edatları için *gibi, dek* edatlarını; miktarlık karşılaştırma edatları için ise *kadar* edatını örnek vermiştir. Bu sınıflandırmanın kesinliği olmadığını da belirtmiştir (2009, s.539).

Karşılaştırma ve denkleştirme edatlarını ayrı başlıklar olarak alan Ergin, denkleştirme edatı için "Bunlar birbirine denk olan, birbirinin yerini tutabilecek olan iki unsuru birbirine bağlayan, birbiriyle karşılaştıran edatlardır" açıklamasını yapmıştır (2009:353). Karşılaştırma edatları için ise " Bunlar karşılaştırılan iki veya daha çok unsuru, dil birliğini birbirine bağlayan edatlardır" şeklinde açıklama yapmıştır (2009, s.353).

2.4.1. Eğer … eğer (اگر… اگر)

Farsça kökenli bu edat, cümle başına gelerek şart yoluyla cümleleri birbirine bağlar.

... onlarıñ yanında eğer işbu davâyı hükûmette kendi haklı ise kendisiniñ ve eğer Abdurrahmân haklı ise tarafından kan dökülmeksizin onuñ muzafferiyeti için ... (53/18-20)

G.T. … eğer bu yönetim davasında kendisi haklıysa kendisinin, eğer Abdurrahman haklıysa tarafından kan dökülmeden onun muzafferiyeti için …

... senin ile mukâtele ederim eğer fırsat senin ise ganîmet uzmâdır celb edersin ve eğer benim ise benim yerim senin üzerinde olup iki milletin saltanatını zabt ve senin yerinde hükmederim (210/9-12).

G.T. … seninle savaş ederim. Eğer fırsat seninse, büyük ganimettir davet edersin. Eğer benim ise yerim senin üzerinde olup iki milletin saltanatını zapteder, senin yerinde hükmederim.

... derhâl katl ve idâm olunması ve eğer bu kabâhat zikrolunan ebniye-i müteberrikeye baîd mahalde kazâen vukû bulmuş ise muayyen olan cezâ-yı nakdi ile iktifâ edilmesi ve eğer müdâfâa-i nefise gibi bir sebeb-i meşrû tahtında olmayarak bir müddecir veya Yahudi bir Hristiyanı yaralar ise idâm cezasıyla mücâzât olunması ve eğer münâzaa esnâsında kasda makrûn olmayarak yaralamış ise iki kat ücret yani bir Hristiyan bir Hristiyanı yaraladığı halde ... (304/19-25)

G.T. … derhal katledilmesi, eğer bu kabahat bahsedilen mübarek binalara uzak bir yerde kazayla olmuşsa belirlenen para cezası ile yetinilmesi, eğer nefsi müdafa gibi meşru bir sebep olmadan bir Müdeccer veya Yahudi bir Hıristiyanı yaralar ise idam cezasıyla cezalandırılması, eğer kavga esnasında kasden olmayarak yaralamışsa iki kat ücret, yani bir Hristiyan bir Hristiyanı yaraladığı halde …

2.4.2. Gerek … gerek (گرك… گرك)

Eski Türkçe *kerge-* fiilinin *-k* sonuç bildiren ek ile çekimlenmesiyle oluşan sözcüktür (Gülensoy 2007, s.365). Karşılaştırılan unsurların hepsini kapsar.

fakat gerek Endülüs ve gerek Avrupa mercilerinden meseliŋ bitarafâne ihtiyâr etmiş bâzı muhaffakiyetiniŋ eserlerinde görülen muhakemet makûle ve bazen dahi bu yolda ... (7/17-19)

G.T. Fakat gerek Endülüs ve gerekse Avrupa tarihçilerinden meseleyi tarafsızca ele almış bazı araştırmacıların eserlerinde görülen makul yorumlar da, bu yolda …

... bu hisse gerek Endülüs hükûmetiniŋ bâd zamân ve zaf ve inkirâzına ve gerek Avrupa devletleriniŋ işbu asrımızda görülen kutuna ve intizâm medeniyetine dîn meselesiniŋ sebebiyeti olmayıp ... (32/19-21)

G.T. … gerek Endülüs hükümetinin bir süre sonra çökmesine ve gerekse Avrupa devletlerinin bu asırda görülen kuvvetine ve medeniyetinin intizamına dinlerinin bir etkisi olmadığını …

... ve bundan ikdam gerek Romalılar ve gerek Gotlar dahi ol hevâli ahâlisini taht-ı itâate alamadıklarından hâl-i serbesti üzre terk eylemişler idi (35/29-36/1).

G.T. Bundan önce gerek Romalılar ve gerekse Gotlar o tarafın halkını itaat altına alamadıklarından onları serbest halde bırakmışlardı.

... ve Hişâm ise kabîle-i Zenatadan olan vâlidesi Cevre nâm-ı hâtûndan tevellüd etmiş olduğundan gerek mumâileyhânıŋ nüfûzu ve gerek kendisiniŋ hüsn-i ahlâk ve kemâlâtı eseri olarak Hişâmı ziyâde sevdiğinden merhûm Abdurrahmanıŋ emr ve rüyet için bir kâide-i müstakile vaz etmeyerek ... (47/18-21)

G.T. Hişâm ise Zenata kabilesinden olan zevcesi Cevre adlı hanımdan doğmuştu. Gerek hanımının nüfuzu gerekse kendisinin veliaht olmaya şayan güzel ahlakı ve olgunluğu eseri olarak Hişâm'ı çok sevdiğinden verâset için bir dayanak göstermeden onu halefi tayin etmesi tabii ki diğer iki kardeşin haset gözüyle bakmalarına sebebiyet vermişti.

... üç yüz on sekiz senesinde yetişip gerek kral ve gerek Caferiñ asâkir külliyesini târmâr ve perîşân ve kendilerini ... avdet eylemiştir (74/22-25).

G.T. 318 senesinde yetişerek gerek Kral ve gerekse Gâlib'in tüm askerlerini tarümar ve perişan etmiş, kendilerini de Devter nehrinin öte yanına geçerek kaçmaya mecbur bırakmıştır. Böylelikle tuttukları işte bunları pişman etmiş, kendisi de zafere ulaşmış olarak Kurtuba'ya dönmüştür.

yânî teşrin-i sânî ve kânûn-ı evvel ve kânun-ı sânî aylarında gerek şehr-i mezkûrda ve gerek civârında bulunan meşâhîr-i ulemâ ve hükemâdan kırk nefer kimse encümen-i mezkûrda hâzır bulunur idi (95/27-29).

G.T. Lakin gerek hak ve gerek bâtıl bu misilli nev-zuhûr bir müddeâ ile meydâna çıkanlar eğerçi evâil-i hâllerinde bir nice mevânia tesâdüf ile birden bire herkesi temîn edemezler ise de… (187/9-11)

lakin gerek hak ve gerek bâtıl bu misilli nev-zuhûr bir müddeâ ile meydâna çıkanlar eğerçi evâil-i hâllerinde bir nice mevânia tesâdüf ile birden bire herkesi temîn edemezler ise de ... (187/9-11)

G.T. Ancak gerek hak gerek bâtıl, bu derece yeni bir iddiayla meydana çıkanlar önceki hallerinde pek çok tesadüfi manilerle birdenbire herkesi inandıramazlarsa …

... fakat ibn-i Ahmer gerek kendi ve gerek oğlu için hiçbir vakitte mursiye ü zerine hakk-ı tasarruf iddiâ etmemek ve ihtilâle bâis olanların memleketten tard ve ihrâcına muvâfakat eylemek şartlarıyla ... (257/14-16)

G.T. Fakat İbni Ahmer gerek kendi ve gerek oğlu için hiçbir zaman Mursiye üzerinde hak iddia etmedi. İhtilale sebep olanların memleketten kovulmalarına muvafakat göstermeleri şartıyla …

2.4.3. Hem … hem (هم … همده)

Farsça kökenli bu edat, iki unsuru da dahil ederek bağlar.

... ve bunlardan soŋra dahi Kartaca ahalîsi hem cenk ve sefer ve hem de ticaretle meşgûl olduklarından İspanyayı feth edip azîm ticâretiŋe gelir peydâ eylemiş iken ... (12/2-3)

G.T. Bunlardan sonra da Kartaca ahalisi hem savaş ve seferlerle hem de ticaretle uğraştıklarından İspanya'yı fethederek büyük bir ticaret merkezi oluşturmuşken …

... makâm hükûmetde bulunmak üzre tensîb olunup hem vest Endülüsde bulunmak ve hem de Afrikadan bâid olunmak üzre divân memleket İşbiliyeden Kurtubaya nakl olundu (26/27-28).

G.T. … yönetim makamına çıkmak üzere onay aldı. Endülüs'ün ortasında ve Afrika'dan uzak olması nedeniyle divanı İşbiliye'den Kurtuba'ya taşıdı.

... karâbet emeliyle hem enişte ve hem kayını bulunmak için Lyon Kralı Bermudun hemşîresi olan Donasanşayı mumâileyh Kont Garsiyaya almak istemiş iseler de ol aralık bazı ... (134/24-25)

G.T. … yakınlık ilişkilerinin artırılması emeliyle hem enişte ve hem de kayın olmak için Lion kralı Bermod'un kızkardeşi Donasanşa'yı Kont Garsiya'ya almak istemişseler de o aralık bazı …

... vâlî-yi mumâileyhden hem söz almış ve hem de bu emrin hüsn-i husûlüne değin Becâ şehrinin muvakkaten kendisinde durmasını ve derûnuna tarafından asker ikâmesini teklîf ile kabul ettirmiş olmakla ... (222/21-23)

G.T. … validen hem söz almış hem de bu konunun iyi bir şekilde sonuçlanmasına kadar Beca şehrinin geçici olarak kendinde durmasını ve şehrin içine tarafından asker bırakılmasını teklif etti. Bu teklifi kabul ettirdi.

İşbu mektubumuz ile size hem tevbîh u takrî ve hem nush u pend ederiz (386/7-8).

G.T. İşte bu mektubumuzla sizi hem uyarır hem de nasihat ederiz.

... Gırnata şehri krala verildiği halde hem mülâhazât-ı mezkûre bertaraf edilmiş ve hem de Ferdinanıŋ bir kat dahi memnûniyeti celb olunmuş olacağı ifâde olunmakla ... (387/26-28)

G.T. … Gırnata şehri krala verildiği halde hem bu fikirler kurtulmuş hem de Ferdinan'ın bir kat daha memnuniyetini celb etmiş olacağı ifade edildi.

2.4.4. Kimi … kimi (کمیی …کمیی)

Türkçe kökenlidir. Karşılaştırdığı unsurlardan birini kapsar. *Bazen ... bazen* anlamı taşımaktadır.

... meselâ bir mahale <u>kimi</u> memleket ve <u>kimi</u> kale ve kimisi sarây demiş ... (322/29)

G.T. Mesela bir mahale kimi memleket, kimi kale, kimi saray demiş …

... Hristiyan elinden çektikleri belaya ve musâib ve ukûbet ve nevâib sebebiyle <u>kimi</u> sorı tensir ederek mahzûl ve nâlan ve <u>kimi</u> dahi terk-i diyâr etmekle sefîl ve sergirdân oldukları hâlde nâbud ve perîşan oldular (392/12-14).

G.T. … Hristiyanların elinden çektikleri belâlar ve uğradıkları felâketler sebebiyle kimi sûrî tanassur [görünüşte Hıristiyanlığı kabul] ederek hor ve hakir, kimi de iç çekerek terk-i diyar etmekle sefil ve perişan oldular.

2.4.5. Ne … ne (نه…نه)

Türkçe kökenli bir edattır. Karşılaştırdığı unsurların hiçbirini kapsamaz.

… nâm ve nişânları bir dâhi ne işitilmiş ve ne görülmüştür (82/13-14).

G.T. Adları ve izleri dahi ne işitilmiş ne de görülmüştür.

şu hâl ile beraber ne seniŋ ve ne de benim işiŋ teessüf ve hüzn ve telehhüfümüz Abdullahı müstahak olduğu cezâdan halâs edemez (83/1-2).

G.T. Şu hal ile beraber ne senin ne de benim keder gözyaşlarımız Abdullah'ı müstehak olduğu cezadan kurtaramaz.

… bu cihetle Müstekfînin harekâtı ne ihsân-dîdeleri tarafından rehîn-i makûliyet olabilmiş ve ne bu yolda mazlûm olan reâyâ cânibinden bir gûne hüsn-i teveccüh celb edebilmişti (124/4-6).

G.T. Bu şekilde Müstekfi'nin hareketi ne ihsandîdeleri [ihsanını görenler] tarafından makbuliyet arzetmiş ne de bu yolda mazlum olan reaya tarafından bir güzel teveccüh celb edebilmiştir.

… arz-ı ittibâ eyleyip bazısı dahi ne davete ve ne nasîhatlarına kulak vermekden mâadâ el-hâletü hazihî sülâle-i Emeviye münkariz olmuş olduğundan artık Kurtuba Hükûmeti mahv ve münderis olmuş (139/20-22).

G.T. Bunların kimisi bazı bahaneler göstererek gitmekten imtina ettiler. Bunun yanısıra önemli bir biçimde boyun eğdiklerini gösterdiler. Bazısı da ne davete ne de nasihatlere kulak verdi. Bunun yanısıra, bu durumda Emevi sülalesi yıkılmış olduğundan artık Kurtuba hükümetinin izi kalmamacasıya silinmiş olduğunu …

… Arâke Muhârebesi Zalaka Vakasından şedîd olup ne İspanyollar üç yüz seneden beri böyle hezîmet-i şenîaya mazhar ve ne de ehl-i İslâm bu mertebede nâil-i feth ve zafer olmamış … (212/14-16)

G.T. Araka muharebesinin derecesi Zelaka vakasından şiddetliydi. Ne İspanyalılar üç yüz seneden beri böyle kötü bir yenilgiye sahip oldular, ne de Müslümanlar bu mertebe fetih ve zafere ulaştılar.

... Mağrib emîrinin sefînelerine ne hacmen ve ne adeden muâdil ve mukâbil olmadığından süfün-i İslâmiye tamâmen Cezîretül-Hadrâ limanına mürûr eylemeleriyle ... (289/18-19)

G.T. … Mağrib emirinin gemilerine ne büyüklük ve ne de sayıca eşitti. Kaştaleliler, İslam gemilerinin tamamen Ceziretül-Hadrâ limanına geçmelerini …

bir takımınız bir ihtiyâr-ı anîd için ki bundan sonra ne elinde kılıç tutmağa ve ne umûr-i memleketi hüsn-i idâreye kâdir değildir ... (331/26-27)

G.T. Bir takımınız inatçı bir ihtiyar için -ki bundan sonra ne elinde kılıç tutmaya ve ne memleket işlerini iyi bir biçimde idare etmeye kadir değildir.

2.4.6. Ya … veyâ (یا … ویا)

Arapça kökenlidir. Karşılaştırılan unsurlardan birini denkleştirme suretiyle diğerinin yerine koyar (Hacıeminoğlu 1992:261). Eser içerisinde yalnızca bir örneği tespit edilmiştir.

... meâli vechile ya gazâ veyâ şahâdet diye olup dönmemeye yemîn ve kasem eyledikleri hâlde maktel-gâha avdet eylediler (103/16-17).

G.T. … meali vechiyle, ya gaza veya şehadet diyerek dönmemeye yemin ettikleri bir halde savaş meydanına geri döndüler.

2.4.7. Ya … yâhûd (یا … ویاخود)

Farsça kökenlidir. Metin içerisinde *ya…veyâhud* şeklinde kullanımına rastlanmıştır. İşlevi *ya ... veyâ* gibidir.

... bir keyfiyet olduğundan eğer sinn bu müşrik keşteniniñ şerînî müslümândan def eylemez iseñ mukabelesine ya oğlum Abdül Melikî gönderir veyâhûd bizzât kendim varırım diyecek ... (101/16-18)

G.T. Bir keyfiyet olduğundan eğer sen bu müşrik kişinin şerrini Müslümanlardan def etmezsen karşılığında ya oğlum Abdülmelik'i gönderir ve yahut bizzat kendim giderim" deyince …

... Müslümanlar lehine ve kendilerinin aleyhine müteallik bir maslahat velev delâil-i vâzıha ile müberhan ve müstaîn olsun ya hiç yazılmamış veyâhûd yazılmış ise de ifâdesinde ... dirîğ-i hakkâniyet eylemiş oldukları aşikârdır (223/9-13).

G.T. Bilakis Müslümanların lehine ve kendi aleyhlerine bir iş delillerle ortada olsun ya hiç yazılmamış ya da yazılmışsa da tabirler düşmanca kullanılmıştır. İnsaf nazarıyla bakılsa hakikaten bunların dini gayret gururuna insanlığı ve hakkaniyeti feda ettikleri aşikârdır.

... şâyed teshil-i maksadı mûcib olur ümîdi ile evvel emirde bir sefîr gönderip işbu sefirin memûriyeti sûretde Malaka ahalisine ya esâreti veyâhûd Vales hakkında icrâ olunan mukâvele-i sulhu ihtiyâr etmelerini ... (341/18-21)

G.T. … maksadı gerçekleşir ümidiyle ilk önce bir elçi gönderdi. Bu sefirin görevi, görünüşte Malaka halkına ya esareti veyahut Vales hakkında uygulanan barış sözleşmesini seçmelerini …

... icrâsı olduğum emri yerine getirdim bununla beraber ya terk-i cân etmeği veyâhûd dinimi ve memleketimi ve metbûumun nâmûsunu muhâfaza iderek zincîr-i esârete girmeği vazîfe-i zimmet bildir (345/6-8).

G.T. ... Ben yapmakta yükümlü olduğum emri yerine getirdim. Bununla beraber ya canımdan geçmeyi veyahut dinimi ve memleketimi ve kendime tabi olanların namusunu koruyarak esaret zincirine girmemeyi görevim bildim.

... bazı hizmetlerde kullanılmış idüğinden sûret-i hâle bakıldıkta ya kendinin İzabelin aşk-ı visâli ile şîfte-i hâl olmuş veyâhûd suyunda olan kaçaklık cihetiyle aslına ricat itmiş olması ihtimâllerinden biri vâkidir (350/12-15).

G.T. … bazı hizmetlerde kullanılmıştı. Duruma bakıldığında ya kendinin İzabel'in aşkı ile meftun olmuş veyahut soyunda olan kaçıklık yüzünden aslına rücû etmiş olması ihtimallerinden biri gerçekleşmiştir.

... böyle bir harekete tasaddî ile gâraibât-ı mezkûreyi görmüş olduklarını ya ellerine geçen Arabî kitâblardan istinbât etmiş veyâhûd efsâne gûna bu hikâyeyi ağızdan işitmiş olmaları ve bunun üzerine derûnlarına sevdâ-yı temâşâ-yı garâib düşüp ... (510/12-15)

G.T. … böyle bir harekete karar vererek bahsedilen gariplikleri görmüş olduklarını ya ellerine geçen Arapça kitaplarından öğrenmiş veyahut efasane olan bu hikayeyi ağızdan işitiklerinden içlerine bu gariplikleri görme sevdası düşüp …

... Hadîs-i Şerifinin meal-i âlîsi olmakla ya İspanyol mütercimi hîn-i tercümede gaflet etmiş veyâhud nüshaların teşvişi mülâbesesiyle Viyardo tahkîk edememiştir (512/12-14).

G.T. … hadis-i şerifinin yüce meali olduğundan, ya İspanyol mütercimi tercüme sırasında gaflete düşmüş veyahut nüshaların karışması nedeniyle Veyardo bunu araştıramamıştır.

... bir dakika zayi etmemeği iltizâm ederek ya tesvîd veyâhûd tebyiz ile iştigâl eylediğinden yüzden ziyâde telîfâtı olup ekseri ilm-i tıba dâirdir (513/4-6).

G.T. … bir dakika kaybetmemeyi tercih ederek ya karalama ya da temize geçirmek ile uğraştığından, yüzden ziyade telifatı vardır.

... bu asırlara muvâfık geldiğinden ya tesâdüfen veyâhûd malûmât-ı sahîha üzerine tecessüs eseri olarak barud terkîbi gibi bunların himmetiyle zuhûra gelmiş olmasında ve husûsiyle kibrit ve güherçile ve neft gibi müştailâb ile en ziyâde Mısırlılar meşgûl olduklarından ... (536/27-28-537/1-2)

G.T. … bu asırlara denk geldiğinden ya tesadüfen veyahut doğru bilgiler üzerine araştırma sonucu olarak barut bileşimi bunların himmetiyle meydana gelmiş olmasından ve özellikle kibrit, güherçile ve neft gibi yanıcı maddelerle en çok Mısırlılar meşgul olduklarından …

... elbette şu terkîbin ya Mısır veyâhûd Endülüs hükemâ-yı İslâmiyesinden birinin ihtirâ-kerdesi olduğunda iştibâh olunamaz ... (537/4-5)

G.T. … elbette şu bileşimin ya Mısır veyahut Endülüs'ün Müslüman bilginlerinin icadı olduğundan şüphe duyulamaz.

2.5. Soru Edatları

Soru sormak için ya da soruyla cümleyi pekiştirmek için kullanılan edatlardır.

Hacıeminoğlu, edatların tek başlarına anlamları olmadığınıa hatırlatıp ilaveten soru edatları için: "Türkçede kelime, kelime grubu yahut cümlelerden önce veya sonra gelerek soru

mefhumu ifade eden bütün sözlere soru edatı denilebilir" açıklamasını yapmıştır (1992, s.269).

Ergin ise, sorma ifade ettiğini ve soru için kullanıldığını belirtir. Soru ekinin de aslında soru edatı olduğunu söyler. Eser içerisinde tespit edilen tek soru edatı da bu açıklamaya uygundur.

2.5.1. Mı / mi (می)

Eski Türkçeden bu yana kullanılan bu edat, aslında ektir (Hacıeminoğlu 1992, s.275).

... ya şu beş yüz kadar da bulunamaz mı dedikte yine bu kadar demesi üzerine mansûr-ı gazâb-ı âlûd olup elli kadarda yok mudur diyecek bu kadar fakat üç neferden ziyâde göremiyorum demekle ... (101/1-3)

G.T. … "Ya beşyüz kadar da bulunmaz mı?" dediğinde yine "yoktur" demesi üzerine Mansur sinirlenerek, "Elli kadar da yok mudur? O halde diyecek yoktur. Fakat üç neferden ziyade göremiyorum." demekle …

... ne yazılmış yoksa melik benim başımı mı istemiş dedi kâid cevaba muktedir olamayarak hemân mektubu arz eyledi (310/13-14).

G.T. … "Ne yazılmış? Yoksa Melik benim başımı mı istemiş?" dedi. Kâid cevap vermeye güç bulamadı. Hemen mektubu uzattı.

... Hristiyanların bizim hakkımızda muzmer-i kânûn-ı derûnları olan lehîb buz ve adâvet Gırnatayı aldıklarında mı sükûnet bulur (360/10-11).

G.T. Hıristiyanların bizim hakkımızda içlerinde yatan kin ve düşmanlık ateşi, Gırnata'yı aldıklarında diner.

... Arabiyeden olduğunu isbâta kifâyet edip şimdi bu sâatin pandul tabîr olunan kefçeli nevinden mi yoksa rakkâslı mı idi onun tahkîki lâzımdır (531/14-16).

G.T. … Arap icadlarından olduğunu ispat etmeye yeterlidir. Şimdi bu saat pandul tabir edilen kepçeli cinsinden mi yoksa rakkaslı mıydı, bunun araştırılması lazımdır.

2.6. Çağırma-Hitap Edatları

İsimlerden ve unvanlardan önce gelerek hitap veya çağırma anlamı taşıyan bu edatların tek başına anlamları yoktur.

Bu edatları, seslenme edatları başlığı altında değerlendiren Ergin, hitap edatları olduğunu ve hiçbir ifadeleri olmadığını belirtir. Bu edatlar, genellikle seslenilen, hitap edilen isimlerle birlikte kullanılır ve hitabı kuvvetlendirir (2009, s.350).

Çağırma-Hitap edatlarının hitap hareketi belirtmekten başka hiçbir anlamı olmadığı için ve bir kısmının taklidi kelimeler, bir kısmının ise kalıplaşmış diğer gramer unsurları olması sebebiyle menşelerini tespit etmek güçtür (Hacıeminoğlu 1992, s.284).

2.6.1. Ey (ای)

İsim veya kelime gruplarıyla birleşerek hitap ifadesini pekiştirir ve hitap grubu teşkil eder (Oruç 1994, s.246).

... üzengiye binerek yükselip avâz-ı bülendiyle dediği ey gaziyân-ı magrîb-i zemîn vay şücan müslimin nereye giderseŋiz ve gafilâne hangi mahale firâr etmek isterseŋiz ... (16/23-24)

G.T. … atının üzengisine binerek yükseldi ve haykırdı: “Ey yeryüzünün mağribinin yiğitleri! Ey Müslüman yiğitler! Nereye giderseniz ve gafilâne olarak hangi yere kaçmak isterseniz …

... ve ey süvâriler benim hareketimi taklîd eyleyiŋiz diyip ... (16/27)

G.T. Ve ey süvariler! Benim hareketimi taklit eyleyiniz!” diyerek …

... teskîn ve tahfîf için bunlara rıfk ü melâyemetle hitâb ederek ey rüfekâ-yı sıdk-şiârım ve sevgili oğullarım bu günkü kısmet ve kadrimize râzı olalım ... (173/19-21)

G.T. … teskin etmek için bunlara merhamet ve yumuşaklıkla hitap edip nasihatte bulunduğu tarih sayfalarına yazılmıştır: “Ey Sadık arkadaşlarım ve sevgili oğullarım; bugünkü kısmet ve kaderimize razı olalım.

... bütün ahâli şehir meydânında bulundukları hâlde Müslümanlara hitâb ile ey Müslümanlar benim melikliğim için vukû bulan gayretimi ve bu defa dahi Murâbitîn yedinden sizi kurtarmakta çektiğim zahmedi müşâhede eylediniz (176/16-18).

G.T. … bütün şehrin halkı meydandayken Müslümanlara hitap etti. “Ey Müslümanlar! Melikiniz için gösterdiğim gayreti ve bu defa da Murâbıtlar elinden sizi kurtarmakta çektiğim zahmeti müşahede ettiniz.

… Ebu Abdullah dahi bu teşnîden pek müteessir olup ey vâlide bu felâketlerin benim başıma ve halkın başına gelmesine birinci sebeb sen iken şimdi herkesden evvel beni tayîb ü tabîr eden dahi sen oldun (289/14-16).

G.T. … Ebu Abdullah da bu sözlere çok üzülüp, “Ey valide, bu felaketlerin benim başıma ve halkın başına gelmesine birinci sebep sen iken şimdi herkesten evvel beni ayıplayan da sen oldun.

2.6.2. Haydi (هایدی)

Deny, *hay* ile *de* veya *di’nin* çekimlenmesiyle oluşabileceğini, bunun yanı sıra haydefiilinden meydana getirilmiş olabileceğini bildirir (Deny 2012, s.641).

Hitap ve hareketlendirme bildirir. Teşvik edatıdır. Eser içerisinde bir örneğine rastlanmıştır.

… birçok etfâl-ı Hristiyana tesâdüf ve bunlarıŋ Kastilla kibâr-zâdelerinden olarak … haydi çocuklarım vâlidenizin yanlarına gidin sizi kimse incitmesin diyerek cümlesini önüne kâtıp muhâfaza ederek civâr-ı orduya kadar götürmüş … (343/19-23)

G.T. … pek çok Hristiyan çocuğuna tesadüf etti. Bunların Kaştale soylularından olup … “Haydi çocuklarım, annelerinizin yanlarına gidin. Sizi kimse incitmesin!” diyerek, hepsini önüne katıp koruyarak yakınlardaki orduya kadar götürmüştü.

2.7. Ünlemler

Ünlemler; takdir, temenni, dua, hayret, teessür, pişmanlık gibi duyguları ifade eden edatlardır. Menşe ve yapı bakımından ya tabiat seslerinin taklidiyle ya da hislerin yorumlanarak ses olarak ortaya çıkmasıyla meydana gelmişlerdir (Hacıeminoğlu 1992, s.393).

His ve heyecanları ifade için içten koparak gelen ya da tabiattaki sesleri taklit eden edatlardır. Tek başlarına kullanılırlar ve ifade taşırlar (Ergin 2009, s.349).

Korkmaz (2011, s.1139), Ediskun (1999, s.322), Banguoğlu (1974, s.396) ünlemleri, edatların içerisine dahil etmemiş, ayrı değerlendirmişlerdir.

2.7.1. Dirîğ

Eyvah anlamına gelen bu sözcük, Farsça kökenlidir (Tietze 2002, s.627). Teessüf ifade eden bir edattır (Hacıeminoğlu 1992, s.296).

... otuz dört seneye bali olup dirîğ ki muktezâ-yı baht nâ- hem-vârî olarak aslında vukû gelen beliyyât gûna-gûnüñ izâle ve ıslâhına hasr-i vakt eylemekten ... (64/27-28)

G.T. … otuz dört seneye erişti. Bahtsızlığı nedeniyle bütün vaktini o asırda meydana gelen türlü belâların izalesi ve ıslahına hasrettiğinden …

... bir sehr bî misâl sûretine vaz ve ithal eyledi dirîğ ki âsâr nâmdâr eslâfından manzûr-ı dide-i itibâr ahlâf olmağa sezâvâr böyle bir yâdigâr ... pâyidâr olmak münâsib iken ... (77/1-4)

G.T. … bu mevkiyi bir şehir suretine sokmuştur. Bu eserler namdar seleflerce bakılmaya, haleflerce de itibar görmeye layıktı. Böyle yadigâr ve ibret verici eserler, zamanlar ve asırlar boyunca âlemde payidar olması gerekirken …

2.7.2. Elhak (الحق)

Arapça kökenli olan bu sözcük, *doğrusu, gerçekten, hiç şüphesiz* anlamındadır (Oruç 1994, s.235). Aslında zarftır. Açıklama, netice ve kuvvetlendirme bildirir. Bunların yanında ünlem edatıdır.

... Musa Bin Nusayrı tâyin eyledi elhak bu zât niçe nusrete muvaffak olup İslamiyeniŋ medâr-ı mağhireti olan birkaç zevât nâdireniŋ birisidir (11/1-3).

G.T. … Musa bin Nusayr'ı görevlendirdi. Bu zat pek çok işte muvaffak olmuş, İslam'ın övülmeye layık nadir şahsiyetlerindendi.

... Ukbe bin Heccac el Kayş Endülüse vâlî nasip olunup elhak bu merd kargüzâr eslefinden ziyâde ıslah idâreyi memlekete sarf iktidâr ile İspanya memleketini hüsn-ü hâle iâde ve ithâl eylemiştir (33/8-10).

G.T. Ukbe bin Heccac el Kays, Endülüs'e vali olarak atandı. Bu mert kişi, seleflerinden daha çok memleket idaresini ıslaha çaba sarfetmişti. Bu şekilde İspanya memleketini iyi hale getirmişti.

2.7.3. Hayf (حیف)

Farsça kökenli üzüntü ve pişmanlık ifade eden *yazık ki* anlamına gelen bir edattır (Hacıeminoğlu 1992, s.299). Eser içerisinde bir kez kullanımına rastlanmış, bu da anlamı tekrar yoluyla pekiştirmek amacıyla *hayf-ı sad-hayf ki* şeklinde kullanılmıştır.

Lâkin hayf -ı sad-hayf ki Endülüsde bunca ulûm-ı nâdire esnâ-yı inkirâz-ı devlet-i İslâmiyede giriftâr-ı eyâdi-i cühelâ-yı İspanyol olarak sûhte-i nâr-ı kahr ve telef olduğu gibi bu fenne dâir olan kütüb-i nefîse dahi bil-cümle zâyi ve nâbûd olmuş ... (517/27-28/518/1-2)

G.T. Fakat ne yazık ki Endülüs'te bunca nadide ilimler İslam devletinin çöküşü esnasında İspanyol cahillerinin eline geçerek ateşlere atılıp yok edildiği gibi bu ilme dair olan kıymetli kitaplar da tamamen kaybedilmişti.

2.7.4. Vah (واه)

Arapça kökenli pişmanlık, üzüntü ve yakınma ifade eden bir ünlemdir. *Eyvah, yazık* anlamlarına gelir. Eser içerisinde bir kez kullanımına rastlanmıştır ve bu *vah vah* şeklinde ikilemedir:

vah vah bunca müddetdir itâb-ı efkâr eylemişim bu teklîfi daha evvelce etmiş olsam râzı olacaklar imiş ... (388/5-6)

G.T. Vah vah! Bunca zamandır kafamı yormuşum. Bu teklifi daha önce etmiş olsam razı olacaklarmış!

2.7.5. Vay (وای)

Farsça kökenli *eyvah, yazık* anlamına gelen bu ünlem, teessüf, pişmanlık, şaşma ve ağrı, acı gibi duyguları anlatan ünlemdir (Oruç 1994, s.586). Eser içerisinde bir kez kullanımı tespit edilmiştir:

... ey gaziyân-ı magrîb-i zemîn vay şücan-ı Müslimîn nereye giderseŋiz ve gafilâne hangi mahale firâr etmek isterseŋiz zîrâ öŋüŋüz düşman ve arkaŋız deryâdır (16/23-25).

G.T. Ey yeryüzünün mağribinin yiğitleri! Ey Müslüman yiğitler! Nereye giderseniz ve gafilâne olarak hangi yere kaçmak isterseniz, önünüz düşman, arkanız derya denizdir.

2.7.6. Yazık ki (یازق که)

Eski Türkçe *günah, suç, hata, kusur* anlamlarına gelen *ya-z-uk* sözcüğünden evrilmiştir. Zeynep Korkmaz bu ünlemi, "Acı duyma, acıma işlevinde olan ünlemler" içerisinde değerlendirmiştir. Eser içerisinde bir kullanımı tespit edilmiştir.

... onlardan hâl-i müşkilât ederler ve yazık ki bunlardan mâadâ ol fâzıl-ı celilin nice âsârı dahi olduğu hâlde onlardan Avrupa kıtası müstefid olamamıştır (514/7-9).

G.T. … onlardan müşkülâtlarını çözerler. Ne yazık ki bunlardan başka o fazilet sahibinin pekçok eseri de olduğu halde onlardan Avrupa kıtası istifade edememiştir.

2.8. Gösterme Edatları

Ergin ve Hacıeminoğlu, gösterme edatları için farklı görüşlere sahiptir. Hacıeminoğlu, tek başlarına anlam ifade etmediklerini söylerken, Ergin başlı başına kullanılan ve ifadeleri olan edatlar olduğunu söyler.

Tek başlarına hiçbir anlam ifade etmeyen bu sözler, sıfat ve zamirlerden farklı olarak, isimleri, şahısları ya da eşyaları değil, hareketleri işaret sûretiyle gösterirler (Hacıeminoğlu 1992, s.306).

"Gösterme edatları başlı başına kullanılan ve ifadesi olan, söz arasında başka bir kelimeye bağlanmayan edatlardır. Başlıca gösterme edatı *işte*dir" (Ergin 2009, s.351).

2.8.1. Tâ (تا)

Farsça kökenli bu sözcük*, işte, dek, değin, kadar, ki, zira, için, hani, tam, bari, yeter ki* gibi geniş anlamlara sahiptir. "Gösterme, kuvvetlendirme, sebep, tahdit ve zaman gibi değişik fonksiyonları üstlenmektedir" (Oruç 1994, s.556). *tâ ki* şeklinde sınırlandırma işlevi olan bir kullanımına daha rastlanmıştır:

işte bîtaraf müelliflerin halise efkârı bu merkezde olup nazar-ı dikkatiyle bakıldığı halde dahi araplar hükûmet-i İslamiyeyi hudûd-u Çinden tâ Fransaya kadar temdîd ve tavsiye eylediklerinde ... (31/26-28)

G.T. İşte tarafsız müelliflerin fikirlerinin özeti bu merkezde olup dikkatlice bakıldığında dahi Arapların İslam yönetimini Çin sınırından ta Fransa'ya kadar genişlettiklerinde …

... Mısırdan guzât-ı müslimîn ile tâ nihâyet garba kadar gidip fetheylemiş (37/11-12).

G.T. … Mısır'dan Müslüman gazilerle ta batının sonuna kadar gidip fethetmiş …

... bu vechile define muvaffak olduktan soŋra Afrikıyye cânibinden bir vâkıa-ı tâ ki zuhûr-ı tahaddüsüyle oralarca dâhi kendisine fırsat-i müdâhale vererek ... (74/26-27)

G.T. … def'ine muvaffak olduktan sonra Afrikiye taraflarında bir olay meydana gelmiş, oralarda da kendisine müdahale fırsatı verilmiş …

... doğrusu ben Arapları tâ bu mertebe alçak ve hamiyyetsiz zannetmez idim (388/4-5).

G.T. Doğrusu ben Arapları bu derece alçak ve hamiyetsiz zannetmezdim.

... bu kilise tâ Kral Ferdinan ve Kraliçe İzabel zamanlarından birçok müddet sonralara kadar mevcûd durarak ... (495/12-13)

G.T. … bu kilise ta Kral Ferdinan ve Kraliçe İzabel zamanlarından çok sonraya kadar burada bulunarak …

hâlbuki Hristiyanlar ol-âdâbı tâ usûl-i dîniyelerini ber-taraf edip filozofluğa düşmedikçe icrâya başlamalıdır (496/11-13).

G.T. Halbuki Hristiyanlar o adabı dini usullerini bertaraf edip filozofluğa düşmedikçe icraya başlamadılar.

işte bu hâl tâ devlet-i Emeviyeniŋ inkirâzıyla Arap ve Berber kavimleri ... (502/29-503/1)

G.T. İşte bu durum, ta İspanyolların Emevi devletinin yıkılmasıyla Arap ve Berber kavimleri …

... mecâlis-i ilmiyenin teşekkülü tâ yüz elli iki yüz senelerinden beri başlamıştır (526/11-12).

G.T. … ilmiye meclisinin teşkil edilmesi ta 150-200 sene önce başlamıştır.

2.8.2. İşte (اشته)

ET. *şimdi, işte, gibi* anlamlarına gelen *uş* kelimesinden gelir (Gülensoy 2007, s.442).

Ergin, bugünkü başlıca gösterme edatının "işte" olduğunu ve eski gösterme edatı *uş*'tan geldiğini ifade eder (2009, s.351). "Bir hareketi, bir durumu işaret yoluyla göstermeye yarar" (Oruç 1994, s.400).

<u>işte</u> merd dilîr Musa bin Nusayr hatta İspanyayı feth etmezden ol kavm Got bu hâlde idiler (13/7-8).

G.T. İşte cesur ve mert Musa bin Nusayr İspanya'yı fethetmeden evvel Got (Vizigot) kavmi bu hal üzereydi.

... askerine hitaben <u>işte</u> eğer sabır ü sebât ederseŋiz muzaffer olup Endülüsü feth ederiz yohsa düşman cümlemizi deryaya döker ... (15/10-11)

G.T. … askerine "Eğer sabır ve sebat ederseniz muzaffer olarak Endülüs'ü fethedersiniz. Yoksa düşman hepimizi denize döker." demişti.

<u>işte</u> bu iki zât ferhunde fercâm mâiyetlerinde bulunan ve İspanya kıtasindaki nüfûs-u Hristiyanıŋ aşer-i mişârı mikdârı olmayan ... nebk nâm eylemişlerdir (23/16-20).

G.T. İşte bu iki zat, emirleri altında bulunan ve İspanya kıtasındaki Hıristiyan nüfusunun onda biri miktarındaki İslam askeriyle bunca kale ve memleketleri alarak dünyaya akıllardan silinmeyecek bir nam saldılar.

<u>işte</u> bîtaraf mualiflerіŋ halise efkârı bu merkezde olup nazar-ı dikkatiyle bakıldığı halde dahi Araplar hükûmet-i İslamiyeyi hudûd-u Çinden tâ Fransaya kadar temdîd ve tavsiye eylediklerinde ... (31/26-28)

G.T. İşte tarafsız müelliflerin fikirlerinin özeti bu merkezde olup dikkatlice bakıldığında dahi Arapların İslam yönetimini Çin sınırından ta Fransa'ya kadar genişlettiklerinde hiçbir yerde adalet, hakkaniyet ve insaniyette kendilerine üstün bir kavme rast gelmedikleri görülür.

... terk ve teslîminden başka çâre bulunmamış ve <u>işte</u> mumâ-ileyh karretân bir esb ile bir muallim-i şâhîn bahâsına kaştâla gibi bir memleket kesiretül- enhâ tasarrufuna mâlik olmuştur (87/17-19).

G.T. Kaştale memleketinin bağımsız olarak Fernan'a bırakılmasından başka çare bulunamamıştı. İşte Fernan, bir at ve eğitimli bir şahinin pahasına Kaştale gibi büyük bir memleketin tasarrufuna mâlik olmuştur.

... ve bu teklife hâcet kalmamak için işte ben seniñ memleketiñe geldim ve cezâ-yı gurûruñu vermek için Allahü teâlâ ikimizi bu mareke-gâhda cem eylemiştir ... (161/20-22)

G.T. Bu duruma hacet kalmaması için işte ben senin memleketine geldim. Gururunun cezasını vermek için Allahu Teâlâ ikimizi bu savaş meydanında bir araya getirmiştir."

... Araplar bilmeyiz dediklerinde işte burâdan Lişbunya kadar tamâm iki aylık yoldur dedi (506/7-8).

G.T. Araplar bilmiyoruz dediklerinde 'İşte buradan Leşbune'ye kadar tam tamına iki aylık yol vardır.' dedi.

2.9. Tekerrür Edatları

Tek başlarına anlamları olmayan bu edatlar, genellikle fiillerden önce gelerek, hareketin miktar ve tekrar sayısını belirlerler (Hacıeminoğlu 1992, s.308).

2.9.1. Dahi / daha (دخی/ دها)

Takmak, ilişkilendirmek anlamında olan tak- fiilinin zarf-fiil ekiyle çekimlenmesiyle oluşur. *Daha*nın anlamı *şimdiye kadar, henüz*; *dahi*nin anlamı ise *da/de, bile*dir (Gülensoy 2007, s.260-261). Dâima "bir" sayı sıfatı ile beraber kullanılır ve tekrar bildirir (Hacıeminoğlu 1992, s.310).

Endülüsten tard ve tebîd ve ol mahalle-i azîmeyi askerine nehb ve tahrîb ettirtikten soŋra bir daha oralara ebniye yapılmamak üzre asârı alâyim-i imâretten bî-nâm ve nişân eyledi (51/24-26).

G.T. O büyük mahalleyi askerlerine tahrip ve yağma ettirdikten sonra, bir daha imar edilmemesi için eser ve yapılardan hiçbir iz bırakılmadı.

... asâkir-i İslâm bir dahi kendilerini toplayıp tekrâr hücûm ve iktihâm ettiklerinde kezâlik düşmân-ı dîn emr-i müdâfâada ... (102/23-24)

G.T … İslam askerleri kendilerini tekrar toparlayıp hücum ettiklerinde düşman müdafaa …

... bağ ve bostanlarını müşâhede edecek olur ise bir daha buralarını terk etmeyecekleri derkâr ve eğerçi Hristiyanlara galebe eylemeleri ve bizleri onların zincîr-i esâretlerinden tahlîs eyleyecekleri ... (155/23-25)

G.T. … bağ ve bostanlarını görecek olurlarsa bir daha buraları terk etmeycekleri kesindir. Eğer Hristiyanlara galebe etmeleri ve bizleri onların esaret zincirlerinden kurtaracakları umulsa da …

... aşırı mertebe münhezi olduklarından bir daha hurûc ve hücûma cesâret edememişler ise de kale-i mezkûrenin metânet ve resâneti cihetiyle ... (183/22-24)

G.T. … aşırı derecede hezimete uğradılar. Bir daha hücuma ve önlerine çıkmaya cesaret etmediler. Ancak Tuleytula'nın kuvvetli oluşu, uzun müddet direnmeye tahammül göstereceği …

... ve bundan sonra İbn-i Ziyân bir dahi şâhid-i Ümniyenin kesâre-kîr husûl olmasından kat-ı ümîd-i imkân ederek ... (244/5-6)

G.T. Bundan sonra İbni Ziyân bir daha arzusunun kârlı olarak gerçekleşmesinden ümidini kesti.

... ve ol zamandan beri ve ahâli-yi Müslimeden bir dahi bu misilli hareket-i isyâniye görülmemiş idi (254/20-21).

G.T. O zamandan beri ve Müslüman ahaliden bir daha bunun gibi asi hareketler görülmemişti.

... orduda ekser-i haymeler yanmış olduğundan bir dahi bu makûle kazâ vukûa gelmemek için ... (358/20-21)

G.T. … yanmış olduğundan, bir daha bu kazanın meydana gelmemesi için …

... ve bundan sonra bir dahi nizâ ve cidâl-i zuhûr etmeyerek ahâli-i İslâmiye refâh-ı dâimede bulunacağı havâdisini Gırnata ahâlisine neşr ettirmiş (361/3-5).

G.T. … ve bundan sonra bir daha kavga ve çatışma çıkmayacağını, İslam ahalisinin daimi bir refah içinde bulunacağı havadisini Gırnata halkına bildirdi.

2.9.2. Defa (دفعه)

Arapça kökenli bu sözcük, tekrar bildirir. *Kez, kere, sefer* anlamındadır.

... tan ve hasede hedef olageldikleri misilli on iki defa irtidâd etmiş olan kabaîl-i Berberiyeyi ayn-ı şeref kudûmüyle hazîz der ki küfr ve dalalden zirve belayı rüşd ve hedâyâ isâd eden ... (25/5-7)

G.T. Haset okunun hedefi haline gelmiştir. On iki defa döneklik eden Berberî kabileleri büyük bir kuvvetin gelmesiyle kâfirliğin en aşağılarından rüşd ve hidayetin en üst noktalarına çıkmış …

... isyânda bulundukları hâlde bu defa mülk-i müşârun-ileyhiñ vürûduyla serfürû berde-i itâat inkıyâd ve cümlesi karîn-i afv ve imân pâdişâh merhamet mutâd olmuştur (73/8-10).

G.T. … isyan halinde oldukları halde Melik'in gelmesiyle itaat altına girerek hepsi padişahın alışılagelmiş af ve merhametine uğramışlardır.

ancak bu âna değîn pek çok defa vukû bulduğu üzre gürûh fesdeniñ cihâd ve gazâbı vesîle-i fesâd ve ihtilâl add ile türlü türlü uygunsuz haltlarıñ zuhûruna sebeb ola geldiklerinden ... (93/12-14)

G.T. Ancak bu ana değin pekçok defa vuku bulduğu üzere fesatçı topluluğun cihad ve gazayı ihtilal ve karıştırmaya vesile addederek türlü uygunsuz durumların ortaya çıkmasına sebep oldukları …

... üç yüz altmış sekiz senesinde ikinci defa olarak Cıllikiyeye yine sefer olunup Hristiyânlar tâb-ı âver mukâvemet olamamağla asâkir-i islâmiye mazhar-ı galebe ve ganâim oldular (100/8-11).

G.T. … 368 senesinde ikinci defa olarak Cıllikiye'ye sefer düzenlendi. Hristiyanlar direniş gösteremeyince Müslümanlar galip gelerek pekçok ganimete sahip oldular.

... Müslümanlar Hristiyanlardan çend defa asker istiâre ve istihdâm ve hatta iki defa pâyitahtlarına kadar celp ile irâe-i tarîk-i hecme ve iftihâm eylemiş olduklarından ... (133/17-18)

G.T. Bir de Müslümanlar gerektiğinde Hıristiyanlardan pek çok defa ödünç olarak asker almış ve istihdam etmişti. Hatta iki defa yönetim merkezlerine kadar çağırmakla hücuma yol göstermişlerdi.

... dört yüz seksen üç tarihinde üçüncü defa olarak Endülüse vürûd edip fakat bu defa Tavâif-i Mülûkün davetiyle gelmeyip belki şimdiye değin mektûm tuttuğu niyetinin zamân-ı icrâsı gelmiş ... (169/28-29-170/1)

G.T. … 483 tarihinde Endülüs'e üçüncü defa geldi. Fakat bu kez Tavâif-i Mülûk'un davetiyle gelmedi. Belki şimdiye kadar gizlediği niyetin icra zamanı gelmişti.

... sadr-ı hükûmete getirildikte pek çok defa fünûn-ı mezkûrede asla medhali olmayan uygunsuz harekette bulundukları ekseriyetle müsbit olduğundan ... (174/16-18)

G.T. Belli ki kendilerinden hiç umulmayan uygunsuz hareketlerde bulundukları çoğunlukla doğru olduğundan …

... Sebteye geldiğinde müddet-i ömründe ilk defa olmak üzre hastalanmış olduğundan Merâkeşe naklolunup birkaç gün sonra hanef-i ânife vefât etmekle ... (181/8-10)

G.T. … Sebte'ye geldikten bir müddet sonra ömründe ilk defa hastalanmış olduğundan Marakeş'e nakledildi.

... Marâkeşe celb ile maiyetine mükemmel bir ordu dahi verip üçüncü defa olarak beş yüz on altı tarihinde Muvahhidîn üzerine sevk ve irsâl eyledi (188/28-29-189/1).

G.T. Temim'i Marakeş'e çağırarak emrine mükemmel bir ordu verdi. Üçüncü defa 516 tarihinde Muvahhidler üzerine gönderdi.

... senede birkaç defa dahi vergi verirler (278/19).

G.T. … senede bir defa da vergi verirlerdi.

bu müddette Gırnata Meliki Yusuf birkaç defa asker cem ile cezîrenin tahlîsine ikdâm eyledi ise de ... (293/11-12)

G.T. Bu müddette Gırnata Meliki Yusuf birkaç defa asker toplayarak adanın kurtuluşu için çaba gösterdiyse de …

... tarafeyn-i muhâlifeyn beyninde öteden beri devâm eden muhâsamat bu defa muhârebe ve mukâteleye netice verdi (327/21-23).

G.T. İki muhalif taraf arasında öteden beri devam eden düşmanlık bu defa muharebeyle sonuçlandı.

2.9.3. Kere (كره)

Arapça kökenli *defa, kez* anlamlı edattır. Sayı isimleriyle kullanıldığında miktar zarfı oluşturan tekerrür edatıdır.

... pek de mukâvemet edememiş ise de tamama dahi mağlup olmamış iken bu kere Musa bin Nusayrıŋ ... nâmını ayyuka çıkarmıştır (11/5-7).

G.T. ... karşı koymaya muktedir olamamışlar, büsbütün hezimete uğrayıp perişan olmuşlardı. İşte bu zafer Musa bin Nusayr'ın hayırla yad olunan ismini iyice ayyuka çıkarmıştır.

... diyar-ı efrencden tard ve efrenc eyledikleri misilli bu kere dahi cenub tarafından gelen cünûd-u İslamiyeniŋ eşia râyât-ı İslamiye ile müstenir olmasina kâil ve fermanber bulunmak şıkları arasında ... (29/25-27)

G.T. Frank kavminin Gotlarla birleşip Tatarları Frank diyarından atmaları gibi bu kere de güneyden gelen İslam ordusunun coşku ve heyecanına sed olmak veya bütün Avrupa kıtasının İslam'ın şualarıyla aydınlatılmasını sağlamak şıklarından başka bir yol bulunmadığından …

... Kostantiniyeyi muhasara etmekte olan hemcinslerine malacca olup bütün kere arz-ı İslam hükümetine dâhil ve bütün âlim Muhammedi olarak ... (31/5-6)

G.T. ... Kostantiniyye'yi muhasara etmekte olan hemcinslerine kavuşup bütün dünyayı İslam yönetimine dahil edeceklerdi. Böylelikle tüm alem Muhammedî olup …

bu kere oğullarıyla müteallikâtı dahi tek durmayıp yüz kırk senesinde ... rüesâ-yı asâkir tarafından ısrâr olunmuş ise de mazharül-afv-ı zekâtüz-zafer olmuşlardır (42/12-16).

G.T. Bu kere de oğulları ve akrabaları rahat durmayıp 140 senesinde taşkınlık sergilemişler, onlar da mağlup ve esir edilmişlerdi.

... lakin karındaş arasında râbıta-i karâbet ve müvâhât bir kere şikest olunup münâferet zuhûr eyledikte ... (143/22-23)

G.T. Ancak kardeşler arasındaki yakınlık bağları bir kere kırılıp nefret meydana geldiğinde …

hele bir kere bizim ittifâkımızı bozup Gırnataya mâlik olsunlar başımıza ne ateşler yağdırırlar görülür (360/12-13).

G.T. Hele bir kere bizim dayanışmamızı bozup Gırnata'ya mâlik olsunlar, başımıza ne ateşler yağdırırlar …

her ne vakit fürûht edecek olur ise bir kere mûmâ-ileyhimâ tarafına ihbâr edip onlar iştirâ edecek oldukları hâlde … (379/20-21)

G.T. ... her ne vakit satacak olursa bir kere kral ve kraliçeye haber verecektir.

… Fenikeliler buralara amed-şid etmeğe alışmakla bazı kere sefîneleri fırtınaya tesâdüf ile Maderia ve Azor cezîrelerine düştüler (506/22-23).

G.T. Fenikeliler buralara gelip gitmeye alışmışlardır. Bazı zamanlar gemileri fırtınaya yakalanarak Mader ve Azor adalarına düştüler.

2.9.4. Yine (ینه)

ET. *dönmek, döndürmek, geri çevirmek anlamlarındaki, yan-* fiilinin, zarf-fiil ekiyle çekimlenmesiyle oluşmuştur (Gülensoy 2007, s.1146). Cümle başı, tekerrür ve kuvvetlendirme edatıdır.

… Murabıtîn ile Muvahhidîn devletler yine mütedâir dahi Gırnatalı Abdülhâtemiŋ telifatı misilli tevârihinden birazı birer tırrık ile Avrupalılarıŋ ellerine geçerek bâzıları lisanlarına tercüme edilmekle … (7/2-4)

G.T. ... Murabıtîn ile Muvahhidîn devletlerine mütedair de Gırnatalı Abdülhâtem'in telifatı gibi tarihlerden bir kısmı, bir şekilde Avrupalıların ellerine geçerek bazılarını lisanlarına tercüme etmişlerdir.

… iki yüz kırk dokuz senesinde ol mahaller yine dest-i istilâ-yı iadeye dûccâr ve hatta Lişbone şehri dâhi bilâ-yı muhâsaraya giriftâr olmuş … (62/10-11)

G.T. ... 249'da, alınan yerler tekrar düşmanın istilasına düçar olmuştur. Hatta Leşbune şehri dahi kuşatılma belasına giriftar olmuştur.

… düşman sıkca sıkca asâkir-i İslâmiye üzerine hücûm göstermekte bulunmuş ise de bir iş göremeyip yine kaleye ricata mecbûr olurlar idi (79/12-14).

G.T. ... düşman kaleden sıkça İslam askerlerine hücüm etmekteyse de bir iş görmeyip yine kaleye dönmeye mecbur olurlardı.

... sayha-ı beşâret eylediler ve yine bahâdır-ı merkûm bere iki olsun diye yine mübâriz istemekle Saf-ı islâmdan bir merd fedâkâr dâhi mukâbiline çıkıp ... (101/8-9)

G.T. ... bu haberi bağırarak müjdelemişti. Yine bu bahadır "bire iki olsun" diye yine rakip istedi. İslam saflarından fedakâr bir mert de karşısına çıkıp …

... bunun üzerine yine ısrâr olunup da bunca nüfûsun telefine kadar göze aldırılmış olsa dahi âkıbetinde yine bir hüsn-i netîce melhûz olmadığından şehrin kapuları küşâd ile cânib-i krala yeŋiden elçiler gönderildi (151/16-19).

G.T. Bunun üzerine yine de ısrar edilip bunca insanın ölmesine kadar göze alınmış olsa da sonuç olarak iyi bir neticeye ulaşılamadığından şehrin kapıları açılarak krala yeniden elçiler gönderildi.

... kendilerine tasallutta hâlî olmayıp yine sürü sürü elleri arkalarına bağlı olarak pazarlara götürülüp satılmak ve kimse arz ve mâlına sâhib olmak kâideleri evvelkinden ziyâde ... (259/10-12)

G.T. ... kendilerine tasalluttan geri durmuyorlardı. Yine sürü sürü elleri arkalarına bağlı olarak pazarlara götürülüp satılmak ve kendi toprak ve mallarına sahip olmamak kaideleri öncekinden ziyade …

inşallahü taâlâ bu maslahat tesviye-pezîr oldukda yine ne harekette bulunur iseniz muhayyersiniz diyerek taraf-ı muhâlifîn ile mukâteleye karâr verdiler (266/9-11).

G.T. İnşaallahu Teâlâ bu maslahat düzeldiğinde yine ne harekette bulunursanız bulunun, serbestsiniz." diyerek muhalif taraf ile savaşmaya karar verdiler.

... bunlarıŋ gözlerini bağlayıp yine ol-ufak kâyıklar ile sefinelerine götürdüler ve sefineleri ehl-i cezîreden tayîn olunan memûrlar kûllânarak üç gün üç gece yürüdükten sonra bir sâhile vâsıl oldular onda Cezîreliler sefîne halkını yine gözleri bağlı olarak karaya çıkârıp onda ellerini dahi arkalarına ve her birini bellerinden ... (505/25-29)

G.T. ... bunların gözlerini bağlayıp yine o ufak kayıklarla gemilerine götürdüler. Gemileri ada halkından atanan memurlar kullandı. Üç gün üç gece gittikten sonra bir sahile ulaştılar. Adalılar gemidekileri yine gözü bağlı olarak karaya çıkarıp orada ellerini de arkalarına bağlayıp ve her birini bellerinden bir ağaca raptettikten sonra geri döndüler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

Kelimeler; isimler, fiiller ve edatlar olarak üçe ayrılır. İsim ve fiil soylu kelimelerin tek başına anlamları vardır. Edatların ise tek başına anlamları yoktur ve çekime girmezler.

Çalışmanın asıl konusu olan edatlar, dokuz başlıkta incelenmiş, EnT'te mevcut edatlar üzerinden şu sonuçlara varılmıştır:

1. EnT'deki edatlar, çekim edatları, bağlama edatları, kuvvetlendirme edatları, karşılaştırma-denkleştirme edatları, soru edatları, çağırma-hitap edatları, ünlemler, gösterme edatları ve tekerrür edatları olmak üzere dokuz başlıkta incelenmiştir. Taranan eserde toplam 138 edat tespit edilmiştir.
2. Bunlardan 40 tanesi çekim edatı, 58 tanesi bağlama edatı, 18 tanesi kuvvetlendirme edatı, 7 tanesi karşılaştırma-denkleştirme edatı, 1 tanesi soru edatı, 2 tanesi çağırma-hitap edatı, 6 tanesi ünlem, 2 tanesi gösterme edatı ve 4 tanesi tekerrür edatıdır.
3. Köken olarak incelendiğinde, *Türkçe kökenli edatlar*, *alıntı olan edatlar* ve *Türkçe + alıntı olanlar* olmak üzere üç grupta değerlendirilmiştir. Türkçe kökenli edatların sayısı 51, alıntı olanların 72 ve Türkçe + alıntı olanların sayısı 12'dir. Alıntı olanların içerisinde Arapça kökenlilerin sayısı 46, Farsça kökenlilerin ise 26'dır. Bunların dışında isim + fiil soylu olan 3 edat tespit edilmiştir.
4. Türkçe ve Türkçe + alıntı olan edatlar dört farklı yapıda incelenmiştir. Bunlar, tek kelimeden ya da birleşik isimden oluşmaktadır. Kelime grubu yapısında olanların yanında cümle yapısında olanlar da bulunmaktadır. Bunların sayıları; tek kelimeden oluşan 2, birleşik isimden oluşan 9, kelime grubu yapısında olan 2 ve cümle yapısında olan 9'dur.

Sonuç olarak Endülüs Tarihi'nin dilinin Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin istilası altında olduğu söylenebilir. Bu durum edatlara da yansımıştır. Arapça ve Farsça kökenli edatların sayısı, Türkçe kökenli edatlarının sayısına göre çok fazladır. Muhtemelen bu durum eserin çevirisinin sanatkarâne bir üslupla yazılması istendiği içindir.

TABLOLAR

1. Edatların Türleri

Edatlar	Sayı
Çekim Edatları	40
Bağlama Edatları	58
Kuvvetlendirme Edatları	18
Karşılaştırma-Denkleştirme Edatları	7
Soru Edatları	1
Çağırma-Hitap Edatları	2
Ünlemler	6
Gösterme Edatları	2
Tekerrür Edatları	4

2. Edatların Kökenleri

			Toplam
Türkçe Kökenli Olanlar	**İsim Soylu**	27	**51**
	Fiil Soylu	24	
Alıntı Olanlar	**Arapça Kökenli**	46	**72**
	Farsça Kökenli	26	
Türkçe + Alıntı Olanlar	**Türkçe + Farsça Kökenli**	4	**12**
	Türkçe +Arapça + Farsça Kökenli	2	
	Arapça + Farsça Kökenli	6	
İsim + Fiil Soylu Olanlar	Şöyle dursun, yoksa, haydi		**3**

3. Edatların Yapıları

Tek Kelimeden Oluşan	Birleşik İsimden Oluşan	Kelime Grubu Yapısında Olanlar	Cümle Yapısında Olanlar
• Ey • Misilli	• Belki • Nitekim • Böyle • Herhalde • Veyâhûd • Madem ki • Ancak • Çünkü • Vakta ki	• Bununla beraber • Bundan dolayı	• Hiç olmazsa • Yoksa • Haydi • Hâlbuki • Sanki • Şöyle ki/şöyledir ki • Şöyle dursun • Şu kadar ki • Yazık ki

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAYNAKLAR

Akyüz, K. (1999). Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri. İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Banguoğlu, T. (2011). Türkçenin Grameri, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Belge, M. ve Aral F. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi. 1. Cilt, İletişim Yayınları: İstanbul.

Belge, M. ve Aral F. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi. 2. Cilt. İstanbul: İletişimYayınları.

Deny, J. (2012). Türk Dili Grameri. A. Benzer (Çev.), İstanbul: Kabalcı Kitabevi.

Eckmann, J. (2017). Çağatayca El Kitabı. G. Karaağaç (Çev.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Elhajhamed, A. (2018). 1875 Yılına Kadar Türk Edebiyatında Endülüs. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Eraslan, K. (2012). Eski Uygur Türkçesi Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ercilasun, Ahmet B. (2008). La Enklitiği Ve Türkçede Bir "Pekiştirme Enklitiği" Teorisi. *Dil Araştırmaları Dergisi*.

Ercilasun, Ahmet B. (2007). Türk Lehçeleri Grameri. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ercilasun, B. (2007). Ziyâ Paşa Edebiyatımızın Zirvesindekiler. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ergin, M. (2009). Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım:Tanıtım.

Gabain, A. Von (1988). Eski Türkçenin Grameri. M. Akalın (Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Gencan, T. (1979). Dilbilgisi. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Göçgün, Ö. (1987). Ziyâ Paşa. İzmir: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Gülensoy, T. (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözlüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Gülensoy, T. (2014). Dîvânu Lügâti't-Türk'te Adı Geçen "Kırpılmış Türkçe"nin Anadolu Ağızlarındaki İzleri. *Diyalektolog Sosyal Araştırmalar Hakemli Dergisi*.

Hacıeminoğlu, N. (1992). Türk Dilinde Edatlar. İstanbul: Meb Yayınları.

İmer K., Kocaman A., Özsoy S. (2011). Dilbilim Sözlüğü. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

İsmaiel, A. (2019). Türk Romanında Endülüs. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karaağaç, G. (2009). Edat Üzerine Düşünceler. İstanbul Aydın Üniversitesi: Fen-Edebiyat Fakültesi.

Karahan, L. (2007). "Sonra, Önce" Kelimelerinin Edat Kategorisi İçindeki Durumu. *Dil Araştırmaları Dergisi*.

Kartallıoğlu, Y. (2008). Osmanlı Türkçesindeki Ekler Dudak Uyumuna Göre Nasıl Okunmalıdır?.*Turkish Studies*.

Kartallıoğlu, Y. (2022). Stambol'dan İstanbul'a: Osmanlı Türkçesi Telaffuz Kayıtları. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, R. (2014). Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı. Ankara: Grafiker Yayınları.

Korkmaz, Z. (1961). Uçun ~ Üçün ~ İçin Vb. Çekim Edatlarının Yapısı Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*.

Korkmaz, Z. (2011). Türkiye Türkçesi Grameri - Şekil Bilgisi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Köybaşı, O. (2022). Ziyâ Paşa'nın Sürgün Süreci Ve Avrupa Sürgünündeki Çelişkiler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*.

Kurgan, Ş. (1963). Ziya Paşa: Hayatı, Sanatı, Eserleri. İstanbul: Varlık Yayınları.

Li, Y. S. (1998). Türk Dillerinde Sontakılar. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Martinet, A. (1998). İşlevsel Genel Dilbilim. B. Vardar (Çev.), *Multilingual.*

Nalbant, M. (2012). Üçün Ve İçin Edatları Üzerine Yeni Bir Değerlendirme. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi: *Türkoloji Dergisi*.

Oruç, Birsel (1994). Oğuz Grubunda Edatlar. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Öner, M. (2018). Türkçede Eş Sesli Son Çekim Edatı Bile Ve Kuvvetlendirme Edatı Bile. Ege Üniversitesi: *Dil Araştırmaları.*

Ödük Y., Masumi K., Şahin F. (2019). Roman Tadında Bir Şaheser: Endülüs Tarihi. İstanbul: Selis Yayınları.

Parlak, N. (2005). Ziyâ Paşa, Endülüs Tarihi ve Günümüz Türkçe'siyle Yayımlanırken Yapılmış Önemli Yanlışlıklar. *İslâmiyât Dergisi.*

Parlatır, İ., Enginün, İ., Ercilasun, Ahmet B., Kerman, Z., Uçman, A., Çetin, N. (2014). Tanzimat Edebiyatı. Ankara: Akçağ Yayınları.

Sançar, N. (1956). Ziyâ Paşanın Eserleri Ve Eserlerinin Çeşitli Basımları. Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni: Milli Kütüphane.

Şemseddin S. Kamus-ı Türkî (Latin Harfleriyle). (Haz.: Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2011.

Tekin, T. (2016). Orhon Türkçesi Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tietze, A. (2002). Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı. İstanbul: Simurg Kitapçılık, Yayıncılık ve Dağıtım Ltd. Şti.

Vardar, B. (1980). Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü. Sevinç Basımevi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.